Yıldız Sertel

Nâzım Hikmet ile Serteller

İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler

Yıldız Sertel Nâzım Hikmet ile Serteller

YILDIZ SERTEL

1923 yılında New York'ta doğdu. Orta ve lise eğitimini Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde yaptı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Londra Yüksek İktisat Okulu'nda (LSE) ekonomi okudu. Savaştan sonra, ABD'de Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji dalında yüksek lisans tezi savundu. 1950'de ailece yurtdışına çıktılar. Yıldız Sertel, değişik Avrupa şehirlerinde yaşadıktan sonra, Nâzım Hikmet'in yardımıyla Bakû'ye yerleşti. Annesi Sabiha Sertel'i 1968 yılında Bakû'de kaybettikten sonra, babası Zekeriya Sertel'le beraber Paris'e göçtü. 1971-1989 yılları arasında 8. Paris Üniversitesi'nde (Vicennes) Osmanlı ve Ortadoğu Tarihi dersleri okuttu. Fransa'da ve Türkiye'de sosyal, ekonomik konularda ve anı türünden pek çok makale ve kitap yayımladı. Babasını Fransa'da kaybeden Yıldız Sertel, 1991 yılında yurda döndü. Burada da yazı yaşamını sürdürdü. 1996'da Sertel Gazetecilik Vakfı'nı kurdu.

Kitapları: *Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş; Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli* (Sabiha ve Zekeriya Sertel ile birlikte); *Annem: Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?; Savaş Rüzgârları: Savaşlar, Küreselleşen Emperyalizm, Bunalım*; *Susmayan Adam: Babam Gazeteci Zekeriya Sertel; Şu Değişen Dünya: Türkiye-Avrasya*; *Ardımdaki Yıllar; ABD ve Serbest Piyasa Masalı* (A. Başer Kafaoğlu ile birlikte).

NÂZIM HİKMET İLE SERTELLER

İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler

Yıldız Sertel

§

Anı 37

Nâzım Hikmet ile Serteller
İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler
Yıldız Sertel

Kapak tasarım: Utku Lomlu
Dizgi: Bahar Kuru

© 2008, Yıldız Sertel
© 2008; bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

Nâzım Hikmet şiirlerinden yapılan alıntılar için
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'a teşekkür ederiz.

1. Basım: Kasım 2008
ISBN: 978 - 975 - 289 - 557 7

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Tel: (0212) 674 97 23
Fax: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Fax: (212) 512 33 76
Genel Dağıtım: Alfa, Tel: (212) 511 53 03 Fax: (212) 519 33 00
e-posta: everest@alfakitap.com
www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

TEŞEKKÜR

Dostum Hıfzı Topuz bu kitaba büyük bir ilgi gösterdi ve çok faydalı önerilerde bulundu. Kendisine candan teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, Saime Göksu ve E. Timms ve ne yazık ki aramızdan ayrılmış olan Memet Fuat'ın kitaplarından çok faydalandım. Kendilerine teşekkür borçluyum.

Yıldız Sertel
Kasım 2008

İÇİNDEKİLER

Birkaç Söz ..... *xi*
Sunuş ..... *xiii*
Bu Kitabı Niçin Yazdım? ..... *xv*

I. Bölüm
NÂZIM HİKMET İLE SERTELLER
(1928-50)

Nâzım Hikmet ile Sertellerin *Resimli Ay* Dergisinde Beraber Çalışmaları Nasıl Başladı? 1
Nâzım Hikmet Dergiye Nasıl Katıldı? 5
Nâzım Hikmet *Resimli Ay* Dergisinde Neler Yaptı? 7
"Putları Kırıyoruz" Kampanyası 9
Bu Kampanyaya Tepkiler 12
Nâzım'ın Özeleştirisi 13
Kadıköy'deki Ev 15
Fikir Tartışmaları 19
Dil Sorunu 20
Resimli Ay'da Konu Nasıl Tartışılıyordu? 25
Komünist Nâzım Hikmet 30
Antiemperyalist Şair Nâzım Hikmet 35
Devrimci Nâzım Hikmet Eylemde 37
Nâzım Hikmet'in Kemalizm Hakkındaki Düşünceleri, Mustafa Kemal ve Kemalistlerle İlişkileri 41
Nâzım Hikmet Kemalist Devrim Hakkında Ne Düşünüyordu? 43

Resimli Ay Dergisi Kapandıktan Sonra Serteller 45
Tan Gazetesi Nasıl Bir Gazeteydi? 46
Atatürk'ün Ölümü 47
Atatürk'ün Ölümünden Sonra 50
Kötü Haber: Nâzım'ı 28 Yıla Mahkûm Ettiler 52
"Erkin" Gemisinde Nâzım'ın Başına Gelenler 53
Nâzım Hikmet'in Hapishane Yılları 55
Bursa Hapisanesi'nde Nâzım Hikmet'i Ziyaret 56
Nâzım'ın Sorunları 67
Anjina Pektoris 68
İkinci Dünya Savaşı'nda *Tan* Gazetesi, *Tan* Olayları, Serteller 70
Almanya Sovyetler Birliği'ne Saldırınca 71
Demokrasi İçin Irkçılığa Karşı Savaş 73
Çok Partili Düzene Sancılı Geçiş ve *Tan* Gazetesi 80
Tan Olayları 84
Olay Burada Bitmedi 86
Serteller Mahkemede 87
Evde Göz Hapsi 89
Nâzım Hikmet Özgürlüğüne Nasıl Kavuştu? 91
Nâzım Hikmet'in Açlık Grevi 95
Nâzım Hikmet'i Annesinin Evinde Ziyaret 99
Yurttan Ayrılışımız 102
Nâzım Hikmet Yurttan Nasıl Çıktı? 103

II. Bölüm
NÂZIM HİKMET'LE YURTDIŞINDA

Savaş Sonrası Paris 105
Berlin Gençlik Festivali'nde Nâzım Hikmet 107
Viyana: Dünya Barış Konseyi 110
Nâzım'ın Dertleri 112
Doğu Avrupa'da Sosyalizm Nasıl Kuruluyordu? 114

Macaristan'da Sosyalizm 115
Bulgaristan Bir Başka Âlemdi 119
Nâzım Hikmet'in Sosyal Demokrasi ile Tanışması 122
Avusturya'da Sosyal Demokrasi 122
İsveç'te Sosyal Demokrasi 123
Nâzım'ın Kır Evinde Bir Hafta 128
Öğrenci Toplantısında 133
Sosyalist Dünyada Büyük Sarsıntı: Stalin'in Ölümü 136
Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi 142
Nâzım Hikmet Bu Gelişmeler Hakkında Ne Düşünüyordu? ... 145
Sekterliğe Karşı Savaş 148
Çin Dönüşü Nâzım'a Uğradım 150
Prag'da İki Olaylı Yıl ve Nâzım Hikmet 152
Prag Şehrini Nâzım da Biz de Çok Seviyorduk 157
Yavaş Yavaş Çekoslovakya'da Yerleşmeye Başlamıştık 159
Memo ile Evlenmemiz 162

III. Bölüm
NÂZIM HİKMET'LE BİZİM RADYO'DA

Leipzig'e Gidiş 165
İlk Toplantı 166
Gizlilik 167
Yayınlar Üzerine Tartışmalar ve Sekterlerle Mücadele 168
Nâzım Hikmet Gelince 171
Nâzım, Yayınlara Can ve Kan Kattı 172
Nâzım'ın Romanı 174
Nâzım ile İdeolojik Tartışmalar 176
27 Mayıs Arifesinde Bizim Radyo 178
Olaylar Gelişiyor 182
Hükümet Darbesi Yaklaşıyor 185
27 Mayıs'ta Darbe 186
Bizim Radyo, Olayı Nasıl Karşıladı? 187

Rapor 188
Darbeden Sonraki Gelişmeler 195
1961 Anayasası Neler Getirdi? 198
Uygulanan Reformlar 199
Ben de Bir Darbe Yedim 200
Leipzig 1961 202
Olaylar ve Biz 203
Planlı Ekonomi 205
Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Bizim Radyo 206
Bilal Şen Gelince Dengeler Değişti 206
Münevver Geldi 207
Eylül Ayında Leipzig'de 209
Bir Parti Var mıydı, Yok muydu? 212
Nâzım İçin Görüşlerini Radyoda Yayınlamak Önemliydi 219
Nâzım'ın Şiirleri 230
Nâzım'ın Sorunları 233
Nâzım'ın Beni Paylaması 236
Elveda Bizim Radyo 237
Bakû'ye Moskova Yoluyla Gidiyordum 238

IV. Bölüm
NÂZIM'IN ÖLÜMÜ VE SONRASI

Nâzım'ın Ölümü 240
Nâzım'ın Cenaze Töreni 241
Serteller Ölümünden Sonra da Nâzım'ı Bırakmadılar 244
Sabiha Sertel'in Nâzım Hikmet İle İlgili Anıları 246
Zekeriya Sertel İki Kitap Yazdı 268
Nâzım Sarsıldı ve Lenin'e Tutundu 274

Sonsöz *278*
Albüm *283*

BİRKAÇ SÖZ

Yıldız Sertel'in bu son kitabı okuyucuya Nâzım Hikmet hakkında çok şeyler öğretiyor. Zaman zaman, "Nâzım konusunda her şey yazıldı, anlatacak hiçbir şey kalmadı," diyoruz, bir de bakıyoruz ki bilmediğimiz çok şey varmış.

Kitapta en önemli bölümler Nâzım'ın Laz İsmail ile olan ilişkileri, Sovyetler Birliği'nde karşılaştığı güçlükler ve TİP'i desteklemesi. Bu bölümlerdeki ayrıntılar o döneme yeni bir açıklık getiriyor. Nâzım'ın inancını hiç yitirmeden ve moralini hiç bozmadan nasıl dayandığını ve ne savaşlar verdiğini görüyoruz.

Bizim Radyo'yu Nâzım'ın Sertellerle birlikte nasıl kurduğunu bütün ayrıntılarıyla ilk kez Yıldız Sertel'den öğreniyoruz. Sabiha ve Zekeriya Sertel'in anılarında bu ayrıntılar yer almamıştı.

Bir sır olarak mı saklamışlardı, bilemeyiz. Yıldız Sertel radyo olayına açıklık getirmiş oldu. Sevgili Zekeriya Bey sağ olsaydı bu kitap muhakkak ki onu çok mutlu ederdi. Bu olayın aydınlığa kavuşması, Türkiye'nin yayıncılık tarihinde yararlı olacak. Kitap iletişim fakülteleri öğrencileri için de değerli bir belge oluşturuyor.

Yıldız Sertel'in bu anı kitabı Nâzım'ın yaşamıyla ilgili önemli boşlukları dolduruyor. Kitabı bütün ilgililere öneririm, Yıldız'ı kutlarım.

Hıfzı Topuz

SUNUŞ

Size anlatacaklarım var·giderayak.
Nâzım'ı anlatmak istiyorum.
Nâzım'ın ideolojik tavrını, davasını, kavgalarını anlatmak istiyorum.
Onun düşünce dünyasındaki gelişmeleri...
Beraber geçirdiğimiz yılları, kavgada beraberliğimizi, çektiğimiz sıkıntıları pek bilinmeyen yönleriyle de anlatmak istiyorum.

NÂZIM uçsuz bucaksız bir dev. Her şeyden önce bir İNSAN ve çok büyük bir İNSAN. Ne için komünist oldu? Komünizm nedir? Ömür boyunca sadık kaldığı dava neydi? Hayal kırıklıklarını nasıl yendi? Sekterliğe karşı beraberce nasıl savaştık?

KOCA NÂZIM'ı iyi tanımak gerek. O:

"BEN BİR İNSAN,

"ben, TÜRK ŞAİRİ KOMÜNİST NÂZIM HİKMET ben,

"tepeden tırnağa iman,

"tepeden tırnağa KAVGA, HASRET VE ÜMİTTEN İBARET," demişti.

İşte kitabımızın konusu...

O, her şeyden önce bir devrim şairi idi. Aynı zamanda, bir vatan şairi, bir hasret şairi, bir barış ve aşk şairi. Onun bu yönleri bol bol yazıldı. Komünistliğine, devrimciliğine ise az değinildi. Oysa asıl Nâzım, buydu. O, bu yolda yapılan hataların da üstüne gitti. Büyük İnsan Nâzım'ı daha iyi tanımak ve tanıtmak için NÂZIM'ı büyük kavgasıyla beraber ele aldık bu kitapta.

İyi okumalar.

Yıldız Sertel

BU KİTABI NİÇİN YAZDIM?

Nâzım Hikmet bir büyük dünya şairi. Bu nedenle, onu bütün yönleriyle tanıtmak bir tarihi görev. Bu yapıldı mı? Bence, yeterince yapılmadı. Türkiye'de, o daha çok bir şair olarak ele alındı. Hakkında pek çok kitap yazıldı: Edebiyata katkısı, Türkçeye getirdiği yenilikler, yurtseverliği, yaratıcılığı, insan sevgisi, barış ve hasret şiirleri, aşkları bol bol anlatıldı. Ancak, ideolojisi üzerinde yeterince durulmadı. Nâzım'ın ideolojisi benliğinin bir parçasıdır. O:

"ben, Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
"tepeden tırnağa iman,
"tepeden tırnağa Kavga, Hasret ve Ümitten ibaret..."

derken bize gerçek Nâzım Hikmet'i anlatıyordu. Bu nedenle Nâzım'ın bu yönünü çok iyi anlatmak gerekiyor diye düşündüm. Dünya tarihine geçmiş bir insanı, Türkiye'nin bugünkü dar çerçevesi içine sokmak çok yanlış. Nâzımı olduğu gibi tanımak herkesin hakkı. Nâzım, karısı Piraye'ye yazdığı bir mektupta, "Ben kalbimde iki sevgiyi beraber taşıyorum: Sana olan aşkım ve davam. Bu ikisini birbirinden ayıramam," demişti.

İşte, bu kitabın temel hedefi, Nâzım'ı, onun benliğinin çok önemli bir parçası olan ideolojisi, davası ve kavgasıyla beraber tanıtmak.

Ben, bunu yapabilecek durumda olduğumu düşünüyorum. Çünkü, 1928'de *Resimli Ay* dergisinde şairle beraber çalışan ve ondan sonra, bir ömür boyu o beraberliği sürdüren, Sertel ailesinin bir ferdiyim. Otuzlu yıllarda, hem işçi sınıfının davasına büyük bir heyecanla sarılmış olan Nâzım Hikmet'i hem de yurtdışında, sosyalist dünyadaki uygulamaları eleştiren, isyankâr Nâzım Hikmet'i tanımak bana nasip oldu. Sertel ailesi, 1950'de açlık grevi yaptığı sırada, Nâzım Hikmet'in yanında olduğu gibi, Viyana'da Dünya Barış Kongresi'nde ve değişik Avrupa ülkelerinde de onunla beraberdi. Kâh Moskova'da buluştuk, kâh Moskova dışındaki kır evinde misafir kaldık, kâh Budapeşte'de, Prag'da, Leipzig'de uzun beraberliklerimiz oldu. Dünya ve Türkiye olaylarını uzun boylu tartıştık. Yurt hasretini onunla beraber yaşadık; özel yaşamındaki sıkıntıları, dostlarından gördüğü ihaneti bizimle paylaştı. Ama asıl önemlisi, o günlerde yaşanan ideolojik problemlerdi. SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde değişik sosyalist uygulama modelleri vardı. Nâzım'ın, Sovyetler Birliği'nde, "sosyalist demokrasi" diye adlandırılan ülkelerde gördüklerinden şikâyetleri ve eleştirileri önemliydi. Sanatta uygulanan "sosyalist realizm"e isyan ediyordu. Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan gibi ülkelerde halka birtakım temel sosyal haklar sağlanırken, pek çok önemli hatalar ya-

pılıyordu. Bunlara Nâzım ile beraber biz de isyan ediyor ve nedenlerini tartışıyorduk. Dünya Barış Kongrelerinin yer aldığı İsveç, Finlandiya, Avusturya gibi ülkelerde, sosyal demokrat idareler halklara daha da fazla sosyal haklar sağlıyordu. O vakit soruyorduk: İlle de bir işçi sınıfı idaresi gerekli mi?

1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde Stalin'in korkunç cinayetleri meydana çıkınca eleştirilerimiz hızlandı. Nâzım'ı kahreden şey, sadece bu gelişmeler değildi. Onun için en önemli sorun, Türkiye'deki sorunlardı: Bayar, Menderes idaresi; emperyalizme boyun eğen, halkı aç bırakan, eleştiren aydınları hapse atan bir iktidar. Bu konularda şiirler yazmakla kalmıyor, sesini Türk halkına duyurmak istiyordu. Bunu Budapeşte Radyosu'nda yapıyordu ama bu yeterli değildi: "Bize bir radyo," diyordu. Nihayet o radyoyu da beraber kurduk, Bizim Radyo... Ve beraberce hüsrana uğradık.

Böylece Nâzım Hikmet'in ideolojisi, düşünce dünyasındaki gelişmeler yeterince aksettirilmediği gibi, sesini halkına duyurmak için yaptığı bir girişimin gerçek niteliği de bilinmiyor. Bütün bunları onunla beraber yaşamış olan bana da burada bir görev düşüyor diye düşündüm. İşte bu kitabı bütün bu düşüncelerle koca Nâzım'ı daha iyi tanıtabilmek için yazdım. Başarılı olup olamadığıma siz okuyucular karar vereceksiniz.

Yıldız Sertel
Göztepe, Mart 2008

NÂZIM HİKMET İLE SERTELLER

İdeolojileri, Yaşamlarında Bilinmeyenler

I. Bölüm
NÂZIM HİKMET İLE SERTELLER (1928-50)

Nâzım Hikmet ile Sertellerin *Resimli Ay* Dergisinde Beraber Çalışmaları Nasıl Başladı?

Yıl 1928. Nişantaşı'nda, orta halli bir ailenin yemek odasındayız. Mavi gözlü, kıvırcık saçlı şair, ayakta şiir okuyor. Masanın etrafında oturanlar, ev sahipleri Sabiha ve Zekeriya, Vâlâ Nureddin, Peyami Safa, Tamburi Cemil.

CEVAP

O duvar
o duvarınız,
vız gelir bize vız!..
Bizim kuvvetimizdeki hız,
ne bir din adamının dumanlı vaadinden,
ne de bir vaadin gönlü yakışandandır.

O yalnız
tarihin o durdurulmaz akışındandır.
Bize karşı koyanlar,
karşı koymuş demektir:
Maddede hareketin,
yürüyen cemiyetin
ezelî kanunlarına.
Sükûn yok, hareket var
bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar
ve bu durmadan akar
akar
akar.

Bu toplantılar sık sık yapılıyor, geç vakte kadar tartışmalar oluyordu. Ben bunları anlayacak yaşta değildim, ancak daha sonraları anladım. Bu rakılı sohbetlerde, edebiyat, sanat, Nâzım'ın şiir ve fikir açısından getirdiği yenilikler, sanat ve toplum, devrimler, Mustafa Kemal ve hemen hemen her şey konuşuluyordu. Cumhuriyet idaresi henüz çok taze, masanın etrafındakiler ayrı ayrı birer değer. Hepsi Cumhuriyet'ten yana. Hepsi devrim heyecanında. Yeni düzenin nasıl olacağı, getireceği yenilikler tartışılıyor. Tartışanlar kimdi? Şimdi onları birer birer tanıyalım:

Nâzım Hikmet: 27 yaşlarında bir devrimci şair. 1919'da, arkadaşı Vâlâ Nureddin ile beraber, Kuvayı Milliye güçlerine katılmak üzere Anadolu'yu yürüyerek geçmiş. Yolda, 1917 Sovyet Devrimi'nin önemini anlatan ateşli Spartakistlere (Almanya'da o dönemde gelişmiş bir Marksist grup) rastlamış ve bunlardan etkilenmiş. Etkilenmiş çünkü Anadolu'da gördüğü sefalet insancıl duygularını zedelemiş. O Boğaziçi'nde, dedesi Nâzım Paşa'nın yalısında bolluk ve huzur görmüştü. Anadolu insanları, onun memleketinin insanlarıydı, çalışkan insanlardı ve bu sefaleti hak etmiyorlardı. "Sosyalizm: İnsanın insanı sömürmemesi," düşün-

cesi genç Nâzım'ın kafasında şimşek gibi çaktı. Arkadaşı Vâlâ ile kendilerine Ankara'da istedikleri gibi bir görev verilmediğini görünce, rotayı değiştirip Moskova'ya gitmeye karar veriyorlar. Orada, üniversiteye gidip Marx'ı, Engels'i, Lenin'i öğreniyorlar. 19 yaşındaki Nâzım, hem teoriyi -kapitalist düzende emeğin sömürüldüğünü, tarihi gelişmenin diyalektiğini- öğreniyor, hem de Bolşevik Devrimi'nin heyecanına kapılıyor.

O heyecanı en güzel anlatan şiiri "19 Yaşım" şiiridir:

19 YAŞIM

Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım
Sana anam gibi hürmet ediyorum
edeceğim.
Senin ilk arşınladığın yoldan gidiyorum
gideceğim.
Benim ilk çocuğum, ilk hocam, ilk yoldaşım
19 yaşım.

Çok uzaklarda yuvarlanıyor başım.
Oturuyor 19 yaşım
yatağımın başucunda.
Ellerim avucunda
bana diyor ki:
"— Kafamızda getirelim geri
o delikanlı günleri cancağızım,
o dehşetli güzel günleri...

Mehmet Zekeriya: (Sertel; o günlerde henüz Sertel soyadını almamıştı.) Üsküp yakınlarında bir kasabada 1890 yılında doğmuş. Selanik Hukuk Fakültesi'nde, sonra da Sorbonne'da sosyoloji okumuş. Gazeteciliğe Selanik'te, Yunus Nadi Bey'in yanında başlamış. 1915'te İstanbul'da, Selanikli Derviş Ali ailesinden Sabiha adlı tahsilli bir genç kızla evlenmiş. Sabiha-Zekeriya çiftinin

hikâyesi önce, işgal altındaki İstanbul'da başlıyor. Halide Edip ile beraber çıkardıkları, *Büyük Mecmua* dergisiyle işgale mukavemet hareketine katılmışlar. M. Zekeriya, eşi ve küçük kızıyla Gülhane Parkı'nda dolaşırken tutuklanıp o günün meşhur Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmişti. 1919'da Halide Edip'in yardımıyla ABD'ye giden genç çiftten biri sosyoloji, diğeri ise gazetecilik okumuş. Çok taze olan Sovyet Devrimi'nin etkileri altında olan profesörleri, onları sosyalizme yöneltmiş. 1924 yılında, yeni kurulan Cumhuriyet'e katkıda bulunmak heyecanı içinde dönmüşler. M. Zekeriya'nın Basın Yayın Genel Müdürlüğü uzun sürmemişti. 1924'te Yunus Nadi Bey ile beraber, *Cumhuriyet* gazetesinin kuruluşuna katılmış, aynı yıl eşi Sabiha ile beraber *Resimli Ay* dergisini çıkarmaya başlamışlardı. Bol resimli, güzel mizanpajlı bu dergi büyük bir başarı. Sosyal sorunları, eşitsizliği, eğitimi, aile sorunlarını ilginç bir şekilde ele alıyor. Geniş yığınlara ulaşıyor.

Sabiha Zekeriya: Lise tahsilini Selanik'te görmüş. Eşi Zekeriya'yı 1911'de o şehirde çıkan *Yeni Felsefe* dergisine gönderdiği yazılar yoluyla tanımış. 1915'te İstanbul'da evlendiği vakit, henüz 20 yaşındadır. ABD'de gördüğü eğitim ona çok şey kazandırmıştır. 1925'te beraber çıkardıkları *Resimli Ay* dergisinde, Cevat Şakir'in (Halikarnas Balıkçısı) -ki Cevat Şakir de Bodrum'a sürülecektir- bir yazısından ötürü, eşi Zekeriya Sinop'a sürgüne gönderilince, dergiyi çıkarmak onun üstüne kalmıştır. Zekeriya, 1927 sonlarında, sürgünden dönene kadar, bu genç kadın hem derginin kalitesini bozmadan tirajını korumak, hem iki çocuğa bakmak (iki yaşındaki ben ve ablam Sevim), hem de sürgündeki eşine para göndermek gibi, çok ağır bir yükün altına girmiştir. Ortaklarının da ihanetine bakmayarak, Sabiha Zekeriya, bu yükün altından kalkabilmişti. Babıâli'de "ilk kadın gazeteci" unvanını hakkıyla almıştı.

Resimli Ay, devrin en önemli dergisiydi. Nâzım Hikmet'in de katılmasıyla önemi daha da arttı.

Nâzım Hikmet Dergiye Nasıl Katıldı?

BAHRİ HAZER

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgarların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş "çört vazmi!"
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başı boş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazerde dost gezer, e...y!..
düşman gezer!

Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

Sabiha Zekeriya, elinden kalemini atmış, hayretle genç şaire bakıyordu. Olay, *Resimli Ay* dergisinin Babıâli'deki yazıhanesinde gerçekleşiyordu. Şairi dinleyen M. Zekeriya, Sadri Etem, Ramazan Gökalp de hayretler içindeydiler. Sabiha Zekeriya, Selanik'te Namık Kemal'in, Tevfik Fikret'in şiirleriyle büyümüştü. Ama bu, büsbütün başka bir şeydi: Başka bir vezin, başka bir hava ve güzellik vardı okunan şiirde, "İniyor... kayık, çıkıyor...

kayık..." derken sanki bir şarkı söylüyordu şair. Bu yenilik acaba şiirde bir devrimin habercisi miydi?

Nâzım Hikmet'i Resimli Ay Matbaası'na Vâlâ Nureddin getirmişti. Moskova'dan henüz yeni dönmüş olan şair kendisine bir iş arıyordu. Vâlâ, M. Zekeriya'dan Nâzım'a iş vermesini istiyordu. Nâzım derhal işe alındı. Ancak sadece bir teknik işçi olarak; o vakitki adıyla "musahhih..." Baskıya gidecek sayfaları hazırlama görevlisiydi. Kuşkusuz, Nâzım gibi bir adamın, böyle küçük bir işte kalması olası değildi. Önce şiirleri ve yazıları çıktı dergide. Sonra da, derginin fikri yapısına egemen oldu. Oraya kendi partili arkadaşlarını getirdi. "Putları Kırıyoruz" adıyla eski edebiyatı yeren bir dizi başlattı.

Vâlâ Nureddin-Va-Nü: Nâzım'ın gençlik arkadaşı, *Akşam* gazetesindeki yazılarıyla, kendisine Türk kamuoyunda iyi bir yer edinmişti. *Resimli Ay* dergisinde de yazıyordu. Nâzım'la beraber gittikleri Moskova'da o da komünist olmuş ve hatta Komünist Partisi'ne girmiş, ancak bir süre sonra bu davadan vazgeçmişti. Nâzım bu kopuşu çok büyük bir tepkiyle karşılamış, üzüntüsünü aşağıdaki şiirle ifade etmişti:

SALKIM SÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,

gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların parıldayan nallarına!

Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona
dörtnal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!

Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!

Peyami Safa: O dönemin genç romancısı. Türk edebiyatına henüz katkılar yapmaya başlamış bir aydın. Zaman zaman *Resimli Ay* dergisinde yazılar yazıyor. Derginin kadrosunda bulunduğu için gerek yazıhanede gerekse bizim evde yapılan toplantılara katılıyor. Nâzım Hikmet, kendisine önem veriyordu. İlerleyen yıllarda Türk edebiyatının önemli romancılarından biri oldu. Ancak görüş açısından Nâzım Hikmet ve Sertellerden ayrıldı.

Tamburi Cemil: O, toplantılara, sadece müziği ile katılırdı. Meclise neşe katardı. Çok önemli bir müzisyen olduğu için sevilir ve saygı görürdü. Daha sonraki yıllarda gerek Serteller ve gerekse de Nâzım Hikmet'le fazla bir ilişkisi kalmamıştı.

Nâzım Hikmet *Resimli Ay* Dergisinde Neler Yaptı?

Nâzım, *Resimli Ay*'da çalıştığı sırada yazdığı şiirlerini bir araya getirerek kitap olarak yayımladı. *835 Satır*, *Varan Üç* gibi kitaplarında yayımlanan şiirlerin çoğu önce dergide yayımlanmıştı.

GÜNEŞİ İÇENLERİN TÜRKÜSÜ

Bu bir türkü:-
toprak çanaklarda
güneşi içenlerin türküsü!
Bu bir örgü:-
alev bir saç örgüsü!
kıvranıyor;
Kanlı, kızıl bir meş'ale gibi yanıyor
esmer alınlarında
bakır ayakları çıplak kahramanların!
Ben de gördüm o kahramanları,
ben de sardım o örgüyü,
ben de onlarla
güneşe giden
köprüden
geçtim!
Ben de içtim toprak çanaklarda güneşi.
Ben de söyledim o türküyü!

Alev bilekli süvariler kamçılıyor
şaha kalkan atların!

Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaptedeceğiz
Güneşin zaptı yakın!

Nâzım, bu şiirleriyle, şiire biçim bakımından önemli bir yenilik getirmekle kalmıyor, aynı zamanda fikir ve dava koyuyor, ezilen insanın isyanını haykırıyordu. "Açların Gözbebekleri", "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?", "Jokond ile Sİ-YA-U", "İhtilalı Kebir" ve diğer birçok şiirinde, ezilen insanın isyanını dile getiriyor, emperyalizmi, sömürüyü yerden yere vuruyordu.

Şair, gençleri kendisine çekmiş, *Resimli Ay* dergisinin satışı artmış, derginin yazarları da onun heyecanına kapılmışlardı. Bizim evde yapılan toplantılar da gitgide daha heyecanlı oluyor, Nâzım hepimizi fethediyordu.

Ne var ki, bu gidişten hiç de memnun olmayanlar vardı.

O günleri Nâzım Hikmet'le beraber yaşamış olan babam, Zekeriya Sertel olayı şöyle anlatıyor:

> Eski edip ve şairler ayaklarının altındaki toprağın kaymakta olduğunu seziyorlardı. Babıâli'de yeni bir yıldız doğmuştu. Bu yıldız, ne kadar eski varsa hepsini gölgede bırakıyordu. Eski edip ve şairler her tarafta kendilerini savunmak, edebiyatta yerleştikleri köşe başlarını korumak için harekete geçtiler.[1]

Yakup Kadri'ye göre Nâzım, Birinci Dünya Savaşı sırasında, saman ekmeği yiyen kuşağın çocuğuydu. Ahmet Haşim, Nâzım'ın proleter şairi olmak iddiasıyla alay ediyordu. Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi, gençleri Nâzım'ın aleyhine kışkırtıyordu. Peyami Safa da Nâzım'ın aleyhine dönmüştü.

Nâzım bir süre susar, sonunda, babama dönüp şöyle der:

> Ben edebiyat ve sanatta kilit noktalarını tutmuş olan sahte şöhretleri yıkmak, onların yeni sanata kapadıkları yolu açmak istiyorum. "Putları Kırmak" için bir kampanya açsak nasıl olur?

"Putları Kırıyoruz" Kampanyası

Sabiha Sertel olayı şöyle anlatıyor:

> Ben masamda çalışıyordum. Nâzım, açmış olduğumuz bir edebiyat anketine aldığımız yanıtları okuduktan sonra, hiddetle kalemi elinden attı. Abdülhak Hamid ile Halit Ziya'dan al-

1 Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev,* Dünya Yayınları, İstanbul, 2005.

dığımız yanıtlara sinirlenmişti: "Bunların hangisi milli edip?" dedi. "Kimi tek konu olarak dış âlemi, kimi sadece içinde yaşadığı burjuva çevresinin çürük tiplerini veriyor. Bu memlekette halk yok mu, işçi, köylü yok mu? Efendiler bu konularla hiç ilgili değillerdir. Gerçekleri görmek istemiyorlar. Bu putları kırmak lazım!"

Annem, "Bir sanat eserinin mutlaka milli olması gerekir mi?" sorusunu sorunca, şu yanıtı alıyor:

> Değil, ama bunlar milli edebiyat yaptıklarını iddia ediyorlar. Sanatkâr, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini dile getirmekle, sanatını onun yararına kullanmakla görevlidir. Burjuva efendiler sadece kendi zevkleri için yazıyorlar.[2]

Resimli Ay'da başlatılan "Putları Kırıyoruz" kampanyasının böyle bir ideolojik hedefi vardı. Nâzım, "Sanat, sanat içindir" tezini yeriyor, "Sanatkârın bir davası, bir hedefi, söyleyecek bir sözü olmalı, içinde yaşadığı toplumdan bir şeyler almalı, ona bir şeyler vermeli," diyordu. Şair bu kampanyayı, ünlü şair ve ediplere verdiği "cevap"larla yürüttü:

CEVAP: 1, Yakup Kadri Bey için yazılmıştı. Nâzım bu şiirinde şöyle diyordu:

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes apis başlı
adam;
Behey!
Kara maça bey!
Sen şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun,
ben asaletten anlamam.

---

2 Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987

Şapka çıkarmam konuştuğun dile,
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile.
Behey!
Kara maça bey!
Ben bilirim
bu tehevvür, bu şikâyaaat niçin?
Bilirim
beni uykumda boğmak için
bekliyorsun geceyi...

Mizahı gibi eleştirileri de serttir: "Halka ahmak diyen sensin, halkın soyulmuş derisinden, sırtına frak giyen sensin. Meydan senin sanıyorsan hata edersin: Kıvır kuyruk kalemini kalbine sok, bir akrep gibi intihar et."

CEVAP: 2, Ahmet Haşim

İki serseri var:
Birinci serseri
köprü altlarında yatar,
sularda yıldızları sayar geceleri...

İki serseri var:
İkinci serseri
atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır.
Fransız emperyalizminin
idare meclisinde ayvazdır...

"Bana, proleter dediğimin ne biçim bir kuş olduğunu soruyor, anlaşılan Bağdadi şaklaban, unutuyor, Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğunu." Şiir şöyle devam ediyor:

Fransız sermayesinin hacı ayvazı
bu yazdığım yazı
örse balyoz salanların şimşekli yumruğudur

"Sen kemik yaladığın sofraların altına girsen de kaldırıp kaldırıp yere çalmak için, canını burnundan almak için, bulacağım seni," diyor.

CEVAP: 3, Hamdullah Suphi

BİR KOMİK ÂDEM

toka edersin eline hemen papelini,
ve sıkar sıkmaz onun belini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini...

Bu Kampanyaya Tepkiler

Bu şiirlere tepkiler büyük oldu. Saldırıya uğrayan edebiyatçılar, değişik yayın organlarında Nâzım'a saldırdılar. Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi, kendisine, "Portakal oğlu zade" denmesine fena halde içerlemişti. Türk Ocağı'ndaki gençleri örgütleyip *Resimli Ay* yazıhanesine gönderdi. Nâzım, gençlerin gelişini pencereden görüp M. Zekeriya'ya haber vermişti. Buradan sonrasını Sertel'den dinleyelim:

> Biraz sonra merdivenlerde telaşlı ayak sesleri işitildi. Derken, odanın kapısı hızla açıldı, içeriye gençler doldu. Yüksek sesle bağırıyor, "Siz bizim büyüklerimizi öldürüyorsunuz, mukaddesatımızı yıkıyorsunuz," diyerek yumruk sıkıyorlardı. Nâzım bir köşeye sokulmuş, merakla seyrediyordu.

Bundan sonra Sertel sorar: "Çocuklar siz kimsiniz, kimin adına konuşuyorsunuz?" Gençler, "Biz üniversite gençliğiyiz," yanıtını verince, M. Zekeriya onları şu sözlerle yatıştırır:

> "Öyle ise, siz ayaklarınızla değil, başınızla düşünürsünüz. Sokak çocukları gibi bağırmak size yakışmaz. Oturun konuşalım. Siz bizi yanlış bir iş yaptığımıza inandırırsanız, bu kampanyadan vazgeçeriz." Böylece ortalık sakinleştikten sonra, olası bir dayaktan kurtulan Nâzım, davasını anlattı. Hem de çok güzel bir şekilde.[3]

Nâzım'ın Özeleştirisi

Yıllar sonra, 1950'li yılların sonlarına doğru, Prag'dayız. Nâzım'ın otel odasında annem, babam, ben sohbet ediyoruz. Nâzım, birden anneme döndü, "Hanfendiciğim," dedi. (Anneme hep "Hanfendiciğim" derdi.) "Biz o 'Putları Yıkma' kampanyasında sekterlik* etmişiz. Günün büyük edebiyatçılarına çattık, onları düşman saydık. Oysa onların da Türk edebiyatına katkıları oldu. O zaman biz sektermişiz."

1929-30 yıllarında, *Resimli Ay* dergisinde çalıştığı sıralarda sekter görüşleri olduğunu, Zekeriya Sertel'in şu sözlerinden anlıyoruz:

> Nâzım Hikmet, edebiyat alanındaki bütün eski şöhretlere düşmandı. İnsanlığı ikiye ayırırdı: Ya bizdendirler, ya değillerdir. Bizden olmayanlar düşmanımızdır."[4]

---

3 Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev*, Dünya Yayınları, İstanbul, s. 207

* Sekter sözcüğünün kaynağı, Latincedeki *sekt* yani "tarikat" sözcüğüdür. Bir tarikata, bir dini gruba bağlı olup onun doktrininin, öğretilerinin dışına çıkmamak demektir. Türkçede buna bağnaz, dar görüşlü de diyebiliriz. Kendi inancının dışında başka bir inancı, görüşü kabul etmeyen bir kişi dar görüşlüdür, bağnazdır, sekterdir. Sözlükte, "siyasette, dinde, felsefede hoşgörüsü olmayan, fanatik, aynı doktrine sahip olanlar," deniyor buna. (yazarın notu)

4 Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev*, Dünya Yayınları, İstanbul, s. 207

Bu açıklama, Nâzım'ın düşünce dünyasını yansıtmak açısından çok önemlidir. Gençlik yıllarında, ateşli ve hatta sekter olan Nâzım, yaşı ilerledikçe, olayları tenkitçi gözle izledikçe olgunlaştı. Sekter görüşlerden kurtuldu ve hatta yurtdışından onunla beraber sekterliğe karşı savaştık. O önemli savaşı ileride anlatacağım. Nâzım'ın ideolojik tavrı dendiğinde onun bir yerde durmadığını görmek gerekir. Davasına sonuna kadar bağlı kaldı. Diyalektik bir anlayışla tarihin akışına uygun olarak, objektif koşullardan aldığı etkilerle tutumunu değiştirdi.

Bütün bu tartışmalar bizim evde yapılıyor ve ben beş yaşındayım. Nâzım şiirlerini okuyor. Peki ya ben?.. Ben bunlardan ne anlıyordum?

Nâzım, Ahmet Haşim'e yazdığı cevapta, şöyle diyordu:

İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana:
"P R O L E T E R
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?"

Ben proleterin gerçekten bir kuş olduğunu sanmış, uzun zaman düşünmüştüm, "Acaba proleter nasıl bir kuştur?" diye. Haksız da değilmişim; o kuş bugün hâlâ yolunuyor, hem de gözümüzün önünde.

İkinci olay daha da vahim. Nâzım, Yakup Kadri'ye yazdığı cevap'ta,

Bilirim
beni uykumda boğmak için
bekliyorsun geceyi...

diyordu. Beni bir telaştır aldı: "Eyvah, Nâzım'ı uykusunda boğacaklar!" Bir gece, yatağımda, uykudan uyandım, gözlerimi açtım. Odanın ortasında bir cüce, gülüyor acı acı ve bana doğru yürüyor. Bir büyük çığlık koparıp yataktan fırladım. İçerideki odadan annem geldi. Beni kucağına aldı.

"Anne odada bir cüce var. Beni boğmaya geliyor!"

"Yok öyle bir şey, hem neden seni boğsun?"

"Nâzım'ı uykusunda boğarlar da beni boğmazlar mı?"

Nâzım yüzünden benim başıma çok şeyler geldi. Şaka değil, bir ömür boyu sürdü bu beraberlik ve daha neler neler oldu! Hepsini sırayla göreceğiz.

Kadıköy'deki Ev

Ailece 1929 yılında Nişantaşı'ndan Kadıköy'e göç ettik. Nedenini bilmiyorum ama, herhalde Nâzım'ın Kadıköy'de oturmasının bunda bir rolü vardı. Küçük Moda'ya giden yolun başında, 8. İlkokul'un bitişiğinde, bahçe içinde iki katlı bir köşkün zemin katında oturuyorduk. Daire geniş ve güzeldi. Önü bahçeydi. Biz çocuklar için en önemli şey, bu geniş bahçe, ağaçlar ve bahçedeki küçük havuzdu. Ama en önemlisi, kuşkusuz Nâzım'ın buraya sık sık gelmesiydi. Yalnız kendisi değil, bütün ailesi geliyordu. Teyzesi Sare, mavi gözlü sarı saçlı, dünya güzeli bir kadındı. Ona hepimiz Sare Teyze diyorduk. Bütün erkekler ona âşıktı. En başta Vâlâ. Aslında Vâlâ ile Sare Teyze evlenmek üzereyken, Sare'nin eski kocası Şevket Mocan, Vâlâ'yı öldürmeye kalkınca bu iş bozulmuştu. Nail V. ve galiba babam da Sare Teyze'ye âşıktılar. Sonradan bana söylendiğine göre Nâzım da anneme. Ben ise çok saf bir küçük kızdım. Hiçbir şeyin farkında değildim. Bu hikâyeleri sonradan dinledim. Ancak bir şeyin farkındaydım. Çok neşeli, coşkulu bir gruptular. Çok ciddi konuları tartışmaları, şakalaşıp sık sık kahkahalar atmalarına engel değildi. İçkiyi hiçbir zaman fazla kaçırmıyor, sadece keyifleniyorlardı.

Nâzım'ın kız kardeşi Samiye ve eşi Seyda, çok yakında oturdukları için sık sık kapıyı açıp gelirlerdi. Bazen Seyda sarhoş naralar atarak gelir, hepimizi güldürürdü. Kuşkusuz, Nâzım'la beraber avenesi de geliyordu: Vâlâ Nureddin, Nizameddin Nazif, Kalpazan Ziya, Nail V (Çakırhan). Bunlardan bazıları Nâzım'ın dostlarıydı, bazıları ise yetiştirmeye çalıştığı gençler. Kuşkusuz eskisi gibi sofralar kuruluyor, şiirler okunuyor, tartışmalar oluyordu.

Bu yıllar Nâzım'ın çok verimli yıllarıydı. Birbiri arkasından kitapları çıkıyordu. Bunlardan bir tanesi *Jokond ile Sİ-YA-U* idi. Bu kitabın kapağında kocaman bir yüz vardı. Yüz, ortadan ikiye ayrılmıştı. Bir tarafı sarı, bir tarafı siyahtı. Bir kırtasiyeci, aynı bu kapak gibi maskeler yapmış, çocuklara satıyordu. Biz, ilkokul çocukları, yüzlerimize bu maskeleri takıp sokaklarda dolaşıyorduk.

Kadıköy'de Nâzım'ın ailesi ile iç içe olmuştuk. Onlar bize geldiği gibi ben de onların, Süreyya Paşa Sineması'nın yan sokağındaki evlerine sık sık gidiyordum. Kız kardeşi Samiye, yanakları gamzeli çok sevimli bir genç kadındı, beni hep gülerek karşılardı. Üvey annesi ve babaları Hikmet Bey'in ondan doğmuş olan ikizleri de 2-2,5 yaşlarında tatlı çocuklardı. Hikmet Bey'i bir köpeğin ısırması ve Nâzım'ın bu yüzden babasını kaybetmesi büyük bir dramdı. Bu acıyı biz de onlarla beraber yaşadık.

Nâzım artık bizim aileden birisi gibiydi. İlk taşındığımız sıralarda evin dekorasyonuna da katılmış, hatta bize bir abajur da yapmıştı. O sıralarda "kübizm" diye bir moda çıkmıştı. Nâzım, "Ben size bir kübik abajur yapacağım," demişti. Ben bu kübik abajurun nasıl olacağını çok merak etmiş, Nâzım'ın abajur yapabileceğine de inanmamıştım. Oysa o, evvela eve buzlu camlar getirdi, bunları değişik boylarda kareler biçiminde kesti. Sonra üstlerine çok güzel renkli şekiller yaptı. Sonra bu camları oturtacağı telleri hazırladı. Renkli camlar, yukarıdan aşağı büyüyerek bu tellerin üstüne oturtulunca ortaya çok güzel bir abajur çıktı. Ben Nâzım'ı sadece şair olarak tanıyordum. Bu ustalığına, maharetine hem şaştım hem de sevindim. Nâzım'ın yaptığı bu aba-

jur, bir antika olarak saklanmalıymış. Ancak bizler, o günlerde, her ne kadar Nâzım'ın büyüklüğünü görüyorsak da, herhalde bunun derecesinin farkında değildik. O günlerde Nâzım'ın şiiri ve edebiyata bakışı Türkiye'nin içinde de bir tartışma konusuydu. Özellikle, şiire getirdiği yenilik yüzünden saldırılara uğrayan genç bir şairdi. Henüz gençleri kazanmakta, kendine yer edinmekteydi. Güçlü, coşkun şiirleriyle ortalığı kasıp kavuruyordu. "Sahibinin Sesi", onun bir plağını da yapmıştı. Şöhreti Mustafa Kemal'e kadar ulaşmış, ondan bir davet bile almıştı. Ama henüz dünya çapında bir deha değildi.

Ben Nâzım'ın şiirleriyle büyüyordum. Henüz yedi yaşındaydım. Nâzım'ın şiirlerini ezberlemek hevesine kapıldım. Bazı şiirlerini anlamıyordum, annem bana anlatıyordu. Bunun için anlayabildiğim, kolay şiirlerini seçiyordum. Bunlardan biri, "Nikbinlik"ti:

Güzel günler göreceğiz çocuklar,
Güneşli günler göre-
-ceğiz...

Diğeri de "Denize Dönmek İstiyorum"du:

Denize dönmek istiyorum.
Mavi aynasında suların
boy verip görünmek istiyorum...

Bütün bunların sonunda ben de bir şiir yazdım. Bu, hastalığımdan ötürü beni eve kapamalarına karşı bir isyandı.

HASTALIK

Yatakta
bir hasta var.
Bu hasta istiyor ki

bir bisiklete binip uzaklaşsın.
Eğer bir bisiklete binip uzaklaşırsa:
arkasından bağıranlar
çok.
Yedi kişi:
"Koşma!
Hastasın,
uzaklaşma!
hastasın."
Aldıran kim?
Ben kaçıyorum:
Yıldırımlar
gibi.
Yıldırım.

Benim bu şiirim, Nail V.'nin yaptığı bazı düzeltmelerden sonra *Resimli Ay* dergisinde yayımlandı. Başlık şuydu: "Yedi Yaşında Yıldız da Bizim Gibi Şiir Yazıyor." Asıl önemlisi, şiirin altındaki yazıydı. Çünkü bu, Nâzım Hikmet'in kaleminden çıkmıştı:

> Hiç şüphesiz ki yedi yaşındaki Yıldız çok istidatlı, çok zeki bir kız çocuğudur.. Fakat Yıldız'ın bu büyük zaferinde, yeni ŞİİR'in de muazzam bir zaferi gizlidir. Yeni şiir tekniği o kadar hayata yakındır ki, o kadar canlı konuşma lisanından alınmıştır ki; yedi yaşındaki zeki ve çok istidatlı Yıldız, onu çabucak kavrayıvermiş ve mükemmel bir şiir nümunesi vermiştir.
>
> Bu neyi gösterir? Bu her şeyden evvel yeni şiir tekniğinin, sunî, uydurma bir teknik olmadığını... Elbise gibi değil, deri gibi bugünün lisan cevherine sarılmış bulunduğunu isbat eder.
>
> Biz, yeni şiir tekniğile yazı yazanlar: Yıldız'ın nesli bizimledir. Ve onlar bizim başladığımız işi sonuna kadar götürecekler.[5]

5 *Resimli Ay*, Teşrinievvel 1930.

Fikir Tartışmaları

Bizim evde, yahut *Resimli Ay* dergisinde çok ilginç tartışmalar oluyordu. Sabahattin Ali, Naci Sadullah, Cevat Şakir gibi yazarların da katılmasıyla derginin kadrosu zenginleşmişti. Bahsettikleri çok ilginç ve önemliydi: Yeni doğmakta olan "edebiyat," edebiyatta realizm, ulusal edebiyat mı, sınıf edebiyatı mı, "dil"de reform, Türkçeleştirmede nereye kadar? Ve de en can alıcı konu ise "sosyalizm"di: Türkiye sosyalizme hazır mı, değil mi? Bütün bu tartışmaların merkezinde Nâzım vardı, onun geçmişi yıkıcı, yenilikçi, devrimci görüşleri tartışılıyordu. Ne yazık ki o vakit, benim yaşım bu tartışmaları anlamaya müsait değildi. Annem, Sabiha Sertel, *Roman Gibi* adlı kitabında bu önemli tartışmaları çok iyi anlatmış. Ben de onun yazdıklarına dayanarak aktarmayı doğru buldum. Annem, "edebiyat" tartışmalarını şöyle anlatıyor:

> Nâzım, edebiyat alanında yeni bir sesti... Yeni bir edebiyatın doğmakta olduğunu müjdeliyordu. Şiirde "aruz" ve "hece" devrinin geçtiğini iddia ediyordu. *Resimli Ay*'da yazdığı bir yazıda bu görüşünü şöyle açıklamıştı:
>
> "Burjuva ediplerinin yazdıklarını, ancak bir avuç aydın anlayabilir. Halk bunları anlayamaz. Orta münevver sanatı kötü tarafından anlayandır.
>
> "Yakup Kadri'nin Erenler'in Bağı, Nur Baba, Damla filan Loğusa Şerbeti mayilerini, bize kenarları yaldızlı Mahmut Paşa bardakları içinde içirmeye çalışanların eserleri ve kendileri çoktan mazi oldu. Bu bir evvelki edebiyat kuşağına karşı içimde hiçbir hürmet hissi yok."

Sabiha Sertel'in anlattığına göre Nâzım, "Bütün dünya sanat âleminde dokümantarizmin galebesini görüyoruz," diyordu. Ona göre,

> Sanat, sinemadan tutunuz da şiire kadar realitelerin (gerçeklerin) vesikalarında kompozisyonlar, terkipler ve besteler yapma-

ya doğru gitmektedir. Bu gerçeklerin mimarisi bazen öyle müthiş bir mana alıyor ki, onların yanında entrika romanlar, kalbin mırıltılarını heceleyen şiirler, falan zavallı ve gülünç kalıyor.

Nâzım'ın ortaya attığı asıl önemli konu, edebiyatın "halka inmesi" konusuydu. Osmanlı döneminde, kaymak bir tabakaya hitap eden edebiyat gelişmişti. Halka inme konusu, Sabiha Sertel'e göre daha, "Edebiyatı Cedide" döneminde başlamıştı. Tevfik Fikret, Hüseyin Siret ve diğerleri bu amaçla yola çıkmışlardı. Ancak, kullandıkları dili kendi kuşakları da anlamıyordu. Konuları da tepedeki sınıfı aksettiren konulardı. Ancak, onları eleştirirken yaşadıkları dönemin koşullarını göz önünde tutmak gerekiyordu. Sabiha Sertel daha ileri gidiyor ve şöyle diyor:

> Her devrin edipleri, şairleri, yaşadıkları devrin ve toplumun mahsulüdür. Sosyal yapıda yer alan gelişmeler, edebiyatta da etkisini gösterir. Edebiyatta da değişmeler olur. Divan edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Edebiyatı Cedide tekamül zincirinin halkalarıdır. Bunları toptan inkâr etmek tarihin akışı içinde meydana gelen tekamülü inkâr etmektir. Bunları burjuva diye kenara atmak, ancak sekterliğe kapılmak olurdu. Hele Nâzım'ın bunlara karşı içinde hiçbir hürmet hissi yoktur demesi, biraz nihilizm gibi geliyordu bana.[6]

Dil Sorunu

Öyle anlaşılıyor ki, hepsinin hasretle andığı o *Resimli Ay* günlerinde, Nâzım Hikmet ile Sabiha-Zekeriya çifti arasında ömür boyunca sürecek, sağlam bir dostluk kurulmuştu. Ancak aralarında görüş ayrılıkları da vardı. Mesela dil meselesi bunlardan birisiydi. Kuşkusuz, edebiyatı halka indirebilmek için, halkın anlayabileceği bir dil kullanılması gerekiyordu. Nâzım, dilin

6 Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987

sadeleştirilmesini istiyor, Tanzimat dönemi edip ve şairlerinin kullandığı dili şiddetle kınıyordu. Aynı zamanda, halkın dilinde olmayan kelimelerin kullanılmasına karşı geliyordu. Peyami Safa, Türk dilinin kemale erdiğini, değişikliğe gerek olmadığını düşünüyordu. Sabiha Zekeriya, Nâzım'ı haklı buluyor, ancak kullanılmakta olan Arapça ve Farsça kelimelerin karşılığının Türkçede bulunmadığını ileri sürüyorlardı.

Bu tartışmaları ben de hatırlıyorum. Osmanlı döneminde bir elit dili yaratıldığı, dilin Türkçeleştirilmesi, halkın anlayabileceği bir dile ulaşılması gereğinde hepsi beraberdiler. Ancak, Çağataycadan alınıp dile zorla sokulan kelimelerle sorunun çözülmediği, bu yolla dilin gene halktan uzaklaştığı görüşündeydiler. Bu sorunu Nâzım, şiirlerinde kullandığı dille çözmüştü. Herkesin anlayabileceği bir dil kullanmış, lügatten çıkarılan kelimelerle geliştirilen dile pek rağbet etmemişti.* Sabiha Sertel, bu konuda şunları söylüyor:

> Nâzım uydurma kelimeleri kullanmıyordu. O, Türk dilinin bu uydurma kelimelere ihtiyacı olmadığını söylüyor, buna da kendi şiirlerini örnek gösteriyordu. Onun kullandığı dil Türkçenin kemale ermiş şeklidir.[7]

Kanımca, Nâzım'ın bu tutumu ve dil konusundaki katkısı üzerinde durmak gerek. Çünkü bu sorun hâlâ çözülmüş değildir. Günümüzde dilde ırkçılığa gidenler, halk anlasın anlamasın, Farsça yerine sözlükten çıkarılmış Çağatayca sözcükler kullanmayı farz bilenler var. Ben, çocukluğumda duyduğum tartışmaların etkisinde, Nâzım'ın tuttuğu yolu tuttum. "Benim konuştuğum dil herkesin anladığı dildir," dedim, yazılarımda o dili

---

* Çağatayca o günlerde bugünkü Türkçenin Orta Asya kökeni olan bir dil anlamına eliyordu. Bugün yapılan bilimsel araştırmalarda "Çağatayca dili"nin niteliği tartışılmaktadır. (yazarın notu)

7 Sabiha Sertel, ***Roman Gibi***, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 152.

kullandım. Bu yüzden, dilde saf Türkçe arayanların saldırısına uğruyorum. Onlara anlatamıyorum. Dili sadeleştireceğiz diye konuşma dilinde olmayan, halkın dilinde bulunmayan birtakım kelimeler sokarsanız, onu gene halkın anlamadığı bir elit dili haline getirirsiniz. Ben, yirmi yıl Paris'te, göçmen Türk işçilerinin oturduğu mahallede ve hatta onlarla bir binada yaşadım. Onlar örneğin, "Türkiye'nin şartları değiştiği vakit döneceğiz," diyorlardı. Koşul sözcüğünü bilmiyorlardı. "Yaşam" demiyor, "hayat" vb. diyorlardı. Daha ilginci, Paris'te, siyasi mülteci olan birtakım devrimci gençler, işçilerin çalıştığı terzi atölyelerine gidiyor, onlara "devrim, sömürü" gibi sözler ediyorlardı. İşçiler bana gelip şikâyet ediyorlardı:

"Yıldız Hanım, öyle şeyler söylüyorlar ki hiçbir şey anlamıyoruz."

Bu da Nâzım'ın ne kadar haklı olduğunu gösteriyor. Şiirleri en güzel örnekler.

Dil konusundaki tavrını edebiyatta realizm sorununda görebiliriz ki bu konuda da Sabiha Sertel'e başvurmak doğru olacaktır. Nâzım'ın realizm hakkındaki görüşlerini Sabiha Sertel şöyle anlatıyor:

> Eski geleneklere bağlı bazı yazarlar, sanatçının hiçbir kayda bağlanmamasını, maddi âlemi olduğu gibi aksettirmenin, mistik felsefeye dayanmanın, sanatçının görevi olduğunu iddia ediyorlardı. Nâzım buna çok kızardı ve şöyle derdi: "Mistik âlem, yazarın kabiliyetsizliğini gizlemek için sığındığı siperdir. Gerçekleri halktan saklayarak, onu bir rüya âleminde yaşatmak, onu uyutmak demektir. Sanatkâr kendisi için değil, okurlar için, halk için yazı yazmalıdır. Sanat sanat için değil, fayda için sanatkârın elinde bir araçtır. Bu aracı geniş kitlelerin faydası için kullanmalıdır."

Sabiha Sertel, bu tartışmaların sabahlara kadar sürdüğünü anlatıyor ve Nâzım'ın tutumunu şöyle değerlendiriyor:

> Nâzım, realist bir edebiyatın en güzel örneklerini şiirlerinde veriyordu. Realiteyi bütün açıklığıyla şiirlerinde belirtiyordu. Bu şiirlerde his, fikir, heyecan, ahenk birbirinin içine girmiş, realiteyi yeni bir dil, yeni bir teknik ile aksettirmiştir. Nâzım materyalist görüşü ile maddi âlemi aksettirmiş, metafiziğin kapılarını kırmıştır. Gerçeği his âleminde değil, toplumun içinde aramıştır. Denebilir ki Nâzım'ın şiirlerine ruh veren, ezilen, sömürülen insan ve haklar için duyduğu sevgi, ezenlere karşı duyduğu nefrettir.

Bu değerlendirmeden sonra Sabiha Sertel, Nâzım'ın ideolojisi hakkında şunları söylüyor:

> Nâzım'ı devrimci yapan da bu ideolojisi ve felsefesidir. Şiir, onun elinde hislerini, heyecanlarını, fikirlerini ve ideolojisini aksettiren bir araçtır. Bunun içindir ki Nâzım, sanatını devrimin hizmetine vermiş, devrimci bir şair olarak eski ediplerin, şairlerin, kitleleri uyuşturan "bencil" eserlerine karşı hücuma geçmiştir.

Bu tartışmalar içinde "milli edebiyat" ve "sınıf edebiyatı" sorunu da önemli bir yer işgal ediyordu.

> Nâzım'a göre milli edebiyat yoktu, sınıf edebiyatı vardı. Nasıl burjuva yazarı kendi sınıfının edebiyatını yapmışsa, proleter şairi de, sanatçısı da kendi savunduğu sınıfın edebiyatını yapmalıdır. Bir proleter yazarı, yalnız işçi sınıfı üzerine yazı yazmakla kalmamalı, bu yazıları geniş kitlelere de okutabilmeli idi.

Nâzım'ın bu görüşleri tartışma konusuydu. Peyami Safa, sınıf edebiyatına karşı çıkıyor, işçi sınıfı diye bir sınıf tanımıyordu. Bu nedenle tartışmalar çok hararetli oluyordu.

Nâzım, görüşlerini şöyle geliştiriyordu: Bir kere, yazar halkın bilmediği kelimeleri kullanmamalıydı. İkincisi, proleter sanatçı,

işçi hareketini aktarmakla da yetinmemeli, onlara "haklarını savunabilmek için sömürücülere karşı savaş ruhu"nu da aşılamalıydı. Nâzım, proleter sanatçının milli görüşten uzaklaşmasını eleştirenlere de şu cevabı veriyordu:

> Geniş yığınların ıstıraplarını dile getiren edebiyat, bir avuç burjuvaya hitap eden edebiyattan "daha milli"dir.

Sabiha Sertel, bütün bunları anlattıktan sonra, şu gerçeği bize hatırlatıyor:

> Nâzım bu şekil milliyetçi görüşün en mükemmel örneğini istiklal savaşı üzerine yazdığı "Kurtuluş Savaşı Destanı"nda verdi. Aslında, Nâzım bu destanı yazdığı vakit, başka bir aşamaya geçmişti. Memleket ve kurtuluş davasını, Anadolu insanını ön plana almıştı.

Sosyalizm tartışmaları ise hassas bir konuydu. Eninde sonunda sosyalizme varılması isteğinde hepsi hemfikirdi. Ancak sorun Türkiye'nin koşullarında ele alındığı vakit işler karışıyordu. Türkiye, Cumhuriyet Devrimi'nin ilk yıllarında çok az gelişmiş bir ülkeydi. "Kemalistlerin tuttukları kalkınma yolu doğru muydu?", "Burjuva devrimi gerçekleşmeden sosyalist devrime geçilebilir miydi?", "Bu devrim hangi sınıfın öncülüğünde olacaktı?", "Türkiye'de bir işçi sınıfı var mıydı?" gibi sorunlar vardı önlerinde.

Ekonomik kalkınma yöntemi olarak "devletçilik" önde gelen sorunlarından biriydi. Sabiha Sertel konuyu şöyle ele alıyor:

> Türkiye, milli kurtuluş savaşından çıkalı henüz on yıl olmuştu. Bu devrede memlekette çok ileri adımlar atılmış, geri kalmış Türkiye'nin kalkındırılması için "devletçilik" ilkesi kabul edilmişti.

"İktisadi Devletçilik," *Kadro* dergisini çıkaran Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim, Sadreddin Celal gibi Nâzım'ın eski

komünist dostları tarafından ortaya atılmıştı. Ş. Süreyya Moskova'da Nâzım'la beraber okuduğu sırada, Vedat Nedim Almanya'da sosyalizmin ekonomi politikasını öğrenmişti. Mustafa Kemal, Türkiye için bir hızlı kalkınma yolu ararken, onlar *Kadro* dergisinde "Devletçilik" görüşünü geliştirmişlerdi. Türkiye'de, hızlı kalkınmayı sağlayacak bir özel sermaye yoktu. Sanayi ise hemen hemen yok gibiydi. Mustafa Kemal, özel sermayeyi destekleyerek bir milli burjuvazi yaratmak istemişti. Ancak 1929'a gelindiğinde dünya, ekonomik bunalıma girince, çok az gelişmiş ticaret burjuvazisi ile bu işin yapılamayacağı anlaşıldı. Kadroculaın geliştirdiği teori kabul edildi. Temel ilke, devlet eliyle kalkınmaktı. Sanayi, devlet yatırımlarıyla kurulacak, devletin kurduğu bankalar sanayiler kuracak, devlet özel teşebbüsü, tarımı destekleyecek, altyapıyı kuracak ve ekonomiyi dış rekabetten koruyacaktı. Bu, aslında "sosyalizm"den pek çok uygulama, metot aktarmış karma bir ekonomi sistemiydi. "Üretim araçlarının kamulaştırılması" sosyalizmin temel ilkesiydi. Ayrıca, ekonomiyi dış rekabete, emperyalizme karşı korumak, devletin altyapı yatırımlarını üstlenmesi Sovyetler Birliği'nde de uygulanan yöntemlerdi. Aradaki büyük fark, özel teşebbüsün serbest bırakılması, iktidarın işçi sınıfına değil, burjuvaziye (mütegallibe denilen yerel ağa ve eşrafa) dayanması, yerli sanayiciler yetiştirmeye yönelmesiydi. Mustafa Kemal ile Lenin arasında dostluk kurulduğu sırada, Sovyetler Birliği'nde, Kemalist devrim, "anti-emperyalist bir milli burjuva devrimi" olarak nitelendiriliyor ve destekleniyordu.

Resimli Ay'da Konu Nasıl Tartışılıyordu?

Bazıları günün koşullarında "devletçiliği" bir aşama olarak görüyorlardı. Özel teşebbüsü geliştirerek sosyalizme gidilemezdi ama hızlı gelişme onsuz da sağlanamayacaktı. Bu nedenle bu aşama kaçınılmazdı. Sabiha Sertel, "İçimizde doğrudan doğruya sosyalizme geçilebileceğini mümkün görenler vardı," diyor.

Onlara göre, devletçilik yoluyla sonunda emperyalizme teslim olmak kaçınılmazdı. Sermaye kâr getiren alanlara yatırılacak, aksi halde kalkınma sağlanamayacaktı. Bu görüş kabul edildiği vakit, "Peki, sosyalizme geçiş nasıl gerçekleşecek, bu sıçramanın itici gücü hangi kuvvet olacak?" soruları ortaya çıkıyordu. Türkiye'de henüz bilinçli, örgütlü bir işçi sınıfı oluşmamıştı, onsuz sosyalizm nasıl kurulacaktı?

Nâzım Hikmet, daha 1924'te *Aydınlık* dergisinde çıkan bir yazısında konuyu şöyle ele alıyordu:

> Türkiye'de bir inkılap oldu: Burjuva inkılabı. Bu inkılap Türkiye'nin tarihi gelişme seyrinde ileriye atılmış bir adımdır.
>
> Burjuva inkılabı (devrimi) kendisiyle beraber kendi içinden kendi içtimai düzenine zıt birçok kuvvetleri, meseleleri ortaya atar...
>
> Bugün Türkiye'de amele (işçi) sınıfının ehemmiyetinin en büyük delili, karşı grupta bulunanların bu meseleyi inkâr için kopardıkları kıyamettir... Bizim bildiğimiz bir şey varsa Türkiye'de amele sınıfının ve binaenaleyh amele meselesinin mevcudiyetidir.

Nâzım, ilk önce amele sınıfının Marksist bir izahını yapıyor:

> Amele üretim aracına sahip olmadığı için, iş kuvvetini muayyen bir vade ile satan, hukuken serbest, iktisaden esir bir insan demektir.

Ve ardından şu soruyu soruyor:

> Türkiye'de böyle bir insan var mıdır?

Yanıt, "Evet"tir, 200.000 kadar olsa da. Ona göre Türkiye'de bir amele sınıfı bulunduğuna göre, bir amele meselesi de vardır. Şair bu sorunu şöyle açıklıyor:

1. İç sermayenin, dış sermaye ile rekabet edebilmek için işçiyi imkân bulduğu ölçüde sömürmesi.
2. Türkiye'deki yabancı şirketlerle Türk işçisi arasındaki çelişki.
3. Türkiye'ye girmek isteyen yabancı sermaye ile Türkiye'nin çıkarları arasındaki çelişki.
4. Hükümet ile işçiler arasındaki anlaşmazlıklar.

Türkiye işçi sınıfı, bütün dünyada olduğu gibi örgütlenecek, meclise kendi mebuslarını seçecek ve toplumun inkişaf seyrinde kendi vazifesini yapacaktır.[8]

Resimli Ay dergisindeki tartışmalarda ise, aşağıdaki görüşler ileri sürülüyordu:

Türkiye'de işçi sınıfı sadece adet bakımından değil, bilinçlenme bakımından da çok geride kalmıştı. Köylü sınıfı darmadağındı. Ziraat işçileri örgütsüzdü. Feodal kalıntılar, ağalık sistemi sürüyordu. Türkiye'de bir sosyalist devrim için objektif ve sübjektif koşullar yoktu.

Her şeyden önce, geri kalmış Türkiye'yi yabancı boyunduruğundan kurtarmak, emperyalizme karşı savaşmak gerekiyordu. Şöyle bir sorun ortaya çıkıyordu: Önce burjuva demokratik devrimini tamamlayıp, sonra sosyalist devrime geçmek mi? Yoksa, doğrudan sosyalist devrime geçmek mi gerek?

Anlaşıldığı üzere, Serteller Türkiye'nin henüz sosyalist devrim aşamasına gelmediği görüşündeydiler. Nâzım ise, bu hedefe varmak için, örgütlenmek ve yayınlar yapmak gerektiği kanısındaydı. Halkı hazırlamak, örgütlemek yoluyla hedefe doğru ilerlemek gerekiyordu. Kendisi de bunu yapıyordu, *Resimli Ay*'da, *Aydınlık* dergisindeki yazı ve şiirleri, kitaplarıyla işçiyi, halkı bilinçlendirmeye çalışıyor, Türkiye Komünist Partisi yoluyla da işçi sınıfını örgütleme çalışmalarına katılıyordu. Oysa, kısa süre içersinde hızlı kalkınmayı sağlama hedefini güden ikti-

8 *Aydınlık*, Eylül 1924.

dar, sınıf çatışmalarına karşıydı. İstikrarsızlık hızlı kalkınmayı engelledi. Bu kabil örgüt ve eylemler yasaklanıyordu. Sosyalist fikirleri yaymak, işçi sınıfını örgütlemek güçleşmişti.

"Demokrasi" en önemli tartışma konularından biriydi.

Sertellere göre, sosyalizmin yolu burjuva demokratik devriminden geçiyordu. İlk aşama burjuva demokrasisi olacak, bu süreç içinde işçi sınıfı, halk bilinçlenecek, örgütlenecek, ondan sonra sosyalizme geçilecekti. Sabiha-Zekeriya çifti Amerika'ya, Abdülhamit döneminin zulmünü yaşamış iki genç olarak gitmişlerdi. Orada gördükleri demokrasiye, özellikle basın özgürlüğüne hayran kalmışlardı. (O günkü Amerika'nın bugünkü Amerika olmadığını unutmayalım. Zekeriya Sertel'i o dönemde ABD'yi övdüğü için emperyalizmi övmekle suçlayanlar var. Ancak o günün emperyalistleri İngiltere ve Fransa idi. Kendi sömürgeleri olmayan ABD emperyalizme karşıydı. W. Wilson'un altı prensibi, emperyalizme karşı çıkışın bir örneğidir.)

Özellikle M. Zekeriya, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'da da gördüğü düşünce özgürlüğünden etkilenmiştir. 1924'te Ankara'da Basın Yayın Genel Müdürü olduktan sonra, basına sansür getirildiği için istifa etmiş bir demokrasi âşığı idi. Burjuva demokrasisi gerçekleşmeden sosyalizme gidilemeyeceğini düşünüyordu.

Nâzım ise, Moskova'dan geliyordu. Orada burjuva demokrasisi yerden yere vuruluyordu. Lenin, Çar döneminde kurulmuş olan parlamentoyu lağvetmiş; bize bu burjuva demokrasisi gerekli değil, demişti. İşçi sınıfının iktidarı kurulacak, meclise onların temsilcileri oturacaktı. Sabiha Sertel *Resimli Ay*'daki tartışmalarda sekterleri şu şekilde eleştiriyor:

> Demokrasi ancak sosyalist inkılabı yapmış bir ülkede kurulabilir. Burjuva demokrasisi bir etiketten ibarettir. Daha burjuva inkılabının tamamlanmadığı bir devirde, proleter devletin getireceği demokrasiye bağlanıp burjuva demokrasisini kökünden in-

kâr etmek, ilerici harekete geçecek yolu tıkamak demektir. Avrupa ölçüsünde yapılan burjuva demokratik devriminin sosyalizme yol açtığı unutuluyordu.[9]

Sabiha Sertel, sert çıkışlarını sürdürüyordu:

> Sosyalizmin hedefinin bütün çalışanların hayat seviyesini yükseltmek olduğu unutuluyor; yakalıksız gömlekle, kasketle, üstü başı perişan gezmek bir marifet sayılıyordu.* Bunlara göre halk yok, yalnız işçi sınıfı vardı. Bu düşüncenin, hareketi, kitleden nasıl uzaklaştırdığının farkında değildiler. Onlara göre, iyi bir sosyalist olmanın şartı, mutlaka hapishaneye girip çıkmaktı. Bu devirde, sosyalist düşünce bir "Romantizm"di denebilir.

Nâzım, bunun da sonradan farkına varacak, yurtdışında yazdığı anıların adını, "Romantikler" koyacaktı. Bu kitap Fransa'da, *Les Romantiques* adı altında yayımlandı, Türkiye'de de *Yaşamak Güzel Şey Kardeşim*.

Bütün bu tartışmaların sonunda, işçiyi ve halkı bilinçlendirmek, haksızlıklara, sömürüye karşı uyarmak gereği kabul edildi. Nâzım'ın önerisi üzerine *Resimli Ay* dergisinde, "Görüyoruz, Duyuyoruz" başlığı altında bir sayfa açıldı. Şairin düzenlediği, kulak ve göz resimleriyle donattığı bu sayfada, "o sıralarda yer alan grev hareketlerine dikkat çekiliyor", "Görüyoruz, hastanelerden parasız diye kovulan işçiler olduğunu, duyuyoruz polis karakollarında ağzından kan gelene kadar dövülen işçiler olduğunu" gibi yazılar yazılıyordu. Sabiha Sertel bu sayfanın başarısını şöyle anlatıyor:

---

9 Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 159.

* Bu, Nâzım'a yönelik kapalı veya açık bir eleştiridir. Çünkü o günlerde, proleter olmak hevesiyle o kılıkta gezen genç şair Nâzım'dı. (yazarın notu)

Bu sayfa öyle bir başarı sağladı ki, her gün masamın üstüne işçilerin, aydınların gönderdiği mektuplar yığılıyordu. Bunlara cevaplar yazıyorduk. Bu mektupları okumak, onlara cevap yazmak Nâzım'ın en çok sevdiği işti. Mektupları görünce, elinde ne iş varsa bırakır, onları büyük bir ilgi ile okur, pek çok kereler cevapları kendisi yazardı. Bunun gibi, dergide köylü konularına da önem veriyorduk. Köylü aydınlar bu yazılarla ilgileniyor, dergiye yazılar gönderiyorlardı. Böylece *Resimli Ay*, işçinin, köylünün, halkın dertlerini dile getiren, onların haklarını savunan tam bir halk dergisi olmuştu.[10]

Komünist Nâzım Hikmet

Nâzım'dan söz açılınca bir arkadaşım, "Nâzım Hikmet komünist değil," dedi.

Ona göre komünizm Rusya'da uygulanmış olan çok kötü bir şeydi. Kadınlar ortaklaşa kullanılıyordu. Nâzım Hikmet gibi iyi bir insan komünist olamazdı.

Bir diğer dostum da sordu:

"Nâzım Hikmet hem komünist hem vatansever nasıl olabilir?"

Komünizm sanki bir öcü ve o büyük insancıl, yurtsever şair bir komünist. Bu işin içinden nasıl çıkacağız?

Nâzım kendisi ne demişti?

Ben bir insan
Ben, Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
tepeden tırnağa iman,
tepeden tırnağa kavga, hasret ve ümitten ibaret

O halde, Nâzım'ı anlamak için komünizmin ne olduğunu ve bütünüyle Nâzım'ın ve davasının ne olduğunu anlamak gerek.

10 Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 136-137

Komünizm neydi? Ve neden bir öcüye dönüştürüldü?

Bu kitapta niyetim ne bir siyasal bilgiler dersi vermek, ne ekonomi ne de felsefe. Ancak Nâzım'ı iyi anlamak için konuyu biraz açmak gerekiyor. Nâzım'ın, çok iyi bir insan olduğu için komünist olduğunu kitabın başlarında söylemiştim. O, Anadolu insanının sefaletine isyan etmiş, daha insancıl bir düzen istemiş, bunun teorisini öğrenmek üzere de Moskova'ya gitmişti.

Neydi bu teori? Söz konusu olan gerçekten insancıl bir düzen kurmaktı. Hatta Sosyalist Enternasyonal Marşı'nda da, "insancıl bir düzen" istendiği söyleniyordu. Bunun teorisini önce, ütopik diye adlandırılan sosyalistler yapmışlardı. Onlar sosyal eşitsizliğin ortadan kalkmasını, sosyal hakların sağlanmasını savunmuşlardı. Marx ile Engels ise, sorunun sadece bir eşitlik sorunu olmadığını, sorunun bir "sömürü" sorunu olduğunu ileri sürmüşlerdi. Neydi bu sömürü?

Bütün bu teorilerin ortaya çıkmasının nedeni, feodal düzenden kapitalist düzene geçiş sürecinde muazzam bir sefil işçi sınıfının ortaya çıkmasıydı. El tezgâhından makine üretimine geçiş, fabrikaların kurulması, feodal düzenin bozulması, kentlere köylü akını, dengeleri iyice bozmuştu. Sosyalistler sosyal eşitlik isterken, Marx, "İnsanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kalkmalıdır," demişti. Sömürüden anlaşılan şey şuydu: Üretimin el tezgâhıyla yapıldığı dönemdi; üretici, yani zanaatkâr, esnaf kendi ürettiği malı satıyor, kârı onun oluyordu. Fabrika üretimine geçilince bu durum değişti. Üretimi gerçekleştiren fabrika işçisi kullandığı üretim aracının (örneğin makinenin) sahibi değildi. O, fabrikaya sermaye yatıran kapitaliste emeğini satan bir mal durumundaydı. Kâr, üretim aracına sahip olan sermaye sahibinindi. Marx'ın teorisine göre bu düzende, emeğini satan işçi, kârdan hakkı olan hisseyi almıyor ve sömürülüyordu. İşte insanın insan tarafından sömürülmesi buydu. Bunu önlemek için de "üretim araçlarının kamulaştırılması" gerekiyordu. Yani, çalışan insanın sefaletini önlemek için ona sadakalar vermek, yardımlar

yapmak yeterli değildi, "sömürü ortadan kalkmalıydı." Radikal bir düzen değişikliği söz konusuydu. İşçi sınıfı bilinçlendirilmeli, örgütlenmeli ve üretim araçlarını kamulaştıracak sosyalist düzeni kurmalıydı. Komünizm de bunun daha ileri aşamasıydı. Oraya varıldığında, sınıflar, sınıf çelişkileri ortadan kalkacak, devlete bile ihtiyaç kalmayacaktı.

İşte işçi sınıfının örgütlenip böyle bir düzene yönelmesinin sermaye sahipleri, fabrikatörler, gelişmiş ticaret sermayesi için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu anlamak zor değil. Üretim araçlarının kamulaşması, paranın para getirdiği, insanların çalışmadan servet sahibi olduğu düzenin sonu demekti. Herkes sarf ettiği emeğe veya ihtiyacına göre para kazanacaktı. İşte "komünizm"in etrafında büyük bir korku yaratılmasının, onun bir öcü olmasının, kadınların ortaklaşa kullanıldığı yalanının arkasında yatan temel neden buydu. Sovyetler Birliği'ndeki kötü uygulama da buna tuz biber ekmişti. Bu yüzden bunu, Nâzım Hikmet'in ve hepimizin çektiği sıkıntılarla beraber ileride ele alacağım. O ayrı bir sorun. Gerçek o ki, orada kurulmuş olan düzen Marx'ın öngördüğü insancıl düzenden çok farklıydı.

Nâzım Hikmet, "Ben tepeden tırnağa iman, tepeden tırnağa kavga," dediği vakit bunda çok samimiydi. Davasına sımsıkı bağlıydı, onun için yapmayacağı yoktu. Gerçekten onu biraz da bir iman haline getiriyor, kendini bir sıra neferi sayıyordu:

SIRADAKİ

Başladı işe
Bitirdi işi...

O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir
Damarlarındaki bilmem hangi soyun kanı değil..
O bir yarış hayvanı değil
Yüzü herkesin yüzüne benzer...

Su içer ağzıyla
ayaklarıyla gezer..

Onun için; başlayan, biten, başlıyan iş var,
sorgu, soruş yok
Gidiş var.
Dönüş yok..

O milyonların milyonda biridir.
O bir sıra neferidir.

1930

Nâzım Hikmet, *Resimli Ay* dergisinde çalıştığı yıllarda, aynı zamanda *Aydınlık* dergisinde de yazılar yazıyordu. Bu dergi 1924'te Spartakistler, yani Almanya'da yetişmiş Marksistler tarafından kurulmuştu. Dergi, Türkiye Komünist Partisi'nin dergisiydi. Nâzım da anlaşıldığına göre bu partinin üyesiydi. Bu konuyu *Resimli Ay*'daki dostlarına hiç açmazdı. Ama onlar, Nâzım'ın yazıp çizdiklerinden, söylediklerinden onun nerede olduğunun farkındaydılar. Hatta yazdıklarından partinin faal bir üyesi olduğu da anlaşılıyordu.

Şair, *Aydınlık* dergisine yazdığı bir yazıda Marksizmin felsefesini ele alıyordu: "Diyalektik Materyalizme Küçük Bir Methal."

Bazı filozofların, bilimi, bilimsel metotları göz ardı ederek, "metafizik birtakım izahlara" giriştiklerini eleştiren Nâzım, toplumsal yaşanu, tarihsel gelişmeyi bilimle değil de afaki, "metafizik spekülasyonlarla" izah etmelerini eleştiriyor ve toplumsal dayanaklarını kaybeden sınıflar, zaaflarını, "mantık oyunlarıyla örtbas etmeye çalışıyorlar," diyor. "Felsefe soyut kalamaz, hayatın, toplumsal ihtiyaçların dışına çıkamaz. Toplumsal bilinci, toplumsal varlık tayin eder." Her şeyin maddeye dayandığını böyle açıkladıktan sonra, şöyle diyor:

Mutlak olan hiçbir şey yoktur. Her şey değişir, her şey cereyan eder. Her şey, "her şeyle" beraber değişir, yani tabii, içtimai şekillerin değişmesiyle beraber biz kendimiz de değişiriz.[11]

Marksizm felsefesini, Marx'la beraber F. Engels geliştirmişti. Bu felsefeye göre doğa da, toplum da sürekli değişme ve gelişme süreci içindedir. Hiçbir şey olduğu gibi kalmaz. Tarih seyri içinde toplumlar da sürekli bir değişme ve gelişme içindedirler. Bu gelişmenin itici gücü de toplumların içindeki çelişkilerdir; sınıf çelişkileri. Kapitalist toplumda bu çelişki işçi sınıfı ile kapitalistler arasındadır. Nâzım bazı şiirlerinde bu gelişmeyi anlatmıştır:

MOSKOVA'DA HERAKLİT'İ DÜŞÜNÜŞ

Ben bu soğukta
burada kalmazdım bu kadar çok
anlamasam akan suyun lisanını.
Kim bilir belki böyle bir akşam,
böyle bir akşam,
Heraklit alnını
Yeşil gözlü zeytinliklerde akan suya eğdi ve dedi:
"Her şey değişip akmada,
Bu hal beni hayran bırakmada..."

Gebedir her sukut bir yükselişe!..
Kabil mi karşı durmak
bu köpürmüş gelişe?.
Heraklit! Heraklit!
Akar suya kabil mi vurmak kilit?

Nâzım, "Berkley" başlıklı şiirinde de, idealist filozof Berkeley'e çatmaktadır.

11 *Aydınlık*, Ekim 1924.

BERKLEY

Behey
Berkley!
Behey on sekizinci asrın filozof peskoposu.
Felsefeden tüten günlük kokusu
başımızı döndürmek içindir.
Hayat kavgasında bizi
dizüstü süründürmek içindir.

Antiemperyalist Şair Nâzım Hikmet

Marx ile Engels, "sınıf kavgası" görüşünü geliştirdilerse, Lenin de emperyalizm konusunu işlemişti. Kapitalist toplumda iç tezat işçi sınıfı ile kapitalistler arasında ise, dünya ölçüsündeki çelişki, emperyalist devletler ile sömürülen azgelişmiş ülke halkları arasındaydı. Lenin, bu konudaki kitabını, *Emperyalizm, Kapitalizmin Son Aşaması* diye adlandırmıştı. Nâzım Hikmet'in emperyalizmi suçlamaması olası değildi. O zaten bir insan olarak sömürüye, insanların ezilmesine karşıydı. Ayrıca, emperyalizme karşı savaş vermiş bir ülkenin çocuğuydu. Moskova'da okuduğu yıllarda da en çok Lenin'den etkilenmişti.

BİR HİNTLİNİN AĞZINDAN

Şarktan geliyorum.
Şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum..
Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asyanın yollarını:
ulaştım
sana!

Şarklıyım.

İsyanda haklıyım...

Ben,
24 saatta 24 saat çalışan,
sarı kemikli sırtında
kırbaç izleri nasırlaşan
milyonların
evladıyım..

Nâzım, Piyer Loti için yazdığı şiirde, onun Doğu'yu küçük görmesini eleştirir ve şöyle der:

"*Esrar!*
Tevekkül!
Kısmet!
Kafes, han, kervan
şadırvan!
Gümüş tepsilerde rakseden sultan!
Mihrace, padişah,
bin bir yaşında bir şah.

İşte frenk şairinin gördüğü şark!
Şark
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyar!
Ağzına kadar
buğdayla dolu ambar!
Avrupanın ambarı!

Asyanın bağrı doldu!
Şark

yutmayacak
artık!
Bıktık be bıktık!

1925

Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, *Jokond ile Sİ-YA-U* gibi yapıtlarında hep Şark'ın isyanını, emperyalizme karşı direnişi dile getirdi şair.

Devrimci Nâzım Hikmet Eylemde

Nâzım, davasına hizmet için şiir ve yazı yazmaktan ileri gidiyor, örgüt faaliyetlerine de katılıyordu. *Resimli Ay* yazarları bunun farkındaydılar, ancak boyutlarını bilmiyorlardı. Serteller bunu Nâzım'ın özel hayatı sayıyor, bu bahsi hiç açmıyorlardı. Nâzım, daha 1924'te *Aydınlık* dergisine yazı yazmaya başlamıştı. Büyük bir ihtimalle Komünist Partisi'ne de o tarihte girmişti. Bu üyelik, 1929'a gelindiğinde başına büyük işler açacaktı. O sıralarda yazdığı şiirler bunu açıkça gösteriyordu:

ARİFE

Bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...

İçimde yaprak kımıldamıyor..
Deliksiz uyku gibi rahat
geniş
içim...

Dün
ben
şehrin meydanına gidip:
"Onlar için
kardeşlerimizi öldürmiyelim,
ölmiyelim."
dedim.
Ve bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...

1930

VEDA

Hoşça kalın
dostlarım benim
hoşça kalın!

Ben dostların gözünde kendimi
boylu boyunca görüyorum...
A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar a..!!.
Tek hecesiz elveda..

Geceler sürecek kapımın sürgüsünü,
pencerelerde yıllar örecek örgüsünü.
Ve ben bir kavga şarkısı gibi haykıracağım
mapusane türküsünü.

1929 ile 1938 arasında Nâzım sürekli olarak hapse girip çıkmaktadır. 1929'da *Resimli Ay*'da çıkmış olan, "Sesini Kaybeden Şehir" başlıklı şiiriyle tramvay işçilerinin grevini teşvik ettiği için yargılandı, temyiz mahkemesinde beraat etti. 1 Mayıs 1931'de tekrar tutuklandı. O sıralarda, polis, 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda, bütün komünistleri tutuklayıp ertesi gün serbest bırakmayı âdet edinmişti. Bazıları yatak ve yorganlarını bir gün önceden hazırlarlardı gece karakolda rahat edebilmek için. 1933'te "Gece Gelen Telgraf" şiiri yasaklandı. Nâzım, komünist propagandası yapmak suçundan tutuklandı. Bursa hapishanesine gönderildi. Bu yıl birkaç kere hapse girip çıktı. Bursa'da, Komünist Gençlik Örgütü'ne bağlı olmaktan suçlandı.

Nâzım, hep komünistlik suçundan yargılanıyordu, oysa 1932'de TKP'den atılmıştı. Nedeni parti içinde kurduğu grupla parti içi demokrasi için savaşmasıydı. Bu grup, Komünist Enternasyonal'i eleştirmek hakkına sahip olmak istemişti. Buna bakmayarak, Nâzım hep parti üyesiymiş gibi suçlanıyordu. Bursa Hapishanesi'nde idama mahkûm olma tehlikesi bile geçirdi. O sırada karısı Piraye'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

Ölüm
bir ipte sallanan bir ölü.
Bu ölüme bir türlü
razı olmuyor gönlüm.
Fakat
emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen elleri
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nâzıma!

1933'teki Bursa tevkifatının sonuçları çok acıdır. Parti üyeleri ile Nâzım ve onunla beraber partiden atılanlar bir aradaydılar.*

Polis, TKP'nin işçilere dağıtmak üzere yazdığı bir beyannameyi ele geçirmiştir. Tutuklanan komünistler bu konuda sorgulanmaktadır. Bir tanesi bu beyannameyi Nâzım'ın yazdığını söyler. İkisini yüzleştirirler ve de bu genç, hem de Nâzım'ın yetiştirdiği bu şair, Nâzım'ın gözünün içine baka baka, "Nâzım yazdı," der. Nâzım bu hikâyeyi yıllar sonra yurtdışında anlatmıştı bana. Dostlarının, yakınlarının ihanetine çok hayıflanırdı. Bu konuda yazdığı şiirin adı "Provakatör" idi:

Bu adam
satti arkadaşını;
sattı altın bir tepside arkadaşının
kanlı kesik başını..

Sonunda Nâzım muazzam bir dayak yer poliste. Bu olayı, Türkiye'de, *Yaşamak Güzel Şey Kardeşim* adı altında çıkan anılarında anlatır. O kitapta, kendi ismini kullanmaz. O büyük işkenceyi gören kişi, o kitaptaki adıyla İsmail'dir. Bunun böyle olduğunu tespit eden de Zekeriya Sertel'dir *Mavi Gözlü Dev* başlıklı kitabında.

1934'te serbest bırakılan Nâzım, İpek Film Stüdyoları'nda çalışır. Muhsin Ertuğrul için piyesler hazırlar; *Kafa Tası*, *Ölü Evi* gibi piyesleri birer büyük başarıdır. Piraye ile evliliği yenidir. Serteller ile ilişkileri zayıflamasına rağmen *Tan* gazetesine takma isimle yazı ve dizi roman yazar. *Tan* gazetesi yazarı olan Na-

* Nâzım Hikmet'in partiden atılması ve sonraları, özellikle yurtdışında parti ile beraber çalışmaları konusu karışıktır. Bunun nedeni partinin düzenli bir parti olmamasıdır. Gizlilik koşullarında kongreler, seçimler yapılamamış; partiye atamalar, parti başına sünme tedarik getirilen idareciler tarafından atama sureti ile yapılmıştır. (yazarın notu)

ci Sadullah ile dostluğu da ilişkilerin sürmesine hizmet eder. Ancak bizim evdeki o toplantılar artık yoktur.

Nâzım Hikmet'in Kemalizm Hakkındaki Düşünceleri, Mustafa Kemal ve Kemalistlerle İlişkileri

Nâzım 1937 Nisanı'nda hapisten çıktıktan sonra, Ankara'ya gider. Orada eski arkadaşı Şevket Süreyya'ya rastlar. Ş. Süreyya çoktan komünizmden vazgeçmiş, Kemalizmin ekonomik kalkınma politikasını geliştirmiş, Mustafa Kemal'in danışmanlarından biri olmuştur. Nâzım'a tuttuğu yolun yanlış olduğunu anlatmaya çalışır.

Şevket Süreyya 1967'de *Yön* dergisinde çıkan bir yazısında olayı şöyle anlatır:

> Nâzım'ın toplumsal bilinci olan bir şair olduğunu düşünüyordum. Kanımca o dogmatik bir Marksist değildi. Faşizme karşı savaşıldığı o sıralarda, muhakkak Kemalizm ile komünizm arasında bir ortak zemin bulunabilmeliydi. Zaten Atatürk'ün kendisi bir antifaşistti. Nâzım'a, günün en acil sosyal ve siyasal sorunlarının komünizmin tek çıkar yol olduğunda ısrar etmeden çözülebileceğini anlattım. Sadece Komünist Partisi'nden ayrıldığı taktirde, iki günde bir tutuklanmaktan kurtulacağını söyledim.

Şevket Süreyya Nâzım'la yaptığı bu konuşmadan sonra, Nâzım'ın protestolarına bakmayarak, Ankara'nın en sorumlu kişilerinden bazılarını Nâzım'la buluşturmaya yönelir: İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Emniyet Müdürü Şükrü Sökmensüer, şairin *Resimli Ay*'dan tanıdığı Sadri Etem tarafından yemeğe davet edilir. Şükrü Kaya'nın gelemediği davet, Şevket Süreyya'nın polis şefine bakarak söylediği şu sözlerle başlar:

> "Aramakta olduğunuz adam bulundu. Onu sizlere teslim ediyorum." Herkes güldü ve Nâzım o nükteli, içten halini ta-

kındı. Kapitalizme, emperyalizme sövüp saymaya, dünya devriminden söz etmeye başlayınca, Sökmensüer'le aralarında sert bir tartışma başladı. Emniyet müdürü şöyle diyordu:

"Bunların hepsi çok güzel. Ama kapitalistleri, emperyalistleri yerdiğin zaman, bunlardan bizi mi kastediyorsun? Onlara karşı savaşan, biz Kemalistler değil miydik? Pencereden dışarı bak, gelişmek için bocalayan bir Ankara göreceksin. Bu davaya hizmet etmek hepimizin, bilim adamlarının, halktan kişilerin, şairlerin, memurların görevi değil mi?" Hava yumuşamıştı. Nâzım birkaç şiir okumayı kabul etti. İspanyol iç savaşı hakkındaki şiirini okuduğu vakit, sert emniyet müdürünün dahi gözlerinde yaşlar vardı. O, bu savaşla, bizim kurtuluş savaşımız arasında bir paralellik görüyordu. Nâzım'a dönüp şu ilginç sözleri söyledi:

"Bu şiirde, bir halk isyanı var, aynı bizim kurtuluş savaşımızda olduğu gibi, Nâzım, 'bizim kurtuluş savaşı destanımızı' hiçbir şairin yazmamış olması yazık değil mi? İspanyol iç savaşı, bizim kurtuluş savaşımız yanında bir oyuncak. Sen 'bizim kurtuluş savaşımız hakkında bir destan' yazmalısın." Başka şiirler okundu, meclis sabaha kadar sürdü, dostça vedalaştılar.

Ancak, ertesi sabah, Nâzım Hikmet, gece yemek davetine gelememiş olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya götürülünce hava değişti. Şükrü Kaya şöyle diyordu:

"Avrupa'nın üstünde, ağır bir kara bulut var... Biz yurdumuzu bu tehlikeli ateşten korumaya hazırız... Ancak iç cephemizden de emin olmak zorundayız. Senin grubun bizi endişelendiriyor, Nâzım. Bu memlekette son yıllarda bir yığın yasadışı beyanname, gizli gazeteler dağıtıldığını göz ardı edemeyiz. Neden saldırılarınızı bağnaz irticacılara değil de hükümete yapıyorsunuz? Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı oku size güven vermiyor mu?"

Nâzım, Komünist Partisi'nden atılmış olduğunu söyleyince, Kaya, "Ama bu hükümet aleyhine, sol propaganda yapmanı engellemiyor," dedi. Nâzım'ın birkaç defa tutuklanıp hapsedilmesinin nedeni buydu. Şükrü Kaya devam etti: "Seni birkaç defa

> uyardık Nâzım. Ama sen anlamamazlıktan geldin. Gerçekçi ol. Türkiye Komünist Partisi'nin bütün üyeleri elimizde... Seni bu çıkmazdan kurtarmak istiyoruz." Nâzım mesajı almıştı, ama boyun eğecek değildi. Odadan çıkarken, bakanın son sözlerini duydu: "Ben aynı anda bütün polis karakollarında bulunamam... Sana haksızlık yapıldığı takdirde bana telefon et."[12]

Bu olaya sadece eski arkadaşının kendisini korumak gayreti olarak bakılabilir mi? Başta annemle babam olmak üzere, pek çok kişiden şunu duymuşumdur: Mustafa Kemal, Nâzım'ı korurdu. Hatta emniyet yetkililerine, "Bırakın şu çocuğu," demişti. Bu nedenle, Atatürk'ün sağlığında Nâzım, baskıyı nispeten hafif atlatmıştı. Nâzım'ın şiirlerini plaktan dinledikten sonra, Mustafa Kemal büyük şairin değerini anlamış, onu Dolmabahçe Sarayı'na davet etmiş ve hatta onu korumuştu. O sıralarda Şevket Süreyya'nın Mustafa Kemal'e yakın bir ekonomi danışmanı olduğu düşünülürse, Ankara'da cereyan eden konuşmalar daha iyi anlaşılabilir.

Nâzım Hikmet Kemalist Devrim Hakkında Ne Düşünüyordu?

1930'da *Hür Adam* dergisinde, "Fıkracı" takma ismiyle yazdığı yazıda şöyle diyor:

> Biz emperyalizmi denize döktük, çok iyi ettik, çok büyük ve muazzam bir hareket yaptık... Saltanatı devirdik, çok iyi ettik. Halifeyi dehledik, çok isabet oldu. Şapka giydik: Âlâ yeni harfler: Mükemmel. Bütün bu işlerin ayrı ayrı isimlerini koyduk: Antiemperyalist kurtuluş mücadelesi, derebeyliği iktidar mevkiinden iskat, dinle devlet işlerini birbirinden ayırmak vs.

---

12 *Yön*, 20-27 Ocak ve 3 Şubat 1967; Saime Göksu ve E. Timms, *The Life and Work of Nâzım Hikmet (Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Yapıtları,)* Hurst and Company, Londra, s. 136-138.

Bu ayrı ayrı işlerin hepsine birden "inkılap" adını verdik. Bu da doğru. İnkılap, fakat ne inkılabı? Sadece "inkılap" tabiri soyuttur. Ve onun başına onu tayin eden müşahhas kılan başka kelime koymazsak, o "cinsi" ve "nevi" gösteren bir anlam olamaz.

"Yapılan bir inkılap var." Tıpkı doğan bir çocuk olduğu gibi. Fakat yapılan bu inkılabın, bütünüyle, cinsini ve nevini tayin edecek şekilde adı konmadığı için, bu nevzada (konuya) karşı nasıl muamele edileceği bir türlü kestirilemiyor. Ona gelin elbisesi mi hazırlamalı, yoksa smokin frak mı?

Kısacası Nâzım, bu devrimin ne tür bir devrim olduğunu tespit etmek, ona bir ad vermek gereğini duyuyordu. Fransız Devrimi ile bizimkisi arasında ortak nokta şudur diyordu: "Bu suretle burjuvazi iktidar mevkiine geçti."

Biz bütünüyle bir "Demokratik Burjuva Devrimi" yaptık. Yalnız bunu 20. yüzyılda, emperyalist bir çemberi kırarak, büyük bir kurtuluş mücadelesinden muzaffer çıkarak, tahakkuk ettirdik.[13]

1938'de Nâzım Hikmet 15 yıl hapse mahkûm edilince, Atatürk'e aşağıdaki mektubu göndermişti:

Türk ordusunu "isyana teşvik ettiğim iddiasıyla" on beş yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk Donanmasını "isyana teşvik etmekle" töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılabı ve senin adına ant içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamleyi anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılapçı senin karşında alnım açıktır.

Yüksek askeri makamlar, devlet ve adalet, küçük bürokrat gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyorlar.

---

13 Fıkracı/*Hür Adam*, 4.12.1930; Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

Senin eserine ve sana, aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim.

Başvurabileceğim en inkılapçı baş sensin.
Kemalizmden ve senden adalet istiyorum.
Türk inkılabını ve senin adına ant içerim ki suçsuzum.

Bu sırada Mustafa Kemal Dolmabahçe Sarayı'nda hasta yatmaktadır. Nâzım'ın üvey oğlu Memet Fuat'ın anlattığına göre, Nâzım'ın dayısı Ali Fuat Cebesoy'un gayretleri işe yaramıştır.

Mektup Dolmabahçe Sarayı'na gelmiş, özel kalemde kayda geçmiş, Atatürk'ün yanına girip çıkabilenlerden, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya teslim edilmiş, ama bir uygun zaman bulunarak Atatürk'e okunamamıştı.[14]

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç şudur: Nâzım, Mustafa Kemal'in ve onun devrimlerinin arkasındaydı. Ancak iktidarı işçi sınıfının değil de burjuvazinin ele geçirmiş olmasını eleştiriyordu. O bir "burjuva devrimi" değil "proleter devrimi" istiyordu. Her yurtsever gibi, ulusal kurtuluş savaşından duyduğu gururu, bu antiemperyalist savaşın önemini, sonraları Bursa Hapishanesi'nde yazdığı, "Kurtuluş Destanı"nda belirtmiştir.

Resimli Ay Dergisi Kapandıktan Sonra Serteller

Resimli Ay dergisinin kapanmasıyla, Serteller için Nâzım Hikmet ile beraber geçmiş olan bir dönem sona ermiş oldu. Bundan sonra Sabiha ve Zekeriya (Sertel) ne yaptılar?

M. Zekeriya, daha *Resimli Ay* kapanmadan, iki ortakla beraber *Son Posta* gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Sabiha Zekeri-

14 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

ya'nın bu gazetede yazması yasaklandığı için işi çevirmenliğe vurdu. Kautsky'nin *Sınıf Kavgası*, Adoraski'nin *Diyalektik Materyalizm*, Bebel'in *Kadın ve Sosyalizm* gibi kitaplarını çevirerek, Türk okuyucusuna bilimsel sosyalizmi tanıtmaya çalıştı.

Son Posta gazetesi bir muhalefet gazetesiydi. Hükümetin icraatını, yolsuzlukları eleştiriyordu. Hayri İpar günün önemli işadamlarındandı. M. Zekeriya "Şekerci Hayri" Bey'in yolsuzluklar yaptığını, haksız kâr elde ettiğini belirten yazılar yazınca olanlar oldu. Hayri Bey onu, "hakaret" suçundan mahkemeye verdi. M. Zekeriya bu yüzden 1,5 yıl hapiste yatmak zorunda kaldı.

M. Zekeriya, bir yandan da Yunus Nadi Bey'le beraber *Hayat Ansiklopedisi*'ni çıkarıyordu. O hapse düşünce, bu iş Sabiha Zekeriya'ya kaldı. Sabiha Sertel bununla da kalmadı. "Cep Kitapları" olarak adlandırılan bir dizi küçük kitap yayımladı. Bu dizide dünya edebiyatının belli başlı yapıtları, yazarları tanıtılıyordu.

M. Zekeriya hapisten çıktıktan sonra, 1934 yılında beraberce *Tan* gazetesini çıkarmaya başladılar. M. Zekeriya, Halil Lütfü Dördüncü ile beraber gazeteyi satın almış, Ahmed Emin Yalman da sonradan onlara katılmıştı. İlk yıllar başyazıları A. Yalman yazıyordu. Ayrıca yazarlar arasında, gerici yazarlar da vardı. Serteller ancak 1936'da Ahmed Emin ayrıldıktan sonra gazetede egemen oldular. Gazetenin başyazılarını M. Zekeriya yazıyordu. Sabiha Hanım'ın da birinci sayfanın sağ köşesinde "Görüşler" adlı bir sütunu vardı.

Tan Gazetesi Nasıl Bir Gazeteydi?

Tan gazetesi çok satan bir gazeteydi. 40 bin tirajıyla 50 bin satan *Cumhuriyet* gazetesinden sonra, Türkiye'nin en yüksek tirajlı gazetesiydi. Bunun sırrı da Zekeriya Sertel'in gazetecilikteki ustalığıydı. Gazete okuyucusunu seçmiş, ona göre dil kullanmasını, halkın sorunlarına eğilmesini bilmişti. Muhalefet gazetesiydi, bu nedenle halkın ve günün sorunlarıyla doluydu. Ayrı-

ca, sayfa düzenlerine, bol fotoğrafa, iyi kaliteli kâğıda vb. dikkat ediliyordu. Zamanla seçkin bir yazıcı kadrosuna da sahip olmuştu. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Naci Sadullah vb. gazetenin devamlı yazarlarıydılar. Nâzımvari bir proleter gazetesi değildi ama bir popüler gazeteydi.

Almanya'da Hitler iktidardaydı. Bu ülke hızla silahlanıyor, dünyanın ikinci bir dünya savaşına doğru gittiği seziliyordu. Hitler Faşist İtalya'da kendisine Mussolini gibi bir müttefik bulmuştu. İspanya'da da Franko yanlısı faşistler güçlenmişti. *Tan* gazetesinde, Zekeriya Sertel'in bu konulardaki yazıları dikkati çekiyordu. Sabiha Sertel ise, Türk basınındaki Nazi ve faşizm yanlılarına karşı savaş açmıştı. Türkçüler çıkardıkları *Bozkurt*, *Türk Yurdu* gibi dergilerde, Hitler'in, "Yeni Nizam" teorisini, ırkçılığı, faşizmi övüyorlardı. *Tan* gazetesi buna karşı Atatürk milliyetçiliğini, barışı ve demokrasiyi savunuyordu.

Atatürk'ün Ölümü

Atatürk'ün ölümünde gazete gerçek bir mateme bürünmüştü. Birinci sayfa boydan boya bir siyah çerçeve içinde Atatürk'ün fotoğraflarıyla çıkmıştı. Zekeriya Sertel'in yazısının başlığı, "Ne Mutlu Ölü" idi. Sertel bu yazısında şöyle diyordu:

> Yeni Cami'nin minaresinden İstanbul'u seyrediyorum. Şehir donmuş gibi hareketsiz. İstanbul'un kalbi durmuş, damarlarından kan çekilmiş, ne bir hareket, ne bir hayat eseri...
>
> Sağıma bakıyorum, yan sokaklar, meydanın kenarı, dam üsleri simsiyah. Kalabalık o kadar yoğun ki, sanki yerlere insan başından bir halı serilmiş...
>
> Bütün İstanbul, kadınıyla, çocuğuyla, genci ihtiyarıyla beşaltı yüz bin kişi Atatürk'e son saygı görevini yapmak için cenazesinin geçeceği dar alana sıkışmış... Atatürk'ün atlas bayrak içine sarılmış cenazesi görülünce aşağıdan göklere doğru bir hıçkırık dalgası yükseldi. Bütün İstanbul, bütün millet hep birden

ağlıyordu... Bütün dünya cenazesinin arkasında, onu sonsuzluğa götüren yol üzerinde son görevlerini yapmak için birleşmiş bulunuyorlardı. Ne bahtiyar ölü![15]

Z. Sertel, "Meyus Olabilirdik Fakat" başlıklı yazısında da şöyle diyor:

> Tarih hiçbir milletin aziz bir ölü arkasında bu kadar büyük ve derin bir ruh sarsıntısı geçirdiğini kaydetmemiştir. Hiçbir millet ölüsünün arkasından bu derece derin bir heyecana tutulmamıştır.
>
> Dünya savaşından sonra birçok büyük adam, milletini ölümden veya yenilgiden kurtardı.
>
> Kuşkusuz Atatürk bunların hiçbiriyle kıyas kabul etmeyecek bir olağanüstü varlıktı. Onun için Türk milletinin kaybı, öteki milletlerin kaybına benzemezdi. Türk milleti ulu şefinin arkasından gerçekten tarihte misli görülmemiş bir matem dalgasına tutuldu.
>
> Bu derin matem bizi yeise düşürebilirdi.
>
> Ancak kafamızı dik tutabiliyorsak, yeise kapılmıyorsak bunu, onun ardında bıraktığı büyük yapıtı yaşatacak yeni güçlerin, önderlerin bulunuşuna borçluyuz.[16]

Atatürk'ün Ölüm Günü: Sabiha Sertel'in, 10.11.1938 tarihinde "Görüşler" köşesinde çıkan bu yazısı bugün için de geçerli. Onun için hemen hemen tamamını aktarıyorum:

> Atatürk, yıkılmış bir imparatorluğun, sultanların ihanetiyle düşmanlara teslim edilmiş bir devletin kurtarıcısı sıfatıyla, bütün milli mücahitlerin (savaşçıların), bütün milletin yardımıyla istiklal savaşına girdi.
>
> Sakarya, milli hâkimiyetin kurtuluşu, Lozan, bu yeni kurulmuş Türk devletinin yaşama beratı idi. Atatürk yıkılmaktan kur-

15 *Tan*, Kasım 1938.

16 *Tan*, 18 Kasım 1938.

tardığı yeni Türk devletini yeni esaslar dahilinde kurmayı seçti. Çünkü imparatorluğu yıkan sebepleri tarihten, yaşadığı hadiselerden, dünyanın seyrinden anlayan büyük zekâsı, artık Avrupa medeniyetine, Şark tekniği ile yürüyen bir devletle karşı konamayacağını anlamıştı.

Siyasi istiklalin temeli olan iktisadi istiklali temin etmek, Türkiye'yi üretimi ve tüketimi açısından kendi kendine yeter bir hale getirmek lazımdı. Avrupa kapitalizmine karşı açtığı ulusal ekonomi prensipleri, "sanayileşme hareketleri" ile Atatürk, Türk inkılabının ilk temellerini attı... O, Türk devletini kurtarmak için, Türkiye'yi Avrupa emperyalizminin sömürücü tesirlerinden korumak, sanayi ve ziraati ileri teknik üzerine kurulmuş bir devlet haline getirmek lazım olduğunu anlamıştı.

Atatürk'ün emperyalizme karşı beslediği gayz, saltanata karşı beslediği kin, Türk devletinin bu seviyeye yükselmesine mâni oldukları içindi. O, her millet mukadderatını kendi tayin etmelidir gibi, büyük devlet adamlarının ağzından dökülen yalancı vaatlere aldanacak bir aşiret reisi değildi. O, bir milletin mukadderatına ancak kendi kuvvetleriyle hâkim olacağını, istiklal savaşı tecrübesiyle biliyordu. Bunun içindi ki, siyasi zaferden sonra bütün kuvvetini inkılap hareketlerine verdi.

Türkiye Cumhuriyeti, Türk inkılabı, Atatürk'ün tarihten, Avrupa'nın siyasi tarihinden, 19. asırdan beri inkişaf eden emperyalizmin kahredici harplerinden aldığı dersle, yaratıcı dehasının doğurduğu bir eserdir. Bugünkü Türkiye, hayatını Atatürk'ün bu inkılabına borçludur. İnkılabı zedeleyecek en küçük bir hareket, Türkiye'nin hayatına bir kasıttır.

Atatürk'ün ölüm gününde ona yapabileceğimiz en manevi, en yüksek, en kutsi borç, bu inkılabı ve Cumhuriyet'i yaşatacağımıza bir daha and içmektir. Türk milleti Atatürk'ü, büyük kurtarıcısını, büyük inkılapçısını hiçbir gün unutmayacaktır. Her yeni inkılapta, Atatürk'ü ebedi bir minnetle anacaktır. Atatürk'ün ismi Türk istiklalinin temel taşına halk edilmiştir. Bu ismi ve taşı hiçbir rüzgâr yıkamaz.

Atatürk'ün Ölümünden Sonra

Atatürk'ün ölümünden sonra durum çok değişti. Ama zaten onun son yıllarında kötüye gidiş başlamıştı. Zekeriya Sertel durumu şöyle anlatıyor:

> Atatürk'ün son yıllarında İsmet İnönü, Atatürk'ün gözünden düşmüş, başbakanlıktan uzaklaştırılmıştı. Ancak, "Serbest Fırka"* denemesinden sonra, İnönü tarafından alınan antidemokratik önlemler olduğu gibi devam ediyordu. Basına doğrudan doğruya sansür uygulanmıyordu ama manevi baskı o kadar ağırdı ki, çoğumuz sansürü bu baskıdan iyi buluyorduk.[17]

Sabiha Sertel ise duruma şöyle yaklaşıyor:

> Atatürk demokratik rejimi gerçekleştirememiş, diktatörlüğe geçmişti. Fakat bu diktatörlük hiçbir zaman terör derecesine varmamıştı. Zaman zaman basın hürriyetini tanımıştı. Nasıl ki, bu dönemde birçok ilerici dergiler yayımlanmış, Nâzım'ın şiirleri, benim tercüme ettiğim Marksist eserler basılmıştı. Fakat İsmet İnönü tek parti, tek şef sisteminin en şiddetli yürütücüsü oldu. İlerici fikirlere, bu fikirlerin tartışılmasına dahi göz yumulmadı... İsmet Paşa iktidara geldikten sonra, Halk Partisi içindeki bürokrat grup kuvvetlendi. "Cemiyetler Kanunu" ile teşkilatlanma hürriyeti hemen de yok edildi.[18]

Bu koşullarda, Nâzım Hikmet ağır baskılar gördüğü gibi *Tan* gazetesi de ikide bir kapatılıyordu. Memleketteki faşistler Almanya'ya dayanıyorlardı. Almanya Atatürk'ün ölümünden

---

* Cumhuriyet döneminde çok partili siyasal yaşama geçiş için Ali Fethi (Okyar) tarafından kurulan ikinci parti. 12 Ağustos 1930'da kurulup aynı yılın 17 Kasımı'nda feshedilmiştir.

17 Yıldız Sertel, *Susmayan Adam: Babam Gazeteci Zekeriya Sertel*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 201.

18 Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 192.

sonra Von Papen'i Türkiye'ye elçi gönderdi. Atatürk, Von Papen'i sevmezdi. O sağ kaldıkça bu Alman casusu Türkiye'ye ayak basamamıştı. Zaten hükümet içinde Sovyet düşmanı olanlar kendilerini gizlemiyorlardı.

Z. Sertel, anılarında *Tan* gazetesinin, Türkiye'de güçlenen Nazi kampanyasına karşı çıkmanın, Sovyet dostluğu yapmanın bedelini ödediğini anlatıyor, Sovyet dostluğu politikasını şöyle açıklıyor Zekeriya Sertel:

> Bizim inancımız şuydu: Nazizm ve faşizm bütün dünya için olduğu gibi Türkiye için de büyük bir tehlikeydi. Nazizm ve faşizm faşist diktatoryası içeride bütün demokratik haklan silip süpürecek, kara bir esaret dönemi açacaktı. Dış politikada da Türkiye'yi Almanya'nın arkasından tehlikeli maceralara sürükleyecekti.
>
> Bunu önlemek için faşizmin ve Nazizmin gerçek karakterini, amaç ve hedeflerini açıkça anlatarak kamuoyunu aydınlatmayı görev bilmiştik.

Sertel, bu durumda Türkiye'nin büyük komşusu Sovyetler Birliği ile iyi geçinmesinin gereğini de şöyle anlatıyor:

> Tarih bizi Sovyetler'le komşu yapmıştı... Sovyetler Birliği artık Çarlık Rusya'sı değildi. Bu tarihsel değişikliğe göz kapamak aptallık olurdu. Sovyetler'in Türkiye'ye karşı dostluktan başka emelleri olamazdı. Emperyalizmin acı tecrübelerini geçirmiş olan Türkiye için doğru yol Sovyetler'le dostluk yoluydu. Atatürk de bu inançtaydı. Biz, Sovyet dostluğu davamızda onun güttüğü politikadan kuvvet alıyorduk.[19]

İkinci Dünya Savaşı boyunca, bu tutumu yüzünden *Tan* gazetesinin komünist propagandası yaptığı iddia edildi. Oysa, SSCB, bizim kurtuluş savaşımızı desteklemiş, Lenin ile Atatürk arasında bir dostluk kurulmuştu. İki ülke arasında dostluk anlaş-

19 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 190.

ması da imzalanmıştı. Atatürk döneminde, Türkiye'nin dış politikası, "Büyük Komşumuzla Dostluk" politikasıydı. *Tan* gazetesinde bu konuyla ilgili yazıların çoğunu, Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yazmıştı. Ayrıca, savaş içinde, Nazi Almanya ile Faşist İtalya'ya karşı kurulan cephenin bir üyesi de, ABD ve İngiltere'nin yanında Sovyetler Birliği'ydi. Bu ülke ile dostluk, Nazizm tehlikesine karşı savaşın bir parçasıydı.

Kötü Haber: Nâzım'ı 28 Yıla Mahkûm Ettiler

1938 yılına varıldığında *Tan* gazetesi artık, Türkiye'nin en çok okunan gazetelerinden biriydi. Bu başarı ailemize de refah getirmişti. Babam Moda'da güzel bir ev yaptırmıştı. Bir gazeteci anlayışıyla, kapılar değişik görüşlerden dostlara açılmıştı. Bunların başında Sabahattin Ali, Abidin Dino, Bedri Rahmi Eyüboğlu, M. Ali Aybar gibi ileri görüşlü aydınlar geliyordu. Ancak Nâzım bunların arasında yoktu. O tutuklanmalardan, duruşmalardan başını alamıyordu. *Tan* gazetesi yazarlarından Naci Sadullah ve Nâzım'ın eşi Piraye'nin yakın akrabası Vedat yoluyla ondan haberler alıyorduk. Bir akşam babam eve geldi, suratı asıktı:

"Haber çok kötü," dedi.

"Ne oldu?"

"Nâzım'ı 28 yıl hapse mahkûm ettiler. Hem de Askeri Mahkeme. Yani temyizi de yok."

Sonra birbiri arkasından haberler geldi:

Nâzım bir savaş gemisine kapatılmıştı. Duruşma orada yapılmıştı. Neydi Nâzım'ın bu büyük suçu? "Askeri Ceza yasasının 94. maddesine uygun olarak hüküm giymişti. Kararda, bundan önceki mahkûmiyetlerinden anlaşıldığına göre, Nâzım Hikmet Ran bir komünisttir ve TC Devleti için bir tehlikedir," denmişti. Birbiri arkasından gelen haberlerden anlaşılan şuydu:

Nâzım, ilk önce 1938 Nisanı'nda tutuklanıp Ankara Askeri Cezaevi'ne gönderilmişti. Buradan, diğer birçok komünistle

beraber, Erdek'te demirlenmiş olan "Yavuz" savaş gemisine gönderilmişti. Bu gemi dolunca, büyük şair Nâzım Hikmet diğer tutuklularla beraber "Erkin" savaş gemisine nakledildi. İlk duruşma burada yapıldı. Burada koşullar çok kötüydü, hatta manevi işkence de yapılıyordu tutuklulara. Nâzım'ın suçu, "orduyu isyana teşvik etmekti." Bu suçlama şu olaya dayanıyordu: Bir grup deniz subayı toplantılar yapıyor, beraberce Nâzım'ın kitaplarını okuyorlardı. Bir tanesinin dolabında Nâzım'ın kitapları bulunmuştu. Bu subaylardan bir tanesi, Nâzım'la ilişki kurmaya da teşebbüs etmişti. Ancak, Nâzım'ın reddi karşısında bu ilişki sokakta ayak üstünde sert bir tartışmadan ileri gitmemişti. 16 Ağustos'ta yapılan duruşmada, 15 yıl hapse mahkûm edilen Nâzım, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın önerisi üzerine Atatürk'e bir mektup yazarak, "Ben orduyu isyana teşvik etmedim," demiş, bu mektup Dolmabahçe Sarayı'nda hasta yatan Atatürk'e ulaşmamıştı. Nâzım haklıydı, çünkü deniz subaylarının okuduğu kitaplar, Nâzım'ın piyasada serbestçe satılan şiirlerinden ibaretti. Onlarla herhangi bir ilişkisi de olmamıştı.

"Erkin" Gemisinde Nâzım'ın Başına Gelenler

İlk önce erlerin apteshanesine attılar. Yerler bir karış sidik ve pislik. Akşama kadar orada kaldıktan sonra, çok sıcak bir ambara götürüldü. Çırılçıplak soyunup, uyuyakaldı. Bir yandan da bütün bunların ne için olduğunu düşünüyordu.

"Kalk... Giyin."

Yüzüne tutulan elektrik fenerinin ışığında gözleri kamaştı, başını çevirdi... Dar koridorlarda kâh halatların, kâh boruların üstünde yürütüldükten sonra, güverteye çıkarıldı. Geceydi, hava serindi.

"Yürü, doğru arkana bakmadan..."

Önünde yaldızlı geceden başka kimse yok. Güverte ıssız. Makinelerin gümbürtüsü denizin hışırtısını dövüyor. Karanlık-

ta köpükleri fark edilen uçsuz bucaksız bir deniz. Aklına, benim burada olduğumu kimse bilmiyor, düşüncesi geldi...

"Yürü arkana bakmadan..."

Yürüyecek de pek yer kalmamıştı. İki adım sonra küpeştenin kıyısı.

"Dur."

Durdu. Arkasında açılıp kapanan tüfek mekanizmalarının hışırtısını duydu. Birdenbire aklına Mustafa Suphi'ler geldi. (Onları Karadeniz'de ölüme göndermişlerdi.) Demek arkadan kurşunlanıp, denize atılacak. Peki ama niçin? Herifler beni temizlemeye karar verdilerse daha kolayı var... Dönüp atılmalı hergelelerin üstüne... Böyle bir düşünce geçti aklından... Döndü. Üstüne çevrilmiş iki tüfek namlusuyla, subayın ak üniformasını gördü. O anda bir başka subay peyda oldu birincisinin yanında. Kulağına bir şeyler söyledi. Birinci subay Nâzım'a, "Dön yürü," dedi...[20]

Nâzım bu olayı Pablo Neruda'ya da anlatmıştır.

Kararın açıklanması için yapılan ikinci duruşma korkunçtu. Delil noksanı yüzünden bazı sanıklar serbest bırakılmış, bazıları on yıl hapis cezasına mahkûm edilmişti. Nâzım'a gelince, o siyasi fikirleri, geçmişi, yayınları ve evvelki mahkûmiyetleriyle pek açık bir surette, bir komünistti. Bu nedenle kendisine önce 20 yıl ağır hapis cezası verilmiş, sonra bu 28 yıla çıkarılmıştı.

Bu karar karşısında isyan etmemek olası değildi. Bu düpedüz bir "Dreyfus" vakasıydı. Yani suçsuz bir insan, hiçbir hukuki esasa dayanmadan, neredeyse ömür boyu hapse mahkûm edilmişti. Ancak Türkiye'nin o günkü koşullarında, hukuki yollardan Nâzım'ın hakkını aramak olası değildi. Kendisi, Atatürk'ten sonra dayısı Ali Fuat Cebesoy'a annesini gönderdi, ondan da bir sonuç alamadı. Bunun sonucu, 12 yıl, haksız yere hapiste yatması oldu. 20. yüzyılın en büyük şairinin suçsuz

20 Nâzım Hikmet, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (Narodna Prosveta), Sofya, 1964, s. 92.

yere böyle ağır bir cezaya çarptırılmasının suçu kimin? Bunun hesabı o gün sorulamadı; bugün hâlâ, bu hukuk skandalı neden açığa vurulmuyor? Nâzım'ın hapisten 12 yıl sonra çıkmasını uluslararası bir kampanya sağladı. Türk aydınları bu kampanyaya baskı altında katıldı. Nâzım'ın şiirleri Fransızcaya, Sabahattin Eyüboğlu tarafından çevrildi, ancak onun ismi gizlendi. Bütün bunlar utanç verici olaylar. Nâzım'ın vatandaşlığının kabul edilmesi, mezarının Türkiye'ye getirilmesi için savaşlar veriliyor da bu "Dreyfus" vakası, bu tarihi cürüm neden sorgulanmıyor?

Nâzım Hikmet'in Hapishane Yılları

YATAR BURSA KALESİNDE

Sevdalınız komünisttir,
on yıldan beri hapistir,
yatar Bursa kalesinde.

Hapis ammâ, zincirini kırmış yatar,
en âlâ bir mertebeye ermiş yatar,
yatar Bursa kalesinde.

Memleket toprağındadır kökü,
Bedreddin gibi taşır yükü,
yatar Bursa kalesinde.

Yüreği delinip batmadan,
şarkısı tükenip bitmeden,
cenneti kaybetmeden,
yatar Bursa kalesinde.

1947

Bursa Hapishanesi'nde Nâzım Hikmet'i Ziyaret

Bu yıllar hem çok hazin ve yıpratıcı hem de çok verimli yıllardı. 1941 yılında, annemle beraber Bursa Hapishanesi'nde ziyaret ettiğimiz Nâzım, eskisinden biraz farklı bir Nâzım'dı. Daha ağırbaşlı, daha olgun, durmadan yaratan, kendisine yapılan haksızlığa isyan eden, gelecekten ümidini kesmeyen bir Nâzım gördük orada. Annem, "Nasılsın Nâzım?" diye sorduğu vakit, "Aslan gibiyim, hanfendiciğim," diyerek elini sıktı onun. Yiğitliği elden bırakmıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın içindeydik. Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırmıştı. Annem sordu:

"Nâzım, Hitler'in bu saldırısına ne diyorsun?"

Yanıt:

"Eceli gelen köpek, cami duvarına işer."

Bursa Hapishanesi'nde, memleketine, toprağına, insanına bağlı "vatansever" Nâzım'ı bulduk. Aynı zamanda çok verimli bir Nâzım'dı bu. Mahpuslarla beraber bir dokuma tezgâhı almışlardı. Dokudukları kumaşları gösterdi bize, bunlar da bir sanat eseriydi. Burada memleketinin insanlarını yetiştiriyor, resim yapıyor, ressam yetiştiriyordu. Ancak isyan halindeydi. Bu haksız mahpusluğa tahammül edemiyor, hiddetle bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. "Dayıma yazdım," dedi. "Benim suçum yok. Beni buradan çıkarsınlar." Dayısı Ali Fuat Cebesoy'u kastediyordu. Ben, "Ama şimdi Ankara'da herkes savaşla meşgul, bununla uğraşacak halleri yok," deyince kızdı.

"Sen sus, sen böyle şeylerden anlamazsın," dedi. Ben gene, çoğu sefer yaptığım gibi bir patavatsızlık yapmıştım. Onun o durumunda ümidini kıracak sözler söylemenin bir anlamı var mıydı?

Bundan sonra bize hapishanede yazdığı şiirleri okumaya başladı. Bu şiirlerde memleketine, toprağına, insanına bağlı, "vatansever" Nâzım'ı görüyorduk. "Kurtuluş Destanı"ndan parçalar:

Ateşi ve ihaneti gördük
ve yanan gözlerimizle durduk
bu dünyanın üzerinde.
İstanbul 918 Teşrinlerinde,
İzmir 919 Mayısında
ve Manisa, Menemen, Aydın, Akhisar:
Mayıs ortalarından
Haziran ortalarına kadar
yani tütün kırma mevsimi,
yani, arpalar biçilip
buğdaya başlanırken
yuvarlandılar...
Adana,
Antep,
Urfa,
Maraş:
düşmüş
dövüşüyordu...
Ateşi ve ihaneti gördük.
Ve kanlı bankerler pazarında
memleketi Alaman'a satanlar,
yan gelip ölülerin üzerinde yatanlar
düştüler can kaygusuna
ve kurtarmak için başlarını halkın gazabından
karanlığa karışarak basıp gittiler.
Yaralıydı, yorgundu, fakirdi millet,
en azılı düvellerle dövüşüyordu fakat,
dövüşüyordu, köle olmamak için iki kat,
iki kat soyulmamak için.

TÜRK KÖYLÜSÜ

Topraktan öğrenip
kitapsız bilendir,
Hoca Nasreddin gibi ağlayan
Bayburtlu Zihni gibi gülendir.

Ferhad'dır,
Kerem'dir,
Ve Keloğlan'dır.
Yol görünür onun garip serine,
analar, babalar umudu keser.
Kahbe felek ona eder oyunu.
Çarşambayı sel alır,
bir yâr sever
el alır,
kanadı kırılır
çöllerde kalır,
ölmeden mezara koyarlar onu.
O, "Yunusu biçâredir,
baştan ayağa yâredir,"
ağu içer su yerine.
Fakat bir kerre bir derd anlayan düşmesin önlerine
ve bir kerre vakterişip:
"— Gayrık, yeter!.."
demesinler.
Ve bir kerre dediler mi:
"İsrafil surunu urur
mahlukat yerinde durur",
toprağın nabzı başlar
onun nabızlarında atmağa.
Ne kendi nefsini korur
ne düşmanı kayırır,
"Dağları yırtıp ayırır,
kayaları kesip yol eyler âbıhayat akıtmağa..."

Bu, Nâzım'ın yurtseverlik destanı. Onu, kurtuluş savaşımızın şairi yapan destan. Nâzım bu destanı nasıl yazdı? Emniyet Müdürü Sökmensüer'in ona böyle bir öneride bulunduğunu görmüştük. Eşi Piraye'nin oğlu Memet Fuat'ın anlattığına göre, dayısı Ali Fuat Cebesoy da aynı öneriyi yapmış Nâzım'a. Nâzım, "Bunun için bana bilgi lazım," deyince, dayısı ona kendi kurtu-

luş savaşı anılarını iletmiş. Bu kocaman destan, onun hapishane hayatının en büyük eseri. 1940-41 yıllarında yazdığı bu destanı, sonraları "Memleketimden İnsan Manzaraları" yapıtıyla tamamlıyor. İkisi birleştiriliyor.

Bu yapıtlarda gördüğümüz Yurtsever Nâzım ile Komünist Nâzım'ın bir araya gelemeyeceğini düşünenler çok büyük bir yanılgıya düşüyorlar. Bir kere, Nâzım Hikmet bu yapıtlarında neler veriyor?

- Ulusal kurtuluşu için, emperyalizme karşı yiğitçe savaşan bir halkı.
- İnsan manzaralarında, halkın içinden gelen bir yığın kahraman var. Çanakkale, Sakarya demeyiş, dövüşmüş Memet:

Pozantı'da garfrendi Kartallı Kazım
sene üç yüz otuz üç...
Gece gündüz sevkiyat gider.
Nerede başlayıp, nerede biter?
Ocağında çam ağacı yakan tirenler
Hat boyları yanmış odun kokusu.
Askeri de boynunun tapısı.
Memetçik, Memet,
Memetçik, Memet.

Ekmek benim elimde
ve lakin merdivenin taşında kan
canlı ve de kırmızı
akar uzanır
benim ipek kuşağa benzer.
Memetçik, Memet,
Memetçik, Memet.
Açlık çıkınca yoluna
Memetten Memede yok mu merhamet?...

Bu dizeler, "Memleketimden İnsan Manzaraları" destanından. Aynı destanda şunlar da var:

"Ne demiş Engels:
'Şairler istikbali sezerler' gibi bir şey.

'Ölümün son meydan harbidir bu;
Zafer aşkın ve hayatındır...'

Nâzım Hikmet, hapishanede, savaşın nasıl biteceğini tartışıyordu mahpuslarla. Almanya'dan yana olanlar, Almanya'nın zaferini isteyenler vardı. Ancak o, demokrasilerle beraber SSCB'nin kazanacağını düşünüyordu. Annem gibi o da, dünya savaşlarının arkasından devrimler gelir görüşündeydi. Türk ve Sovyet devrimlerini bunun birer örneği gibi gösteriyorlardı. 1941, Bursa Hapishanesi'nde yaptığımız konuşmada, Nâzım bu konuda iyimserdi.

Hapishanede mahkûmlarla Almanya üzerine yaptığı bir tartışmayı *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda bakın nasıl yansıtıyor:

1. Harbi Alamanya çıkardı, diyorlar,
yani Naziler.
Peki, vaktiyle Hitler'in yerine
komünistler inkılap yaparak başa geçebilselerdi eğer
Alamanya harp çıkarır mıydı yine?
Ve öyle bir inkılap
böyle bir harp kadar kanlı olur muydu?..

5. Rozvelt ve Çörçil:
Biz hiçbir şey için değil,
dört hürriyet için, -diyorlar,-
kavga ediyoruz.

Peki,
harp bitince, mesela Amerika'da
işsizlik kalmayacak mı?
Yoksa beş on dolar verip cepheden dönenlerin ellerine
ve büyük bir kısmına harp endüstrisinde çalışanların
"başınızın çaresine bakın" mı diyecekler yine?

6. Kapitalist iktisat sistemi için
işsizlik bir zaruret değil midir?

7. İnsanlığın bugüne dek geçirdiği sosyal nizamlar
özünü ve şeklini değiştirmiş,
herbiri bir başka nizama bırakmış yerini.
Bunu kimse inkâr etmiyor.
Fakat bu iş artık kapitalist nizamda kemâlini bulmuş da
zınk diye durmuş mu?

8. İtalya'da ve Alamanya'da faşizmin çıkmasına destek olanlar
şimdi, kendi evlatlarını yiyen devanaları gibi
onları yıkmakla meşgul...
Bu tezadın manası yok mu?

9. Bugün belli başlı altı tane kodaman emperyalist devlet var:
Kapitalizmin altı büyük efendisi,
Amerika, İngiltere, Alamanya, Japonya, Fransa, İtalya.
Harpten sonra bu altılar kaça inecek?
Bu tasfiyenin ifade ettiği şey ne?

Nâzım, hapishanede bütün bunların sadece, orada bulunan birkaç aydınla, öğrenciyle değil, "Balcı Remzi Efendi"ye, "Halil"e anlatıyordu. Okumuş olanlara, Engels'i, diyalektik felsefeyi anlatıyordu.

Kısacası şairin yurtseverliği ile komünistliği arasında bağdaşmayacak bir şey yoktu. Nâzım, "İnsan Manzaraları"nda, Nazizme karşı direnen komünistleri, Sovyet kahramanlarını da övüyor.

Gabriel Peri, Fransa'da Nazi işgaline karşı "direniş" hareketinde savaşan bir komünistti. Destanında Nâzım, ondan şöyle söz ediyor:

Gabriel Peri,
Moskova tehlikede değil artık dört günden beri.
Gabriel Peri,
senin bundan haberin yok,
yok Paris'in haberi.
Paris sokaklarında topuklarını bilhassa çarparak yere
nalçalı çizmeleriyle gezenleri
Moskova kapılarında yendiler.
Paris,
Paris ışık şehri, ihtilal şehri,
Paris satıldı, Paris esir
ve hapiste Gabriel Peri...

Bir de Zoe var. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazilere esir düşmüş, ama bütün işkencelere bakmayarak, birliğini ele vermemiş bir Sovyet partizanı. Dünyaca tanınan bu kahraman, Nazilere adının "Tanya" olduğunu söylemişti. Nâzım da onu Tanya olarak anıyor:

ZOE'ydi adı,
ismim TANYA, dedi onlara.

(Tanya,
Bursa Cezaevi'nde karşımda resmin.
Bursa Cezaevi'nde.
Belki duymamışındır bile Bursa'nın adını.
Bursa'm yeşil ve yumuşak bir memlekettir.
Bursa Cezaevi'nde karşımda resmin.
Sene 1941 değil artık
sene 1945.
Moskova kapılarında değil artık
Berlin kapılarında dövüşüyor seninkiler,
bizimkiler,
bütün namuslu dünyanınkiler.
Tanya,

senin memleketini sevdiğin kadar
ben de seviyorum memleketimi.

Seni astılar memleketini sevdiğin için,
ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim.
Ama ben yaşıyorum,
ama sen öldün.
Sen çoktan dünyada yoksun,
zaten ne kadar az kaldın orda:
on sekiz senecik.
Doyamadım güneşin sıcaklığına bile.

Tanya,
sen asılan partizan,
ben hapiste şair.
Sen kızım, sen yoldaşım.
Resminin üstüne eğiliyor başım

Gördüğünüz gibi, Nâzım memleketini sevdi. Bundan ötürü de, emperyalizme ve kapitalizme karşıydı. Artık Türkiye sınırlarının da dışına çıkıyor, davasını dünya ölçüsünde savunuyordu. İnsanların sömürgeciler ve kapitalistler tarafından sömürülmesini, ezilmesini istemiyordu.

Nâzım Hikmet davasını sevgisiyle de birleştiriyordu. Karısı Piraye'ye yazdığı bir mektupta, şöyle diyordu:

> Hayatımda iki şey vardır ki, onlar bahis mevzuu olunca müthiş cesur olurum. Biri gayem, biri sen. İkinizin de saadeti ile saadete kavuşurum, ikinizin de sıkıntısı ve felaketi beni kahreder, fakat yıldırmaz, bilakis daha yırtıcı yapar. Onunla seni çok defa birbirinize karıştırırım... Sana ve ona layık olmak ömrümün biricik hedefidir. Ve bundan dolayı ikinizin saadeti birlikte gerçekleşecektir.[21]

21 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 353.

Unutmamak gerekir ki, eninde sonunda Nâzım bir şairdi ve inancının kuşkusuz bir de romantik yanı vardı. Saime Göksu ile E. Timms, Nâzım hakkındaki kitaplarının adını, *Romantik Komünist* koyarken pek de yanılmamışlardı. Daha önce de söylediğim gibi, daha sonraları Nâzım bunun farkına varmış, 1959'da yazdığı anılarının adını, "Romantikler" koymuştu.

Nâzım'ın hapishane yılları, koskocaman bir 12,5 yıl. Kendisi 13 hatta 15 yıl diyor buna eski mahkûmiyetlerini de katarak. Bu ele avuca sığmaz, yaratıcı insan neler yapmadı ki bu süre içinde. İki büyük destanın dışında şiirler yazdı:

> Hapislerde geçen on beş sene arkamda,
> önümde daha on yedi yıl.
> Bir bayrak dalgalanır kafamda:
> Kan gibi kızıl.
> Bir kadın severim:
> Süt gibi beyaz.
> Bir şarkı söylerim:
> Bütün fidanlardan ümitli.
> Şarkımda kavgası, kederi, sevinci insanlarımın
> ve elimde kadınımın elime dokunmayan eli...[22]
>
> *1950*

Bu bitip tükenmeyen hapishane yıllarında, Nâzım verdi, verdi, verdi. Yaratıcılığın ayyukuna çıktı. Kumaş dokudu, resim yaptı, insan yetiştirdi her dalda. Dünyada olup bitenleri izledi, davasını mahkûmlara anlaşılır bir dille anlattı. Kendisine yapılan haksızlığa sürekli olarak isyan etti, ama yılmadı. Gerçekten çok güçlüydü Nâzım.

1941'de annemle ben, onu Bursa Hapishanesi'nde ziyaret ettiğimiz vakit, bu Nâzım'ı görmüştük. Bize dokuduğu kumaş-

22 Nâzım Hikmet, *Yatar Bursa Kalesinde*, *Şiirler 4*, Adam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 198.

ları gösterdi. Bunlar da birer sanat eseriydi. Mahkûmlarla ortaklaşa bir tezgâh almışlardı. İplik bulmakta zorluk çekmedikleri sürece dokuyorlardı. Bu bir geçim kaynağıydı. Nâzım'ın nasıl bir geçim sıkıntısı içinde olduğunu ben sonradan öğrenecektim. Çok uzun yıllar sonra, Memet Fuat bana, "Annemle ben Nâzım'ın ziyaretine gidemiyorduk, çünkü paramız yoktu," diyecekti. Şimdi, onun kitabı elimde, okuyorum. Gerçekten inanılmaz bir para sıkıntısı var. Hepimiz, bütün çevresi için utanç verici bir şey. Ben, babam Nâzım'a para gönderiyor diye biliyordum. Ancak Nâzım, sadece kendi ihtiyacını karşılamıyor, ailesinden ve dostlarından gelen paralarla bakacağı Piraye ve iki çocuğu var, bir de Çankırı Hapishanesi'nde Kemal Tahir. Nâzım kumaş dokuyor, çeviriler yapıyor ve bütün cemaati geçindiriyor. Daha doğrusu geçindiremiyor. Bir büyük dram.

VE ŞU SEFALET MANZARALARI

Piraye'den Mektup:
"Biliyorum senin 15 lira hikâyesini:
Kendi paltonun dikiş parasını bana göndermeye kalkışıyorsun.
Derhal diktir onu.
Benim param var,
kazanıyorum dikiş falan dikip.

Sana çiroz gönderemedim:
bitmiş.
Elbiseni burada satmaya imkân yok,
herkes bir şeylerini satıyor
ve zenginler 'bir şeyler' değil,
apartman satın alıyor."

Şair'in para kazanmak için yaptığı çevirilerden en önemlisi L. Tolstoy'un *Savaş ve Barış* kitabıydı. Bu büyük ustanın dilini ve stilini koruyarak çevirmekte bayağı zorlanmıştı. 1948'de "Ferhad ile Şirin" efsanesini çok güzel bir piyes olarak yazacaktı. İn-

san Manzaraları ile birleştirdiği destanın yazılması da uzadıkça uzuyordu. Bütün bu yazılarla uğraşırken, düzyazı konusunda birtakım fikirler de geliştiriyordu:

> Sosyalizmin gerçeklemesi devrinde, romanın ve şiirin eski kazançlarını ve onların yaşayan taraflarını bal gibi kullanarak, artık bir tek insanın, yahut on insanın değil, bir milletin romanını bir-iki ciltte yazmak gerekiyor. Kişiyi inkâr etmiyorum ama kişiyi vereceğim diye, binlerce defa yazılmış karakterlerin, psikolojilerin teferruatı üzerinde, bu teferruata lisan farkından başka bir şey getirmeden durmanın ve bununla roman yapmanın biraz eskimiş bir şey olduğunu söylüyorum.[23]

Nâzım Hikmet *Resimli Ay* günlerinden beri, "sanat için sanat" düşüncesine karşıydı. Daima, "Sanatçının söyleyecek bir sözü olmalı," derdi. Pratikte de bu düşüncesine sadık kalmış, yapıtlarında, idealini, felsefesini, siyasal görüşlerini büyük bir ustalıkla aksettirmişti. Ayrıca, şekilde yenilikten yanaydı. Önemli olan şekil değil, muhtevadır (içerik) der, aynı zamanda şekilde yeniliğe giderdi. Şiire serbest nazmı getirdiği gibi; romanı, destanı da tek kişiler üzerinde değil, bütün bir ulusun, halkın hikâyesi olarak yazmak gerekir diye düşünüyordu. Destanlarında bu usulü denemişti. Kanımca bunlar kolayca eşi bulunmayacak yapıtlar.

Nâzım Hikmet, 1943 Ocak ayında karısına yazdığı bir mektupta, *Vatan* gazetesi sahibi Ahmed Emin Yalman'ın, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın, "Destan" bölümünü satın alıp basmak istediğini yazıyor. Kendisi bu konuda kararsızdır. Yapıtın bölünmesi hoşuna gitmiyor, öte yandan şu görüşü ileri sürüyor: "Özellikle son günlerde, benim şahsımı da ileri sürerek

---

23 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul 2001.

Marksistleri vatansızlık falan filanla itham etmek küstahlığında buluna cereyana karşı iyi bir cevap olur ve bu cereyanı baltalar. "Öte yandan, Nâzım'ın, yapıtının *Vatan* gazetesinde yayımlanmasının yanlış anlaşılması gibi bir endişesi vardır. "Bu bir iltica, yalvarış, dönüş gibi anlaşılabilir," diyor.

Nâzım, karısına şu öneride bulunur: "Bu mektubu Sabiha Zekeriya'ya götür. Onun bu konudaki fikrini, yayın koşullarını falan öğren." Sonunda Sabiha Zekeriya'nın görüşlerini beklemeden, bu işten vazgeçer şair.

Memet Fuat'ın anlattığına göre, Marksçıların "vatansızlık falan filanla itham edilmeleri" Nâzım Hikmet'i en çok üzen şey. Memleketini, Türk halkını, Türk dilini seviyordu.[24] Nâzım Hikmet, şu yazmakta olduğum kitapta da özetlenen yapıtlarıyla bunu fazlasıyla kanıtlıyor. Zaten, bu kitabın bir hedefi de bu konudaki yanlış görüşü düzeltmek.

Nâzım'ın Sorunları

Mahpusluğunun son yıllarında Nâzım'ın sıkıntıları da artmıştı. Yalnızlık artık dayanılmaz hale gelmişti. Piraye ziyaretlerini kesmişti. Bunun nedeni sadece parasızlık olabilir miydi? Bilmiyoruz. Ancak gerçek oydu ki, yalnızlık, eşinden, dostlarından, dünyadan uzak kalması onu çıldırtıyor, bunalım kertesine getiriyordu. Annesi Celile Hanım, çırpınıyor, oğlunu bir revire göndermeye uğraşıyordu. Teyzesi Sare, kız kardeşi Samiye, kuzini Ayşe ziyaretleri sıklaştırmışlardı. Zekeriya Sertel, onu çok eski can dostu Vâlâ Nureddin ile barıştırmıştı. Vâlâ bazen karısı Müzehher ile bazen de yalnız ziyaretine gidiyordu. Bir süre Müzehher devamlı olarak Bursa Hapishanesi'nde Nâzım'ı ziyaret etti ve bu anılarını, *Bir Dönemin Tanıkları* adlı kitabında anlattı. Onu aramayan bir kişi vardı: Piraye. Oysa Nâzım, sürekli

24 Memet Fuat, *Nâzım Hikmet Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 346.

olarak ona mektup yazıyor ve adeta yalvarıyordu. Örneğin, 18 Eylül 1949'da yazdığı şu mektup:

> Sana mektup yazdımdı kısacık. Ve Nâzım Bey'le başlayıp hürmetler ederim efendimle biten mektubuna karşılık verdimdi. Herhalde almışsındır. O mektubuma cevap vermeyeceğini biliyordum. Belki bana artık hiç cevap vermeyeceğini de biliyorum, fakat ümit dünyası bu. Can çıkmayınca ümit de çıkmıyor... Sana bu mektubu taahhütlü yolluyorum, paraya kıyıyorum bu züğürtlüğümde, taahhütlü mektubumu mahcup etme, ona cevap ver.

Babama göre, bir mahpus için en kötü şey karısı tarafından bırakılmasıydı. O da, ailesi de Piraye'nin bu tutumunu affetmiyorlardı. Nihayet, dünya güzeli kuzini Münevver gitti ziyaretine. O vakit olanlar oldu, eski bir aşk yeniden canlandı.

O dönem de *Vatan* gazetesi sahibi Ahmed Emin Yalman da Nâzım'ı hapishanede ziyaret etmiş, bu Dreyfus vakasının sona ermesi için girişimlerde bulunmuştu. Ama, asıl yardımı şiirlerini Fransızca ve İngilizceye çevirenler yapıyorlardı. Türkiye'de Sabahattin Eyüboğlu Fransızcaya, New York'ta Hemingway'in çevresinde benim arkadaşlarım Rosette Avigdor, Nilüfer Mizanoğlu İngilizceye yaptıkları çevirilerle Nâzım'ın dünya çapında bir şair olmasına hizmet etmişlerdi. Dışarıda başlayan eylemlerin kurtuluşunda büyük rolü olmuştu. O olayları ileride göreceğiz.

Anjina Pektoris

Nâzım, 1948'de Bursa Hapishanesi'nde bir kalp krizi geçirdi. Bu önemli bir krizdi. Hastalığın adı "Anjin Puatrin"di ve ölümüne kadar arada bir yoklayacak ve sonunda ölümüne neden olacaktı. Bu durum, yurtiçinde ve dışında, hapisten çıkması yönündeki eylem ve girişimleri hızlandırdı. O olayları, hapis-

ten çıkışını ve sonra yurttan çıkışını ileride ele alacağız. Şimdi bu konuda yazdığı şiire bakalım:

ANGİNA PEKTORİS

Yarısı buradaysa kalbimin
yarısı Çin'dedir, doktor.
Sarınehre doğru akan
ordunun içindedir.

Sonra, her şafak vakti, doktor,
her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor.

Sonra, bizim burada mahkumlar uykuya varıp
revirden el ayak çekilince
kalbim Çamlıca'da bir harap konaktadır
her gece,
doktor.

Sonra, şu on yıldan bu yana
benim, fakir milletime ikram edebildiğim
bir tek elmam var elimde, doktor,
bir kırmızı elma:
kalbim...

Ne arteryo skleroz, ne nikotin, ne hapis,
işte bu yüzden, doktorcuğum, bu yüzden
bende bu angina pektoris...

Bakıyorum geceye demirlerden
ve iman tahtamın üstündeki baskıya rağmen
kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor...

Nisan 1948

Görüldüğü gibi, hasta halinde de, Nâzım'ın yüreği Çin kurtuluş ordusuyla, Yunanistan'da Nazilere direnen partizanlarla beraberdir. Ve de o kalbini kendi halkına ikram etmektedir. Artık o bir Türk şairi ve aynı zamanda bir dünya şairidir.

İkinci Dünya Savaşı'nda *Tan* Gazetesi, *Tan* Olayları, Serteller

İkinci Dünya Savaşı başladığı vakit artık *Tan* gazetesi ülkenin siyasal yaşamında rol oynayan bir gazete. Bugünkü ticaret gazeteleri gibi değildi, bir fikir gazetesi idi.

Savaş boyunca Türk basını ikiye bölünmüş durumdaydı. Almanya'dan yana olanlar, demokrasilerden, yani İngiltere, Fransa ve ABD'den yana olanlar. Sonraları Müttefikler diye adlandırılan bu gruba SSCB de katılacaktı. Nazi orduları Avrupa'nın batısına ve güneyine doğru ilerledikçe, Türk basınında Alman yanlıları artıyordu. Yazılı basında *Tan* ve *Vatan*'dan başka, Müttefikler'den yana olan gazete yoktu. Nazi yanlısı gazete ve örgütlerle bu iki gazete arasında bir meydan muharebesi vardı. Türkiye savaş dışı kaldığı için, her iki tarafın gazetecileri ve casusları Ankara ve İstanbul'a hücum etmişlerdi. Her iki tarafı idare etmeye çalışan hükümet basına baskı yapıyordu. Gazetecilerin işi gerçekten zordu. *Tan* gazetesi bir-iki kez kapatılmaktan kendini kurtaramamıştı.

1941'de savaş Balkanlar'a inince, Türkiye'nin durumu nazikleşmişti. Türkiye 1939 Mayısı'nda İngiltere ile yaptığı anlaşmayı korumakta, ancak Almanya'yla anlaşmanın da yollarını aramaktadır. Sabiha Sertel'in hem Almanya'yı hem de İngiliz emperyalizmini eleştiren bir yazısı gazetenin geçici olarak kapatılmasına neden olmuştu. Aslında, gazete her iki emperyalizme de karşıydı. Zekeriya Sertel de bir yazısında, "Bu savaş imparatorluklar savaşıdır," diyor, savaşın emperyalist niteliğini gizlemiyordu. Ancak, bütün gücüyle, Büyük Almanya Projesi'ni kınıyordu.

Avrupa'nın ortasında büyük bir Almanya, etrafında onun hesabına çalışan vasal devletler. Artık, küçük vasal devletler kalmayacak, milliyet davaları kalmayacak, ordular kalmayacak.

Zekeriya Sertel, "Hitler'in Kurmak İstediği Dünya Egemenliği", "Avrupa'ya Verilecek Yeni Nizam" gibi yazılarında hep bu emperyalizm konusunu işlemiştir.

Sabiha Sertel ise Türkiye'nin savaşa girmesi olasılığından söz ederken şöyle diyor:

> Almanya niçin harp ettiğini açıkça söyledi. Versay Muahedesi'yle kolonilerden mahrum edilen Almanya, ikinci bir dünya savaşını hazırlarken, alamadığı müstemlekeleri alacağını ve bununla yetinmeyeceğini açıkça bildirdi...
>
> İngiltere niçin harp ettiğini söylemedi, yalnız varlığını korumak için savaştığını söylemekle yetindi. Bu ise saldırgan bir Alman emperyalizmine karşı, 'statik bir emperyalizm'in yapacağı gayet tabii şeydir.

Diğer önemli konu "barış"tı. Hitler'in orduları Avrupa'da yayıldıkça, Türkiye'de endişe artıyordu. Biz de savaşa girecek miyiz? Ekmeğin karaborsaya düştüğü, olası bir Alman saldırısına karşı sığınakların düşünüldüğü o günleri unutmuyoruz.

Sabiha Sertel "Savaşa Karşı Savaş" başlıklı yazısında, İsmet İnönü'yü, barış ve dostluk politikasını övüyor. Öte yandan baskıcı politikalarını eleştiriyor.

Almanya Sovyetler Birliği'ne Saldırınca

Hitler'in orduları 1939 baharında Sovyetler Birliği'ne saldırınca, Bursa Hapishanesi'nde Nâzım Hikmet, "Eceli gelen köpek, cami duvarına işer," demişti. Zekeriya Sertel de *Tan* gazetesinde buna benzer bir şey söylüyor: "Napolyon'un orduları Rusya'nın ta içlerine girdikten sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Hitler'in orduları da bu durumda kalacaklardır."

Gerçekten, bu saldırı demokrasiler ile Sovyetler Birliği arasında bir ittifaka yol açtı. Bu ülkelerin bir askeri dayanışma içerisine girmesi ve Amerika'nın savaşa katılması sonucu Alman orduları zamanla güç kaybetmeye başladılar. Z. Sertel Alman ekonomisinin uzun bir savaşa dayanamayacağını, bir "yıldırım savaşı" yapacağını yazmıştı. Bunu yapamayan Almanya, 1944'e gelindiğinde, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, işgal ettiği toprakların büyük bir bölümünden çekilmek veya gerilla savaşlarıyla, yerli kurtuluş ordularıyla savaşmak durumuna gelmişti. Artık Almanya'nın savaşı kazanamayacağı açıktı.

Bu durumun Türk basınındaki yankıları önemliydi. *Tan* gazetesi savaş boyunca demokratik cepheyi savunmuş, aynı zamanda hükümetin savaş dışı kalma politikasını desteklemişti. Zekeriya Sertel, büyük devletlerin Türkiye'yi savaşa sokmak gayretlerini kınıyor, "Bu savaş bizim savaşımız değildir. Bu savaş büyük devletler arasında dünya egemenliği için yapılan bir savaştır. Biz Müttefikler'in kazanmasını istiyoruz. Çünkü onların barış gayretlerinde... sağlam bir barışın sağlanması gibi; bizim de benimsediğimiz noktalar vardır," dedikten sonra, Türkiye'nin barış ve bağımsızlık için 20 yıl önce savaştığını hatırlatıyor ve, "Müttefiklerimiz bizden silahlı bir yardım beklememelidirler," diyor. Mustafa Kemal'in, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganını da vurguluyor.

Savaşın son yıllarında, Nazi yenilgilerine bakmayarak, Türkiye'de gazetelerin büyük bir bölümü Alman dostluğunu sürdürmektedir. Gücünü kaybetmeyen Alman propaganda mekanizması, bu gazetelerden bazılarına çıkar sağlamayı sürdürmektedir. *Tan* gazetesinin özelliği ise, Müttefikler'den yana sol bir gazete olmasıdır. Nazizme ve faşizme saldırıları hızlanmıştır. SSCB ile ittifak kurulduktan sonra, Alman saldırısına uğrayan bu ülke lehine yazılar artmıştır. Tevfik Rüştü Aras, Türk-Sovyet dostluğu üzerine yazılarını sürdürmektedir. Bütün bu nedenlerle *Vatan* gazetesinin dışında hemen de bütün gazeteler *Tan* gazetesine karşı yap-

tıkları saldırılarda, ısrarla, gazetenin komünist propagandası yaptığını iddia etmektedirler. Bunlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Necmeddin Sadak, Asım Us gibi önemli gazeteciler vardır.

Demokrasi İçin Irkçılığa Karşı Savaş

Resimli Ay yıllarından beri, "demokrasi" Serteller için ana davaydı. Ne var ki, bu dava günün koşullarına göre değişik biçimler almaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Nazi yanlısı ırkçılar, faşistler milliyetçilikle beraber totaliter düzeni de savunuyorlardı.

Alpay Kabacalı *Türk Basınında Demokrasi* başlıklı kitabında o günkü durumu şöyle anlatıyor:

> Irkçı Turancılar 1941-44 arasında Alman gizli servisinin parası ile Alman faşizminin üslubu içinde, Türk hükümetinin de göz yummasıyla, şovenist bir propaganda yürüttüler. Bu dönemde *Boz Kurt*, *Gökbörü*, *Ergenekon* gibi ırkçı yayınların yanında, *Millet*, *Türk Yurdu* gibi sağcı dergiler de rahatlıkla yayımlanıyordu. Bunlar demokrasiyi savunan *Tan* ve *Vatan* gazetelerine saldırıyorlardı.

Bu durumda, özellikle Sabiha Sertel, *Tan* gazetesindeki "Görüşler" köşesinde, "demokrasi" ve "milliyetçilik" sorunlarını beraber ele almıştır. Anılarında o günkü tutumunu şöyle anlatıyor:

> O günlerde ırkçılar bir milliyetçilik savaşı açtılar. Bu maske altında Nazizmin ideolojisini savunuyor, varlık vergisini övüyor, azınlık düşmanlığını her tarafa yayıyorlardı...
>
> Ben *Tan*'da yazdığım yazılarda Yahudi düşmanlığının, antisemitizmin Türkiye'de hiçbir zaman revaç bulmadığını, genel olarak ırk düşmanlığı bulunmadığını yazdım... Bunun hem kanunlara hem de Anayasa'ya aykırı olduğunu anlattım...

> Türk milliyetçiliğinin ancak memleketi sömüren yabancı sermayeye karşı, ulusal varlığı koruma niteliğini taşıdığını, anti-emperyalist bir milliyetçilik olduğunu anlattım.

Kabacalı'nın aktardıklarına Sabiha Sertel'in 1945 yılında, *Tan* gazetesinde çıkan, "Milliyetçilik Ne Demektir?" başlıklı yazısını da ekleyebiliriz:

> Türk milliyetçiliği, Atatürk'ün dediği gibi imtiyazlı bir sınıfın geniş halk kitlelerini sömürüsü esasına dayanan bir milliyetçilik değildir ve olmamalıdır. Türk milliyetçiliği ırklar arasına, bu memleketin, çıkarları hesabına çalışan yurttaşlar arasına ayrılıklar ve kin sokan milliyetçilik de değildir. Halk yığınlarının çıkarlarını savunur ve ırkçı olmamalıdır. "Türk milliyetçiliği halkçıdır," imtiyazlı (ayrıcalıklı) sınıfların değil halk yığınlarının çıkarlarını savunur: Laiktir gericilikle bağdaşmaz. İnkılapçıdır, Türk milletini en ileri gelişme aşamasına ulaştırmak ister. Türk milliyetçiliği "barışçıdır." Ancak milli bağımsızlığını savunmak ve korumak için harp eder.

Böylece *Tan* gazetesinde Serteller, bütün Atatürk ilkelerini içeren bir programla ortaya çıkıyor, demokrasi ile beraber kamu haklarını da savunuyorlardı. *Tan* gazetesinin ilerici, sol kadrosuyla açtığı bu kampanya inanılmaz saldırılara uğruyordu. Zekeriya Sertel'in, "Vatandaş Nasıl Hesap Sorar?" başlıklı yazısı bu saldırı hedeflerinden biriydi. Sertel bu yazısında, vatandaş verdiği verginin nasıl sarf edildiğini bilmek ister. "Bizde bir vatandaş bir bakan veya milletvekilinin nasıl servet sahibi olduğunu sorarsa yanıt alabilir mi? Oysa hepsi servet sahibidirler..." Sertel, bu yazısında aynı zamanda geniş bir demokrasiye geçilmesini, bir siyasi af ilan edilmesini istiyordu. İster istemez, Nâzım Hikmet'in affi da bu geniş demokrasi kapsamı içersine girecekti.

Bu demokrasi isteğine Hüseyin Cahit Yalçın'ın tepkisi şöyleydi:

> Görüş ayrılığından ötürü kimsenin mahkûm edilmesini istemeyiz... Mahkûm edilmiş olanların Moskova'da bir süre kaldıktan sonra geri gelmiş komünistler olduğunu biliyoruz.

Böylece Sertellerin demokrasi, özgürlük ve insan hakları için yaptıkları savaş, bir kızıl renge bürünüyordu. Gerici basın Nazizmin yenilgisine inanmıyor ve hatta Türkiye'nin çok partili düzene geçmesini istemiyordu. Zekeriya Sertel, bu konularda dizi yazılar yazmak zorunda kalmıştı... "Hürriyete Düşman Gazeteciler" başlıklı yazısında, Sertel, San Francisco İnsan Hakları Konferansı konusunda TBMM'deki tartışmaları ele alıyor, "Türkiye Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olduğuna göre, bu konferansın kararlarını uygulamalıdır. Oysa mecliste bu kararlar kötü karşılandı, bir hayal olarak nitelendirildi. Gazetelerde yazdıkları yazılarda, bugünkü durumdan memnun olduklarını, daha fazla özgürlük istemediler," diyor ve bu özgürlük istemeyen gazetecilere hayret ettiğini belirtiyor.

Alpay Kabacalı'ya göre, demokrasiye karşı çıkanlar, Halk Partisi etrafında toplanmış olan gazetecilerdi. 1944'te Halk Partisi'nden milletvekili seçilmiş olan Falih Rıfkı Atay, Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın, "çok partili rejime" karşıydılar çünkü CHP artık halk nezdindeki itibarını kaybetmişti. Yolsuzluk, pahalılık, yoksulluk ve baskılar halkı bıktırmıştı. Bir alternatif parti ortaya çıktığı takdirde, CHP'nin yenilgiye uğrayacağı açıktı.

"Savaş sonrası dönemde demokrasi kavgası"nın kapsamı daha da genişledi. Gazete artık iktidara yaylım ateşi açıyordu. Sosyal haksızlıklar, yolsuzluklar, basın ve düşünce özgürlüğü, çok partili düzenin kurulması gibi çok geniş bir alanda cephe açılmıştı. Zekeriya Sertel, "Halkın Ne İstediği Belli" başlıklı yazısında (21 Eylül 1945), bu istekleri şöyle sıralıyordu:

> Ucuzluk: Milli servetin meşru olmayan yollardan, sınırlı ellerde toplanmasının önlenmesi.

- Özgürlük: Polis korkusu, otorite tazyiki olmadan konuşmak.
  Paslanmış bürokrasiye son verilmesi.
  Halka hizmet eden bir sağlık örgütü.

Zekeriya Sertel'in bu sıralarda yazdığı yazılardan bazılarının başlıkları şöyledir: "Pahalılığın Nedeni Ekonomi Bakanlığı'dır", "Köylü Bu Memleketin Vatandaşı Değil midir?", "Basın Yasası Anayasa'ya Aykırı."

Zekeriya Sertel'in, 1945 yılındaki yazılarının çoğu basın ve düşünce özgürlüğü üzerinedir. Basında, özgürlüğe karşı çıkanları şöyle eleştiriyor:

> Nasıl karanlığa alışmış kimseler, birdenbire aydınlığa çıkınca gözlerinin kamaşmasından rahatsız olurlarsa, özgürlüğe alışmamış olan Türk basını da birdenbire aydınlığa çıkmak endişesiyle, şimdiden telaşa düşmüş görünüyor.
>
> "Düşünce Özgürlüğü", "Söz Özgürlüğü", "Basın Özgürlüğü" onlarda dışarıdan getirilmiş yabancı ve korkunç bir yaratık etkisi yapıyor.

Bu sıralarda Sertel komünist propagandası iddialarına karşı da bir dizi yazı yazmak zorunluluğunu hissetmiştir. Çünkü *Tan* ile *Vatan* şiddetli bir saldırıya uğramışlardır. "Demokrasi istiyorlar, gerçekte biri memlekete komünizm, öteki ise yabancı sermayeyi getirmek hedefini güdüyor," denmektedir. Sertel, "Okuyucularımla Açık Konuşma" başlıklı yazısında şöyle diyor:

> *Tan* komünisttir, *Tan*, Moskova radyosu ve basınıyla işbirliği yapmaktadır... Nerdeyse bizi sıkıyönetime verip astıracaklar... Birkaç defa, ellerinde belge varsa ortaya koysunlar, dedik, aksi halde mahkeme önünde hesap vermeleri gerektiğini yazdık... Nihayet gülünç bir belgeyle ortaya çıktılar.

Moskova'da çıkan *Yeni Zamanlar* dergisindeki bir yazıyı *Tan* ile Moskova arasında işbirliğinin bir delili olarak göstermek istediler. Sertel, Batı gazetelerinde sık sık *Tan* hakkında yazılar çıktığını belirttikten sonra, şu noktayı da vurguluyor:

> *Tan*, veya onun başyazarının bütün meslek yaşamında herhangi bir milli veya yabancı kaynaktan en ufak bir çıkar karşılığında inancını sattığını ispat eden belge veya delilleri bulunanlar ortaya çıksınlar...[25]

11 Ekim'de çıkan ikinci yazısında Zekeriya Sertel şöyle diyor:

> *Tan*, gizli çıkan bir propaganda gazetesi değildir. Yıllardan beri yasaların müsaadesi çerçevesinde, açıkça çalışan ve serbestçe yayın yapan bir gazetedir... Şimdiye kadar ne *Tan* ne de yazarları "komünistlik" propagandası yapmak suçuyla kanun karşısına çıkmamışlardır... Bize iftira edenler, iddialarının ispatlayamayacaklarını bildikleri için, sadece yalan ve iftira ile yetinmişlerdir...
>
> Zaten bize "komünistlik" sıfatını atfedenler, komünizmin ne olduğunu bilmeyen ve bu memlekette komünizmin yeri olmadığını takdir edemeyen cahillerdir.

Sertel, bundan sonra, aynı *Resimli Ay* döneminde olduğu gibi, Türkiye'de sosyalizmin veya komünizmin objektif ve sübjektif koşullarının bulunmadığını, sanayinin henüz gelişmemiş olduğu, sınıf bilinci güçlenmiş bir işçi sınıfının bulunmadığı ülkelerde komünizmden söz edilemeyeceğini anlatıyor ve şöyle diyor:

> Türkiye gibi her bakımdan geri ve daha demokrasi dönemine bile gelmemiş bir ülkede komünizmin gerçekleştirilebileceğine inanmak safdillik olur. *Tan* başyazarı ise ne bu derece saf ne de bunları bilmeyecek kadar cahildir.

---

25 *Tan*, 10 Ekim 1945.

Dizinin üçüncü yazısında ise, Zekeriya Sertel, Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunu ele alıyor ve şöyle diyor:

> İngiltere ile yapmış olduğumuz ittifakı genişletelim, Amerika ve Rusya ile de ittifak yapalım, diyorduk. Rusya'nın kuzey komşumuz olması, güçlü, büyük bir devlet olması, değişmesi olanaksız bir olay. Tarihimiz bu komşumuzla barış içinde yaşamanın çıkarlarımızın gereği olduğunu ispat etti. "Bu dostluğu ispat etmekle, oradaki rejimi savunmak arasında hiçbir ilgi yoktur." Biz, Türkiye'nin selameti açısından bütün ülkelerle dostluk istiyoruz.

Sertel, yazısına şöyle devam ediyor:

> İngilizlerin Ruslarla, bizim de İngilizlerle ittifakımız vardır. Bu fırsattan faydalanarak, Rusya ile de bir ittifak yapmak ve bunu İngiliz-Rus ittifakıyla birleştirmek gerekir, dedik.
>
> İşte bize atfedilen "Rus dostluğu"nun kaynağı budur. Sovyet rejiminin lehine veya aleyhine hiçbir söz söylemiş değiliz. Rusya'daki rejimi örnek olarak gösteren tek bir satırımız yoktur. Hatta, Sovyetler'deki rejimin bizim anladığımız manada bir demokrasi olduğunu da iddia etmiş değiliz. Oradaki rejim sorunu Rusya'nın iç işidir, bizi ilgilendirmez.

Sabiha Sertel ise, "Bayan Sertel Sünni midir, Şii midir?" başlıklı yazısında, basında kendisine karşı yapılan saldırıları şöyle yanıtlıyordu:

> Bana yönelttikleri soru şudur: Sen Marksist misin, nesin? Bu bana din muharebeleri yapıldığı devirde mutaassıp (tutucu) dindarların birbirinin boğazına sarılıp, "Sen Sünni misin, Şii misin?" diye soruşlarını hatırlatıyor.
>
> Bay Hüseyin Cahit, "Türkiye'de demokrasi konuşulurken, söyle bakalım Sovyet Rusya'da demokrasi var mı?" diyor. Sovyet Rusya'da demokrasi var mı, yok mu beni hiç ilgilendirmez. Bay Yalçın, Türkiye'de demokrasi var mı, yok mu, siz bana onu söyleyin.

Bay Necmeddin Sadak, ikide bir, "Bütün bu yazdıkların iyi ama, söyle bakalım sen nesin? Sünni misin Şii misin?" diyor Bay Necmeddin Sadak lütfen söyler misiniz? Siz nesiniz? Biriniz diktatörlüğü savunursunuz, biriniz Kemalistsiniz, biriniz Bevinci...

Sabiha Sertel'in, "Hürriyetin İstibdada Karşı Zaferi" başlıklı yazısının sonundaki şu görüş ilginçtir:

Hürriyet ve demokrasi münakaşasında; bütün basının benimle bu kadar çok uğraşmak suretiyle, şahsıma karşı gösterdikleri öneme teşekkür ederim. Yalnız bu muhalif gazetelerden şunu isteyeceğim: Bu dava benim için kişisel bir dava değildir, hiç kimsenin şahsıyla uğraşmıyorum.

Onlar bana karşı bu iltifatlarına devam etmek niyetindeyseler, yalan ve iftiraya tenezzül etmesinler.

O sıralarda, olayları gazetelerden izleyen, Bursa Hapishanesi'ndeki Nâzım Hikmet de şöyle bir şiir yazmıştı:

ELLERİNİZE VE YALANA DAİR

Bu dünya öküzün boynunda değil,
bu dünya ellerinizin üstünde duruyor.

Ve insanlar, ah, benim insanlarım,
yalanla besliyorlar sizi,
halbuki açsınız,
etle, ekmekle beslenmeğe muhtaçsınız.

İnsanlarım, ah, benim insanlarım,
antenler yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa rotatifler,
kitaplar yalan söylüyorsa,
duvarda afiş, sütunda ilan yalan söylüyorsa,
beyaz perdede yalan söylüyorsa çıplak baldırları kızların,

dua yalan söylüyorsa,
ninni yalan söylüyorsa,
meyhanede keman çalan yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa umutsuz günlerin gecelerinde ayışığı,
söz yalan söylüyorsa,
renk yalan söylüyorsa,
ses yalan söylüyorsa,
ellerinizden geçinen
ve ellerinizden başka her şey
herkes yalan söylüyorsa,
elleriniz balçık gibi itaatli,
elleriniz karanlık gibi kör,
elleriniz çoban köpekleri gibi aptal olsun,
elleriniz isyan etmesin diyedir.

Ve zaten bu kadar az misafir kaldığımız
bu ölümlü, bu yaşanası dünyada
bu bezirgan saltanatı, bu zulüm
bitmesin diyedir.

Çok Partili Düzene Sancılı Geçiş ve *Tan* Gazetesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda demokrasiye, çok partili düzene geçiş savaşı birden hızlandı. Bunun dört temel nedeni vardı:

1. Türkiye, Birleşmiş Milletler'e girmiş, İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalamış, Cumhurbaşkanı İnönü, daha demokratik bir düzene geçileceğine dair somut vaatlerde bulunmuştu.
2. CHP içinde bir grup milletvekili, çok partili demokratik düzene geçilmesi için bir parti içi savaş açmış ve hatta bu konuda Meclis'e bir önerge vermişlerdi. Bu grup, ikinci bir parti kurmaya kadar gidecekti.

3. Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Vekalet emrine alınan bir grup profesör, İstanbul'a gelip *Tan* gazetesinin yazı kadrosuna katılmışlardı: Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Sabahattin Ali, İstanbul'dan Adnan Cemgil. Böylece demokrasi cephesi güçlenmişti.
4. Bayar-Menderes grubu diye adlandırılan CHP muhalifleri de, *Tan* gazetesiyle işbirliğine yönelmişlerdi.

Böylece sağ ve sol demokrasi yanlılarının birleşmesiyle güçlü bir cephe kurulmuştu. *Tan* gazetesi CHP önderlerini ürküten bu "cephe"nin merkezindeydi.

Tan artık saldırıdadır. Başyazarı Zekeriya Sertel, bir basın toplantısında, Başbakan Saraçoğlu'nu sert bir dille eleştirecek, arkasından da aşağıdaki üç yazıyı yazacaktı:

1. Zamanın getirdiği ve bizim beklediğimiz demokrasiyi "bu hükümet yapamaz." Çünkü bu hükümet diktatörce hareket etmeye alışmıştır. Şimdiye kadar polis devleti sistemini gütmüştür, özgürlüğe yanaşamaz.
2. Cumhuriyet Halk Partisi'nden de böyle bir hareket beklemiyoruz. Çünkü CHP, tek parti sistemine alışmıştır, kontrole yanaşamaz. Bu nedenle "Halk Partisi bize demokrasiyi getiremez."
3. Son umudumuz Büyük Millet Meclisi olabilir. Ancak o da halkı değil, Halk Partisi'ni temsil ediyor.

Zekeriya Sertel'in gösterdiği çıkar yol şöyledir:

- Meclis dağıtılacak, genel seçime gidilecek.
- Halkı temsil eden yeni bir meclis seçilecek
- Bu meclis Anayasa'da değişiklikler yaparak demokratik hakları sağlayacak.

Bu gibi yazılar, yeni bir parti kurmaya hazırlanan "dörtlü grup"un ekmeğine yağ sürüyordu. Bayar, Menderes, T.R. Aras

ve Fuat Köprülü'den oluşan dörtlü grup, Meclis'e verdikleri "demokratikleşme" takriri kabul edilmeyince istifa etmiş, yeni bir parti kurmaya yönelmişlerdi. Bu partinin kuruluşunda Zekeriya Sertel aktif bir rol oynamıştı.

Ekim 1945'te Celal Bayar CHP'den istifa edince, her iki Sertel de kaleme sarıldı. Bayar'ın etrafındaki muhaliflerin çoğu Atatürk döneminin sorumlu kişileriydi. Atatürk'ün koyduğu ilkelerden ödün verilmesine razı olmuyorlardı. Sorun sadece çok partili düzene geçmek sorunu değildi. *Tan* gazetesi ile bu muhalif gurup arasında işbirliği tartışılırken, Zekeriya Sertel, özellikle, "Atatürk ilkelerinin, devletçilik" ilkesinin korunmasında ısrar ediyordu. Bu konudaki bir yazısında da şöyle diyordu:

> Millet Meclisi devrimci bir meclisti... Ancak bugünkü Meclis devrimci niteliğini koruyor mu?.. Biz bugünkü Meclis'in devrimci niteliğini korumadığını düşünüyoruz...

Sabiha Sertel, Celal Bayar'ın istifası konusunu şöyle ele alıyor:

> Bayar'ı istifaya mecbur eden ne yalnız takririn kabul edilmemesi, ne de yalnız arkadaşlarının partiden çıkarılmasıdır. Celal Bayar'ı, istifaya mecbur eden en önemli neden, hükümetin gerek iç gerekse dış siyasetinde Atatürk ilkelerinden uzaklaşmış olmasıdır. Bu konuda hükümetle partililer arasında ayrılıklar bulunmaktadır. Parti grubuna verdiği takririn reddi, partinin ve hükümetin San Francisco Kararları'na karşı hareketsizliğini ifade eder ki, Atatürk devriminin savaşçısı sıfatıyla, Celal Bayar'ın bu hareketsizliğe karşı sükûtu, millete karşı, taahhüt ettiği ödeve bir saygısızlık olurdu.

Zekeriya Sertel, "Demokrat Parti" diye adlandırılacak partinin kuruluş hazırlıklarına katıldı, tüzüğün hazırlanmasına yardım etti. Ancak, *Tan* gazetesinin partinin gazetesi olmasını ka-

bul etmedi. Bunun üzerine, demokratik cephenin bir dergi çıkarmasına karar verildi. Bu dergiyi hazırlamak görevi de Sabiha Sertel'e verildi. O da, dergiye, kendi köşesinin adı olan "Görüşler" ismini verdi ve demokrasi için savaşan bütün sağ veya sol aydınları bir araya getiren, tam anlamda bir cephe dergisi hazırladı. İlk sayının kapağı şöyleydi: Sol köşede başlık, kocaman bir G harfi ile başlayan Görüşler.

Faşistler, bu büyük G harfinin orak çekiç olduğu iddia etmişlerdi.

Yazı kadrosu ise şöyle ilan edilmişti: Celal Bayar, T.R. Aras, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, P. Boratav, B. Boran, Aziz Nesin, M. Berkes, Niyazi Berkes, M. Şerif, A. Cemgil, E.A. Müstecaplıoğlu, M. Şeref, Dr. S. Dosdoğru, Dr. H. Dosdoğru, Sabahattin Ali, Nail V. Çakırhan.

Sadece bu kadro, derginin kapısılmasına yeterliydi. Nitekim, ilk sayı bir gün içerisinde tükendi. Dergide, özgürlük ve demokrasiyi savunan, yeni bir anayasa isteyen yazıların yanında, yeni kurulacak partiye destek vardı. Zekeriya Sertel, "İkinci Parti Kuruluyor" başlıklı yazısında şöyle diyordu:

> Celal Bayar ve arkadaşlarının kuracakları parti, Kemalizmin ilk parti programında tespit edilen ilkeleri, yeni dünya koşullarına ve milletin bugünkü olgunluk dönemine daha uygun bir biçimde genişleterek, daha geniş bir demokrasi esasına dayanacaktır. Bunu yaparken Kemalizmin devrimci ruhundan esinlenecektir.

Demokratik cephe, sağ ve sol muhalefetin bu biçim birleşmesi ve halktan gördükleri büyük ilgi, iktidar ve iktidar yanlısı basın için büyük tehlikeydi. İlk tepki, 3 Aralık 1945'te *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'dan geldi.

"Kalkın Ey Ehli Vatan!" diyordu Yalçın. "Mücadele ve harekete geçmek gereklidir. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı-yeis ve-

rici-ümit kırıcı propaganda zehrinin dökülmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur." Yalçın, buna örnek olarak Sabiha Sertelin, "Zincirli Hürriyet" başlıklı yazısını gösterdikten sonra şöyle diyor: "Sabiha Sertel'in yaptığı komünist edebiyatıdır. Sertellerin istediği Moskova demokrasisidir." Söz konusu yazıda, Sabiha Sertel, basın yasasında yapılacak değişikliklerin yeterli olmadığını belirtiyor. Basın suçlarını yargılamak üzere özel bir mahkemenin kurulacağını haber veriyor. "Bu, hürriyeti sağ elle verip sol elle almaktır," diyor.

Bu tip, "komünizm tehlikesi" propagandaları, binlerle genci sokağa dökmeye yetiyor. Hüseyin Cahit'in istediği oluyor. Ertesi gün, Babıâli Caddesi'nden aşağı inen binlerle genç, ellerinde balta ve balyozlarla Tan Matbaası'nı yerle bir ediyor.

Tan Olayları

Türk basın tarihinin en utanç verici olayı, diyebiliriz buna. Üniversite gençliğinin "fikre" balta ve balyozlarla saldırdıkları gün. Hâlâ, telefonum, kapım çalınıyor; iletişim fakültelerinde okuyan gençler benden *Tan* Olayları hakkında bilgi istiyor. Bu konuda yazılmış yazılarla dolu kocaman bir dosya var elimde. Hatta gazeteci Can Dündar bir belgesel film hazırladı bu konuda: "*O Gün.*"

Neydi *O Gün?* O günün gazetelerini şöyle bir karıştıralım, *Yeni İstanbul* gazetesinde, Tekin Erer şöyle yazıyor:

> Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, 3 Aralık Pazar akşamı talimat verilmiş ve ertesi sabah, *Tan* gazetesi aleyhine bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti... 4 Aralık sabahı erken, üniversite bahçesine gittim. Ellerinde bayraklar olduğu halde, talebeler yavaş yavaş toplanıyorlardı. Birçoklarının ellerinde Atatürk ve İnönü'nün çerçeveli fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10.000 kişiyi buldu. Saat 09:30'da kalabalık, bir sel gibi Beya-

zıt Meydanı'ndan Çarşıkapı istikametinde yürüyüşe geçti. *Tan* gazetesine giderken, köşe başında bulunan ve komünizme dair kitaplar satan ABC Kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi. Bundan sonra *Tan* gazetesine gidildi. Bir taraftan "Kahrolsun Komünizm", "Kahrolsun Serteller" diye bağırılıyor, bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle, pencereleri, kapıları aşağı indiriyorlardı. Gazetenin birinci katında, o zaman Türkiye'nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçalarıyla rotatife hücum başladı... Rotatifin kırılan bütün parçaları tuzla buz edildi.

Olayı yerinde izlemiş olan gazeteci Tekin Erer ikinci katta da makinelerin, eşyaların tamamen tahrip edildiğini anlattıktan sonra ekliyor:

Diğer bir grup, gazetenin rotatif dairesinin yanındaki kâğıt deposundan, bobinleri sokağa çıkararak, Sirkeci'ye doğru yuvarlıyorlardı. Gençler matbaayı ateşe vermek istedilerse de, kalabalığın çokluğundan bu mümkün olmuyordu. Saat on buçukta gazetenin tahribi tamamen bitmişti.

Üniversite gençliği tarafından gerçekleştirilen bu eşi görülmemiş, utanç verici "barbarlığa" orada bulunan polis seyirci kalmıştı. Olayları yakından izleyen matbaa mürettipleri, sonradan şu ilginç olayı anlatacaklardı:

O gün sabah erkenden gazete aleyhine gösteri yapılacağını öğrenmiştik. Hepimiz matbaa kapısına dizildik. Bir ara iki kişi kocaman kırmızı mürekkep şişeleriyle geldiler. Bunları matbaanın yanındaki dükkâna bıraktılar. Merak ettik, dükkâncıya sorduk. Dükkâncı, alçak sesle bu getirenlerin sivil polisler olduğunu söyledi. Nedenini sonradan öğrendik. Eğer Serteller gazeteye gelmiş olsalardı onları çırılçıplak soyup kırmızı mürekkeple boyayacaklardı.

Olay Burada Bitmedi

Serteller, olayı daha önce haber aldıkları için gazeteye gitmemişlerdi. Ancak evlerinde de rahat bırakılmadılar. Ev göz hapsindeydi. Bunu bir polis baskını izledi. Telgraf getiren, bir postacı kılığındaki polis, hizmetçi kızın kapıyı açmasını sağlamış, beş-on polis birden evin içine dalmışlardı. Bütün gece, evi altüst edip, her tarafı aradılar. Önemli sandıkları, birtakım kitapları, yazıları götürdüler. Bunlar arasında, Rusya ile ilgili olduğunu sandıkları *La Rousse* lügatı da vardı. Ancak, olay hiç de gülünecek gibi değildi.

Bundan sonra, Sabiha ve Zekeriya Sertel tutuklanıp Kadıköy Polis Karakolu'na götürüldüler. Bu sırada Zekeriya Sertel'in boynunda bir şirpençe çıbanı çıkmıştı. Buna bakmayarak geceyi çıplak masalar üzerinde geçirdikten sonra, Sultanahmet Cezaevi'ne götürüldüler. Yanlarında Cami Baykurt da vardır. Onları cezaevine götüren taksinin şoförü sorar:

"Bu yaşlı beyle bu hanım kim?"

Zekeriya Sertel cevap verir:

"Cami Baykurt ile Sabiha Sertel."

"Ben Sabiha Sertel'den para almam."

Şoföre para vermek mümkün olmaz. Şoförün bu tutumu, o ıstıraplı anlarında, halktan gelen bir ödüldür. Ancak en büyük ödül Bursa Cezaevi'nden gelecektir. Nâzım Hikmet, Sultanahmet Cezaevi'ne aşağıdaki şu şiiri göndermiştir:

DÜŞMAN
I

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
Akar suyun
Meyve çağında ağacın,
Serpilip gelişen hayatın düşmanı.

Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
çürüyen diş, dökülen et,

Bir daha dönmemek üzere yıkılıp gidecekler,
Ve elbetteki sevgilim, elbet,
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,

dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...

DÜŞMAN
II

Bursada havlucu Receb'e düşman
Karabük fabrikasında tesviyeci Hasan'a düşman
fakir köylü Hatçe kadına
ırgat Süleyman'a düşman,
düşünen insana düşman
vatan ki bu insanların evidir,
sevgilim, onlar bu vatana düşman

Serteller Mahkemede

Tarih 15 Aralık 1945, İstanbul Asliye İkinci Ceza Mahkemesi'ndeyiz. Zekeriya Sertel, sanık sandalyesinden konuşuyor:

> Utanıyorum, çünkü otuz beş yıldır özgürlük için çırpınan ve demokrasiye varmak için mücadele eden bu memlekette, hâlâ bir fikrinden, bir tenkidinden ötürü bir vatandaşın mahkemeye sevk edilmesi, bu alanda otuz beş yıldan beri bir adım bile ileri gidemediğimizi gösteren hazin bir vakıadır. Hâlâ fikre zincir vurma teşebbüsü, hâlâ zulüm ve istibdad sevdası. Bu memlekette hâlâ sabah olmadığını görmek insanı yeise düşürüyor ve utandırıyor.

Zekeriya Sertel, *Tan* gazetesinde, 22 Ağustos 1945 tarihinde yayımlanan, "Hükümet ve Meclis'ten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?" başlıklı yazısından ötürü mahkemeye verilmiştir. Bu ta-

rihte artık, İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, bütün dünyada totaliter düzenden demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Sertel yazısında şöyle diyor:

> Türk inkılabı tarihinin önemli bir dönüm noktasındadır... Cemiyeti durgun bir hale getiren ve taşlaştıran bugünkü yasaları değiştirmek lazımdır. Çünkü halkın serbest seçimine dayanan ve onun iradesini tam anlamda temsil eden bir meclis ve hükümete ihtiyaç vardır. Harp sonrası görülen örnekler bize bunun lüzumunu anlatmaktadır... Harp görmemiş, milli bünyesi muhtelif cereyanlarla sarsılmamış Türkiye, bu yola her milletten daha kolay ve daha sarsıntısız girebilir. Harp sonrası dünyada, halkın serbest iradesine dayanmayan hükümetler artık milletlerarası itibardan düşmüştür.

İşte Zekeriya Sertel'in suçu budur: "T. Büyük Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet Hükümeti'nin yüce varlığını tahkir ve tezyif" suçlarından ötürü, İstanbul 1. Sorgu Yargıçlığı tarafından mahkemeye verilmiştir. Görüldüğü gibi, bazılarınca iddia edilen, "komünizm" suçlamasından eser yoktur.

Tan gazetesinde köşe yazarı Sabiha Sertel de aynı maddelerden muhakeme edilmektedir. Suçu: "Muvafakatin Feryadı" başlıklı yazısı. Hükümet yanlılarının feryadından söz eden bu yazısında, Sabiha Sertel, o gün iktidarda bulunan CHP'nin bir çoğunluk partisi olmadığını belirtiyor ve basının muhalefetini şöyle anlatıyor:

> Türk basını içinde iki gazete, *Tan* ve *Vatan* gerçek anlamda demokrasinin gerçekleşmesi için, halkın kaderine hâkim olması, yolsuzlukların, aşırı kârların önlenmesi, Türk milletinin bütün devlet mekanizmasını denetimi altına alması için muhalefete geçmiştir. Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin, meclisteki ve basındaki temsilcileri miktar itibarıyla sınırlı olduğu halde, muvafakatin (hükümet yanlılarının) bunu boğmak için gösterdiği gayret sınırsızdır.

Yazısında, Halk Partisi'nin Meclis'te bir çoğunluk değil, ittifak partisi olduğunu belirten Sabiha Sertel, savunmasında sormuştur:

> Eğer Serteller, kahredilecek kadar büyük bir suçun, ihanetin faili iseler, yüksek mahkemenize, "Muvafakatın Feryadı," gibi zavallı bir vesile ile sevk edilmemeleri icap ederdi.

Bunun arkasından şu soru gelmektedir: Hani Serteller komünistti, yazılarında komünizm propagandası yapmışlardı? O günlerde Türk Ceza Kanunu'nun, komünizm propagandasını suç sayan 141. ve 142. maddeleri yürürlükteydi. Ama Serteller bu maddelerden yargılanmıyorlardı. Sonunda, hafif hapis cezalarına mahkûm edildiler. Temyiz mahkemesinde yaptıkları savunmadan sonra ise beraat edip serbest bırakıldılar. Zekeriya Sertel, savunmasında saldırıya geçmiş, savcıyı tarafsız olmamakla, iktidarı savunarak hukukun, yargının bağımsızlığını ihlal etmekle suçlamıştı.

Evde Göz Hapsi

Serteller serbest bırakılıp evlerine döndükten sonra da göz hapsindeydiler. Ev sivil polisler tarafından çevrilmişti. Sokağa çıktıkları vakit, polis tarafından izleniyorlardı. Telefonları dinleniyor, kimlerle görüştükleri tespit ediliyordu. Bu barajı yarıp ziyaretlerine gelen pek kimse kalmamıştı. Bu cesareti gösteren ilk kahraman Sabahattin Ali idi. Sabiha Sertel, anılarında olayı şöyle anlatıyor:

> Bu olaylar sırasında Sabahattin Ankara'daydı. Bir akşam, hava kararıktan sonra trenden iner inmez, doğru bize gelmişti.
>
> "Sabahattin nasıl geldin, korkmadın mı?"
>
> "Geldiğim zaman evin etrafında kimse yoktu. Çevirseler dönecektim..." dedi. Oturduk, konuştuk. O anlatıyordu:
>
> "Halk Partisi matbaaları yıkmakla, gazetelerimizi kapatmakla bizi yıkmadı. Fakat kendi prestijini yıktı. Halkı bir dinlese-

niz!... Herkes, '*Tan*, halkın dertlerini dile getiren tek gazeteydi, *Tan*'ı yıkmakla, bizim kurtuluş ümitlerimizi yıktılar,' diyor. Hatta Halk Partililer kendileri şikâyet ediyorlar. Ben ağızlarından dinledim. 'İnönü, parti grubunda, mecliste daima geniş demokrasinin kurulacağını söylüyordu. Bu yıkma hareketi bizim haberimiz olmadan yapıldı. Bu olay İnönü'ye olan itimadımızı sarstı, kötü bir iş oldu,' diyorlar."

Bu olaylar sırasında ben yurtdışındaydım. Okumak için önce İngiltere'ye ardından Amerika'ya gitmiştim. 1948'de yurda döndüğüm vakit, bizim ev hâlâ gözaltındaydı. Evin önündeki ağaçlıkta gece geç vakitlere kadar oturan bir ayakkabı boyacısı vardı. Yanımızdaki sokağın karşısındaki Moda Palas Oteli'nin, bir odasını gizli emniyet tutmuştu. Oradan bizim ev gözetleniyordu. Telefonlar dinleniyor, sokağa çıktığımız vakit hepimiz izleniyorduk.

Bu barajı yarıp evimize muntazaman gelen ziyaretçiler vardı. Bunlar çoğu son zamanlarda *Tan* gazetesinin sol kadrolarını oluşturmuş olan aydınlar ve bazı sol üniversite profesörleri idi. M.A. Aybar, Behice Boran, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, eğitimci Adnan Cemgil, Nazife Cemgil ve Cami Baykurt arada sırada yardımcısı Özdemir ile geliyordu. Bir de *New York Times* gazetesinin muhabiri Aslan Kumbaracı vardı. Sonraları, bu son ikisinin ajan oldukları anlaşılacaktı.

1949'a varıldığında, Sabahattin Ali'nin öldürülmesiyle, bulutlar daha da kararacaktı. O günlerde en çok iki konu üzerinde duruluyordu:

Sabahattin'in esrarengiz ölümü. İlk faili meçhul cinayet. İkincisi de Nâzım Hikmet'in hapisten çıkarılması sorunu. Nâzım hapisten nasıl çıkarılacak? Büyük şairin kurtulması için uluslararası kampanya başlamıştı. Yurtiçinde de artık gösteriler ve başvurular yapılıyordu.

Nâzım Hikmet Özgürlüğüne Nasıl Kavuştu?

Nâzım, kurtuluşunu büyük ölçüde uluslararası bir şair olmasına borçluydu. Sağlık durumu gitgide kötüleşiyordu. Siyatik ağrıları, karaciğer krizleri, kalp spazmları birbirini kovalıyordu. Bu durum, içeride ve dışarıda büyük endişeler yaratıyordu.

Vatan gazetesi başyazarı Ahmed Emin Yalman şairin büyük hayranıydı. Onu Bursa Hapishanesi'nde birkaç defa ziyaret etti ve gazetesinde, büyük şaire yapılan haksızlığı anlatan yazılar yazdı. Kamuoyunun dikkatini çekti ve okurlardan mektuplar almaya başladı. Bunlardan bir tanesi, ünlü hukukçu Helvacıoğlu'ndan geliyordu. Başlık şöyleydi: "Kanunsuz Suç – Suçsuz Ceza." Yazıda Nâzım Hikmet'e verilen cezanın hiçbir yasal esasa dayanmadığı anlatılıyor ve hatta şairi cezalandıran 94. maddenin Askeri Ceza Yasası'na sonradan ilave edildiği anlatılıyordu. Asıl önemli saldırı, gazetenin hukuk danışmanı Mehmed Ali Sebük'ten geldi. O, bir büyük adli hata işlendiğini ortaya koyuyor, "Askeri Adalet diye bir hukuk şubesi yoktur," diyordu. Bu büyük hukukçu, Nâzım Hikmet'le Bursa Hapishanesi'nde 4 saat süren bir konuşma yaptıktan ve dosyaları inceledikten sonra şu kanıya varmıştı: "Nâzım Hikmet'in ağır mahkûmiyetinde, açık ve sarih adli hatalar yapılmıştır. İtiraf mevcut değildir. Bir şahadet yoktur. Mahkemenin neye istinaden 28 yıllık bir ceza verdiği belli değildir. Karar kanuni delillerden mahrum bulunmaktadır... Kanunsuz cürüm olamaz ilkesine aykırı hareket edilmiştir." Sebük, bu görüşlerini bir dizi yazı halinde *Vatan* gazetesinde yayımlamıştır. 28 Ocak 1950'de yayımlanan yazının başlığı şöyledir: "Dreyfus-Nâzım Hikmet." 1894'te bir Fransız askeri mahkemesi Dreyfus'u vatana ihanet suçundan yargılayıp ömür boyu hapse mahkûm etmiş ve Fransız Guyana'sına sürmüştü. Yasal dayanağı olmayan bu karar büyük tepkiler yaratmıştı. Olay uluslararası bir hukuk skandalına dönüştü ve Yahudi kökenli Yüzbaşı Dreyfus, değ-

şik hükümler giyip uzun süre sürgünde kaldıktan sonra, aklanıp orduya döndü.

Vatan gazetesinde bu fikirler geliştirilirken, Nâzım Hikmet'e karşı yayınlar da yapılıyor, bir komünistin cezasını kaldırmak suç olarak gösteriliyordu. Nâzım ise tedirgindi. Kendisini savunan yazılarda bazen, onun komünist olmadığı, sadece insancıl bir yurtsever olduğu ileri sürülüyordu. Bazen de sağlık durumunun kötüye gittiğinden söz ediliyordu. O ise merhamet istemiyordu. "Ben hakkımı arıyorum. Bana yapılan haksızlığın ortadan kalkmasını istiyorum. Merhamet istemiyorum," diyordu.

Türkiye'de bütün bunlar olurken, yurtdışında da, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma" eylemleri hızla gelişiyordu. Merkez Paris'ti. Şair Tristan Tzara, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma ve Yapıtlarını Yayma Komitesi" kurmuştu. Bu komite, Türk öğrencilerinin kurduğu, "Jön Türkler Birliği" ile beraber çalışıyordu. Bu birlikte Fahri Petek, Kemal Baştüjü, Doğan, Taci Karan ve kimi öğrenciler ve gazeteci Aslan Kumbaracı (yukarıda ifade ettiğim gibi bir CIA ajanı olduğu anlaşılmıştı) vardı. Picasso, Jean-Paul Sartre, Simon de Beauvoir, Aragon, Y. Montand, J. Curie gibi önemli sanatçı ve bilginler hareketin içindeydi. Eylem buradan bütün dünyaya yayıldı. New York'ta yapılan gösterilerde, Türk Konsolosluğu'nun önüne, "Nâzım Hikmet Bütün Dünyanın Şairidir, Onu Serbest Bırakın" ibarelerini taşıyan pankartlarla gidildi. Jön Türkler Birliği'nin girişimi üzerine, UNESCO'da bir "Nâzım Hikmeti Kurtarma Komitesi" kuruldu.

Tristan Tzara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na bir mektup göndererek, "Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması"nı istedi. Mektupta şöyle deniyordu:

> Söz özgürlüğü, sanatın yüceliği ve en temel insan haklarıyla ilgili olan Nâzım Hikmet olayının önemini anlayan ünlü Fransız aydınları, bu büyük şairin kurtarılması için yazdığımız dilekçeyi imzaladılar... Başvurumuz, gönderdiğimiz her ülkede

imzalanıyor... Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için size başvuruyoruz.

Bunu UNESCO'nun başvurusu izledi. Olay artık enternasyonal bir karakter kazanmış idi. Uluslararası Demokratik Hukukçular Derneği, TBMM Başkanı Şükrü Saraçoğlu'na başvurdu.

Türkiye'de, M.A. Sebük, on maddelik bir layihayla, TBMM'ye başvurdu. Yapılan adli hataların düzeltilmesini istedi. Tarih: 10 Ocak 1950. Nihayet, 3 Mart 1950'de Adalet Bakanlığı Meclis'e bir Genel Af Tasarısı sundu. Affedilecekler arasında Nâzım Hikmet'in de ismi vardı. Bu durumda şairin ümide kapılmaması olası değildi. Daha 1949'da af sözleri bir hayli yayıldığı sırada, Vâlâ ile Müzehher'e gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu:

> İçime dışarının ateşi düştü; şimdiye kadar, şu on üç yıldır, bir gün olur dışarı çıkarım diye aklımın kenarından geçirmemiştim. Şimdi dışarısı burnumda buram buram tütüyor.

5 Nisan 1950'de gene Vâlâ Nureddin'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu:

> Ben bu son günlerde sevinmeye, bahtiyar olmaya başlayan bir adam oldum. Yakında geleceğinizi M. Ali Sebük'ten aldığım mektuptan öğrenmiştim. Kendisi şimdi Ankara'da. Bütün bu teşebbüslerden ne çıkacağını kestiremiyorum, fakat aklıselimin ve milli vicdanın eninde sonunda hakikatin tecellisine yardım edeceğinden ümidimi kesmiş değilim. Yani ayın sekizinde yatacak olduğum açlık grevine ümitle yatıyorum; yeisle, kederle değil. Bu uğurda ölürsem dahi, son nefesime kadar ümitle yaşayacağım.

Durum şuydu: Meclis'e, Nâzım'ın ismini de içeren bir af tezkeresi sunulmuş, ancak Meclis, karar almadan tatile girmişti. Bu o

kadar büyük bir şok idi ki, Nâzım önce intihar etmeyi düşünmüş, sonra "açlık grevi"ne karar vermişti. O ümitli günlerde, Vâlâ ile Müzehher, Nâzım'ın hapisten çıkacağını düşünerek, ellerinde boş bavullarla Bursa Hapishanesi'ne gitmiş, ancak tam o sırada Meclis tatile girince, Nâzım'ın eşyalarını almadan, boş bavullarla geri dönmüşlerdi. Vâlâ Nureddin, dönerken yolda ağlamıştı.

Grev kararından sonra Nâzım'ın ziyaretçileri artmış. Ahmed Emin Yalman onu grevden vazgeçirmeye uğraşmış, diğer birtakım dostları gibi. Mehmed Ali Sebük ise onu, Ankara'da yapacağı girişimlerin sonucunu beklemeye ikna etmişti. Böylece grev 8 Nisan'a ertelenmişti. İstanbul'da telaş vardı. Annesi Celile Hanım, Sare Teyze, kızı Ayşe, Münevver ve pek çok aydın sokaklarda gösteriler yapıyorlardı. Avukat İrfan Emin, Cumhurbaşkanı İnönü'ye, Başbakan Saraçoğlu'na başvurdu. Bütün bunların sonucunda Nâzım Hikmet, 9 Nisan'da, Bursa'dan İstanbul'a getirildi.

Bütün bu olaylar olurken, ben Kayseri köylerinde, sosyolojik bir araştırma ile meşguldüm. Dönüşümde çok güzel bir haber aldım: Nâzım, İstanbul'a getirilmişti.

Üsküdar Hapishanesi'nde yatıyordu. Hemen hapishaneye koştum, Nâzım'ı hapishane müdürünün misafirler için açtığı bir odada buldum. Mehmet Ali Aybar da eşi Siret ile beraber oradaydı. Mehmet Ali, *Zincirli Hürriyet* dergisindeki bir yazısından ötürü hapisteydi. Nâzım'ın misafiri ise Münevver'di. Onu ilk defa görüyordum, gerçekten çok güzel ve zarifti. Nâzım bana nelerle meşgul olduğumu sordu. Ona Kayseri köylerinde gördüklerimi anlattım. Hoşuna gitti. Anadolu köylüsü onun hapishane dostlarıydı. Onları çok iyi tanıyordu. Bana bazı sorular sordu. Hoş bir sohbet olmuştu bu. Benim Nâzım'ı bundan sonraki görüşüm, o hapisten çıktıktan sonra olacaktı. Unutmadan söyleyeyim, onu zayıflamış, süzülmüş görmüştüm, ama gene de, bütün çektiklerine bakılırsa iyi sayılırdı.

Nâzım Hikmet'in Açlık Grevi

Bu grev hepimizin kâbusuydu. Sanki İstanbul'da yer yerinden oynadı. En azından bizim çevremizde ve onu destekleyen aydınlar arasında hummalı bir faaliyet başladı. Evimizin ziyaretçileri arttı. Abidin Dino ile P.N. Boratav Ankara'dan geldiler. Nâzım'ın annesi Celile Hanım, elinde büyük bir pankartla Galata Köprüsü'nde yürüyordu: "Haksız Yere Mahkûm Edilen Oğlum Nâzım Hikmet açlık grevindedir. Ben de ölmek istiyorum. Bizi Kurtarmak İsteyenler Adreslerini Yazarak İmzalasınlar." Böylece bir imza kampanyası başlamıştı; Sare Teyze, Ayşe, Münevver imza toplayanların başında geliyorlardı. Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, üzerinde Nâzım Hikmet'in fotoğrafi bulunan afişler, kartpostallar yayımlamıştı. Bunlar imza toplamakta kullanılıyordu. Ben de bir kartpostalla imza toplamaya çıktım. Bu trajedi içerisinde bir komedi de oldu: Beyoğlu'nda, bir köşk'te gazete satan bir Rum kadınına uzattım kartı. Kadın Nâzım'ın fotoğrafina baktı: "Bu güzel adam!.." dedi ve imzayı attı. Sonraları bu olayı Nâzım'a anlattığımı vakit güldü, "Kadın zevk sahibiymiş," dedi. Aslında olayın hiç gülünecek tarafi yoktu. Nâzım'ı kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyaydık.

Babam her gün Nâzım'ı ziyarete gidiyor, haberler getiriyordu. Şairi bir türlü grevden vazgeçiremiyordu. Oysa, seçimler yapılmış, Demokrat Parti seçimleri kazanmış, ancak henüz bir hükümet kurulmamıştı. Kime başvurulacağı dahi bilinemiyordu. Babam o günkü nazik durumu şöyle anlatıyor:

> Böyle bir durumda Nâzım'ın açlık grevi olumlu bir sonuç veremezdi. Ama Nâzım, bir defa başladığı için greve devam ediyordu. Aradan bir hafta kadar bir zaman geçti. Açlık etkisini göstermeye başladı. O sırada kendisini ziyaret ettiğim zaman, yatağında ateşler içinde yatıyordu. Hararet arttı, karnı şişmeye başladı... O da durumu anlamış, ölümü göze almıştı. Bana, "Zekeriya bu işte ölüm de var. Ama dünyaya verilmiş bir sözüm var, dönemem," dedi.

Nâzım açlık grevinin beşinci gününde şu şiiri yazmıştı:

"Kardeşlerim
demek istediklerimi doğru dürüst diyemiyorsam
kusura bakmayın kardeşlerim,
azıcık sarhoş gibiyim, birazcık dönüyor kafam,
rakıdan değil
açlıktan hafif tertip.

Kardeşlerim,
Avrupa'dakiler, Asya'dakiler, Amerika'dakiler,
Ben, hapiste açlık grevinde değil de
bir kırda yatıyor gibiyim bu Mayıs ayında geceleyin.
Ve gözleriniz yıldızlar gibi başucumda.

Grevin altıncı gününde, babam hastaneden gelip, "Nâzım'ın hali fena, ateşi yüksek, karnı şiş," deyince dünyamız tersine döndü. Durumu hakikaten çok ağırdı. Hemen bizim evde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya o sırada Ankara'dan gelmiş olan Abidin Dino ile P.N. Boratav'ın yanında, bizim evin devamlı misafiri olan bütün aydınlar katıldı. Gerisini Zekeriya Sertel'in kendisinden dinleyelim:

> Aradan bir hafta geçti. Hükümette hiçbir hareket yoktu. Bizi bir telaş aldı. Nâzım ölebilirdi. Bunu önlemek gerekti. Nâzım'ı seven birkaç arkadaş bizim evde kısa bir toplantı yaptık. Siyasi durumu göz önünde bulundurarak, Nâzım'a grevden vazgeçmesini teklife ve bu kararı basında açıklamaya karar verdik.

Bizim evde toplanan bir grup aydın başta Zekeriya Sertel, Abidin Dino, Sabiha Sertel, Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Adnan Cemgil, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabahattin Eyüboğlu olmak üzere pek çok aydın Nâzım Hikmet'e açlık grevini bırakma başvurusunu imzaladılar.

Bu başvuruda Türkiye'nin seçim arifesinde bulunduğu, başvuracak siyasi bir makam dahi bulunmadığı göz önünde tutularak Nâzım'dan bir süre için grevi bırakması isteniyor, bu belgenin Türk basınında yayımlanacağı gibi dış kamuoyuna da duyurulacağı açıklanıyordu. Bu başvuruyu Nâzım'a Zekeriya Sertel ile Abidin Dino götürdüler. Nâzım'ın bu başvuruya tepkisini Zekeriya Sertel şöyle anlatıyor:

> Nâzım bir ara şaşırdı... "Olamaz, beni dünyaya rezil etmek mi, istiyorsunuz?" diyordu. Kendisine durumu anlattık. Bu koşullar içinde ölüme gitmenin anlamsız olduğunu belirttik. Biz de bu kararı niçin verdiğimizi dünya kamuoyuna açıklamak görevini üzerimize aldık. Sonunda Nâzım razı oldu ve grevi bıraktı. Böylece Nâzım'ı muhakkak bir ölümden kurtardık.[26]

Sertel devamla, "Nâzım'ı ölümden kurtardık, ama hapisten kurtaramadık. Bu nedenle protesto kampanyası hızlandırıldı," diyor. Bu kampanya gene birtakım gösteri ve toplantılardan, imza kampanyalarından ve gazete sütunlarında yazılardan, dağıtılan broşürlerden oluşuyordu. O günlerin en önemli olaylarından biri de Çiçek Palas olayı idi.

İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, Laleli'deki Çiçek Palas Oteli'nin salonunda bir, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Toplantısı" tertip etmişti. Onur konukları olarak Celile Hanım ile Sare Teyze en ön sırada oturuyorlardı. Vilayetin izniyle yapılan bu toplantı, gerici gençlerin hücumuna uğradı. Polis, gençler arasındaki çatışmalara seyirci kaldı. Sare Teyze'nin mikrofonla gençleri susturmaya çalışması fayda etmedi. Polis salonu boşalttı, dernekten bazı gençleri tutukladı. Ancak gençlerin, "Nâzım Hikmet" adıyla dört sahifelik bir gazete çıkarmalarını, Yüksel Tahsil Gençliği'nin bildirisinin kamuoyuna duyurulmasını engelleyemedi.

---

26 Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev*, Dünya Yayınları, İstanbul, 2005. s. 329.

Bundan sonra Nâzım'ın özgürlüğe kavuşması uzun sürdü. Kendisi bitap düştüğü için bir süre hastanede yatması gerekti. Bir yandan da imzalar toplanmaya devam edildi. 14 Mayıs 1950'deki seçimleri ezici bir çoğunluk ile Demokrat Parti kazanmış ve hükümet kurma hakkı elde etmişti.

Ancak Meclis'te, demokrasi için savaşmış olan DP milletvekilleri dahi Nâzım Hikmet'in affedilmesini sakıncalı görüyorlardı. Bu nedenle yurtiçinde, Yüksek Tahsil Gençlik Derneği gibi örgütler, aydınlar eylemlerini sürdürüyorlardı. Uluslararası Demokrat Hukukçular Derneği Başkanı Joe Norman o sıralarda Paris'e giden Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye başvurmuş, Cumhurbaşkanı'na bir mektup göndermişti. Soruna hep hukuki açıdan yaklaşılıyordu. Nihayet, af yasası Meclis'ten çıktı. Yasaya göre bazı mahkûmlar bağışlanıyor, bağışlanmayan mahkûmların ise cezalarının üçte ikisi indiriliyordu. Bu da, 12 yıl 7 ay hapiste yatmış olan büyük şairin affedilmesini sağlıyordu.

Nâzım, hastanede uzun bir tedavi gördükten sonra, nihayet 15 Temmuz 1950'de hürriyete kavuştu. Onu hastaneden almaya gelen Münevver ile İrfan Emin'e şöyle diyordu:

> Heyecanlıyım. Ama bu heyecanım aftan değil. Nihayet hakkımı alıyorum. Hakkımın bir kısmını da kaybederek temin ediyorum bunu. Bütün sevincim, dostlarıma, akrabalarıma ve her şeyden üstün tuttuğum hürriyete kavuşmaktan ileri geliyor. Bu gece sırtüstü yatıp gökyüzüne bakacağım. Yıldızları, uçsuz bucaksız ufukları seyredeceğim. Çünkü hapishanede yattığım yerden tavandan başka bir şey görmüyordum.

Bundan sonra, Nâzım bir ay Vâlâ Nureddin'in evinde kalır. Özgürdür. Ancak bu özgürlüğün de bir sınırı vardır. Ev polisle çevrilidir. Bu da yetmiyormuş gibi, bir gün kapı çalınır, iki polis onu askerlik dairesine davet eder, "Nâzım Hikmet askerlik görevini yapmamıştır" onlarca. Oysa o genç yaşta askerliğini, öğrenci olarak Heybeliada Deniz Harp Okulu'nda yapıyordu.

Geçirdiği ağır zatürree hastalığının bıraktığı izlerden kurtulamamış, çürüğe çıkarılmıştı. Şimdi ise 48 yaşındaydı ve anjin puatrin gibi ağır bir hastalığı vardı. Bir sağlık raporu gerekiyordu şaire. Bunu alamayınca, sonunda yurdu terk etmesi gerekecekti.

Nâzım Hikmet'i Annesinin Evinde Ziyaret

Şair, bir ay Vâlâlarda kaldıktan sonra, Münevver'le beraber, annesinin Kadıköy Cevizlik'teki evine nakledilmişti. Biz bu haberi alınca çok heyecanlandık. Çünkü Moda'daki evimizden Cevizlik yürüyerek gidilebilecek mesafedeydi. Ancak onun da evi gözaltındaydı, bizimkisi de: "Bizim gitmemizin Nâzım için bir sakıncası olur muydu? Nâzım'la görüşmemize bir anlam verilir miydi?" Sorun üç gün tartışıldı. Sonunda bir akşam babam eve geldi ve, "Çocuklar bu akşam Nâzım'a gidiyoruz," deyince annemle ikimiz heyecanla yerimizden sıçradık. Giyinip sokağa fırladık. Yürüyerek 20 dakikalık yolumuz vardı. Babam yolda anlattı. Nâzım'ın evini gözetleyen polisler akşamları orada olmuyorlarmış. Artık nasıl olsa biz de izlendiğimize göre, yaptığımız işin sakıncalı olup olmadığı pek belli değildi. Ancak ziyaret çok zevkli oldu.

Kapıyı Celile Hanım açtı. Bizi görünce, pek sevindi, yukarıya doğru, "Nâzım, Zekeriya Beyler geldi!.." diye bağırdı. Nâzım, merdivenlerin başında belirdi ve kendine mahsus o edayla, "Vay efendim, Vay efendim!.. Sefalar getirdiniz," diyerek görkemli bir karşılama yaptı. Hepimiz heyecanlıydık. Kaç yıldan sonra ilk defa Nâzım'la görüşüyorduk. Yukarı oturma odasına çıktığımızda, duvarların boydan boya tablolarla donatılmış olduğunu gördük. Bunlar Nâzım'ın hapishanede yetiştirdiği köylü genç İbrahim Balaban'ın yağlıboyalarıydı. Resmettiği öküzler bir şaheserdi. Birdenbire bir renk cennetinin içinde bulmuştuk kendimizi. Balaban'ın kendisi de oradaydı ve tabii Münevver. Biraz hasret giderdikten sonra Nâzım, son zamanda tamamlamakta olduğu, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan birkaç parça okudu bize:

"Haydarpaşa garında
1941 baharında
saat on beş.
Merdivenlerin üstünde güneş
yorgunluk
ve telaş.

Merdivenleri bir kadın iniyor
Çarşaflı
şişman
Adviye Hanım.
An-asıl Kafkasyalı.
1311'de kızamık
1318'de gelin oldu.
Çamaşır yıkadı.
Yemek pişirdi.
Çocuk doğurdu.
Ve biliyor ki öldüğü zaman
bir şal koyacaklar tabutuna
selâtin camilerinden.
Bir damadı imamdır.

Merdivenlerin üstünde güneş
bir baş yeşil soğan
ve bir insan:
Ahmet Onbaşı.
Balkan harbinde gitti.
Seferberlikte gitti.
Yunan Harbinde gitti.
"Ha dayan hemşerim sonuna vardık"
sözü meşhurdur.

Sonra hepimize teker teker, "Nasıl buldunuz?" diye sordu. Kuşkusuz herkes çok beğenmişti. Sıra bana gelince ben, "Balaban'ın tablolarına o kadar dalmıştım ki iyi dinleyemedim," de-

dim. Nâzım kızdı, "Sen zaten şiirden anlamazsın," dedi. Benim Nâzım'dan böyle papara yediğim çok olmuştur. Kendi şapşallığıma, düşüncesizce laflarıma sonradan hep kızmışımdır. Bir de şu var: Ben Nâzım için her vakit bir küçük kızdım ve hatta çok akıllı bir küçük kız. Bundan ötürü de arada bir beni paylaması doğaldı. Bana hediye ettiği bir fotoğrafının altına "Çok akıllı bir küçük kız olan Yıldız'a" diye yazmıştı.

Konuşulacak şey çoktu. Nâzım, hem mutlu hem de endişeliydi. Hava çok ağırdı. Sabahattin Ali öldürüleli çok olmuyordu. *Resimli Ay*'dan tanıdığı Nizamettin Nazif, MAH'ta* çalışan bir arkadaşından öğrenmişti. Onu ortadan kaldırmak istiyorlardı. Zaten askere alınma hikâyesi de bunu gösteriyordu. Onu askere alıp doğuya gönderecek, orada yok edeceklerdi. Zaten yüreği de buna dayanmazdı. Havayı daha fazla karartmamak için lafı değiştirdi. Babama dönüp, "Üstadım, bana bir iş lazım. Bu durumda, basında yazı yazmam, tiyatroya yönelmem olanaksız. Ben ekmek paramı kazanmak zorundayım."** Babam hemen bir çare buldu: "Bizim *Resimli Ay*'da yetiştirdiğimiz Ramazan şimdi bir yayınevi sahibi. Çocuk kitapları yayımlıyor. Sen ona çocuk şiirleri yazar, çocuk kitapları çevirirsen, bu sana bir geçim kaynağı olabilir." Bu fikir Nâzım'ın hoşuna gitmişti. Gerçekten de bu işi yaptı. Şiirler yazdığı gibi, *La Fontaine'in Masalları*'nı da Türkçeye çevirdi. Ancak sonraları, yurtdışında bize çocuk şiirleri yazmakta zorluk çektiğini anlattı, "Meğer ne zor işmiş," diyordu.

Kuşkusuz Bayar idaresinin Türkiye'ye nasıl bir demokrasi getirdiği, dünyanın nereye gittiği uzun boylu konuşuldu. Savaş

Cumhuriyet'in ilk istihbarat kuruluşu. 22 Temmuz 1965'de Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) adını aldı. (yazarın notu)

** Nâzım, daima alınteriyle ekmek parasını kazanmaktan yana olmuş. Bu konuda hiç kimseye boyun eğmemiş çok çalışkan bir adamdı. (yazarın notu)

sonrası dünya düzeninde epey yenilikler vardı: İngiltere'de sosyalist İşçi Partisi iktidara gelmişti. Fransa'da sol partiler iktidara gelecek güçteydiler. Türkiye, bu gelişmelerin dışında kalamazdı. Bu polis devleti çok uzun sürmeyecekti.

Nâzım o sıralarda gelişen Çin Devrimi'nin üzerinde duruyordu. Sonunda iyimser düşüncelerle ayrıldık Nâzım'dan.

Bundan bir-iki hafta sonra, Nâzım'a Moda Caddesi'nde rastladım. O, kolunda Münevver, Moda'ya doğru yürüyordu, ben de aksi istikamette ve karşı kaldırımda. Nâzım beni gördü, ama başını çevirmeden, şöyle bir yan gözle baktı. "Acaba beni görecek mi?" dercesine. Belli ki, sokakta onu görüp görmemezlikten gelen dostları vardı. Ben karşı kaldırıma geçtim, selamlaştık. Nâzım sordu:

"Baban ne düşünüyor?"

"Babam yurdu terk etmeyi düşünüyor."

"Baban doğru düşünüyor. İmkânım olsa, ben de aynı şeyi yaparım. Ama benim işim zor."

Yurttan Ayrılışımız

Bu konuşmadan sonra, yurttan ilk ayrılanlar biz olduk. Hava zaten kurşun gibi ağırken, Sabahaddin'in esrarengiz ölümü buna tuz biber ekmişti. Bizim evde uzun zaman başka bir şey konuşulmamıştı. Şüpheler, Gizli Emniyet'in üzerindeydi. Nâzım Hikmet hapisten çıkmıştı ama arkasında koruyucu bir Mustafa Kemal yoktu. Bana hissettirmemeye çalışıyorlardı ama annemle babam da kendilerini tehlikede hissediyorlardı. Nihayet yurttan çıkma kararı alındı. Ancak pasaport almamız çok uzun sürdü. Bir-iki ay bekledikten sonra, babam Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çekti: "Türkiye'ye demokrasi getirmek için beraber savaşmıştık. Şimdi ben bir pasaport bile alamıyorum. Müdahalenizi bekliyorum." Bundan sonra, pasaportları-

mızı alıp Paris'in yolunu tuttuk. Uçakta yanımda oturan annem gözyaşlarını tutamıyordu. Çok sevdiği vatanından ayrılmak ona zor geliyordu. *Roman Gibi* diye adlandırdığı anılarında, o ânı şöyle anlatıyor:

> Başımı uçağın koltuğuna dayadım. Gözlerimi kapadım. Savaş dolu bir hayatı arkamda bırakıyordum. Uğrunda bu kadar fedakârlık yaptığım halkımın en güç günlerinde onun davasını savunmak hürriyetinden yoksundum... İçim sızladı... Gözlerimden akan yaşın sıcaklığını dudaklarımda duydum.

Nâzım Hikmet Yurttan Nasıl Çıktı?

Biz Paris'e 1950 yılı haziranında varmıştık. Babam aşağı yukarı bir yıl sonra bazı işleri için Türkiye'ye döndü. Orada Nâzım'ın çıkma hazırlıklarına şahit olmuş. Kendisi o günleri şöyle anlatıyor:

> Nâzım'ın çocuk şiirleri işi uzun sürmemişti. Tekrar sinemacılığa dönüp muntazam bir hayat sürmeye başlamıştı. Etliye sütlüye karışmıyordu. Ama polis onun peşini bırakmıyordu. Bir gece sinemadan çıkıp evine giderken, bir araba fenerlerini açıp üstüne yürümüştü. Sonra bir sivil polis balıkçı kıyafetinde evine gönderildi. Balıkçı onu kaçırmayı teklif ediyordu. Nâzım bu tuzağa düşmedi. Asıl sorun askerliğe çağrılması sorunuydu. Bir-iki hafta askerlik şubesini atlattı. Fakat sonunda askerlik şubesi Nâzım'ın oyununu anladı. Ona, şubeye gidip teslim olması için 24 saat verdiler. Fakat Nâzım da artık kaçmak için bütün hazırlıklarını tamamlamıştı... Memleketi terk edeceğinden bir gün önce, Kadıköy'de Mühürdar Gazinosu'nda görüştük. Karısı ve çocuğuyla son defa olarak buraya gelmişti. Orada beraber son bir resim çektirdik. Kendisine hayırlı ve başarılı yolculuk diledik ve ayrıldık.[27]

---

27 Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev*, Dünya Yayınları, İstanbul, 2005, s. 334.

Zekeriya Sertel'in Nâzım'la bundan sonraki buluşması Viyana'da olacaktı, annemin ve benimkisi ise Berlin'de, 1951'de.

Nâzım'ın nasıl yurttan çıktığını değişik kitaplarda okumuşsunuzdur. Onu çok cesur bir akrabası, Refik Erduran, çok hızlı bir motorla (o zaman "crist craft" dediğimiz) hiç beklenmedik bir anda, Karadeniz'e çıkardı. Hedef Varna idi. Ancak bir Romen gemisine rastlayınca, motor geminin etrafında dönmeye başladı ve Nâzım, "Ben Nâzım Hikmet, size sığınmak istiyorum!" diye defalarca bağırdı. Gemi kaptanları, Bükreş'in müsaadesinin ardından onu gemiye aldılar. Hararetli bir karşılama töreni yaptılar. Bundan sonra Nâzım ilk önce Bükreş'e, sonra da Moskova'ya gitti. Nâzım Hikmet ölümün pençesinden kurtulmuş, ama arkasında çok sevdiği memleketini, son büyük aşkını ve bu aşktan doğmuş bebeğini bırakmıştı: Memet.

Yurtdışında yurt hasretiyle yaşayacak, Varna'ya tatil geçirmeye gittiği vakit, oradan, Memet'e seslenecekti:

Karşı yaka memleket,
sesleniyorum Varna'dan
işitiyor musun?
Memet! Memet!

II. Bölüm
NÂZIM HİKMET'LE YURTDIŞINDA

Yurtdışına çıkmakla yepyeni bir dünyaya girmiştik. Evvela savaş sonrası Fransa, sonra da bütün bir sosyalist dünya. Bu dünyayı Nâzım'la beraber tanıdık, beraber değerlendirdik, yurt hasretini beraber çektik.

Savaş Sonrası Paris

Paris'in Latin mahallesinde bir otele inmiştik. Savaş biteli dört yıl olmuştu, ama Fransa'da savaştan yeni çıkmış bir ülke havası yoktu. Savaşın getirdiği yenilik, Nazi işgaline karşı savaşmış olanların eylemlerinin güçlenmiş olmasıydı. Savaş içinde Petain hükümeti Nazilere teslim olmuştu. Direnişi, İngiltere'de bir merkez kurmuş olan General De Gaulle ile Komünist Partisi gerçekleştirmişti. Maki (Maquis) teşkilatını kurmuş olan komünistlerle, De Gaulle'un direniş güçleri arasında bir ulusal bir-

lik kurulmuştu. Biz Paris'e vardığımızda, De Gaulleciler iktidardaydı. Komünist Partisi ise güçlü bir muhalefet yürütüyordu. Partinin sekreteri J. Duclo, Mutualite salonunda tertip edilen büyük toplantılarda, savaştan kapitalizmin ve emperyalizmin sorumlu olduğunu, geleceğin sosyalizme ait olduğunu söylüyordu. İşçi sınıfının sömürüsüne son vereceğiz diyor, örnek olarak da tek başına sosyalizmi kurmuş olan Sovyetler Birliği'ni gösteriyordu. Parti örgütünün yanında sendikalar, gençlik örgütleri ve Fransız Barış Konseyi inanılmaz bir Sovyet propagandası yapıyorlardı. Fransız-Sovyet Dostluğu Örgütü, Sovyet filmleri getirtiyor, bizde orada yepyeni bir dünya, yeni bir insan tipi yaratıldığı izlenimini uyandırıyorlardı.

Fransız şairi L. Aragon'un çıkardığı *Lettres Françaises* dergisinde, sanat üzerine Marksist görüşler yayımlanıyor, "sanat için sanat tezi" yeriliyordu. Bu gazete Nâzım'ın hapisten çıkması için büyük bir kampanya açmıştı. "İlerici Jön Türkler Örgütü"nün Nâzım Hikmet'i kurtarma kampanyasına da yardım etmişti. Biz henüz, Aragon gibi ileri görüşlü Fransız aydınlarıyla ve Jön Türkler örgütündeki Türk gençleriyle tanışmaya başlamıştık ki, gazetelerde çok önemli bir haber okuduk: "Nâzım Hikmet Türkiye'den kaçtı. Bir Rumen gemisiyle Köstence'ye ulaştı," deniyordu bu haberde.

Yıl 1951, babam bazı işlerini halletmek için Türkiye'ye dönmüş, geleceğimiz belirsiz. Kuşkusuz annemle ikimiz bu habere çok sevindik. Bundan sonra Nâzım Hikmet'le değişik sosyalist ülkelerde buluşmak, o ülkelerdeki gelişmeleri görmek, değerlendirmek süreci başladı. Zamanla, Nâzım her üçümüze de, o dünyada çalışmak imkânları sağladı. Böylece yurtdışında beraber bir yaşam ve hatta bir çile başladı. İlk günlerin sarhoşluğu geçtikten sonra, bir ayılma başlayacak ve her şeyi eleştirici gözle değerlendirecektik.

Berlin Gençlik Festivali'nde Nâzım Hikmet

Benim yurtdışında Nâzım'la ilk buluşmam, 1951 Berlin Gençlik Festivali'nde oldu. Bu gerçekten heyecan verici bir olaydı. Dünyanın her tarafından binlerce genç akın etmişti Berlin'e. Ellerimizde bayraklar, "Frieden!", "Freundcshaf!", "Barış!", "Dostluk!" diye bağırıyorduk. Meydanlar, "Stalin!", "Stalin!" sesleriyle çınlıyor, Stalin'in portreleri göklere çıkarılıyordu. SSCB'nin ve Stalin'in dünya barışının koruyucusu olduğuna gerçekten inanmıştık. Nâzım da bizimle beraberdi, o da aynı heyecan içindeydi. Onunla buluşmamız biraz zor olmuştu. Çünkü artık o bir büyük dünya şairi idi. Durmadan toplantılara, konserlere davet ediliyor, gazetecilere mülakatlar veriyordu. Bu gürültü patırtı içinde, bizimle temas kurmayı kendisi sağladı. Biz, ikisi Türkiye'den, dört-beşi Paris'ten gelmiş bir avuç ilerici Türk genciydik. Onu en çok Türkiye'den gelenler ilgilendirdi. Onlardan Türkiye hakkında bilgi aldı. "Menderes idaresinin baskıları nereye kadar gidiyordu?", "Barış komitesini kurmuş olan aydınların durumu nasıldı?" vb. Bizim Nâzım'dan ve festivalde esen havadan öğrendiğimiz şey ise, günün sorununun "dünya barışı" olduğu idi.

Savaş sonunda dünya ikiye bölünmüştü. Soğuk Savaş'ın sıcak savaşa dönüşmesi büyük bir tehlikeydi. Savaştan yeni çıkmış olan Sovyetler Birliği'nin böyle bir savaşı kaldırması olası değildi. En önemlisi, savaşın sonlarına doğru, ABD, Japonya'da, Hiroşima ve Nagazaki şehirlerinde atom bombaları patlatmıştı. Üçüncü bir dünya savaşının atom savaşı olması tehlikesi vardı. Bu nedenle, dünyanın büyük bilginlerini, aydınlarını ve hatta Katolikleri içeren, komünist ve sosyalist partileri tarafından desteklenen bir dünya barış hareketi oluşturulmuştu. Merkezi Viyana'da bulunan Dünya Barış Konseyi'nin kurucu üyeleri arasında Frederic Joliot Curie, Irene Curie, Madam Eugenie Coton gibi büyük bilginler, P Neruda, L. Aragon, P Robson, Pi-

casso, Ilya Ehrenburg gibi dünya çapında sanatçılar vardı. Nâzım Hikmet de bu örgütün konsey üyesi olmuştu. Festivale, yeni ve en güzel barış şiirleriyle katılıyordu:

JAPON BALIKÇISI

Balık tuttuk yiyen ölür.
Elimize değen ölür.
Bu gemi bir kara tabut,
lumbarından giren ölür.

Badem gözlüm, beni unut.
Bu gemi bir kara tabut,
lumbarından giren ölür.
Üstümüzden geçti bulut

Bu Amerikalıların Hiroşima'ya attıkları atom bombası sonucu oluşan radyoaktif bulutların altında kalan bir Japon balıkçısının hikâyesiydi.

"Kız Çocuğu" başlıklı şiiri de gene Hiroşima'da ölen bir kız çocuğunun hikâyesi idi:

Kapıları çalan benim
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem
göze görünmez ölüler.

Hiroşima'da öleli
oluyor bir on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar

1956

Nâzım bu şiirini o kadar hazin ve tatlı bir sesle okuyordu ki, insanın ağlayası geliyordu. Festivalden ise coşkuyla ayrılmış ve ayrıldıktan sonra şu şiiri yazmıştı:

Festival öğleden sonra başlıyor.
Caddelerde Almanlar
hele gençleri Ahmet,
mavi gömlekleri, mavi bayraklarıyla
gözümün önünde hâlâ.

Türküler söyleniyor,
sıhhatli çocuklar gibi bahtiyar;
türküler söyleniyor,
bahar ağaçları gibi aydınlık
ve arkada harabeler,
türkülerin arkasında,
onlar artık insanların arasına karışamıyor...

Şairin, "harabeler"den kastettiği şey, Berlin şehrinin harabeleri, daha doğrusu, şehrin kendisiydi. Çünkü Berlin, savaşta yerle bir edilmişti ve festival bu harabelerin içinde yapılıyordu.

Bu festivalin hemen arkasından, Varşova'da Uluslararası Öğrenci Kongresi'ne gitmiştik. Burada da Nâzım, festivalin merkezindeydi. Etrafındaki gürültü patırtıya bakmayarak gene bizi davet etti. Onunla çok güzel bir öğleden sonra geçirdik. Kaldığımız öğrenci yurduna döndüğümüz vakit, aynı yurtta kalan Arap öğrenciler, "Biz bugün öğleden sonra Nâzım Hikmet'le beraberdik," demezler mi?

"Olamaz," dedik, "öğleden sonra biz onunla beraberdik."

"Hayır," dediler, "biz onunla bütün Varşova sokaklarını dolaştık."

Sonunda anlaşıldı ki sokakta rastladıkları mavi gözlü, sarı kıvırcık saçlı bir Polonyalıyı Nâzım sanmışlar ve omuzlarının üs-

tüne alıp, "Nâzım Hikmet!.. Nâzım Hikmet!.." diye bağıra bağıra Varşova sokaklarında dolaşmışlar.

Çok gülmüştük.

Viyana: Dünya Barış Konseyi

Nâzım'ın Konsey'e üye olmasıyla beraber, bizim de önümüze yeni bir dünya açılmıştı. Nâzım, babamın da Konsey üyesi olmasını sağlamıştı. Ben Berlin'de, Dünya Demokratik Kadınlar Örgütü'nde çalışacaktım, annem ise Budapeşte Radyosu Türkçe yayınlarının çalışmalarına yardım edecekti. Böylece Viyana ve Budapeşte'de iki önemli merkez kurulmuştu ve bu merkezlerde sık sık Nâzım'la beraber oluyorduk. Babam Zekeriya Sertel, Nâzım'la Viyana'da ilk buluşmasını şöyle anlatıyor:

> 1951'de Roma'da bulunuyordum. Nâzım Hikmet'ten Viyana'dan bir telgraf aldım. Viyana'da bulunduğunu, beni görmek istediğini bildiriyor, bir gazetenin adresini veriyordu.[28]

Babam, Viyana'da Nâzım'ın verdiği adresi bulduktan sonra Dünya Barış Konseyi'nin, o sırada yapılmakta olan kongresine götürülür. Nâzım artık Konsey'in en önemli üyelerinden biridir. Bundan çok memnundur. Çünkü dava, insanlığı olası bir dünya savaşından, atom savaşından kurtarmaktır. Babamı Ilya Ehrenburg, Güney Amerikalı şair Pablo Neruda ve J. Amado ile tanıştırır. Babam, bundan sonra, basın yayın, iletişim konusunda bir uzman olarak, Konsey'de çalışacaktır. Toplantıdan çıktıktan sonra, bir kahvehanede otururlar ve Nâzım, babama aşağıdaki şiiri okur:

---

28 Zekeriya Sertel, *Nâzım Hikmet'in Son Yılları*, Remzi Kitabevi, 2001, s. 26.

SENİ DÜŞÜNÜYORUM

Bacımınkiler gibi gök gözlü şehrim,
İstanbul'um,
seni düşünüyorum.
Oturmuşun deniz kıyısına,
bakıyorsun limana giren Amerikan zırhlısına.
Hastasın, açsın, öfkelisin.
O da bakıyor sana,
hem de nasıl,
efendinmiş,
patronunmuş,
sahibinmiş gibi it oğlu it.

Nâzım, yurt hasretini, Amerikan emperyalizmine hiddetini babamla paylaşmayacaktı da kiminle paylaşacaktı? Bu nedenle yurtdışında bizimle buluşmak onun için bir zevkti. Öte yandan bir dünya vatandaşı, dünya şairi olmaktan memnundu. Kongreler, festivaller birbirini kovalıyor, Nâzım her gittiği yerde konferanslar veriyor, büyük insanlık için yazdığı şiirleri okuyor, dünyanın her köşesinde halklardan büyük sevgi görüyordu. Ancak kendi halkı bunlar arasında yoktu. Bu da Nâzım'ın büyük yarasıydı. "Şiirlerim, bütün dillere çevriliyor. Kendi halkım beni tanımıyor," diyordu. Şiirleri sadece yabancı dillere çevrilmekle kalmıyor, şarkıları da yapılıyordu. Babamla beraber, Amerika'nın ünlü şarkıcısı Paul Robenson'a mektup yazıp Nâzım'ın barış şiirlerinin İngilizcelerini göndermişler, şarkı yapılmasını istemişlerdi. Her ne kadar Robenson, "Bu iş zordur," yanıtını verdiyse de, "Küçük Kız" ve "Japon Balıkçısı" şiirleri bestelenip Robenson'un o harika sesiyle dünya halklarına dinletilmişti.

Nâzım, Viyana Kongresi'nden sonra, Prag'a gitti ve orada, "Uluslararası Barış Ödülü"nü aldı. 1952'de Pekin'e, Berlin Barış Kongresi'ne gitti; bunları Stockholm, Helsinki, Budapeşte

Kongreleri izleyecekti. Bu kongrelerde Nâzım, insanlığı tehdit eden atom savaşı tehlikesini dile getirmekle kalmıyor, bazı somut konulara da giriyordu. Örneğin Kore Savaşı gibi. Amerikan emperyalizminin savaşçı politikasını şiirleriyle de yerden yere vuruyordu.

BULUTLAR ADAM ÖLDÜRMESİN

Analardır adam eden adamı
aydınlıklardır önümüzde gider.
Sizi de bir ana doğurmadı mı?
Analara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin.

"Kore Türküsü" başlıklı şiirinde de, Kunuri Meydan Muharebesi'nde, ABD uğruna ölen Mehmetçik'e ağlar:

Ankara'da yedim taze meyvayı
Boşa çiğnemişim yalan dünyayı
Ankara'da yakın benim künyeyi.

Ankara'dan çıktım başım selamet
Kunuri'de koptu kıyamet
Gelin Hatice'm de kime emanet?

Bu şiir 1950'de Güney Kore'de Amerikan komutasındaki Türk birliklerinin, Kunuri Meydan Muharebesi'nde harcanmalarının hikâyesiydi.

Nâzım'ın Dertleri

Buraya kadar her şey çok iyiydi, ama bize ve bazı sayılı yakınlarına dertlerini açtığı vakit, karşımızda isyankâr Nâzım'ı görüyorduk. Neye isyan ediyordu?

Moskova'da karşılaştığı ve onun kafasındaki komünizm veya sosyalizme hiç uymayan düzene. En başta Stalin Kültü'ne. Stalin Allah'laştırılmıştı. Her tarafa portreleri asılmış, tapılacak bir önder haline getirilmişti. Onu eleştirmek bir suçtu. İkincisi, düşünce özgürlüğü hiç mi hiç yoktu. Gördüğü hataları söylediği vakit "Sovyet Düşmanı" damgasını yiyordu. Sovyet Yazarlar Birliği Başkanı Fadayev, telefonu açıp kendisini paylıyordu. Nâzım eski bir Moskovalıydı. Eğitimini orada görmüş, Rus halkıyla beraber devrimin ilk günlerini yaşamış; bu halkla, bu ülkeyle kaynaşmıştı. "Sovyetler Birliği benim ikinci vatanım. Ben namuslu bir komünistim. Bu halka, kendi halkıma yalan söyleyemem," diyordu. İşte burada bir çıkmaza giriyordu. Moskova'da ilk günlerinden birinde, bir toplantıda, tiyatro biletlerinin pahalılığını eleştirmiş. "Sovyetler Birliği'nde tiyatro halka açık, sanat halka yakın olmalıdır," dediği için sert eleştirilere uğramıştı. SSCB'yi eleştirmek, vatan hainliği ile eşitti. Bir de "sansür" sorunu vardı başında. Yaratıcılığın kutsallığını anlatan bir şiir yazmıştı. Doğumun kutsallığını anlattığı bu şiirde, doğanın filiz vermesi ile kadının doğurması olayını anlatırken, "Sen tarlasın, ben traktör," demiş ve bu söz müstehcen bulunmuştu. Bu dize, Nâzım'ın şiirinden kendisine sorulmadan çıkarılmıştı.

En acıklısı, gençlik yıllarında edinmiş olduğu dostları arayıp bulamaması idi. 1920'li yıllarda beraber çalıştığı sanatçıları, eski Komünist Partisi üyelerini aradığı vakit hep aynı yanıtı alıyordu: "Çoktan beri ortada yoklar." Tiyatro sanatçısı Meyerhold, gençlik arkadaşı Şükrü Martel, Hacı Salihoğlu ve diğer bazı Türkiye Komünist Partisi kurucuları ortada yoktu. Bunları sormak bile sanki bir suçtu. Nâzım, bu kabil soruları ve Stalinizm eleştirileri ile "sakıncalı sanatçı" kategorisine girmişti. Aynen Sovyet yazarları Yefteçenko ve Pasternak gibi. Bu nedenle de izleniyordu. Telefonları dinlendiği gibi, çevresindeki "dostlara" da onu gözlemek görevi verilmişti. Çok eski ve yakın bir arkadaşının bu rolde olması onu çok incitiyordu. Sovyet Gizli Servi-

si KGB, Çarlık Rusyası'ndaki servisin bir devamı gibiydi. Gittiği yerlere de çoğu sefer peşinde bir adamla gidiyordu.

O kadar çok dert yanıyor, her şeyi o kadar çok eleştiriyordu ki biz söylediklerine inanmak istemiyor, "Şair abartıyor," diyorduk. Paris'te Fransız komünistlerinin kafamızda yarattığı Sovyetler Birliği imajı o kadar farklı idi ki Nâzım'ı anlamakta zorluk çekiyorduk. 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Kongresi'nde, Parti Sekreteri N. Huruşçof, Stalin'in cinayetlerini açıkladığı vakit büyük bir şok geçirmiş, Nâzım'ın haklı olduğunu anlamıştık. Ancak Viyana'da ve Budapeşte'de dertleştiğimiz sıralarda o bile olayı bütün boyutlarıyla bilmiyordu. 1960'lı yıllarda Bakû'ye yerleşince ve Sibirya'ya sürülen Türk komünistlerinin hikâyelerini dinleyince Stalinizmin ne olduğunu daha da iyi anlamıştık.

Nâzım, bazen de işi alaya vuruyor ve bazı anekdotlar anlatıyordu: Sovyetler Birliği'nde, bütün sanatçılardan, "Sosyalist Realizme" uymaları isteniyordu. Zaten sanatçı, partinin çizdiği çizgiden çıkmamak zorundaydı. "Sosyalist Realizm" adı altında bir şema çizilmiş, bütün sanatçılardan bu çerçeve içinde kalmaları, yani rejimi övmeleri isteniyordu. Nâzım, bu konuda bize aşağıdaki hikâyeyi anlattı:

Bir sosyalist devlet başkanı heykelini yaptırmak istemiş. Başkanın bir gözü körmüş. Çağırılan heykeltıraşlardan birçoğu, bu heykeli yapmaktan vazgeçmişler. Çünkü kör gözlü bir başkan yaptıkları takdirde cezalandırılacaklarından korkmuşlar. Nihayet, bir heykeltıraş kabul etmiş. Başkanın sağ gözü kör olduğu için, sadece sol gözü gösteren bir profil yapmış. Başkan, neden sadece sol profili gösteren bir büst yaptığını sorunca, şu yanıtı vermiş: "Sosyalist realizme uyması için."

Doğu Avrupa'da Sosyalizm Nasıl Kuruluyordu?

Dönem ilginç bir dönemdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Berlin'e kadar gelen Sovyet orduları geri çekilmiş, ancak bü-

tüm Doğu Avrupa ülkelerinde, komünist partileri iktidara gelmiş ve bir sosyalist kuruculuk dönemi başlamıştı. Biz de "Halk Cumhuriyetleri" adı verilen bu ülkelerde uzun süre kalıp bu sosyalist kuruculuğun nasıl gerçekleştiğini görmek fırsatını bulmuştuk. Nâzım'la buluştuğumuz vakit de kuşkusuz bu konu tartışılıyor, noksanlar eleştiriliyordu. Bu ülkelerden bir tanesi Macaristan'dı.

Macaristan'da Sosyalizm

Budapeşte Radyosu, Türkçe yayınlar yapmaya başlamıştı. Nâzım Hikmet için bu, çok büyük bir fırsattı. Bu nedenle sık sık, Budapeşte'ye gidiyor, o radyoda şiirlerini okuyordu.

Söyleşiler yapıyordu. Memleketine, halkına sesini duyurmak onun en büyük özlemiydi. Bu nedenle bu fırsattan faydalanmayı ihmal etmiyordu. Bu sayede, biz de onunla sık sık buluşmak fırsatını buluyorduk.

Ben, önce tedavi görmek, sonra da Budapeşte Radyosu'na röportajlar yapmak bahaneleriyle burada uzun süre kalmıştım. Annem zaten oradaydı. Nâzım da geldiği vakit o ülkede sosyalizmin gelişmesini beraberce izliyorduk. Benim ilk izlenimim çok iyiydi. Çünkü Heviz olarak adlandırılan termal banyolarda tedavi görüyordum. Macaristan'da kırsal alanlar yemyeşil, köyler zengindi. Kaplıcalarda tedavi, doktor raporu olmak koşuluyla, hemen de herkes için bedava veya bedava denecek kadar ucuzdu. Kaldığım termal istasyonda tedavi görenlerin çoğu işçiydi. Macarlar neşeli insanlardı. Akşam yemeğinden sonra müzik çalıyor, Çardaş dansı oynanıyordu. Civar köylerde ve açık hava kahvelerinde bol bol Çigan müziği dinliyordum. Emekçilere böyle ucuz ve neşeli bir tatil olasılığı verilmesi güzel bir şeydi. Ne var ki sorun bununla bitmiyordu. Orada kaldıkça yaraları deşmeye başladık. Bunlar nelerdi?

1. Sosyalizmi uygulama gereği olarak toprak reformu yapılmıştı. Savaş sonuna kadar Macaristan'da kırsal topraklar büyük

derebeylerinin elindeydi. Kont Esterhazi ekilen toprakların hemen hemen yarısına sahipti. Köylüler kontların hesabına çalışıyorlardı. Devrimden sonra, kontların topraklarına el kondu. Hükümet bir toprak reformuyla köylüyü topraklandıracağını vaat etti. Bu reform yapıldı ve köylüye toprak dağıtıldı. Ancak bu çok uzun sürmedi. Reformun ikinci aşamasında kolektif çiftlikler kurulmaya başlandı. Bu, rantabl ekonomiye geçmenin gereği idi. Ne var ki köylü elde ettiği küçük araziden vazgeçmek istemiyordu. Kolektife vermemek için elindeki hayvanları kesti. Macaristan'da et kıtlığı yaşandı. Köylülerin reformu sabote etmeleri yüzünden, bir tarım ülkesi olan Macaristan, tarım ürünleri sıkıntısı çekmeye, bu ürünlerin ihracını azaltmaya başladı. SSCB'de bu sorun Huruşçof, dönemine kadar çözülememişti. Çünkü sosyalizm kolektif mülkiyet gerektirir, köylü ise ufak toprağından ayrılmak istemez.

2. Planlı ekonomi önemli sorunlar yaratmıştı. Çünkü plan, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kararıyla, onun tayin ettiği uzmanlar tarafından yapılıyordu. Bütün ekonomi bir tek merkezden, çoğu sefer pek de uzman olmayan kişiler tarafından planlandığı vakit, önemli hatalar yapılıyordu. Bütün üretim devletin elindeydi. Planda bir maddenin unutulması ciddi sorunlar yaratıyordu. Bu konu tartışılırken, Nâzım, ince ince alay etmişti: "Doğu Almanya'da yıllık plana çocuk donlarını koymayı unutmuşlar. Bir yıl Alman çocukları donsuz kalmış," diyordu.

3. Üretim birimlerinden planı doldurmaları isteniyor, ürünleri vaktinde yetiştirmek ön planda geliyor, kaliteye önem verilmiyordu. Nâzım'ın anlattığına göre SSCB'de de bu böyleydi. Aslında bir tek üretici vardı, o da devlet, yani Parti Merkez Komitesi idi. Bu bürokratik mekanizma ile pazara mallar geç, bazen da az ve kalitesiz sürülüyordu. Bunun sıkıntısını çekenler de tüketicilerdi. Pazarda aradığın malı bulamamak, bulmak için uzun kuyruklarda beklemek, kaliteli mal bulabilmek için uzun

boylu aramak olasıydı. Neredeyse bütün bu sosyalist ülkelerde, bazı mallar bir süre satışta bulunmuyor, bir süre sonra meydana çıkıyordu. Bunun nedenini bir Rumen iktisatçı şöyle anlatmıştı, bana: "Kapitalist ülkelerde stok yapılır. Bizde böyle bir şey yoktur. Tezgâhlar boşalınca yeni mal gelene kadar o mal satılamaz." Böylece o ülkelerde sürekli mal sıkıntısı çekiliyor, uzun kuyruklar oluşuyordu.

4. Macaristan'da sanayiye bir hayli yatırım yapılmıştı. Bazı dallarda Macar sanayii bayağı iyiydi ama verimlilik sorunu vardı. "Kâr için üretim yapmıyoruz," diyor, verimliliğe önem vermiyorlardı. Macar hükümeti işçi hükümeti idi, işçi başılar eskiden olduğu gibi, işçinin başında Azrail kesilmiyorlardı. Sıkı bir disiplin yoktu. Zaten keyiflerine düşkün olan Macarlar, bu keyifle çalışma müsaadesini abartıyorlardı. Bu da üretimi düşürüyor, maliyeti artırıyordu. Marx, "Üretim araçları üreticinin elinde olacak," demişti ama pratikte bu nasıl gerçekleşecekti?

5. Bir de mesken sorunu vardı. Sanayiye ağır yatırımlar yapılmış, bütçede inşaata para ayrılmamıştı. Sonuçta, sokakta, boyasız, tamirsiz binalar görüyorduk. Asıl sorun inşaatın aşağı yukarı sıfır noktasında bulunuşundan ötürü, önemli bir mesken sorununun baş göstermesi idi. Halkın büyük bir kısmı tamir görmemiş, eski evlerde oturuyordu, çok nüfuslu aileler dar dairelere sıkışıyordu.

6. Asıl şikâyet, aydın kesimden geliyordu: Düşünce özgürlüğü yoktu. Sansür, halkın yeterince bilgilenmemesi sonucunu veriyordu. Radyodaki gazeteci ve yazarlar, durumu şöyle anlatıyorlardı: Yayınlar partiye bağlı bürokratların elindeydi. Onlara göre, yayının hedefi, "sosyalizm kuruculuğunu devrimci bir edebiyat yaparak" anlatmaktı. Her yazı sansürden geçiriliyor, sosyalizmin kurulmasındaki güçlüklerden, yapılan hatalardan söz etmek yasaklanıyordu. Yangınların, kazaların haberini vermek dahi yasaktı. Üniversitede okuyan gençlere sadece Marksizm, Leninizm, Stalinizm okutuluyor; ondan başka hiçbir şey

öğretilmiyordu. Köylerde bile Marksizm üzerine seminerler açılmıştı.

Nâzım Hikmet'in dostu olan Macar şairleri ona, bu seminerler hakkında aşağıdaki anekdotları anlatmışlardı:

Ders yılı sonunda, öğretmen, köylü Yanoş'a sormuş: "Dünyayı kim yarattı?" Yanoş, "Allah," demiş. Sonra da hocanın kızacağından korkarak eklemiş: "İki Sovyet mühendisinin yardımıyla." Macarlar çok yurtsever, hatta bazen şoven milliyetçiydiler. Her şeyin Sovyetler'den öğrenildiği propagandası onları çok rahatsız ediyordu. Şakası yok, Parti Merkez Komitesi Moskova'ya bağlıydı. Cumhurbaşkanı Rakoşi bir ikinci Stalin'di. Macaristan'ın uydulaşması Macar yurtseverlerinin yarasıydı.

İkinci anekdot da şöyleydi: Gene böyle bir seminerde, hoca, köylü öğrencilere iki portre gösteriyor. Biri saçlı sakallı Karl Marx, ötekisi de dazlak kafalı, Cumhurbaşkanı Rakoşi ve sorar, bunlar kim? Yanıt:

"Bu efendim, saç ilacı ilanı."

Nâzım, böyle esprilerle işi alaya vurmasını severdi. Aslında o, Macaristan'ı seviyordu. Onu orada çok iyi ağırlıyorlardı. Onu, Budapeşte dışında kurdukları bir çocuk kampına götürmüşler, pek çok toplantıya davet etmişlerdi, Macar şairleriyle dostluklar kurmasına imkân vermişlerdi. O da, Macar radyosunun Türkçe yayınlarında, barış şiirlerinin yanında Macaristan hakkında yazdığı güzel şiirleri okuyordu. Bunlardan bir tanesi gerçekten çok güzeldi.

Budapeşte Radyosu Nâzım'ın sıla şiirlerini, aşk şiirlerini de yayınladı. Onunla Türk edebiyatı ve yazarları hakkında konuşmalar da yaptı. Ancak, sıra "Kore Türküsü"ne, "25 Sentlik Asker"e gelince bu olmuyordu. Çünkü Macar hükümeti Türkiye'yle ticaret yapmak, onunla dost olmak, Macaristan'da kurulmakta olan düzenin parlak yanlarını Türk halkına anlatmak istiyordu. Bayar ve Menderes idaresini eleştirmek onun işi değildi.

Bulgaristan Bir Başka Âlemdi

Bulgaristan'a hepimiz sık sık gidiyorduk. Bunun temel nedeni, Varna'nın çok güzel bir tatil kenti olması ve Türkiye'ye yakınlığıydı. Nüfusun büyük çoğunluğu Türk'tü. Sokaklarda yürürken pencerelerden sızan Ankara Radyosu'nun sesini duyuyorduk. Yemekler aynıydı. Karadeniz kıyısında memleketin karşısındaydık. Yurt hasreti bir hastalık gibidir. Onu ancak çekenler bilir. Nâzım'ın en güzel sıla şiirlerini Varna'da yazması bir tesadüf değildir:

VAPUR

Bir vapur geçer Varna önünden,
uy Karadeniz'in gümüş telleri,
bir vapur geçer Boğaz'a doğru.
Nâzım usulcacık okşar vapuru,
yanar elleri...

Bu şiiri her okuyuşumda yüreğim sızlamıştır. Yarattığı imaja hayran olmuşumdur. Memet'e yazdığı, "Karşı yaka memleket,/Sesleniyorum Varna'dan, /İşitiyor musun? Memet! Memet!" dediği şiir de bu içten Varna şiirlerindendir. 1957'de yazdığı bu, Varna şiirlerinde, sofradaki yemeklere kadar her şeyin nasıl Türkiye'yi hatırlattığını yanarak anlatmıştır.

SOFRA

Şu Varna deli etti beni,
divane etti.
Sofrada domates, yeşil biber, kalkan tavası,
radyoda "Ha uşaklar!" Karadeniz havası,
uy anason kokusu!
Ahbapça,kardeşçe konuşulan dilim....

A be islah be, islah be halim...
Şu Varna deli etti beni
divane etti.

Evet, Varna ve Bulgaristan hepimizi deli etmişti. Varna çok güzeldi de, madalyonun bir de öteki yönü vardı. Aslında Bulgar hükümeti hepimizi kızdırmış, Nâzım'ı deli etmişti. Sorun neydi?

Soğuk Savaş'ın hararetli günlerini yaşıyorduk. Türkiye NATO üyesiydi, Bulgaristan ise, Sovyetler'in buna karşı kurduğu COMECON* üyesi. Bulgar hükümeti bir savaş çıktığı takdirde Türkiye'nin düşman bir ülke olacağını ve Bulgaristan'daki Türklerin, ABD tarafından beşinci bir kol olarak kullanılacağını düşünüyordu. Bu nedenle, Türkleri kazanmak yerine, dışlamak yolunu tutmuştu. Türkiye'ye gitmek isteyen Bulgaristanlı Türklere pasaportlarını vermiş, Türkiye'ye göçü cesaretlendirmişti. Ancak bu politika tarım üretimini baltalamıştı. Türklerin çoğu tütün üretiminde çalışıyordu. Türklerin gitmesiyle tütün üretimi düşmeye başlamıştı. Bu sefer, tam tersi bir politika gütmeye, göçü önlemeye başlamışlardı. Ancak Türklerin çoğu artık pasaportlarını almışlardı, gitmekte kararlıydılar. Onları caydırmak için bizlerden faydalanmak istediler. En başta Nâzım'dan sonra da babamla benden, Türklerle konuşup, onları gitmekten vazgeçirmemizi istediler.

Beni, Bulgaristan'ı gezdirmek bahanesiyle, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu Plovdiv'e götürdüler. Bu bölge, tütün yetiştiren Türklerin bulunduğu zengin bir tarım bölgesiydi. Köy evleri iki katlı ahşap evlerdi. Benim seçtiğim bir eve girince hayret etmiştim. Mutfakta çamaşır makinesinden başlayarak, elektrik süpürgesi ve ütüsüne kadar her çeşit elektrik cihazı vardı. Köyün okulu, kahvesi, dükkânları vardı. Evin içi de, sokaklar da temiz-

* Sosyalist ülkeler arasında iktisadi işbirliği maksadıyla 25 Ocak 1949'da kurulan ve merkezi Moskova'da bulunan uluslararası örgüt.

di. Bahçelerde bol sebze ve yeşillik görünüyordu. Her tarafa kurutmak için tütün yaprakları asılmıştı. Rastladığım hayvanlar da besiliydi. Bundan sonra gezdiğim yerlerde de bana Bulgaristan'da tarım üretiminin iyi olduğu, Bulgaristan'ın sosyalist dünyanın sebze bahçesi olduğu anlatılacaktı. Bu durum ekonomisine de güç veriyordu. Bu köy gezisinden sonra, beni bir toplantıya davet ettiler. Benim haberim olmadan, gezdiğim köye yakın bir köyde bir toplantı tertip etmişlerdi. Orada konuşup tütün işçilerini Türkiye'ye gitmekten vazgeçirmemi istiyorlardı. Ne olduysa orada oldu.

Toplantıya gelenler genç, orta yaşlı köylüler, tütün işçileriydi. Pasaportları ceplerindeydi. Gitmekte kararlıydılar. Aslında, Türkiye'de, buradaki koşullarını bulmayacakları kesindi. Ama ben önce, "Niye gitmek istiyorsunuz?" diye sordum. Yerlere, setlere oturmuş, kadınlı erkekli, köylüler, kasabalılar feryadı bastılar:

"Bize burada yaşama hakkı vermiyorlar, hakaret ediyorlar."

"Bulgarlar cami duvarına işiyor."

"Yakın Bulgar köylerine elektrik geliyor, Türk köylerine gelmiyor."

Bir delikanlı atıldı:

"Ben kaç yıldır işsizim. Bulgarlar iş buluyor, ben bulamıyorum."

Şikâyetler birbirini kovaladı. Pasaportları ceplerindeydi. Hepsi kararlıydılar. Onları caydırmak olası değildi. Türkiye'deki pahalılık, işsizlik onları ilgilendirmiyordu. Sorun daha ziyade kimlik ve onur meselesiydi. Toplantıdan sonra beni gezdiren Bulgar mihmandarlarıma sordum:

"Bulgar hükümetinin Türk cemaatine karşı politikası nedir? Bulgarlarda Türk düşmanlığını önlemek için birtakım önlemler almıyor musunuz? İki cemaati birbirine yaklaştırmaya çalışmıyor musunuz?"

Yanıt çok kesindi:

"Bulgaristan'da Türk düşmanlığı, Türk sorunu diye bir sorun yoktur."

Nâzım ise küplere biniyordu. O, Türkiye'ye gitmek isteyenleri ikna etmekte büyük zorluklar çektiği gibi, Sofya'da, Osmanlı döneminde, Türklerin Bulgarlara yaptığı zulmü gösteren birkaç film görmüştü.

"Bunlar, Türk düşmanlığını kışkırtıyorlar, sonra da Türklerin Bulgaristan'da kalmasını istiyorlar," diyordu. Hiddetle, ta başbakana kadar birçok sorumluyla görüşmüş, aralarında sert tartışmalar geçmiş ve Nâzım bir süre Bulgaristan'a gitmemeye karar vermişti (yıl 1957).

Nâzım Hikmet'in Sosyal Demokrasi ile Tanışması

Dünya Barış Hareketi daha ziyade sosyal demokrat ülkeler tarafından destekleniyordu. Bunların başında Avusturya geliyordu. İsveç, Finlandiya gibi sosyal demokrat partilerin iktidarda bulunduğu ülkeler de, bu eyleme kapılarını açmışlardı. Kongrelerin birçoğu bu ülkelerde yapılıyordu. Bu sayede Nâzım ve babam, bu ülkelerdeki sosyal demokrasi uygulamasını yakından görmek fırsatını bulmuşlardı.

Avusturya'da Sosyal Demokrasi

Avusturya'da yerleşik olan babam, Nâzım'a anlatmıştı: Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen Sosyal Demokratlar, işçiyi kazanmak için, işçi mahalleleri yapmaya başlamışlardı. İlk yapılan mahalleye "Karl Marx" Mahallesi adı verilmişti. O günden beri iktidarı ellerinde bulunduran sosyal demokrat partiler, her yıl yüzlerce konforlu işçi apartınanı yapmış, bu sayede iktidarda kalmayı başarmışlardı. Babamın bu açıklamasından sonra, beraberce Karl Marx Mahallesi'ni ziyarete giderler. Bundan sonrasını babam, Zekeriya Sertel'in ağzından dinleyelim:

> Daha uzaktan, caddeyi bir yandan öbür yana kaplayan zafer takına benzer bir şeyle karşılaştık. Üzerinde orak çekiçli bir levha, iki kenarında Karl Marx Mahallesi yazılı. Bu kapıyı geçince iki tarafta boylu boyunca modern apartmanlar yükseliyordu. Küçük bahçelerde işçi çocukları oynuyordu. Mahalle bir küçük kasaba kadardı ve baştan başa işçi apartmanlarıyla doluydu.[29]

Babam Nâzım'a anlatır: "Bu gördüğün 1923'te yapılan ilk işçi mahallesi. Şimdi bütün Viyana buna benzer işçi mahallesi halini almıştır." Gezdikleri mahalle ağaçlık, caddeler pırıl pırıl. Sonunda, babamın tanıdığı bir işçi ailesinin ziyaretine gidip, koşulları öğrenmek isterler. Bu iki çocuklu bir işçi ailesinin evidir. Ailede herkesin bir bisikleti vardır. Oturma odası tertemiz, iyi döşenmiş; radyo, televizyon, gereken her şey vardır. Bunun dışında iyi döşenmiş iki yatak odası ve konforlu bir mutfak vardı. Nâzım Hikmet sorar: "Ne kazanırsınız?" Kan kocanın aylık kazancı üç bin kronu buluyor, yani Sovyet işçisinin kazancının çok üstünde. Sağlık sigortaları, çocuklara bedava eğitim ve yazın bedava kamp. Bütün aile için bedava doktor, hastane üye oldukları sendika tarafından sağlanmaktadır. Evden ayrıldıktan sonra, Nâzım, şöyle der:

"Yahu, bu ne iştir? Bunlar komünizmi önlemenin yolunu bulmuşlar. Komünist Partisi bu işçileri nasıl kazanır?" Daha sonra karşılaştıkları, Avusturya Komünist Partisi'nin Başkanı Fisher, Nâzım'ı doğrular: "Sosyal demokratlar bize nefes aldırmıyorlar. O yüzden bir türlü genişleyip, güçlenemiyoruz."

İsveç'te Sosyal Demokrasi

İsveç'in başkenti Stockholm'de de durum aynıdır. Barış Konseyi'nin tahsis ettiği arabanın şoförü, aslında şoför değil-

29 Zekeriya Sertel, *Nâzım Hikmet'in Son Yılları*, Remzi Kitabevi, 2001, s. 89.

dir, arabasını Konsey'in hizmetine vermiştir. Mesleğini sordukları vakit, şu yanıtı alırlar: "Geceleri sokak elektriklerinin yanıp söndürülmesinin kontrolünü yaparım." Otomobil sahibi bu küçük belediye işçisi, istekleri üzerine onları kendi mahallesine götürür. Bundan sonrasını Zekeriya Sertel'den dinleyelim:

> Biraz sonra şehrin eteklerine gelmiştik. İki yanı ormanlık geniş bir asfalta girdik. Ormanın içine, yeşillikler arasına villalar serpilmişti... Şoför, bu güzel, bu gönül açıcı modern villa ve apartmanları göstererek, "'İşte bunlar," dedi, "bizlerin oturduğu işçi apartmanları," Nâzım'ın hayretle gözleri açıldı.
>
> "Efendim!" dedi.
>
> "Evet işçi apartmanları, biraz ilerde de benim oturduğum evi göreceksiniz."

Sertel, bu işçinin apartman dairesini de şöyle anlatıyor:

> Apartmana girdik, şoför birinci katta bir dairenin kapısını açtı. Genişçe bir hole açılan üç oda, geniş ve güzel bir mutfak, pırıl pırıl bir banyo. Her taraf geniş pencerelerden sızan bol ışık içinde. Oturma odasına girdik, basit fakat temiz döşenmiş bir odaydı. Duvarlarda büyük ressamların kopya edilmiş tabloları, yerde kilime benzer bir halı, ortada bir masa, iki-üç koltuk ve birkaç sandalye. Bir köşede radyo, televizyon. Etraf ağaçlık ve yeşillik. Nâzım Hikmet'in Moskova'daki apartman dairesinden çok daha güzel, çok daha konforlu.

Sertel, beyaz fayanslı mutfağı da anlata anlata bitiremiyor. Asıl önemlisi, burada da sosyal hizmetler aynı Avusturya'daki gibi: Okul bedava. Doktorun eve gelmesine kadar bütün sağlık hizmetleri bedava. İhtiyarlık sigortasını, çocukların kamplarını hep sendika ödüyor. Ev sahibinin bir fırında çalışan karısı da, kendisi de yılda bir ay bedava tatil yapıyorlar. Ev sahipleri, ba-

bamla Nâzım için bir içki sofrası kurmuşlar. Babam, bu masanın başında düşündüklerini şöyle ifade ediyor:

> Biraz daha deşersek, Sovyetler'de hayal edilen sosyalizmin burada gerçekleşmekte olduğunu göreceğiz galiba. Onun için sustuk. İçimizi çektik, mezelerimizi yedik. Evin hanımına teşekkür, ettik ve ayrıldık.

Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de gene aynı oyun oynanır. Burada, babamın ev sahibi bir tramvay biletçisidir. Evi geniş, güzel ve konforludur. Ev sahibi kadın, iki çocuğu ve annesiyle bu güzel evde yaşamaktadır. Tek başına maaşıyla bütün bir aileyi rahat geçindirmektedir. Kendisini sorguya çektikleri vakit, aldıkları yanıtlar şöyleydi: Bu otobüs biletçisi ayda iki bin florin kazanıyordur. Bir Sovyet otobüs biletçisinin alabileceğinin üç misli. Eğitim bedava, çocuk kampı bedava. Ev kirası iki yüz kron, yani aşağı yukarı bedava. Kadın, diğer bazı soruları da şöyle yanıtlıyordu: "Hasta olduğum sürece maaşımı alırım. Doktor çağırırım veyahut kliniğe giderim. Gerekirse hastaneye yatarım. Bunların hepsi bedava."

Kuşkusuz bütün bunlar ortaya bir sorun çıkarıyordu: Madem ki bir kapitalist ülkede sosyal demokrasi işçiye bu kadar mükemmel koşullar sağlıyor, o halde proleter iktidarı kurmak için birtakım çabalara ne hacet var? Sancılı sosyalizm kuruculuğu denemelerine ihtiyaç var mı? Bu sorular beraberlerinde çok önemli bir teorik soruyu gündeme getiriyordu. O da şuydu: 20. yüzyılın başlarında dünya sosyalistleri ikiye bölünmüşlerdi. Almanya'da, Rosa Luxemburg, K. Kautsky, sosyalizmin demokratik olmasını istiyorlardı. Lenin ise, Çarlık döneminde Kerenski'nin kurmuş olduğu parlamentoyu dağıtmış, "Bu burjuva parlamentosu bize lazım değil," demişti. Lenin'e gereken şey, bir proleter devrimi ve proleter diktatörlüğü idi. Kapitalist düzen içinde yapılacak reformlarla, sömü-

rü önlenemezdi. Nâzım, Leninistti. Sosyal demokrasinin bu başarısını kolay kolay kabul edemezdi. Haklı olan şöyle bir izah yapıyordu:

> Herifler yüzyıllar boyunca harp görmemişler, bütün varlıklarını daha iyi yaşamaya harcamışlar. Okullarını yapmışlar, başka milletleri sömürmüşler, işin keyfine varmışlar. Sovyetler'de öyle mi? Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, iç savaş, Çarlık döneminden kalan kötü miras. Okul yok, yol yok, hastane yok, sanayi kurulmamış. Devriminden sonra her şeyini baştan yapmak zorunda kalmışlar. Hayatları savaş içinde geçmiş. Onların çektiğine bu milletler bir gün katlanamazlar. Hele dur, açlıkla, gerilikle, yoksullukla savaş bitsin, onlar da bir refah yoluna girsin, o vakit, sen seyret sosyalist dünyayı.

Nâzım'ın söyledikleri büyük ölçüde doğruydu da, buradan şu sorun ortaya çıkıyordu: Acaba, Rusya 1917 yılında bir sosyalist devrime hazır mıydı? Nâzım'ın dediği gibi o ülkede sosyal ekonomik koşullar çok kötüydü. Marx ile Engels, sosyalist devrimin Almanya, İngiltere gibi gelişmiş kapitalist ülkede gerçekleşeceğini düşünmüşlerdi. Bir feodal imparatorluk olan Rusya'da Nâzım'ın da dediği gibi henüz sanayi gelişmemişti. Devrime öncülük edecek bir işçi sınıfı oluşmamıştı. Acaba, Lenin, devrim heyecanına kapılıp acele etmemiş miydi? 1956'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde, Stalin'in kurduğu rejim yerden yere vurulduğu vakit, bu sorunlar gündeme gelmişti. Nâzım da, daha kongreden önce, bu konu üzerinde düşünmek zorunda kalmıştı.

1954'te Polonya üzerine yazdığı bir şiirde, şaircesine, sosyalizmi şöyle tarif ediyordu:

LEHİSTAN MEKTUBU

Sosyalizm,
yani şu demek ki, dayı kızı,*
sosyalizm,
senin anlayacağın yani,
elkapısının yokluğu değil de
imkansızlığı.
Ekmeğimizde tuz,
kitabımızda söz,
ocağımızda ateş oluşu hürriyetin,
yahut başkası yel de,
sen yaprakmışın gibi titrememek,
bunun tersi yahut....
Sosyalizm,
devirmek dağları elbirliğiyle,
ama elimizin öz biçimini
öz sıcaklığını yitirmeden.
Yahut meselâ,
sevgilimizin bizden, ne şan, ne para,
vefadan başka bir şey beklemeyişi...
Sosyalizm,
yani yurttaş ödevi sayılması bahtiyarlığın,
yahut meselâ,
-bu seni ilgilendirmez henüz -
esefsiz,
güvenle,
emniyetle,
gölgeli bir bahçeye girer gibi
girebilmek usulcacık ihtiyarlığa,
ve hepsinden önemlisi,
çocukların, ama bütün çocukların,
kırmızı elmalar gibi gülüşü...

---

* Münevver'i kastediyor. (yazarın notu)

Öyle görülüyor ki, Nâzım da sosyalizm üzerine düşünmeye başlamıştı. Ne dersiniz?

Nâzım'ın Kır Evinde Bir Hafta

1954 yılıydı, bir uluslararası öğrenci kongresine katılmak üzere Moskova'ya davetliydim. Bu vesile ile Nâzım Hikmet beni Moskova dışındaki kır evinde bir hafta kalmak üzere davet etmişti. Bu köşk, Moskova'nın 100 km. kadar dışında "Peridelkino" denen bir kırsal mahalledeydi. Etrafta hep meşe ormanının içine serpilmiş köşkler görünüyordu. Bu köşklerde, Ehrenburg, Simanov, Fadayev ve diğer Sovyet yazarları oturuyorlardı. Burası yazarların mahallesiydi, eski Erenköy köşklerini andıran bu villalara "Daça" deniliyordu. Nâzım, Daça'sında doktoru Galina'yla beraber kalıyordu. Bir de Kocabaş adında kocaman köpekleri vardı. Daha kapıdan girerken ısınmıştım bu eve. Galina (ona daha ilk günden, ben de herkes gibi Galya demiştim) çok sevimli, candan bir kadındı. Beni dostça karşıladı. İlk işleri bana evi gezdirmek oldu.

Bu iki katlı köşkü, Nâzım kendi zevkine göre döşemişti. Beğenmemek mümkün değildi. Birinci katta geniş bir mutfak, yanında güzel bir yemek odası vardı, bir de Nâzım'ın yatak ve çalışma odası. İkinci katta, Nâzım, çok güzel bir şark odası döşemişti: Duvar kenarlarında hep minder ve yastıkları, yerlerde kilimler, ortada mangal vardı. En çok sevdiğim oda bu olmuştu. Bunun yanında müzeye benzer büyük bir oda vardı. Burada ne yoktu ki? Nâzım'a ta Çin'den Küba'ya kadar dünyanın dört bir bucağında verilen hediyeler: Kilimler, yastıklar, akvaryum, sehpalar, kılıçlar, bebekler, vazolar, portreler ve daha aklınıza ne gelebilirse. Bu oda, rengârenk bir kültür cennetiydi. Bir yığın el emeği sanat eseri birikmişti burada. Aynı zamanda Nâzım'ın büyüklüğünü gösteriyordu. Dünyada ne kadar çok insan Nâzım'ı düşünmüş, ona bir armağan vermişti. Bu oda, benim ya-

tak odam olacaktı. Moskova'da kaldığım sürece, bu hengâmenin içinde yatacaktım, bütün eserleri ince ince tetkik ederek.

İkinci kata çıkarken, ilk gözüme çarpan şey, merdiven boyunca bütün duvarın Münevver'in ve oğlu Memet'in resimleriyle dolu olmasıydı. Ne kadar da güzel bir çocuktu Memet! Bu sıla yakıyordu Nâzım'ı. Galya, bunu biliyor, Münevver'le Memet geldikleri gün, çekilip gideceğini, eğer isterse Nâzım'ın doktoru kalacağını söylüyordu. Aslında, doktor olarak rolü büyüktü. Nâzım'ın yaşantısını büyük bir nizama koymuştu. İçki, sigara yasaktı. Gerektiğinde iğnesini, tedavisini yapıyordu. Nâzım da dinliyordu onun sözünü. Nâzım'ı çok sevdiği, onun hayatını uzatmak için elinden geleni yaptığı belliydi Galya'nın. Bu sayede de evde bayağı bir ahenk vardı. Ancak, Münevver ve Memet asla unutulmuyorlardı.

Nâzım sılasını en çok oğlu Memet'e ve Münevver'e yazdığı şiirlerle belirtiyordu. Duvarlardaki Memet fotoğrafları da sılasında Memet'in ön planda geldiğini gösteriyordu.

BENİM OĞLAN FOTOĞRAFLARDA BÜYÜYOR

İçimde acısı var yemişi koparılmış bir dalın,
gitmez gözümden hayali Haliç'e inen yolun,
iki gözlü bir bıçaktır yüreğime saplanmış
evlât hasretiyle hasreti İstanbul'un.

Ayrılık dayanılır gibi değil mi?
Bize pek mi müthiş geliyor kendi kaderimiz?
Elâleme haset mi ediyoruz?
Elâlemin babası İstanbul'da hapiste,
elâlemin oğlunu asmak istiyorlar
yol ortasında
güpegündüz.

Bense burada rüzgar gibi
bir halk türküsü gibi hürüm,

sen ordasın yavrum,
ama asılamayacak kadar küçüksün henüz.
Elâlemin oğlu katil olmasın,
elâlemin babası ölmesin,
eve ekmekle uçurtma getirsin diye
orda onlar aldı göze ipi.

1954

Nâzım'ın evinde ilk hafta benim için ilginç bir şey oldu. İlk günü, Nâzım'dan güzel bir papara yedim. Kendimi davet ettirmek için ona mektup göndermek hatalı bir şey olmuştu. Ben bilmiyordum, ama bütün mektuplar açılıyordu. Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'nden, beni davet etmediği için papara yemişti Nâzım. Bu sözleri söylerken sinirleniyor, hiddetini saklamak için kirpiklerini indiriyordu. Ben ise şaşıp kalmıştım. Herhalde bu Sovyetler Birliği başka türlü bir âlemdi. Bizim bilmediğimiz bir hava içinde yaşıyorlardı. Özür diledim, bunu düşünemeyeceğimi kendisine anlattım. Zaten o da bunu biliyordu: "Sen bilemezsin, bu Komünist Partisi, Katolik Kilisesi gibi bir şeydir, her işe, benim hususi hayatıma da karışırlar," dedi. Parti üyelerinin karılarını aldattıkları takdirde, tenkit edildiklerini, partinin onayı olmadan ayrıldıkları vakit ise partiden atılmaya kadar giden büyük cezalar gördüklerini anlattı. Nâzım 17 yıl hapiste kadınsız yaşamış, sonra çok sevdiği karısından ayrılmak zorunda kalmış, ondan sonra da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kontrolü altına girmişti. Galya'nın o evde yaşaması da onların müsaadesiyle oluyordu.

Bu ilk tartışmadan sonra, Nâzım gene o neşeli, candan insan oldu. En güçlü tarafı, çabuk affetmesiydi. Ona kötülük edenleri affettiğine defalarca şahit olmuştum. Bu onun olgunluğundan geliyordu. Hayatta affetmediği iki insan vardı: Birisi Moskova'da, merkez komitesine onun aleyhinde raporlar veren eski dostu Türk komünisti İsmail Bilen, birisi de Türkiye'de beraber

hapiste bulundukları sırada yalan yere Nâzım'ı suçlu gösteren kendi yetiştirdiği genç şair N. V Kazığı hep dostlarından yemişti zaten. Eleştirilerinden ötürü onu TKP'den atanları da affetmiyordu. O ilk hava geçtikten sonra, beni ağırlamaya koyuldular. Yemekleri Nâzım pişiriyordu. Özellikle pilavı çok güzel pişiriyor, bununla övünüyordu. Yemek pişirmesini hapishanede öğrenmişti. Sonra, beni Moskova'da gezdirmeye başladılar. Bu gezintilere, Nâzım'ın Azerbaycanlı dostu Ekber Babayef ve şiirlerinin çevirmeni Moza da katılıyordu.

Mahallede Sovyetler Birliği'nin en ilginç insanları oturuyordu. Nâzım, Ehrenburg'la, Fadayev'le, Simonov'la görüştüğünü, ancak bu görüşmelerin resmi olduğunu söylüyordu. Türkiye'de olduğu gibi teklifsiz, kapıyı açıp, "Merhaba!" diyemiyorlardı birbirlerine. Bu açıdan, en yakın dostu Babayef'ti. Azeri gelenekleriyle, Türk gelenekleri birbirine uyuyor, bir Azeri'yle yakın dostluk çabuk kurulabiliyordu. Bundan başka, Babayef çok zeki ve Nâzım'ın her işine koşan bir insandı. Aşağı yukarı hem dost hem de sekreter durumundaydı. Nâzım'ı çok sevdiği, bütün hizmetlerini severek yaptığı da belliydi. Asya Afrika Halkları Enstitüsü'nün Türk-Türkoloji bölümünde doktora tezini Nâzım üzerine yapmıştı. Nâzım'a yakınlığının bir önemli nedeni de buydu.

Peridelkino'dan Moskova'ya Babayef'in arabasıyla gittik. İlk durağımız Nâzım'ın şehirdeki apartmanıydı. Girer girmez, avluda yalınayak, çamur içinde oynayan çocuklar gördüm. Manzara sefalet manzarasıydı, benim için çok şaşırtıcıydı. Ben, "Ama Moskova'da böyle bir şey nasıl olur?" deyince Nâzım, "Ama Yıldız, Sovyetler Birliği harpten daha yeni çıktı," dedi.

Doğruydu söylediği. Sovyetler Birliği savaşta 20 milyon ölü vermiş, şehirleri, fabrikaları yıkılmıştı. Batılı müttefikleri uzun zaman Batı cephesini (ikinci cepheyi) açmamışlardı. Sovyetler'le Naziler arasındaki harbi uzatmak, Sovyetler'i yıpratmak için. Ancak, harp sonunda Paris'te yapılan propaganda bu değildi.

Fransız komünistleri ve Sovyet filmleri müreffeh bir sosyalist dünya imajı yaratmışlardı. O kadar ki, ben Moskova'yı, New York'a benzer bir şehir zannetmiştim. Harp içinde, Leningrad Almanlar tarafından kuşatıldığı vakit, aç insanların, insan eti yediklerini, Moskova'ya gittikten sonra öğrenecektim.

Nâzım'ın şehirdeki apartmanı, üç odalı güzel bir apartmandı. Sovyetler'de evleri, devlet yok denecek kadar ucuz kiralarla veriyordu. Her yurttaşa, verilen ev muayyen bir metrekare ile sınırlandırılmıştı. Yazarlar, bu kısıtlamanın dışındaydılar. Kır evleri, büyük yazarlara, yaratıcı faaliyetleri için veriliyordu. Peridelkino'da, Sovyet Yazarlar Birliği'nin bir de Yaratıcılar Evi vardı. Moskova'da ev koşullarında çalışamayan yazarlar, malzemelerini alıp, oraya gidiyor, kitaplarını orada, ormanın içindeki köşklerde yazıyorlardı. Sovyetler'de yazarların kazançları da iyiydi. Nâzım daima çok çalışkan ve çok verimli olduğu için özellikle piyesleri sayesinde oldukça iyi kazanıyordu. Türkiye'de çektiği büyük sıkıntılardan sonra, onu böyle müreffeh görmek sevindiriciydi.

Öğle yemeği için beni nehir kıyısında bir lokantaya götürmeye karar verdiler. Otomobilden indikten sonra, ağaçlık bir yoldan yürümeye başladık. Bu sırada Moza ile Galya arasında bir tartışma çıktı. Ben Rusça anlamadığım için Babayef bana tercüme ediyordu. Galya, Moza'nın çevirilerini eleştiriyordu. Zaten Nâzım da bu çevirilerden çok memnun değildi. "Şiirlerimin canına okuyorlar ama ne yapayım, daha iyisi de yok," diyordu. Moza, Galya'nın eleştirilerine kızınca, "Zaten kadınlar şiirden anlamaz," dedi. Bu söze ben de şaştım. Her ne kadar Galya'ya kızdığı için söylüyorduysa da bu lafı, bir Sovyet kadını böyle bir söz söylememeliydi. Berlin'de, Uluslararası Kadın Federasyonu'nda bulunduğum sırada, Sovyetler'de artık kadının küçük görülmesi olayının kalktığını, eşitlik tanındığını, kadına saygı gösterildiğini vb. bir yığın hikâye dinlemiştik. Ben, "Bir Sovyet kadını nasıl böyle bir laf söyler?" deyince Nâzım kahkahalar attı. Moza ise Galya'yı paylamaya devam ediyordu.

Nehir üstündeki lokanta gerçekten de güzeldi. Biz oraya varana kadar saat üç olmuştu. Moskova'da öğle yemeği o saatte yeniyordu. Yanlış hatırlamıyorsam, orada güzel bir balık yemeği yemiştik, ama bir saat bekledikten sonra. Sovyet lokantalarında bu usuldü. Hiç aceleleri yoktu. Garson "Sças,"* der bir saat sonra gelirdi. Bu vesile ile Nâzım bir hikâye anlattı: Bir gün, Gorki Sokağı'nda bir lokantaya gitmiş. Çok acele de bir işi varmış. Garsondan rica etmiş:

"Ne olur benim yemeğimi çabuk getir."

Garson cevap vermiş:

"Acele işiniz vardıysa niye lokantaya geldiniz?"

Yemeğin güzelliği ve Nâzım'ın hoş sohbeti, beklerken çektiğim açlığı unutturdu.

Öğrenci Toplantısında

Öğrenci toplantısı Moskova Üniversitesi'nde yapılıyordu. Bu bina gerçekten çok mükellef bir binaydı. Delegeler, öğrencilerin odalarında kalıyorlardı. Çok güzel döşenmiş sevimli öğrenci odaları vardı. Kütüphanesi zengin ve cici biciydi. Toplantı salonları geniş ve konforluydu. Dış görünüşü biraz New York'taki gökdelenleri andırıyordu. Bahçesinde ise değişik spor alanları vardı. Bütünüyle Avrupai ve güzeldi bu üniversite. Sovyet öğrencilerinin koşullarının da, Batı'dakinden daha iyi olduğu anlaşılıyordu. Eğitim bedava olduğu gibi, yurtta da bedava kalıyor, bedava yiyip içiyor, üstüne de cep harçlığı alıyorlardı.

Öğrenci toplantısının konusu, dünyada barış ve öğrenci haklarıydı. Aynı barış toplantılarında olduğu gibi, burada da değişik siyasi renklerden temsilciler görüyorduk. İngiliz heyeti sağcı bir öğrenci derneğini temsil ediyordu. İtalyan öğrencilerin başkanı, sonradan İtalyan Komünist Partisi'nin başkanı olacak olan

---

* Şimdi.

Berlinguer'di. İskandinav ülkelerinden sosyal demokrat öğrenciler gelmişlerdi. Sovyet heyetinin başkanı ise Stalinist tutumdaydı. Şişman ve saldırgan bir tipti bu başkan ve sık sık kürsüye çıkıp aynı, uluslararası toplantılarda Sovyet diplomatları Vişinski ve Molotov'un yaptığı gibi bir "Niet"* çekiyordu. İngiliz öğrencilerinden gelen bütün teklifler, ister olumlu ister olumsuz, Sovyet vetosuna uğruyorlardı.

Toplantıyı örgütleyen Sovyet öğrencileri, misafir heyetler için kültür programları, geziler tertip ediyorlardı. Bizimle meşgul olan Sovyet kızı, "Yarın, Lenin'in Moselium'una gideceğiz ve bu bütün delegasyonlar için zorunlu," dedi. Allah Allah! Lenin'le hiçbir ilgisi olmayan İngiliz ve Hollandalı öğrencileri nasıl mecbur edeceklerdi? Biz, "Bu olmaz, siz yanlış bir iş yapıyorsunuz. Burada herkes, Leninist ve komünist değil. Böyle bir geziyi mecburi yapamazsınız. Herkesi kendi keyfine bırakın," deyince kıyamet koptu. Biz Sovyet düşmanlığı yapıyorduk. İş bununla kalmadı, kız gitti, biraz sonra kendisinden yaşlı bir adamla geldi, galiba parti örgütünden sorumlu bir kişiydi bu. Ona derdimizi anlatmaya çalıştık. Nafile, "Siz niye Lenin'in mezarına gitmek istemiyorsunuz, komünist değil misiniz?" diyordu adam.

Ertesi gün bütün heyetlerle beraber Lenin'in Moselium'una gittik. Zaten, Moskova'ya gidip de bu ziyareti yapmamak olmazdı. Sovyet vatandaşları uzun kuyruklar yapmış, bekliyorlardı Lenin'in mumyasını görmek için. Öğrenciler arasından ise bu mecburi ziyarete gülenler, kızanlar pek çoktu. Hiç kimse Sovyetler'e dert anlatamamıştı.

Her taşı kaldırdığımda altından bir kurt çıkması canımı sıkmaya başlamıştı. Bundan sonra, diğer bazı öğrenci gruplarıyla beraber Moskova dışında bir çiftliğe götürdüler bizi. Burada da hayretler içinde kaldık. Yerlerde çamurdan yürünmüyordu. Köy-

* Hayır.

liler çok fakirane evciklerde oturuyorlardı. Evlerin duvarlarında ikonlar vardı. Hemen hepsinde Meryem Ana kandili vardı. Biz ise laik ve modern bir toplum geliştirdiklerini düşünmüştük.

Akşam üniversiteye döndüğümüz vakit, gene o KP'den olduğunu tahmin ettiğimiz adamla karşılaştık. Bize, Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi temsilcisinin bizimle görüşmek istediğini söyledi. Ertesi gün, bu zatla görüşmek üzere, Gorki Sokağı'nda bir apartmana götürüldük. Bu, yabancı partilerin sekreterlerine, temsilcilerine ayrılmış bir binaydı. Sözde imtiyazlılar oturuyordu burada. Mutfaklar, helalar müşterekti. Koridordan geçerken yemek ve sidik kokuları birbirine karışıyordu. Gitmemiz gereken kapının zilini çaldık. Kapıyı uzun boylu, zayıf bir adam açtı, kafası da dazlaktı. Herhalde Nâzım aleyhine raporlar veren adamdı bu, yani İsmail Bilen. Kendisini Marat diye takdim etti. Oturup birer kahve içtikten sonra, Moskova'da ne yaptığımızı, neler gördüğümüzü, öğrenci toplantısı hakkında ne düşündüğümüzü sordu bize. Laf dönüp dolaşıp Lenin'in mezarı konusuna gelince kızdı. Belli ki, bu sorun ona anlatılmıştı. Bizim Sovyet düşmanı olduğumuz söylenmişti. Güya tatlı dille, bize yanlış düşündüğümüzü anlatmaya çalıştı. Lenin, Sovyet devriminin öncülüğünü yapmış büyük dâhiydi, onu sevmek ve saymak gerekti vs... Bütün bunları söylerken, önüne bakıyordu. Bir defa olsun, gözlerimizin içine bakamadı. Kimdi bu, kendi gölgesinden bile korkan sinsi adam? Bir suçu, bir korkusu var gibiydi. Kafası, bizim Lenin'in mezarı hakkında görüşümüzü anlayamayacak kadar dardı. Sonraları bu adamın, Nâzım hakkında raporlar veren Laz İsmail olduğu tahminimin doğru olduğunu öğrenecektim.

Kısacası, Sovyetler Birliği'ne bu ilk seyahatten çok acayip hislerle ayrıldım. Hiç de benim düşündüğüm gibi bir ülke değildi. Bir yobazlık, dar kafalılık vardı. Hem değişik görüşlü insanları içine alan bir barış davası gütmek istiyorlar, hem de herkesin komünist olmamasına şaşıyorlardı. Sanki olmayan haindi.

Fakrın, sefaletin izahını yapmak mümkündü. Harp sonuydu, hem de çok pahalıya mal olan bir harbin sonu. Nâzım'ın dediği gibi Çarlık Rusyası'ndan çok fakir ekonomik miras almışlardı, tarihi açıdan çok kısa süre içinde kırsal alanları geliştirmek mümkün olmamıştı. Devrimden sonra, çarlık ordularıyla yapılan iç harp zaten geri olan köy ekonomisini büsbütün berbat etmişti. Falan filan. Ancak, niye bize yalan söylemişlerdi? Neden Sovyetler Birliği'nde her şeyi çok parlak gösteren propagandalar yapılmıştı?

Nâzım ise bütün bunları biliyordu. Ama gene de her nedense Moskova'yı bana beğendirmeye çalışıyordu. Herhalde Sovyetler Birliği'ni, ikinci vatanı saydığı bu ülke halkını çok sevdiği için, bizim gibi gençlerin bu ülke hakkında kötü düşünmemesini istiyordu.

Sosyalist Dünyada Büyük Sarsıntı: Stalin'in Ölümü

Sarsıntı Stalin'in ölümüyle başladı. 6 Mart 1953'te Stalin ölünce, parti içi kavgalar başladı. Bunların sonunda Nikita Huruşçof, parti başkanlığına getirildi. Stalin'in kurduğu demir disiplin düzeni çözülmeye başlamış, o dönemde cezalandırılanların aklanma sürecine girilmişti. 28 Mart'ta ilan edilen afla, 5 yıldan az cezası olanlar affedilecek, diğer mahkûmların cezaları yarıya indirilecekti. Bundan sonra, Stalin zamanında Sibirya'ya gönderilmiş olan on binlerce mahkûmun geri dönmesi başlayacaktı. Bu olay Nâzım Hikmet'i doğrudan doğruya ilgilendiriyordu. Çünkü dönenler arasında onun, 1920'li yıllarda tanıdığı dostları TKP'nin kurucuları, fedakâr üyeleri vardı. Bunların başında, Moskova Üniversitesi'nde beraber okumuş olduğu Şükrü Martel geliyordu. Bizim de sonradan tanıdığımız Şükrü, partinin kurucularındandı. Çok içten, yardımsever bir insandı. O telaşlı günlerde, Nâzım'ın telefonu çalmış ve Parti Merkez Komitesi'nden sormuşlardı:

"Şükrü Martel diye birisini tanıyor musunuz? O İngiliz casusu olmakla suçlandırılmış, bu doğru mu?"

Nâzım, hiddetle cevap vermişti:

"Eğer Şükrü İngiliz casusu ise, ben de İngiliz casusuyum."

Bundan sonra Şükrü serbest bırakılıp Moskova'ya gelmiş ve Nâzım'ın misafiri olmuştu. Hikâyesi şuydu: İkinci Dünya Savaşı sonunda tutuklanmış, epey işkence ile, İngiliz casusu olduğunu itiraf etmesi istenmiş, bunu yapmayınca Sibirya'ya sürülmüştü. Sibirya mahkûmlarına ormanda ağaç kestiriliyordu. Yarı aç çalıştırılan bu mahkûmlardan sağ kalan azdı. Şükrü'yü kurtaran şey, baytarlığı olmuştu. O sırada Sibirya'da hayvanlara bir hastalık girmişti. Kırılan yüzlerle hayvanı kurtarmak için baytara ihtiyaç vardı. Şükrü, orada baytar olarak çalışmış ve sağ kalabilmişti. İşin ilginci, bir komünist iktidardan gördüğü bu muameleye bakmayarak, gene sapına kadar komünist kalmıştı. Nâzım, bütün bunları kahrolarak dinledikten sonra, Şükrü'yü evinde misafir etmişti. İkinci mahkûm, Sabiha Sümbül'dü. Sabiha, TKP'nin önderlerinden Hacı Salihoğlu'nun karısıydı. Diğer parti üyeleri gibi, onlar da Parti Başkanı Mustafa Suphi'nin Karadeniz'de öldürülmesinden sonra, Türkiye'ye dönmeyi tehlikeli görmüş, Sovyetler Birliği'ne sığınmışlardı. İkinci Dünya Savaşı sırasında kızı zatürree olup, bakımsızlık yüzünden hastanede ölünce, Sabiha isyan etmiş, "Ben Türkiye'ye döneceğim," diye tutturmuştu. Pasaportunu uzatmak için Türk Konsolosluğu'na defalarca gitmiş, Sovyet Gizli Servisi tarafından izlenmişti. Pasaport müsaadesi gelir gelmez ise, kocası Hacı Salihoğlu ile beraber Sibirya'ya sürülmüştü. Orada, yarı bellerine kadar su içinde odun kesmeye başlamışlardı. Sabiha hastalandığı için, bu işi yapamaz duruma gelmiş ve kurtulmuştu. Kocası ise, orada ölmüştü. Biz kendisine Moskova'da rastladığımız vakit Sabiha, "Allah belasını versin o Marx'ın, başımıza ne geldiyse onun yüzünden geldi," diyordu.

Nâzım, bu hikâyeleri dinledikçe deli olmuş, Moskova'ya dönen bütün Sibirya kurbanlarını Moskova'daki şehir evinde mi-

safir etmişti. Bunlar arasında, parti kurucularından Affan Hikmet de Şükrü gibi baytarlığı sayesinde kurtulmuştu. Ali, dağ gibi bir adamdı. Türkiye'den bir cinayet suçu yüzünden kaçmıştı. Komünist falan değildi. Ama kampta o da "sapına kadar komünist" olmuştu.

Dönenlerin hepsi, Nâzım'ın insanlığını övüyor, MARAT'ı ise yerden yere vuruyorlardı. Onlara göre, Marat (İsmail Bilen), gizli servisin adamıydı, Sibirya'ya gönderilen Türklerin hepsi, onun verdiği raporlar üzerine tutuklanmışlar ve casuslukla suçlandırılmışlardı. Bunun kanıtı, o dönemde SSCB'de bulunan bütün Türkler tutuklanırken, kendisinin serbest kalmasıydı. Bütün TKP yöneticileri elimine olduktan sonra, ona Parti sekreterliğinin yolu açılmıştı. SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin gözde adamıydı. Bu, insanların gözünün içine bakamayan adama, Nâzım Hikmet'i kontrol görevi de verilmişti.

Nâzım, bu dönemde iki önemli şiir yazmıştı. Bunlardan bir tanesi, Hacı Salihoğlu hakkındaydı:

HACI OĞLU SALİH

Hacı oğlu Salih memleketimdendi,
Karadeniz'den.
Kocaman gözlü,kocaman burunluydu,
dazlaktı.
Komünistti on dokuzundan.
Dövüştü,
hapse düştü,
yattı Ankara'da, Kırşehir'de.
Sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.
Yıllar eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu çalışkan parmaklarından.
Sonra, 49'da, Moskova'da, Martın onuncu gecesi,

oturmuş Engels'i okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hattâ ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl, Hacı Oğlu Salih
kutladı İnkılâbın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.

Moskova, 1956

Kahrolan Nâzım'ın ikinci şiiri de Stalin üzerineydi:

Taştandı, tunçtandı, alçıdandı kâattan iki santimden yedi
metreye kadar
taştan tunçtan, alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin
bütün meydanlarında
parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve
kâattan gölgesi
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda
içindeydi çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kâattan
gözleri önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun
alçının ve kâadın.

Nâzım Hikmet'in Stalin hakkında şiir yazmadığını söyleyenler oldu. Nâzım Stalin'ini çok güzel yazdı. Bu sözü söyleyenler, o günlerde SSCB'de esen havayı, Nâzım'ın üstündeki baskıları bilmiş olsalardı bu sözü hiç söylemeyeceklerdi.

Stalin'in ölümünden, SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'ne kadar (Şubat 1956) bütün sosyalist ülkelerde bir kazan kaynadı.

Moskova'da korkunç şeyler anlatılıyordu. Sibirya'ya gönderilen on binler arasında, Komünist Partisi'nin Siyasi Büro üyeleri, parti, sendika, komsomol (Komünist Gençlik Örgütü) başkanları, yabancı partilerin önde gelen kişileri vardı. Yugoslav Cumhurbaşkanı Tito bütün bunları bildiği için Sovyetler'den kopmuştu. Batı basınında ve sosyalist gazetelerde çıkan haberler, Sovyetler Birliği'ni bir sosyalist cennet olmaktan çıkarıp, cadı kazanının kaynatıldığı bir cehennem haline getiriyordu. Stalin, savaş kahramanı bir büyük lider olmaktan çıkmış, suçlu iskemlesine oturtulmuştu. Bütün suçlar ona ve onun polis şefi Beria'ya yükleniyordu. Beria 1939 ile 1953 arasında siyasi polis şefi olduğu için, o dönemde işlenen bütün cinayetlerin sorumlusu idi. Bir ara ortalıktan kaybolduktan sonra, 1953 Haziranı'nda *Pravda* gazetesi, Beria ve arkadaşlarının muhakeme edilip, asıldıkları haberini verecekti. Stalin'in, İkinci Dünya Savaşı içinde kendi gölgesinden korkan bir diktatör haline geldiği anlatılıyordu. Dışişleri Bakanı Molotof'un karısı sorguya çekilmiş, Molotof korku içinde yaşamaya başlamıştı. Nazilerin gizli teşkilatı, Gestapo'nun, Sovyet gizli teşkilatının içine girip, önemli kişileri jurnal ettiği söyleniyordu. Kırım'dan binlerle Tatar sürülmüş, Azerbaycan'dan 10.000 kişi Sibirya'ya gönderilmişti; çoğu milli mesele yüzünden. Azerbaycan Komünist Partisi Sekreteri Bakırof da, Stalin döneminin cinayetlerinden sorumlu tutuluyordu. Bunlar arasında ünlü Azeri şairi Samet'in ölümü vardı. Azerbaycanlı yazarların anlattıklarına göre, Samet, İran Azerbaycanı ile, Sovyet Azerbaycanı'nın birleşmesi, böylece bağım-

sız bir Azerbaycan devleti kurulmasını isteyen bir milliyetçi idi. Bu yüzden ona korkunç bir baskı uygulanmıştı: Samet akşam işinden çıktıktan sonra tutuklanıyor, karakolda sabahın geç saatlerine kadar işkence gördükten sonra serbest bırakılıyordu. Korkudan bunu hiç kimseye söyleyemiyordu. Karısı aldatıldığından şüphelenip, onu boşamaya kalkmıştı. Samet, haftalarca süren bu işkenceye dayanamayıp ölmüştü. Nâzım Hikmet, Samet hakkında aşağıdaki ilginç ve anlamlı şiiri yazmıştı:

SAMET VURGUN'A

Nihayet şehrine gelebildim,
ama geç kaldım Samet,
görüşemedik,
bir ölüm boyu geç kaldım.
Teypteki sesini
dinlemek istemedim Samet,
ölülerin, büsbütün ölmeden,
resimlerine bakamam.

Ama gün gelecek,
seni de senden büsbütün ayıracağım Samet.
Saygılı hatıralar dünyasına gireceksin.
Kabrine çiçek de koyabileceğim
gözüm yaşarmadan.
Sonra gün gelecek
senin başından geçen iş
benim de başımdan geçecek, Samet.

1957, 25 Şubat, Bakü

Stalin'in ölümünden, 1956 Şubatı'na kadar bütün sosyalist dünya bu tür haberlerle çalkalanacaktı. Stalin döneminde yapılan bütün hatalar dile getirildi, bütün suçlar ortaya döküldü ve nihayet, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde ele alındı. Bu kongre, dünya sosyalizminin tarihinde bir dönüm

noktasıydı. Büyük bir darbe indirilecek, Sovyetler Birliği'nin tarihinde yeni bir dönem başlayacaktı. Kuşkusuz bu kongrede alınan kararlar, gerek Sovyet blokundaki ülkeler gerekse kapitalist ülkelerdeki komünist partileri için yeni bir rota çiziyordu. Kabul ettiği, "barış içinde yan yana yaşama" ilkesiyle, Soğuk Savaş'a da yeni bir nitelik getiriyordu. Bütün komünist partilerinin ileri gelenleri bu kongreye davetliydi, ancak Nâzım Hikmet, bunlar arasında yoktu. TKP'yi Marat temsil ediyordu. Nâzım'ın hasta olduğunu söyleyerek, onun katılmasını önlemişti. Nâzım, bunu sonradan öğrenecek ve küplere binecekti.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi

1956 Şubatı'nda toplanan bu kongre, Stalinizme ağır bir darbe indirecek, sosyalist dünyada yeni gelişmelerin yolunu açacaktı. Bütün komünist partilerin katıldığı bu kongre, Nikita Huruşçof'un tarihi nutkuyla açıldı. Huruşçof, Stalin döneminde yapılan hataları çok sert bir dille eleştirdi ve sosyalizm uygulamasına yeni görüşler getirdi. Bu söylevin önemli noktaları şöyle özetlenebilir:

1. Stalin'in Soğuk Savaş politikası, iki dünya sisteminin barış içinde yan yana yaşayamayacağı tezi yanlıştı. Kapitalist ve sosyalist sistemler barış içinde yan yana yaşayabilirdi.
2. Her ülke, sosyalizme gideceği yolu kendi seçmeli, kendi koşullarına uygun bir düzen kurmalıydı. Stalin döneminde, bütün komünist partileri Moskova'ya bağlanmış, Sovyet modeli bütün ülkelerin uygulayacağı bir model olarak kabul edilmişti. Yugoslav Cumhurbaşkanı Tito ayrı bir yol seçtiği için aforoz edilmişti.
3. Kapitalizmden sosyalizme geçmek için, burjuva iktidarının zorla yıkılması gerekli değildi. Bazı ülkelerde, legal yolla, parlamento mekanizması kullanılarak iktidara geli-

nebilirdi. Bu o dönemde, seçimle iktidara gelebilecek olan İtalyan ve Fransız komünist partileri için önemliydi. Anlatıldığına göre, seçimle iktidara gelmeleri olasıydı. Ancak önlerinde Sovyet engeli vardı. Sovyetler Birliği Avrupa sosyalizminin önderliğini başka bir partiye kaptırmak istemiyordu.

4. Beşinci beş yıllık planı eleştirirken, Huruşçof, verimliliğe önem verilmemesini, bürokrasiyi eleştirmiş ve Mayakovski'nin bir şiirinden şu parçayı okumuştu:

Oturun ve emir bekleyin
Siz ve ben, niye düşünelim?
Şefler bizim için düşünürken.

Huruşçof, Sovyet cumhuriyetlerinin haklarının genişletilmesini de öne sürdü. "Sosyalist kanunluluğun" gerçekleşmesi üzerinde durdu. "Demokrasi"nin gerçekleşmesi için, SB'nin parlamentosu olan Yüksek Sovyet'in gücünün artırılmasını önerdi.

Huruşçof, kongrenin kapalı oturumunda, son derece önemli açıklamalar yapmış ve bunlar dışarıya sızmıştı. Bütün komünist dünya bu haberlerle çalkalanıyordu. Sibirya'dan yüz binlerce mahkûm, affedilerek Moskova'ya geliyordu. Hepsi işkence görmüş, casus olmakla suçlanmış, birçoğu sakatlanmıştı. Bunlar arasında değişik komünist partilerinin, bu ara SB Komünist Partisi'nin üst düzey kadroları da vardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyet idaresi altına giren bütün ülkelerde, Moskova'ya bağlı tek şef diktatörlükleri kurulmuştu. Keyfi idare ve kanunsuzluk üzerine korkunç hikâyeler anlatılıyordu.

Macaristan'da bütün işyerlerinde, Parti'nin alt ve üst kademelerinde toplantılar yapılıyor, devlet başkanı Rakoşi'nin uygulamaları eleştiriliyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazilere karşı direnişi idare eden Rayk ve arkadaşları 1949'da askeri mahkemede yargılanıp asılmışlardı. Şimdi ise itirafların işken-

ceyle elde edildiği anlaşılıyordu. Polonya'da parti ikiye bölünmüştü. Poznan olayları diye adlandırılan olaylarda, binlerce işçi sokaklara döküldü. 1948'de ihanet suçuyla hapse atılmış, 30.000 komünistin hesabı soruluyordu. Bunlar arasında Parti'nin üst düzey kadrolarından Gomulka da vardı. Gomulka, temize çıkarılıp, Parti Birinci Sekreterliği'ne getirildi. Çekoslovakya'da da, Stalin'in heykelinin yanına kendi heykelini diktirmiş olan diktatör Otto Gotwald, yeni havaya uyarak şahsa tapmayı yermeye, Artur London gibi işkenceyle itirafta bulunmuş eski parti liderlerini temize çıkarmaya başlamıştı.

Bütün bunların karşısında isyan etmemek olası değildi. Yalnız Viyana ve Budapeşte'de bizim çevremizdeki aydınlar değil, bütün dünyada komünist partileri bu tür haberlerle çalkalanıyor, toplantılar yapılıp durum tartışılıyordu. İnsancıl bir düzen kurulması için bir davaya bağlanmış, fedakârlıklar yapmış namuslu komünistler isyan halindeydiler. "Proletarya Diktatörlüğü" adına, namuslu komünistleri asan, işkence eden bu rejim neydi? Bu korkunç cinayetler neden parti alt kadrolarından gizlenmişti? Dünya sosyalizmi nasıl buraya gelmişti? Acaba, Fransız, İtalyan, İspanyol ve diğer komünist partilerinin başkanları bu olayları bilmiyorlar mıydı? Stalin ve Beria'yı suçlamakla yetinmek doğru muydu? Yoksa bu, bir rejim sorunu muydu? İtalyan Komünist Partisi'nin başkanı, sorunun bir rejim sorunu olduğunu ileri sürüyor, güler yüzlü sosyalizm tezini savunuyordu. Komünist partileri ikiye bölünmüştü. Bir kısmı Sovyet modeline benzemeyen, güler yüzlü bir sosyalizm istiyor; diğer bir kısmı ise, "Sovyetler Birliği'nden kopamayız. O, dünya sosyalizminin belkemiğidir. Ondan kopmak bizi zayıflatır, yıkar," diyorlardı. Bazıları ise, Sovyet örneğinden hayal kırıklığına uğradıkları için, Çin'e dönüyor, orada Mao'nun kurduğu sosyalizmi örnek alıyorlardı. Bu özellikle, karşılarında bir bağımsızlık savaşı bulunan üçüncü dünya ülkeleri için önemliydi.

Nâzım Hikmet Bu Gelişmeler Hakkında Ne Düşünüyordu?

Tam bu sırada, bir kongreye katılmak üzere, Pekin'den davet almıştım. Rotam şöyleydi: Budapeşte-Moskova-Pekin. Bu, Nâzım'la görüşmek için çok iyi bir fırsattı. Moskova'ya varır varmaz ilk işim onu aramak oldu. Kış evinde buluştuk. 1956 Ekim ayıydı, Moskova soğuktu. Beni salondan daha sıcak olan çalışma odasında karşıladı. Onu solgun ve sarsılmış buldum. Olaylar, kongre kararları ve de en çok Sibirya'dan gelen dostlarının anlattıkları onu iyice sarsmıştı. Bu masum insanların gördüğü zulüm kudurtuyordu onu. Doğrudan konuya girdik.

"Bunlar faşizme gitmişler," dedi bana.

Birden durakladım. Komünist adı altında gaddar bir diktatorya kurulduğu açıktı, ama buna faşizm denebilir miydi? Bu bir burjuva diktatoryası değildi. Ama neydi?

O günkü ortamda, Nâzım, böyle bir sözü, uluorta söyleyemezdi. Çok dertli olduğu için bana içini açıyordu. Benim sorgu sual etmeme vakit bırakmadan devam etti:

"Lenin'e göre, işçi sınıfının hâkimiyeti, Yüksek Sovyet ve sendikalar yoluyla kurulacaktı. Ama pratikte bu böyle olmadı. Parlamento yerine geçecek olan Yüksek Sovyet'i halk seçmedi. Parti bir tek aday gösterdi ve sonunda bir Parti Meclisi kuruldu. İşçinin değil, partinin diktatörlüğü idi bu. Lenin'e göre sendikaların rolü parlamentoyu denetlemek olacaktı. Oysa sendikalar turizm büroları haline getirildi. Burada sendikalar işçileri tatile göndermek gibi birtakım teferruat işlerle uğraşır. Üstelik, sendika başkanı olabilmek ve hatta tatile gidebilmek için, partinin onayladığı birisi olmak gerekir. Böylece denetimsiz bir parti diktatörlüğü kuruldu ve bu diktatörlük faşist metotlar kullandı."

Nâzım bu sözleri söylerken kahroluyordu. Onu anlıyordum. Türkiye'de 17 yıl hapiste yattıktan, Sovyetler Birliği'nde

bir sosyalist cennet kurulduğu hayaliyle yaşadıktan sonra, böyle bir Sovyet düzeniyle karşılaşmak dayanılır gibi bir şey değildi.

"Ama," dedim, "birtakım hataların yanında başarılar da var. Ağır sanayi kuruldu. Sovyetler Birliği, dünya çapında büyük ve bağımsız bir ülke. Yapılan korkunç hatalar kabul edildiğine göre, bunların düzeltilmesi olanağı yok mu? Şimdi dünya sosyalizmi yeni ve olumlu bir aşamaya girmeyecek mi? Güler yüzlü bir sosyalizm kurulmayacak mı?"

Nâzım ağlamaklı oluyordu:

"Evet," dedi, "bazı başarılar var ama bunlar çok pahalıya mal oldu. Yüz binlerce insanın kanına girildi. Devrim rayından çıktı."

Nâzım'a hak vermek zorundaydım. Kurulan rejimin, Hitler'in Almanya'sına, Mussolini'nin faşist İtalya'sına benzer o kadar çok yönü vardı ki:

Tapılan tek şef, taklar, bayraklar, her tarafta tapılan önderlerin heykelleri, portreleri. Gestapo-KGB. (Masum insanları kamplara gönderen Nazi gizli teşkilatıyla, Sovyet gizli örgütü arasında ne fark vardı?) Gençlik örgütleri: Hitler Gençliği Komsomoltek yönlü ideolojilerle yetiştirilmiş bir gençlik. Düşünce biçimi:

"Komünist olmayan düşmandır." Zulüm, işkence, toplama kampları. Geriye ne kaldı?

Kuşkusuz bunlar şekilde benzerliklerdi. Ancak siyasal yapı da çok farklı değildi galiba.

Nâzım'dan üzüntülü ve sarsılmış ayrıldım. Bundan sonra şairle buluşmalarımız Prag'da olacaktı. Zaten, bütün sosyalist ülkelerde çalkantılar sürüyordu. Prag'da bir buluşmamızda, Kırım Türklerine, Azerbaycanlılara yapılan baskıları anlattıktan sonra şöyle konuşmuştu şair:

"Ne var ki, umudumuzu yitirmemeliyiz. Bir süre için bu hayal kırıklığına katlanacağız. Fakat teşhisi iyi koyabilirsek, bunu da atlatabiliriz. Akla gelen ilk soru şudur: Bu trajedi bir diktatö-

rün kişisel işi midir, yoksa bir sistem sorunu mu? Bu sorunun yanıtı bizi aydınlatabilir. Çünkü bence kötü olan şey sistem, yani sosyalizm değil, onun kötü ellere düşmesidir. Onu kanlı diktatörler yanlış kullanmışlardır. Sosyalizm, gene de insanları refaha kavuşturabilecek tek rejimdir."

Nâzım'ın bu sözü çok önemliydi. Sosyalist dünyada, özellikle o günlerde en çok tartışılan konu buydu. Özellikle Sovyetler Birliği'nde suç Stalin ile Beria'ya yükleniyordu. Avrupa komünist partilerinde de, sosyalizm sorgulanmıyor, ancak kötü uygulamadan sadece kişilerin sorumlu olmadığı, kontrolsüz gücün yozlaştığı ileri sürülüyor, yani tek parti, tek şef düzeni eleştiriliyordu. Sorunun bizim açımızdan önemi ise bence şudur: Kapitalist dünyada ve Türkiye'de Sovyetler Birliği'nde kurulan düzenin sosyalizm olduğu kabul edilmiş, o düzenin çöküşü sosyalizm veya komünizmin çöküşü olarak kabul edilmişti. Oysa, anılarımda da belirttiğim ve Nâzım'ın da, "Bunlar faşizme gitmişler," derken söylediği gibi, Sovyetler Birliği'nde kurulmuş olan düzenin komünizm veya sosyalizm ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktu.

Bundan sonra Nâzım Prag'a geldikçe, sürekli olarak bu konuyu tartışmıştık. Annemle ben, iyimser olmak istiyor, "Canım, çok büyük hatalar yapıldı. Ama şimdi bunlar eleştiriliyor. Ortada bağımsız, güçlü bir devlet var, hatalar düzeltilerek, devlet gücünü denetim altına alacak bir düzen kurulabilir, daha iyi bir sosyalizm örneği verilebilir," diyorduk. Babam, Zekeriya Sertel ise, komünist partilerin iktidarında bir yere varılamayacağı kanısındaydı. Ona göre, bu partiler dogmatik, sekter, halktan uzak, gerçekle ilgisi olmayan kuruluşlardı. Nâzım'a gelince, o artık zincirini koparmış, sekterliğe karşı cephe almıştı. Öte yandan Lenin'den de kopamıyordu. Babama göre, "Lenin'e sığınıyordu o." Şu şiirlerine bir bakın:

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin,
gülüyordu mavi, badem gözleri.
Açılıştan önce girdi içeri.
Kürsünün dibindeki basamağa
Oturdu ve başladı not almağa.
Farkında bile değil heykelinin.
Lenin'le aynı dam altında olmak,
Duymak elimizde, ferahlıyarak
Akıllı elinin insanlığını.
Yirminci Kongre'ye geldi Lenin.
Sovyetler Birliği'nin üzerinde
ak bulutlar gibiydi tan yerinde
bereketli umutların yığını.

1956

KOMÜNİSTLERE BİR ÇİFT SÖZ

Komünistler, bir çift sözüm var size:
ister devlet başında olun, ister zindanda,
ister sıra neferi, ister parti kâtibi,
Lenin girebilmeli, her zaman, her mekanda
işinize, evinize, bütün ömrünüze
kendi işi, öz evi, kendi ömrüymüş gibi

Prag, 1956

Sekterliğe Karşı Savaş

Sovyetler Birliği'nde, sosyalist dünyada Huruşçof dönemi, sekterliğe, bağnazlığa karşı savaş dönemiydi. Bu dönemde pek çok sosyalist yazar kaleme sarılmış, Stalin dönemindeki hataları eleştirmiş, sekterliğe cephe almıştı. Nâzım da bunlar arasındaydı. Bu konudaki şiirlerinin dışında iki önemli yapıtı vardı. Bunlardan bir tanesi, *Ivan Ivanoviç Var Mıydı, Yok Muydu?* başlıklı piyesi idi. Yapıtın kahramanı, halktan kopuk bir Sovyet bürokratıdır. Her tarafta portreleri asılan, allahlaştırılan bir parti sekreteridir.

Kendisini görmeye gelen işçiler ve köylüler günlerce bekletilir. Köşklerinin etrafı kalın duvarlar, tel örgülerle çevrilmiştir. Plajları bile tahta perdelerle halktan ayrılmıştır. 20. Kongre sonrasında böyle bir eleştiri ve mizah çok yerinde ve geçerliydi. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nde bir veya iki defa oynandıktan sonra yasaklandı. Bulgaristan'da, Çekoslovakya'da ve Macaristan'da defalarca oynandı. Özellikle Prag'da büyük bir başarıydı. Nâzım'ın ikinci vatanım dediği ülke, Sovyetler Birliği hâlâ eleştiriye açık değildi.

Nâzım'ın ikinci yapıtı ise, *Romantika* (Romantikler) başlıklı anıları, romantik komünistlerin eleştirisi idi. Nâzım, "Romantik sözcüğü Türkçeye gitmiyor," deyip adını, Türkçede *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* koymuştu. Bu kitapta sürekli olarak, 20 kişiye dağıtacakları bir beyanname için hapse düşen, işkence gören, birbirini ihbar eden komünistlerin hikâyesini anlatıyordu. Kitapta kendi ismi yoktu ama, hikâyesi vardı. Sonunda kendiliğinden çıkarılacak sonuç şuydu: Bütün bu eza, cefa ne için? Bu bir romantizm değil mi? Belli ki, sonunda Nâzım bu sonuca varmıştı. Bu kanıya varmasında birtakım dış etkiler de olabilir. Son eşi Vera'nın, anılarında anlattığına göre, 30'lu yıllarda, Nâzım durmadan hapse girip, çıktığı sıralarda, bir gün babası Nâzım'ı karşısına alıp şöyle demiş: "Oğlum, sen ne yapmak istiyorsun? Hiç bir avuç insanı uyarmak için bu kadar eziyet çekilir mi?" Nâzım, babasının bu uyarısını Vera'ya 1957-58 yıllarında anlattığına göre, demek ki bu uyarı kafasından silinmemişti. Aynı şekilde, babam Zekeriya Sertel'in daha *Resimli Ay* yıllarında, Nâzım'a ve onun dostu komünistlere şu sözleri söylediğini hatırlıyorum:

"Siz budala mısınız? 100 tane bildiri dağıtmak için, hapse girmek, işkence görmek göze alınır mı?" Nâzım'ın bu romantikliğinde şairliğinin payı da olsa gerek.

20. Kongre sonrasında, Nâzım'la Moskova, Prag, Leipzig gibi değişik kentlerde buluştuk. Nâzım artık, *Resimli Ay* yıllarında tanıdığımız o coşkulu Nâzım değildi. Onun için romantik

komünizm dönemi de geçmişti. Son yıllarda belirli bir olgunluğa kavuşmuştu. Kendisini de Sovyetler Birliği'ni de, TKP'yi de rahat rahat eleştiren olgun bir Nâzım vardı karşımızda. Nâzım'ın Nişantaşı'ndaki evimizde coşkulu şiirler okuduğu günlerden bugüne çok sular akmıştı. Değişen koşullardan, yapılan hatalardan, ihanet eden dostlardan ders almak; geçmişinin bilançosunu yapmak, özeleştiri yapmak, zaten o günlerin gereği idi. Nâzım'ın şiirlerinde de bir rota değişikliğinden söz edilebilir. Siyasal şiirleri en çok Türkiye ile ilgiliydi. Amerikan emperyalizmini, Menderes'in ihanetini, baskı rejimini yeren şiirlerdi bunlar. Hapiste kaybolan yıllarını doludizgin yaşamak istiyordu. Yaşı ilerlemişti, yüreği hastaydı. Ölümü de yakın görüyordu. Bu nedenlerle son yıllardaki şiirlerinde bol bol ölüm, aşk ve yurt hasreti görülüyordu.

Çin Dönüşü Nâzım'a Uğradım

Çin'den olumlu izlenimlerle ayrılmıştım. 1956 yılında, Çin devrimi henüz tazeydi. Uzun yıllar bir sömürge olduktan sonra, bağımsızlığa kavuşmanın gururunu yaşıyorlardı. Bana, Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardaki devrim heyecanını hatırlatmıştılar. Çin köyü de Türk köyüne benziyordu. Köylünün toprağını elinden almamış, sadece üretim kooperatifleri kurmuşlar, köye sağlık hizmeti getirmişlerdi. Kara sefaletten gelen köylünün yüzü gülüyordu. "Herkese bir kâse pirinç" sloganı ile yaşıyordu Mao'nun Çin'i. Katıldığım kongrede, tek şef rejimine gidilmeyeceğini vurguluyorlardı. Çin'de halk idaresi vardı, Çin Komünist Partisi eleştiriye açıktı. Bunun için mahalle toplantıları yapılıyordu. Karşı görüşte olanlar cezalandırılmıyordu. Gezdiğimiz fabrikalarda, uçağa kadar pek çok ağır sanayinin geliştiğini gördük. Bu gelişmeyi Sovyetler Birliği'nin desteğiyle yapıyorlardı. Sovyetler'den aldıkları tekniği, malzemeyi ödediklerini, bağımlı duruma düşmediklerini ısrarla söylüyorlardı.

Kısacası, Çin'den oldukça iyi izlenimlerle ayrıldım. Moskova'ya döner dönmez ilk işim Nâzım'ı aramak oldu. Pekin-İrkutsk-Moskova uçağı bir gece yolculuğundan sonra sabahın erken saatlerinde varmıştı Moskova'ya. Moskova Oteli'ne indiğim için Nâzım'ın evine yakındım. Yorgunluğuma bakmadan doğru ziyaretine gittim.

Buluştuğumuzda ilk sözü ben aldım. Ona Çin'i uzun boylu anlattım. Ona Çin'den hediyeler getirmiştim. Bu Nâzım'ın zayıf tarafıydı. Bir çocuk gibi hediyelere sevinirdi. Getirdiğim fildişi oyma bibloyu ve Çin bebeğini çok beğendi. O da bana Budapeşte'de olaylar olduğunu, direniş eyleminin geliştiğini anlattı. Bu 20. Kongre kararlarının bir sonucuydu. Macar halkı artık Rakoşi diktatörlüğünü istemiyordu. Güler yüzlü sosyalizm isteyen İmre Nagy grubu güçlenmişti.

Otelime döner dönmez, Nâzım'dan telefon geldi: "Baban telefon etti. Annen bir motosiklet kazası geçirmiş, sana ihtiyacı var, bir an önce dönmelisin." İyi de, Budapeşte'ye uçuş bir türlü mümkün olmuyordu. Budapeşte havaalanı kapanmıştı. Çare, Prag'a uçup oradan Budapeşte'ye bir yol bulmaktı. Budapeşte'ye telefonla da ulaşamadan Prag'a uçtum. Oradan da Budapeşte'ye gidecek bir yol bulmak mümkün olmuyordu. Nihayet, akşama doğru, bana mihmandarlık eden genç, otelime geldi:

"Budapeşte'ye gidemeyeceksiniz. Orada karşıdevrim oldu. Bizim misafirimizsiniz," dedi.

"Çok teşekkür ederim, ama annemle babam oradalar, onlar ne olacak?"

"Bana isim ve adreslerini verin onları, varsa başka dostlarınızı getirtelim."

Adama bir liste ve adresler verdim ve derhal Nâzım'a telefon ettim.

Durum çok kötüydü. Otelde anlattıklarına göre, Budapeşte'de isyancılar ellerinde, ordudan aldıkları silahlarla dolaşıyorlar önüne geleni, özellikle tanıdıkları komünistleri öldürüyorlar-

dı. Yani bizimkilerin hayatı tehlikedeydi. Nâzım, "Sen merak etme. Ben Leh ve Çek konsolosluklarına telefon eder, onları oradan aldırırım," dedi.

Ben uykusuz bir gece geçirdim. Sabah telefonum çaldı. Mihmandar, "Geçmiş olsun. Annenizle babanız sınırı geçtiler, Bratislava'dalar," dedi. Karşımda olsaydı adamı öperdim. Çeklerin bu iyiliğini hiç unutmam. Çekoslovakya'nın Budapeşte Konsolosluğu'ndan bir araba annemle babamı ve diğer dostları evlerinden alıp Tuna kıyısına götürmüş. Orada, Çek çocuklarını Tuna üzerinden Bratislava'ya giden küçük bir vapurla Çekoslovakya'ya ulaştırmışlardı. Akşam bizim otele ulaştıkları vakit, annem sedye üzerindeydi. Bu güzel örgütlemenin arkasında da gene Nâzım vardı. Çok yaşa Nâzım Hikmet!

Prag'da İki Olaylı Yıl ve Nâzım Hikmet

Değişik olaylar ve gelişmeler sonucu, Prag'da olaylı iki yıl geçirdik Nâzım'la da sık sık görüşerek. Annemle babamın ve Budapeşte'den bütün gelenlerin anlattıklarına göre orada durum çok fenaydı. İsyan ordudan çıkmıştı. Ordu halka silah dağıtıyordu. Eline silahı alan sokakta önüne geleni öldürüyordu. Hücum daha ziyade komünistlere, Sovyetler'e ve de Yahudilere idi. Kentte tam bir anarşi vardı. Sokağa çıkmak tehlikeli olmuştu. Hatta pencereye dahi çıkılamıyordu. Yiyecek almak için sokağa çıkanlar hayatlarını tehlikeye koyuyorlardı. Annemle babamın ve diğer tanıdıkların gelmiş olmaları büyük bir şanstı. Birkaç hafta bacağı yukarıya asılı olarak hastanede yattı annem. Ben ise tam onların geldiği günün ertesi günü bir sinüzit ameliyatı geçirip, yatağa düşmüştüm. Annemin yattığı hastane, hayatımda gördüğüm en iyi hastanelerden biriydi. Tıbbi teçhizat, temizlik, hekimlik ve bakım birinci sınıftı. Benim de ameliyatım orada yapıldı ve bunların hepsi bedavaydı. Babam, "İyi ki bu işler burada oldu, yoksa bu masrafların altından zor kalkardık," diyordu.

Sinüzit ağrılarım henüz geçmemişti. Otel odamda yatıyordum, telefon çaldı. Ne güzel haber: Nâzım konuşuyordu, Galya'yla beraber Prag'da olduklarını haber veriyordu. Otelleri bizimkine yakındı.

Nâzım'ın bir piyesinin Çekçeye çevrilmesine nezaret etmek üzere gelmişlerdi. Bir de film senaryosu yazılacaktı. Yani birkaç hafta Prag'da kalacaklardı. Hepimiz çok sevindik. Annemle ikimizin gitmesi olası değildi. Babam hemen otellerine koştu. Ben ise her sabah Nâzım'la telefonda konuşuyordum. O dünya haberlerini izleyemiyordu. Ben ise Londra Radyosu'nu dinliyor, her sabah ona haberleri veriyordum. İyileşir iyileşmez ise otellerine gittim. Ben odalarına girer girmez, Nâzım, "Yıldız, bak, Galya bana ne yaptı?" dedi.

Kendisi bir koltukta oturuyordu. Kolları ipler ve kemerlerle koltuğun iki koluna bağlanmıştı. İkisi de kahkahalarla gülüyorlardı. Nâzım anlattı:

"Şimdi Galya alışverişe gidecek. Allah gibi güzel bir sekreter Çek kızı gelecek, beraber çalışacağız. Galya beni onunla yalnız bırakmaya korkuyor, onun için beni böyle bağladı."

Bu Nâzım'ın hoş yanıydı. En zor, en sıkıntılı günlerde dahi böyle şakalar yapar, herkesi güldürürdü. Aslında yaşamı o kadar çok dramla dolu idi ki, bunu da yapmasa dayanması zor olurdu herhalde.

Bir seferinde de ben bir şaka yapıp Nâzım'ı güldürdüm. Nâzım, Galya ile ikimizi, perdeye yeni çıkacak bir Çek filminin prömiyerine davet etmişti. Yolda giderken baktım. Nâzım kocaman, uzun boylu, Galya küçücük. Hiç düşünmeden ağzımdan şu sözler çıktı:

"Mavi gözlü dev, mini minnacık bir kadın sevdi."

Nâzım kahkahalarla güldü. Galya sordu:

"Yıldız ne diyor?"

Nâzım yanıt verdi:

"Yıldız benimle alay ediyor."

Annem hastaneden çıktıktan sonra, bir süre otelde yatakta yattı. O sürede, Nâzım ile Galya hemen her akşam bizim otele geliyorlardı. Orada çok önemli konular tartışılıyordu. Baş sorun Budapeşte'deki olaylardı. Olayları bastırmak için, kente Sovyet tankları girmişti. Babam, "Bu bir istiladır," diyordu. Annem bu görüşe katılmıyordu.

"Sovyet tankları girmemiş olsaydı pek çok masum insanın kanına girilecekti. Bunun arkasından da Horti faşizmi gelecekti. Başka çare yoktu," diyordu.

Budapeşte'den gelen bir Amerikalı gazeteci, "Hayatımda duyduğum en güzel ses, Budapeşte'ye giren Sovyet tanklarının sesiydi," diyordu. Çünkü aksi halde katliam olacaktı. Nâzım, ne düşünüyordu? Saime Göksu ile E. Timms, *Romantik Komünist* başlıklı kitabında ısrarla bu konuda Nâzım'ın sustuğunu söylüyorlar. Aslında bu konuda Nâzım'ın uluorta konuşması çok kolay değildi. Çünkü durum ağır ve oldukça karışıktı. Batı'da söylendiği gibi, olay, demokrasi isteyen güçlerin Sovyetler tarafından bastırılması gibi basit bir olay değildi.

Prag, Budapeşte'den henüz gelen pek çok insanla doluydu. Hepsi, aynı şeyi anlatıyorlardı: İsyan, ordudan geliyordu. Halka kamyonlarla silah dağıtıp, anarşi yaratan orduydu. Ordu ise ırkçı faşist cereyanı temsil ediyordu. Horti dönemindeki faşist ideoloji, orduda hâlâ egemendi. Ayrıca, ordudan gelen bu aşırı sağ hareket, Amerikalıların idare ettiği "Hür Avrupa" radyosu tarafından kışkırtılıyordu. Gelen haberlere göre, köylüler, toprak reformundan şikâyetçi oldukları için, toprak dağıtımı vaat eden Nagy'i desteklemişlerdi. Ancak, ordu müdahalesi ile, Kont Esterhazi'nin, derebeylerin geri geleceğini duyunca, karşı tavır almışlardı. Öte yandan, Nagy Hükümeti, ordu müdahalesinin yarattığı anarşiyi önleyemeyince, Sovyetler'den yardım istemişti. Yani, müdahale tam anlamda bir işgal değildi. Bu durumda Nâzım gerçekten çok konuşmuyor, düşünü-

yordu. O akşamki tartışmada ise daha ziyade annemin görüşlerini destekledi.

Bunun dışında, hava çok ağır olduğu için biraz da daha hafif konular ele alınıyor. *Resimli Ay* günleri anılıyor; Nâzım, anneme dönüp, "Hanfendiciğim, o günler hayatımın en güzel günleriydi," diyordu. Sonra, Dünya Barış Konseyi'ndeki güzel Fransız kızlarından söz edilecek ve laf dönüp dolaşıp Türkiye'ye gelecekti. Nâzım babamdan Münevver ile Memet hakkında bilgi istiyordu. Çünkü Münevver'le mektuplaşmasını babam Viyana'dan idare ediyordu. Gerçekten de Münevver'den bir mektup vardı. Nâzım, Münevver'den gelen bu mektubu sonradan bir şiire dönüştürdü:

İSTANBUL'DAN MEKTUP

Canım,
uzandığım yerde yazıyorum,
yorgunum pek,
aynada yüzünü gördüm, âdeta yeşil.
Havalar soğuk, yaz gelmeyecek
Haftada otuz liralık odun lâzım,
başa çıkılır gibi değil

Gidip baktım oğlumuza,
Pembe, kumral, uyuyor mışıl mışıl
Yorganı açılmış. Örttüm.

Türkiye'ye ne vakit dönülebileceği, herkesin yüreğinde yatan soruydu. Bayar-Menderes idaresi enine boyuna tartışıldı: Türkiye'nin Amerika'ya satılması, Kore Harbi'nde verilen kurbanlar ve tepkileri, enflasyon, bunalım ve CHP'ye yapılan baskılar tartışılıp değerlendiriliyordu; ve sorular soruldu: Bu rejim daha ne kadar dayanır? Türkiye'de kapılar ne vakit açılır? Dönüş ne vakit olur?

Annem, "Bu iş çok uzun sürmez. Türkiye bağımsızlığına kavuşur. Beş yıla kadar döneriz," diyordu.

Nâzım ise, "Siz dönersiniz, ben vatandaşlıktan atıldım, ben dönemem," diyordu.

Türkiye'nin bu durumunda, yurtdışında, eli kolu bağlı olmak hepsinin canını sıkıyordu. "Türkiye'ye sesimizi duyurabilmek için bir çare bulmalıyız," diyorlardı. Ama nasıl? Bir dergi mi? Bir radyo yayını mı? Nâzım, "Ben bir çare bulacağım," dedi ve bir şiir okudu:

GERİLEYEN TÜRKİYE YAHUT
ADNAN MENDERES'E ÖĞÜTLER

Şaşkınlığın bu kadarına doğrusu ya pes,
Bindiğin dalı kesiyorsun Adnan Menderes.
İlle de asıp kesmek geliyorsa içinden
Ezmekte devam et Barışçılar'ı, ama sen
Mesela Yalçın'ı da tıkıyorsun deliğe
İhtiyarcık sana azıcık cilve yaptı diye,
Git, koş, elini öp, af dile, yüzünü güldür,
O, yalnız altın kafeslerde öten bülbüldür.
O, matbaalar yıktırıp kitaplar yaktıran,*
O, büyük demokrat, O, hürriyetçi kahraman,
Moskova'yı atomlayalım diyen insancı...
Kendine acımazsan bize bir parça acı.
A be Adnan Menderes, böyle bir dal kesilmez,
Böyle şaşkınlıkların sonu da iyi gelmez...
Şu muhalefetle de alıp veremediğin ne?
Niye öyle hışımla yürüyorsun üstüne?
Kore'ye asker gönderdin de "Hayır" mı dedi?
"Kan aktı hesabı sorulmalıdır!" mı dedi?

---

* Bundan *Tan* Olayları'nı kastediyordu. Yani Hüseyin Cahit Yalçın'ın, *Tanin* gazetesinde, "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısından sonra, faşist gençliğin balta ve balyozlarla Tan Matbaası'nı yerle bir etmeleri olayı.

Orduyu emrinize verdin, ses çıkardı mı?
"Olmaz olsun" mu dedi Amerikan yardımı?
Feryat mı etti "İstiklal elden gitti" diye?
Zavallı, sımsıkı sarılmış demokrasiye:
"Başvekil merasimsiz karşılanmalı" diyor.
Bir de bazen coşarak "Hayat pahalı" diyor.
Bu aksoylu muhalefeti ezilir görmek
Türkün Batılı dostlarını pek üzüyor pek.
Şaşkınlığın bu kadarına doğrusu ya pes,
Bindiğin dalı kesiyorsun Adnan Menderes.

Nâzım Budapeşte Radyosu'ndan birtakım şiirler yayınlıyordu. Türkiye'deki durumu izliyor ve yukarıdaki şiirler yazıyor, ancak bunları, bütün görüşlerini Türk halkına duyuramıyordu. Sorun buydu, buna bir çare bulmak gerekiyordu. Sabiha ve Zekeriya Sertel de 1924 ile 1945 arasında *Resimli Ay* dergisinde, *Son Posta* ve *Tan* gazetelerinde sürekli olarak yurdun sorunlarını ele almış, halkın dertleriyle uğraşmışlardı. Şimdi yurtdışında oturup, Türkiye'de faşist baskılar yapılmasına, ülkenin sömürgeleşmesine seyirci kalmaları zordu. Nâzım'la beraber buna bir çare arayışındaydılar.

Prag Şehrini Nâzım da Biz de Çok Seviyorduk

Prag, dünyanın en güzel şehirlerinden biriydi. Venseslas Meydanı, saat kuleleri, kiliseleri, Ortaçağ'ın en güzel heykelleriyle donatılmış köprüleriyle adeta sihirliydi. Modern mimariyle Ortaçağ yapıtlarının ahenkli bir karmasıydı. O çok eski gotik yapıtların hemen de hepsi birer sanat eseriydi. Nâzım Hikmet'in bunlar üzerine şiirler yazması boşuna değildi. Nâzım, bu kent üzerine birbirinden güzel bir dizi şiir yazmıştı. Bunlardan biri şöyleydi:

PIRAĞ'DA VAKİTLER

I.

ŞAFAK

Barok

Pırağ'da bir yandan ağarıyor ortalık
bir yandan da kar yağıyor
sulusepken
kurşunî.
Pırağ'da ağır ağır aydınlanıyor barok:
huzursuz, uzak
ve yaldızlarında kararmış keder.
Ölen bir yıldızdan uçup gelen kuşlara benziyor
Dördüncü Şarl Köprüsü'nde heykeller.

III.

ÖĞLE

Hanuş Ustanın Saati

Kar, önce tepede dindi,
Pırağ Şatosu'nun orda.
Sonra, birdenbire, berrak,
nazlı, serin bir mavilik
kestaneliklere indi.
Yumuşacık parlıyor da.

Şair, memleketten uzak,
hasretlerle delik deşik,
Eski Kent'te duruyordu,
meydanlıkta, yapayalnız.
Gotik bir duvar üstünde
Hanuş Ustanın saati
on ikiyi vuruyordu.

Çekoslovakya'da sosyalizm uygulaması öteki ülkelerden farklıydı. Dükkânlar güzel eşyalarla doluydu. Bakkaliyelerden zenginlik akıyordu. Bunun temel nedeni, Çekoslovakya'nın daha dünya savaşından önce ileri bir sanayi ülkesi olmasıydı. Savaştan sonra, sanayi ürünlerini satarak; gıda, ham madde gibi bütün ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Görüldüğüne göre, burada bürokrasi, yolsuzluk gibi olaylar da pek yoktu. Çek köylerine gidenler, Çekoslovakya'nın Doğu Avrupa'nın İsviçre'si olduğunu söylüyorlardı. Demek ki, ileri bir gelişme düzeyine ulaşmış bir ülkede, "sosyalizm"i sancısız uygulamak olasıydı. Çekoslovakya, savaştan önce, çok partili bir demokrasiydi. Ancak, savaş sonrası için bu pek söylenemez. Bu konuda aydınların şikâyetleri sonsuzdu: Tek parti, tek şef rejimi, basında sansür, yaratıcılıkta şematizm, üniversitede tek yönlü Marksist eğitim, tenkit edenlerin işten atılması, Stalin döneminde A. London gibi işkenceyle yalan itiraflara sürüklenip, idam edilenlerden pek söz etmiyorlardı. Belli ki 20. Kongre'den sonra dahi çekinceler sürüyordu.

Öte yandan geçim sıkıntısı, işsizlik diye bir şey yoktu. Sosyal yardımlar yerindeydi, sağlık hem bedava hem de mükemmeldi.

Yavaş Yavaş Çekoslovakya'da Yerleşmeye Başlamıştık

Annemin bacağının tedavisi uzuyordu. Öte yandan Budapeşte'de henüz istikrar yoktu. Nâzım ise, bizi Çek Türkologları ile ilişkiye sokmuş, Prag'da yerleşmemizin yolunu açmıştı. Ben Prag Üniversitesi'nde Türkçe ders verecektim. Annemle babam ise eski Türkçe metinlerin okunmasına yardım edeceklerdi. Bu vesile ile Prof. Blaskoviç ile Zdenka Vessela adında çok nazik iki Türkolog ile tanıştık. Zdenka, uzun süre benim yakın dostum olacaktı. Onlar için bir Türk önemliydi. Benden en çok telaffuz konusunda faydalanmak istiyorlardı. Ben de onlara bol bol Nasreddin Hoca hikâyesi anlatıyordum.

Nâzım kaplıcalarda tedaviye gitti, biz ise Prag'da kültür hayatını tanımaya başladık.

Prag'da Orta Avrupa kültürünün göbeğinde olduğumuzu görüyorduk. Çek operası, Çekoslovak sahne sanatı, diğer Avrupa ülkelerinden hiç aşağı kalmıyordu, hatta bazı alanlarda onlara üstündü. Çek tiyatro tekniği, Almanya'daki Brecht tiyatrosununkini dahi geçiyordu. "Laterna Magica," diye adlandırılan birtakım ayna oyunlarıyla, sahnedeki oyuncuların büyütülmüş akisleri perdede görülüyordu. Böylece en ufak mimik dahi gözden kaçmıyordu. Bir de çok meşhur olan Çek kukla tiyatrosuna gittik. Kahraman, "Rebiçek" adındaki çocuk, o kadar iyi canlandırılmıştı ki, ormanda kurdun saldırısına uğrayınca, tiyatrodaki bütün çocuklar, bağıra çağıra ağlamaya başladılar. Bu olay babamın çok hoşuna gitmişti. Gerçek bir çocuk tiyatrosuydu bu.

Kış bastırınca, kışlık giysiler almak için mağazalara gittik. Her istenen bulunduğu gibi, mal zevkli ve kaliteliydi. Dükkânlarda ne kuyruk vardı ne de mallar arada bir yok oluyordu, Romanya'da, Bulgaristan'da, Macaristan'da olduğu gibi. Burada gıda sıkıntısı diye bir şey de yoktu. Muzundan hurmasına kadar her şey bulunuyordu. Durumu yorumluyorduk, demek ki devlet egemenliğinde, planlı bir ekonomiyle, buraya ulaşılabiliyordu. Ancak bunun için toplumun belirli bir düzeye gelmiş bulunması gerekiyordu. Yani, sosyalist devrim, Rusya gibi bir feodal, azgelişmiş ülke yerine, gelişmiş bir Avrupa ülkesinde yapılmış olsaydı her şey başka türlü olacaktı. "Sosyalizm"in adı da 20. Kongre sonrasında olduğu gibi lekelenmeyecekti. "Sefalet üzerine sosyalizm kurulmaz," sözünü Moskova'da duymuştum. Ama onlar tam bunu yapmaya çalışmışlardı. Nâzım da "Açların Gözbebekleri" adlı şiirinde, Sovyet Devrimi'nin, Çarlık Rusyası'ndan aldığı mirası anlatmıştı.

AÇLARIN GÖZBEBEKLERİ

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!
Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalgalar
denizin!
Deniz
dalgaların!

Değil birkaç
değil beş on
30.000.000
30.000.000!
Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!

Nâzım, Avrupa ülkelerinde sosyalizmin başarısı ile Sovyetler'deki durumu yorumlarken de, bu mirasın, savaşların o ülkede yaptığı tahribatın üzerinde durmuştu.

Çekoslovakya çok zengin bir mirasa konmakla kalmamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonunda işgal görmüş ama tahribat görmemişti. Savaştan sonra yeniden yapılanma diye bir sorunları olmamıştı. Konuştuğumuz Çekler, elde edilen sonuçların başarılı olduğunu kabul ediyor, ancak hâlâ çözülmemiş sorunlar bulun-

duğunu söylüyorlardı. İşçiler normların çok yüksek olmasından şikâyet ediyorlardı. Yani bir işçinin bir günde üretmesi gereken malın miktarı yüksekti. Plana göre çalışıyorlardı. Planı doldurmak için, belirli bir süre içinde üretmeleri gereken malın miktarı yüksekti. Bu da ya çok hızlı çalışmalarını ya da fazla mesai yapmalarını gerektiriyordu. Fazla mesaileri için prim alıyorlardı ama çok yoruluyorlardı.

Annem artık bastonla yürümeye başlamıştı. Beraber mağazalara, sinemaya, tiyatroya gidiyorduk. Hastalığı yüzünden o olaylardan biraz uzak kalmıştı. Kongre'de yapılan açıklamanın ayrıntılarını öğrendikçe, otele değişik ülkelerden gelen komünistlerle konuştukça sarsılıyordu. "Huruşçof'un getirdiği özgürlük sayesinde, eleştiriler yapılacak, hatalar düzeltilecek," tezinden vazgeçmiyordu. O günlerde böyle düşünenler çoktu. Sonunda ben de bu görüşe katılacaktım.

Memo ile Evlenmemiz

Tam o sıralarda (yıl 1957) otelin yemek salonunda, yemek yerken bu konuları tartışıyorduk. Kapıdan içeriye uzun boylu, esmer bir genç girdi. Baktım, kendi kendime, "Hayır, ben bu dört köşe yüzlü genci beğenmiyorum," dedim. Yemeğin sonuna doğru, bu genç masamıza geldi:

"Siz Türk müsünüz?" diye sordu.

Adı Mehmet Abuzer'di. Lübnan'dan geliyordu. İstanbul'da mühendislik okumuş, ama politik faaliyetlerinden ötürü tahsilini bitirememişti. Onu masamıza davet ettik. Bize, Türkiye'yi anlatmaya başladı. Memleketten haberler veriyor, bazı tanıdığımız kişilerden söz ediyordu. İlk önce Halk Partisi'nin gençlik kolunda çalışmış, sonra Türk Talebe Birliği'ne geçmişti. Nâzım Hikmet'i kurtarma kampanyasına katılmıştı. Çiçek Palas olaylarında o da vardı. Tutuklanıp, serbest bırakılmış ancak sonra 1951 tevkifatında gene içeriye atılmış, açlık

grevi yapmıştı. Çıktıktan sonra ise, bir yolunu bulup Lübnan'a kaçmış, Sovyetler Birliği'nde veya Doğu Almanya'da bir burs bulup okumak istiyordu. Böylece, grubumuza bir dördüncü kişi katılmıştı. Artık yemekleri beraber yiyorduk. Prag'ın baharı çok güzeldi. Mehmet'e "Memo" demeye başlamıştık. Memo'yla ben, Prag'ın parklarında, tepelerinde, müzelerinde bol bol gezdik ve bir ay süren Prag gezintilerinden sonra evlenmeye karar verdik.

Bu sırada Nâzım Prag'da değildi. Çekoslovakya'nın ünlü Yasenik Kaplıcaları'nda tedavi görüyordu. Ben ise evlenir evlenmez bir ur ameliyatı geçirdim, ama Nâzım tekrar Prag'a geldiğinde artık iyileşmiştim. Ve artık buluşmaları Nâzım'ın otel odasında yapıyorduk. Türkiye'de durum çok ağırlaşmıştı. En çok bu konuşuluyordu. Memleketin hali uzun boylu tartışıldıktan sonra şu sonuca varılıyordu: Türkiye'de basın susturuluyordu. Gazeteler kapatılıyor, gazeteciler hapse atılıyordu. Tek muhalefet partisi CHP baskı altında idi. Oysa Marshall Yardımı adı altında gelen ağır koşullu krediler sonucu enflasyon hızla yükselmiş, halkın geçim seviyesi düşmüştü. Kore'ye Amerikan komutası altında askeri birlikler gönderilmiş ve burada bine yakın şehit verilmişti. Halkın bu nedenlerle huzursuzluğu arttıkça, muhalefet güçleniyor, Demokrat Parti de baskıyı artırıyordu. Atatürk ilkelerinden ayrılmanın, liberal ekonomiye yönelmenin getirdiği olumsuz sonuçlar ve en kötüsü Türkiye'nin bağımsızlığını yitirme yolunda olduğunu halka anlatmak gerekliydi. Nâzım Hikmet ve Serteller bunu yapacak durumdaydılar ve yapmalıydılar. Nâzım Hikmet'in şiirleri Türk halkına duyurulmalıydı. Türk basınının önemli iki kalemi susturulmuşlardı. Onlar da yeniden Türk kamuoyuna ulaşmalı, seslerini duyurmalıydılar. Bir radyo istasyonu kurulması gereği tekrar gündeme geldi. Nâzım, "Siz merak etmeyin, ben bu meseleyi hallederim. Moskova'ya gider gitmez ilk işim bu olacak," dedi

Nâzım Moskova'ya döndükten bir-iki ay sonra bir haber geldi. Doğu Almanya'ya gidilecekti. Orada bir radyo kurulacaktı. Başlangıçta gençlerin gitmesi gerekiyordu, birtakım hazırlıklar yapmak için, yani benimle Memo'nun.

III. Bölüm
NÂZIM HİKMET'LE BİZİM RADYO'DA

Leipzig'e Gidiş

Memo'yla arabanın içinde el ele tutuşmuş etrafı seyrediyoruz. Sanki bir peri masalı! İki yanımız bembeyaz bir çam ormanı. Güneş, buz tutmuş çam dallarının üzerinde pırıl pırıl parlıyor. Arabamız buzlaşmış yolda yavaş yavaş ilerliyor. Nereye? Üç saatlik tatlı, sihirli bir yolculuktan sonra arabamız bahçe içinde iki katlı bir köşkün önünde durdu. Orta yaşlı bir Alman kadını kapıyı açtı:

"Buyurun, bütün gün evi sizin için hazırladım. Ancak bütün kış ısıtılmadığı için, ısıtmak olası değil. Salondaki şömineyi yaktım, onu besleyin. Geceyi onun önünde geçirin. Yemeğiniz, kahvaltınız mutfakta, oradan alıp yiyin."

Kadın gitti.

Biz geceyi gerçekten de, dağ sporu tulumlarımızı giyip, şöminenin tatlı ateşi önünde birbirimize sokularak geçirdik.

Ertesi sabah evi gezdik. Bu, önünde büyük bahçesi ve terası olan güzel bir köşktü. Batı Almanya'ya kaçmış bir zenginin köşkü. Yattığımız salon oldukça genişti ve güzel döşenmişti. Sağ tarafında geniş bir yatak odası sol tarafında ise yemek odası vardı. Mutfak soğuk ama geniş ve kullanışlı idi. İkinci katta da gene geniş bir salon, sağında bir yatak odası ve banyo, solunda da balkonlu bir çalışma odası vardı.

Bundan sonra misafirlerimiz sökün etmeye başladı. Evvela annem ve babam, Sabiha ve Zekeriya Sertel. Onlar alt kattaki yatak odasında yatacaklardı. Bir-iki gün sonra da Aram Büyükpehlivanyan, Doktor Hayk Açıkgöz ve eşi geldiler.

İlk Toplantı

İlk toplantıda yukarda adı geçen altı kişi vardı. Eşim Memo bu grubun içinde değildi. O, buraya üniversite tahsili yapmak üzere gelmişti. Nereye gideceğine dair bilgi bekliyordu.

İşe sabah toplantıları ile başlamıştık. Nasıl çalışacağımızı bize Zekeriya Sertel anlatıyordu. Her sabah bir grup toplantısı yapılacaktı. Bundan önce değişik radyolar dinlenmiş, Batı Berlin'den getirilen gazeteler okunmuş olacaktı. Herkes edindiği bilgilerin dökümünü yapacak, bunlar tartışılacak ve günlük programın şeması çizilecek, yazılacak yazıların konusu tespit edilecekti.

Radyonun ismi ne olacaktı? İlk öneriyi babam yaptı: "Bizim Radyo." Böylece Zekeriya Sertel radyonun isim babası oldu. Yazıları kendisi ve Sabiha Sertel yazacaklardı. Sekreterimiz olacak olan Anjel, Doktor Hayk'in eşi idi. Spikerliği Aram ile benim yapmam düşünülmüştü. Ancak Aram, çok güzel konuştuğu halde, mikrofonda konuştuğu vakit Ermeni aksanı belli oluyordu. Ben ise mikrofonun karşısında heyecanlanıyordum, nefesim kesiliyordu, iyi bir spiker olamayacağını açıktı. Önümüze önemli bir spiker sorunu çıkmıştı. Bulgaristan'dan Fahri Erdinç'in geti-

rilmesi önerildi. Babam o gelmeden kesinlikle yayına başlanamayacağını söylüyordu. Bu da bize bir-iki haftalık bir bekleme ve hazırlanma dönemi vermişti.

Aram ile ikimize haberleri hazırlamak işi verilmişti. Elimize gelecek hazır haber bültenleri olmayacaktı. Haberleri, radyolardan ve gazetelerden izleyecektik. Aram Fransızca radyo yayınlarından ve gazetelerden, ben ise İngilizce ve Almanca yayınlardan faydalanacaktık. Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınları da işimize yarayacaktı. Türk gazeteleri ve diğer yabancı gazeteler Batı Berlin'den birkaç gün gecikme ile getiriliyordu. Bolca gelen Türk gazetelerinin dökümünü yapmak da bizim işimizdi. Ben *Milliyet* gazetesini ve orada Çetin Altan'ı izliyordum, Aram ise *Cumhuriyet* gazetesini izliyordu. Bu iki gazete o kadar önemliydi ki, ikimiz de onlardan vazgeçemiyorduk. Ancak ben Çetin Altan'ı çok abartmış olacağım ki, bir gün bir yaş günümde arkadaşlar bana armağan olarak Çetin Altan'ın çerçevelenmiş bir fotoğrafını verdiler.

Yayının bir türlü başlayamamasına sabırsızlananlar vardı. Bunlardan bir tanesi eşim Memo "Abuzer Özdemir"di: "İpe un seriyorsunuz," diyor ve bize kızıyordu. Onun Dresden'de mühendislik okumasına karar verilmişti. Ancak bir süre Leipzig'de kalıp, Almanca öğrenecekti. Bu nedenle ekibimizin içinde değildi, ama tabii yapılacak yayınla o da ilgileniyordu. İkinci şikâyetçi, Moskova'daki adamdı. O durmadan telefon ediyor, "Haydi artık başlayın," diyordu. Sabiha ve Zekeriya Sertel ise Fahri Erdinç gelmeden yayına başlamamakta kararlıydılar.

Gizlilik

Nihayet Moskova'daki adam, Marat yoldaş (İsmail Bilen) çıkageldi. Onun için baş sorun gizlilikti. O "gizlilik" dedikçe aklıma Nâzım geliyor ve gülmekli oluyordum. Nâzım bu gizlilikle alay eder, şahadetparmağını dudaklarının üstüne götürür

"Hışş!.. gizlidir," derdi. Marat ise Stalin'in rejiminin gizlilik havası içersinde yaşamış, Sovyetler Birliği'nde artık hiçbir sakınca olmadığı halde hep Marat ismi ile dolaşmış bir adamdı. Sanki hâlâ gizli bir devrim yapmak havası içindeydik, her şey saklı ve gizli olmalıydı ve çok sıkı gizlilik önlemleri alınmalıydı. Bu düşünce ile Doğu Alman Komünist Partisi'nden, bu konular ile ilgilenen bir adam getirildi. Ve onunla gizlilik sorunu konuşuldu. Marat kapıya iki muhafiz dikilmesini istiyordu. Alman danışman ise buna kesinlikle karşıydı. Çünkü bu, burada bir gizli iş yapıldığı izlenimini vermekten başka bir işe yaramayacak ve hatta zararlı olacaktı. Alman uzman, "Size bir köpek verelim," dedi. Bu sahiden gerçekleştirildi ve bize güzel bir kurt köpeği verildi. Bu terbiye edilmiş bir polis köpeği idi. Bize, "Bu köpekle fazla samimi olmayacak, onu çok okşamayacaksınız," denildi. Ancak bizde bir köpeğe böyle davranacak yürek yoktu. Onu sadece bir muhafiz olarak göremiyorduk. Kısa bir sürede Asta diye adlandırılan bu köpekle dost olduk. O kadar ki Nâzım Hikmet ziyaretimize geldiğinde, Asta Nâzım'ın kucağına sıçramaz mı? Üstüne üstlük, Nâzım da ona, "Dur üstat," demez mi? Hemen de herkese "üstat" demek Nâzım'ın huyuydu. O köpeğe üstat deyince aklıma, "Nâzım bize üstat dedi," diye övünenler gelmişti.

Yayınlar Üzerine Tartışmalar ve Sekterlerle Mücadele

Marat yoldaşın gelmesi ile sabah toplantıları bir savaş alanına dönüşmeye başlamıştı. O, çok uzun yıllar Moskova'da yaşamış, Türk halkından, Türk düşüncesinden uzak kalmıştı. Türk kamuoyuna nasıl yayın yapılacağına dair en ufak bir fikri yoktu. Tahsili çok kıttı, Moskova'ya yaranmaktan başka kaygısı olmayan sekter bir komünistti. Aslında onun bu radyoda hiç yeri yoktu.

Radyonun öngörülen hedefi Türkiye'de söylenemeyenleri söylemek, Türk halkına bağımsızlığımızın tehlikeye düştüğünü;

sözde yardımlarla Türk ekonomisinin yabancı örgütlerin kontrolüne girdiğini; NATO yolu ile Kore'de Türk birliklerinin Amerikan komutanlar tarafından harcandığını; Atatürk ilkelerinin çiğnendiğini, şeriatçılara önemli tavizler verildiğini vb. gibi anlatmaktı.

Oysa Marat yoldaş, "Pasternak vatan hainidir," diye yazı yazıyordu.

"Abi, Türkiye'de Pasternak'ın kim olduğunu kimse bilmez. Onun Sovyet vatanına ihanet etmesi kimseyi ilgilendirmez," deyince ben, Marat köpürüyordu:

"Sen Sovyet düşmanısın."

Marat, Sovyetler Birliği'nde ve diğer sosyalist ülkelerdeki birtakım gelişmeleri anlatmaya kalkışınca, babam Zekeriya Sertel şöyle diyordu:

"Bunları anlatmanın hiçbir anlamı yok. Bütün bu gelişmeler, bu teknik, Batı'da da var. Bu radyonun görevi Sovyetler Birliği'ni övmek değil; emperyalizmi anlatmaktır."

Marat gene küplere biniyordu. Ne kadar uğraşsak ona bu radyonun görevinin Sovyet propagandası yapmak olmadığını anlatamıyorduk. Üstüne üstlük Marat, Moskova Radyosu'nda bir süre konuşmuş, küfürbaz bir dille Türk idarecilerini yermeye ve çok çiğ bir Sovyet propagandası yapmaya alışmıştı. Annem Sabiha Sertel, "Böyle gözünü çıkarırcasına, küfürbaz bir dille propaganda yapılmaz, her şeyi anlatmanın bir yolu, usulü var. Türk dinleyiciye hitap etmeyi bilmek gerek," diyordu.

Sabiha Sertel, birinci bölümde belirtmiş olduğumuz gibi çok uzun yıllar Türkiye'de, *Resimli Ay* dergisinde Nâzım Hikmet ile beraber ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında *Tan* gazetesinde yazılar yazmış ve okuyucuları tarafından çok sevilmiş bir yazardı. O, Türk halkına nasıl hitap edilebileceğini çok iyi biliyordu. Ancak bunu Marat'a anlatamıyor, üstüne üstlük bu adamın husumetini üstüne çekiyordu. O kadar ki ABD'de bulunan ablam Sevim'den gelen mektuplar annemin çekmecesinden kaybolmaya

başladı. Annem, "Bu adam beni Amerikan casusu diye Moskova'ya rapor edecek," diyordu.

O günlerde Kıbrıs sorunu çok nazik bir sorundu. Marat, Kıbrıs'ta bir genci öldüren bir görevli üzerine bir yazı yazınca, ben, "Abi, Kıbrıs konusu çok önemli ve Türk kamuoyu bu konuda çok duyarlı; bu konuyu bir cinayete indirgeyemezsin, konuyu bütünüyle ele almak gerekir," deyince Marat gene kabardı:

"Sen milliyetçisin!"

Marat ayrılık gayrılık gözetmeden burjuva saydığı herkesi, her örgütü küfürbaz bir dille yerden yere vurmayı devrimcilik sayıyor, bize de durmadan, "Vurun!" diyordu.

Nihayet bir gün Memo dayanamadı ve Marat'a saldırdı:

"Baykuş, uzun yıllar Moskova'da tünedin. Biz hapislerde çürüdük, açlık grevi yaptık, işkence gördük, sen neredeydin? Ne iş gördün ki şimdi amir kesiliyor, radyoyu yanlış yollara götürmek istiyorsun? Türkiye'yi, Türk halkını bilmiyorsun. Baykuş, git Moskova'nda tüne."

Marat hiddetle yerinden kalktı, bir aşağı bir yukarı dolaşıyor ve sanki ağlayan bir sesle, "Ben size ne yaptım, benden ne istiyorsunuz?" diye bas bas bağırıyordu.

Memo sustu, kimse konuşmuyordu. Ben ise korkmuştum, çünkü bu adam Sovyet gizli teşkilatına bağlı gibi görünüyordu ve onlardan her çeşit kötülük beklenebilirdi. Marat'ın kafa yapısı bizimkinden çok farklı idi. O, Stalin döneminin adamı idi. Komünistliği, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne kayıtsız şartsız bağlılık gibi anlıyordu. Ve hatta, "Öl derlerse, öleceksin," dediği oluyordu. Onun kafasında Türkiye'de bir devrim yapmak, eşitsizlikleri kaldırmak, Türkiye'yi bağımsızlığa kavuşturmak gibi sorunlar yoktu. Biz bu tartışmaları yaptığımız sırada yıl 1958 idi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1956 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kongresi yapılmış, burada Parti Sekreteri Nikita Huruşçov, Stalin'in cinayetlerini ve onun döneminde yapılan hataları açığa vurmuştu. Bu kongrede sekterliğe

karşı savaş açılmış ve bir özeleştiri (oto-kritik) dönemi başlamıştı. Hatalar ortaya konacak ve bunlar birer birer düzeltilecekti. Tek görüşlülükten, parti diktatörlüğünden kurtulunacak, "güler yüzlü bir sosyalizme" gidilecekti. Rejimi eleştiren aydınların katliamına, Sibirya sürgünlerine son verilecek, değişik görüşlerin tartışılmasına yol açılacaktı. Ancak Marat hâlâ "Ceberrut Sosyalizm" görüşündeydi. Onca bir tek görüş vardı, o da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin görüşü idi. Kendisi, dış ülkelerde Türkiye Komünist Partisi'nin temsilcisi olduğuna göre, Bizim Radyo'da da tek görüş onun görüşü olmalıydı. Böylece Bizim Radyo daha başlangıçta bir çıkmaza girmişti.

Nâzım Hikmet Gelince

Nihayet 1958 yılının haziran ayında Nâzım Leipzig'e geldi. Marat çoktan gitmişti. Şairin gelmesi ile her şey birden değişti. Sadece onu yanımızda görmek bile büyük bir mutluluktu. Nâzım açık görüşlü, samimi yurt sevgisi ve yurt hasreti ile dolu bir adamdı. O sadece memleketi için bir şeyler yapmak istiyordu. Onun gelmesi ile artık Marat baskısı kalkmıştı. Konular enine boyuna tartışılıyordu. Zaten Nâzım, daha önce de gördüğümüz gibi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1956 kongresinden sonra sekterliğe, tek parti görüşüne bayrak açmış bir adamdı. Kendini eleştirir, sekterlikten kurtulmaya çalışırdı. Onunla çok güzel yayınlar yapmaya başlamıştık. Artık onun için de dava sadece bir işçi sınıfı davası değildi. Türkiye için sorun milli bağımsızlık sorunu idi. Savaş, emperyalizme karşı yapılacaktı. Bu davada burjuvazinin ileri, antiemperyalist, devrimci, Atatürkçü kollarıyla da birleşilebilirdi. Kısacası bütün güçler tek cephede birleşmeli idi. Yayınlarda bu "tek cephe" görüşünün işlenmesine karar verildi ve bu, bir slogan haline getirildi.

Nâzım, Yayınlara Can ve Kan Kattı

Bu gelişinde Nâzım'ın Kore şiirlerini yayınladık. Bunlardan bir tanesi "23 Sentlik Asker"di. Bir Amerikan dergisi, Amerika'nın Dışişleri Bakanı Mr. Dalles'ın Atlantik Paktı'na en ucuz askeri Türkiye'nin sağladığını söylediğini yazmıştı. Mr. Dalles, "Bir Türk askeri 23 sente mal oluyor," demişti. İşte Nâzım'ın "23 Sentlik Askere Dair" başlıklı şiiri bu konu üzerine idi. Nâzım şöyle diyordu:

Yalnız, bir mesele var Mister Dalles,
herhalde bunu senden gizlediler:
Size tanesini 23 sente sattıkları asker
mevcuttu üniformanızı giymeden önce de,
mevcuttu otomatiksiz filân,
mevcuttu sadece insan olarak,
mevcuttu,
tuhafınıza gidecek,
mevcuttu,
hem de çoktan mı çoktan,
daha sizin devletin adı bile konmadan.
Mevcuttu, işiyle gücüyle uğraşıyordu,
meselâ, Mister Dalles,
yeller eserken yerinde sizin New York'un,
kurşun kubbeler kurdu o
gökkubbe gibi yüksek,
haşmetli, derin.
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek.
Halı dokur gibi yonttu mermeri,
ve nehirlerin bir kıyısından öbür kıyısına
ebemkuşağı gibi attı kırk gözlü köprüleri.
Dahası var Mister Dalles,
sizin dilde anlamı pek de belli değilken henüz
zulüm gibi,

hürriyet gibi,
kardeşlik gibi sözlerin,
dövüştü zulme karşı o,
ve istiklâl ve hürriyet uğruna
ve milletleri kardeş sofrasına davet ederek,

Nâzım Hikmet ile beraber antiemperyalist, demokratik, laik, tek cephe kampanyası hızlanmıştı. Zekeriya Sertel basına yapılan baskıları yeriyor, gazetecilerin görüşlerinden ötürü hapse atılmasını, dünyada demokrasi güçlenirken, Adnan Menderes hükümetinin diktatörlüğe gitmesini kınıyordu. Türkiye, Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalamış, Menderes Hükümeti demokrasi vaatleri ile iktidara gelmişti. Bu iktidar Türkiye'yi geriye götürüyordu. Sabiha Sertel şeriat konusunu işlediği yazılarda, DP Hükümeti'nin oy avcılığı yaptığını, bu nedenle şeriatçılara tavizler verdiğini, Diyanet İşleri bütçesinin kabartıldığını, bir yılda on beş bin cami yapıldığını ve böylece Anayasa'nın laiklik ilkesinin çiğnendiğini, tarikatlara, hilafetçilere yol açıldığını yazıyordu.*

Bütün yazılarda Atatürk'ün antiemperyalist ve laik ilkelerinin çiğnendiği belirtiliyordu. Nâzım Hikmet NATO Anlaşması,

---

TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı), ***Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet*** başlıklı bir kitap yayımladı. Önsözünde Bizim Radyo'yu, TKP'nin radyosu gibi gösteriyordu. Çok haksız değil, çünkü sonunda öyle oldu. Öyle olduğu için de Serteller oradan ayrıldı. TÜSTAV'ın yayımlamış olduğu yazılardan faydalanmak istedim. Ancak bazılarının kimlere ait olduğu pek anlaşılmıyor. Kullanılan imzalar şöyle: N.H, Üstat, Silva ya da hiç imza yok. N.H. anlaşıldığına göre Nâzım Hikmet, ancak yazının tarihi, Nâzım'ın Leipzig'de bulunmadığı, seyahatte olduğu bir tarih. Üstat kim? Babam da olabilir, Marat da. Ben yazılardaki imzalardan ziyade konularına, kullanılan üsluba bakarak, yazıların sahiplerini aşağı yukarı kestirdim. Üsluplarını, yazı ve düşünce tarzlarını çok yakından tanıdığım için Sabiha ve Zekeriya Sertel'in, Nâzım Hikmet'in yazılarını doğru tespit ettiğimi sanıyorum. Kuşkusuz yanılma olasılığı her vakit var. (yazarın notu)

Marshall Yardımı adı altında verilen kredilerin koşullarıyla Türkiye'nin sömürgeleştirildiğini yazıyor, işçisi, köylüsü, memuru, esnafı, öğrencisi, aydınıyla bütün milleti el ele laik, demokratik, bağımsız bir Türkiye için savaşa çağırıyordu. Bütün bu güçler Menderes hükümetinin baskıcı, yağmacı ve işbirlikçi politikalarına karşı birleşmeli idi.

Nâzım bir yazısında nasyonalizm tehlikesine işaret ediyor ve şöyle diyordu: "Atatürk bize, ulus olarak bağımsızlığımızı emanet etmedi mi? Cumhuriyet ve ulusal bağımsızlık onun bize en kutsal emanetleridir."

Nâzım ve Bizim Radyo ekibi "Kuvayı Milliye" çağrısını sık sık yapıyorlardı. 1960 Temmuzu'nda "Atatürk'ün dış politikasını izliyor muyuz?" başlıklı bir dizi başladı.* Burada başka ülkelerdeki bağımsızlık savaşlarından örnekler veriliyordu; Çin, Cezayir gibi. Atatürk sağ olsaydı Türkiye bu eylemleri destekleyecek, emperyalizme karşı direnen üç dünya ülkesi ile; Endonezya, Yugoslavya ve Mısır ile ittifak kuracaktı deniyordu. Sabiha Sertel bir yazısında şöyle diyordu: "Eğer Atatürk mezarından başını kaldırıp bugünü görseydi, kendini 1919'da zannedecekti, her şey yabancıların kontrolünde."

Nâzım'ın Romanı

Nâzım, eşi görülmemiş derecede verimli bir adamdı. Kendi yaşamını durmadan şiirlerle canlandırdığı, davası, duyguları, heyecanlarını durmadan şiir ve yazılarla aktardığı gibi sanki hapishane yıllarının acısını çıkarmak içinmiş gibi durmadan seyahat ediyordu. Avrupa'dan Afrika'dan, Küba'dan, Mısır'dan davetler alıp oralara gidiyor; o insanlarla kaynaşıp onlar hakkında birbirinden güzel şiirler yazıyordu. Dünya Barış Konseyi'nin Viyana'da, Stockholm'de yer alan kongrelerinde memleketini temsil

* Elde edilen yazılar anonimdir. Ancak bu dizinin Zekeriya Sertel'in kaleminden çıktığını sanıyorum. (yazarın notu)

ediyordu. Bütün bu faaliyetlerinin içerisinde Bizim Radyo'ya da önemli bir yer veriyordu. Bu da yetmiyormuş gibi bir roman yazmaya başlamıştı. Leipzig'e geldiği günlerde, akşamları otelinde kitabı yazıyor, gündüzün radyo işi bittikten sonra bize okuyor ve görüşlerimizi alıyordu. Romanın adı Rusçada *Romantika*, Fransızcada ise *Les Romantiques* idi. Nâzım, "Bu isim Türkçeye uymuyor. Türkçe kitabın adını *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* koydum," diyordu.

Ben buna itiraz ettim. Anlattığına göre kitabın konusu romantik komünistler idi, "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" buna uymuyordu. Nâzım benim görüşümü kabul etmedi ve tabii kitabın başlığı Nâzım'ın istediği gibi oldu. Nâzım'ın romanı Türkiye'de ancak 1962'de yayımlandı. Oysa o bu romanını çok daha önce yazmaya başlamış, ancak değişik meşgalelerinden ötürü bu iş uzun sürmüştü.

Hikâye, davası için pek çok fedakârlılar yapan, inanılmaz işkenceler çeken, zamanında el ele verip zamanında birbirini jurnal eden komünistlerin hikâyesiydi. 1920'lerde 1930'larda böyle dava için ilerisini gerisini düşünmeden sonsuz özveriler yapmak romantikliği yaygındı.

Nâzım bazı gerçeklere yeni uyanmış gibiydi. "Biz sekterlik etmişiz," deyip duruyordu. Bazen, "Ben ne enayiymişim," dediği de oluyordu.

Romanın hikâyesi biraz Türkiye'de, biraz da Moskova'da geçiyordu. Zaman ve mekân bakımından gidip gelmeler vardı. Bu benim çok hoşuma gidiyordu. Yazdıklarını okumak ve karşısındakilerin görüşünü almak onun huyuydu. Roman onun alışık olduğu bir tür değildi. Bu nedenle bizim görüşlerimize önem veriyordu. Kitap büyük ölçüde otobiyografik idi.

Birinci bölüm, arkadaşı ile beraber, yalınayak Anadolu köy ve kasabalarını geçip Ankara'ya ulaşma gayretlerinin hikâyesiydi.

Annem ve ben eleştirdik:

"Kendi başından geçenleri anlatıyorsun, iyi. Ama o sırada Anadolu ne durumdaydı, orada neler oluyordu anlatmıyorsun. Bir mukavemet hareketi hazırlanıyordu. Anadolu'ya bunun için gidiyordunuz. Bu havayı yeterince vermiyorsun," dedik.

Nâzım, "Doğru," dedi ve sonra bu bölümde bazı değişiklikler yaptı.

Kitabın ilerleyen sayfaları, bir gizli komünist beyannamesi yüzünden aranan bir komünistin öyküsüydü. Romanın kahramanı bazen İsmail bazen Ahmet'tir. İkisi de Nâzım'ın kendisidir. Ahmet, ağır baskılar altında eylemler yapmaya çalışan komünistlerin sembolü idi. Uzun süre bir balıkçı kulübesinde yarı aç, sefalet içinde gizlenen Ahmet, arkadaşlarından sıkı bir dayanışma görür. Bir yandan da hayalinde Moskova, oradaki sevgilisi, hep beraber devrimci şarkılar söyledikleri gençlik günleri canlanır. Oradaki sevgilisi Anuşka'yı anar. Değişik tehditler altında kaldıktan, sıkıntılar çektikten sonra, sonunda yakalanır. Sorgulandığı vakit de arkadaşlarının ihanetine uğrar. Beyannameyi onun yazdığını söylemişlerdir polise. Yakın dostu bir tutuklu ile arasında sen yazdın, ben yazdım kavgası olur. Sonunda Ahmet'e yazmamış olduğu bir bildiri yüklenir.

Çıkarılacak sonuç şudur: Devrimci eylem bir "sen yazdın, ben yazdım kavgasına dönüşmüş, küçülmüştür." O koşullarda ancak iki yüz kişiye ulaşabilecek bir beyanname için yıllarca işkence çekmek bir romantizm değil miydi?

Nâzım ile İdeolojik Tartışmalar

Nâzım Leipzig'e yaz aylarında geliyordu. Çoğu sefer herkes tatile gidince ikimiz yalnız kalıyorduk. Nâzım gündüz radyoda çalıştıktan sonra, gelen Türk gazetelerini toparlayıp oteline gider, ben her sabah ona telefon edip radyolardan aldığım haberleri verirdim. O bu bilgilere de dayanarak yazılarını yazar, son-

ra radyoya gelip sekreter Anjel'e dikte ederdi. Radyo yazılarının çok kısa olması gerekiyordu. Günde iki-üç kere böyle yazı yazmak Nâzım için sorun değildi. Ben de haberlerin üstünden gelmekte zorluk çekmiyordum. İş bittikten sonra da Nâzım ile ikimiz oturup sohbet ediyorduk. Karşılıklı dert yanmaların, radyonun sorunlarının dışında ilginç tartışmalarımız da oluyordu. 1959 yılında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1956 yılında yapılan 20. Kongresi hâlâ taze bir konu sayılırdı. Komünist dünya hâlâ bu konuyu tartışıyordu. Çünkü bu kongrede parti sekreteri Nikita Huruşçov Stalin döneminde yapılan çok önemli hataları ortaya dökmüş, bu sadece Stalin'in suçu mu yoksa kurulan düzende bir bozukluk mu vardı gibi sorular ortaya çıkmıştı. Konunun küçümsenecek bir tarafi yoktu, çünkü Huruşçov'un ortaya attığı hatalar bütün komünist dünyayı sarsacak nitelikte idi. Bunlar nelerdi?

1. "Proleter Diktatörlüğü" denen rejim bir şahıs diktatörlüğüne dönüşmüştü.
2. Savaştan önce savaş sanayii ihmal edilmiş, bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği kendini savunamaz duruma düşmüş, düşman güçleri Leningrat'a kadar gelmiş ve Sovyetler Birliği insan kaybı ve yoksulluk açısından büyük zayiat vermişti.
3. Savaştan sonra bir taraftan barış politikası güdülürken bir taraftan da Soğuk Savaş politikası güdülmüş; kapitalist dünya ile barış içinde yan yana yaşama politikası güdüp, ekonomisini güçlendirecek yerde bu sefer SB bütün gücü ile silah üretimine yönelmiş; halkın tüketim ihtiyaçları ihmal edilmişti. Bu yüzden halk büyük sıkıntılara düşmüş, en basit tüketim malları için dahi uzun kuyruklar oluşmuştu.
4. Toprak reformu başarısızlığa uğradığı halde bu hatayı düzeltmek için hiçbir önlem alınmamıştı.

5. Ekonomik planlama büyük bir bürokrasi içerisinde yürütülüyor, üretimde verimlilik ilkesine riayet edilmiyor, halkın temel ihtiyaçları göz önünde tutulmuyor, bu yüzden halk gıda, giysi gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta büyük sıkıntılar çekiyordu.

27 Mayıs Arifesinde Bizim Radyo

1960, Bizim Radyo'da çok olaylı bir yıldı. 27 Mayıs askeri darbesi bir bomba gibi patladı. Hiç böyle bir şey beklemiyorduk. Oysa son aylardaki birtakım gelişmeler bunun habercisi idi. Haberleri sıkı sıkıya izliyor, Ankara ve İstanbul'daki eylemlerle beraber heyecanlı günler yaşıyorduk. Biz de yayınlarımızla Menderes hükümetinin devrilmesi kampanyasına katkıda bulunmuştuk.

Zaten 1950'de Demokrat Parti iktidara gelir gelmez diktatörlük başlamıştı. Menderes hükümeti iktidarda bulunduğu 10 yıllık bir süre içerisinde vaat ettiği rejim yerine otoriter bir rejim kurmaya başlamıştı. 2 Nisan 1960'ta Kayseri'ye gitmekte olan İsmet İnönü'nün treni Valilik emri ile durdurulmuştu. İstanbul'da arabasını çeviren bir kalabalık İnönü'yü linç etmeye yeltenmişti. 18 Nisan'da CHP'yi ve basını soruşturmak üzere bir Meclis Tahkikat Komisyonu kuruldu. Hedef CHP'yi kapatmak, muhalif basını susturmaktı. Muhalif yazı yazan gazeteciler tutuklanıp hapse atılıyordu. Bunlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Çetin Altan gibi önemli kişiler de vardı. Ankara Hapishanesi'nde önemli bir elit toplandığı için, bu cezaevine "Ankara Hilton" adı verilmişti.

27 Nisan'da "Tahkikat Komisyonu"na geniş yetkiler veren kararname TBMM'de kabul edilmişti. 28-30 Nisan arasında üç gün boyunca büyük öğrenci gösterileri yer almıştı. Bu gösterilere, binlerle öğrenci, aydın, profesör katılıyor, "hürriyet, demokrasi, bağımsızlık" sloganları yükseliyordu.

Biz yayınlarda eylemleri destekliyor, Menderes hükümetini yeriyorduk. Sabiha ve Zekeriya Sertel, İkinci Dünya Savaşı sonunda CHP'den ayrılıp Demokrat Parti'yi kurmaya yönelen Adnan Menderes ve Celal Bayar ile beraber Türkiye'nin çok partili rejime, demokrasiye geçmesi için savaşmışlardı. Şimdi Menderes hükümetinin diktatörlüğe yönelmesine Atatürk'ün bağımsızlık ve laiklik ilkelerini çiğnemesine seyirci kalamazlardı. Bu nedenle radyoda baskı önlemlerini, iktidarın NATO ve CENTO paktlarına katılmasını, gelişmekte olan ülkelerin kurtuluş savaşlarına karşı emperyalist cephede yer almasını yeriyorlardı.

"Eski Muhariplerin Şeref Günü" başlıklı bir anonim yazıda, "Eski muharipler kimden medet umuyorsunuz? İsmet Paşa'dan mı? Adnan Menderes'ten mi? İsmet Paşa, İnönü Muharebesi'nde komutanlık yapan adam değildir artık. Memleketin kalelerini kapılarını düşmana, Amerikalıya açan odur. Menderes ise, İsmet'in açtığı kapıyı kapamak şöyle dursun, vatan kalelerini duvarlarını da yıkan adamdır," diyordu. "Eski muharipler, yüreğinizde hâlâ Kurtuluş Savaşı'nın ateşi yanıyorsa; açlıktan titreyen ellerinizde hâlâ Türk Yurdu ve milleti için silaha sarılmak kudretini buluyorsanız yalvarıp yakarmayın, harekete geçin, Milli Kurtuluş Komiteleri kurun. Genç subayları şerefli geleneğinizin, milli bağımsızlık için dövüşmek geleneğinin yoluna çağırın. Türk ordusunun Amerikan boyunduruğundan kurtulması işinde söylenecek sözümüz var. Eski muharipler! Çanakkale, Kuvayı Milliye muharipleri! Yurda karşı son ödevinizi de yerine getirmeden gözleriniz ebedi uykuya kapanmasın. Asıl büyük şeref gününüz milli bağımsızlığımıza yeniden kavuştuğumuz gün olacaktır."

İmza taşımayan, 1959 Ağustosu'nda yani 27 Mayıs'tan aylarca önce yazılmış olan bu yazı büyük bir ihtimalle Nâzım Hikmet'e ait. Zira gene aynı yıl Nâzım şöyle bir şiir yazmıştı:

ŞEHİTLER

Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
Sakarya'da, İnönü'nde, Afyon'dakiler
Dumlupınar'dakiler de elbet
ve de Aydın'da, Antep'te yurulup düşenler,
siz toprak altında ulu köklerimizsiniz
yatarsınız al kanlar içinde.
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar,
satıldık, uyanın!
Biz toprak üstünde derin uykulardayız,
kalkıp uyandırın bizi!
uyandırın bizi!
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!

1959

Nâzım Hikmet Mısırlı bir subayla yaptığı bir konuşmayı bir yazısında olduğu gibi aktarıyor:

> Biz Mısırlı subaylar, Türk subaylarından; Meşrutiyet İnkılabı'nı yapan, Sultan Hamit'i deviren Türk subaylarından; emperyalizmi İzmir'de denize döken, hilafeti saltanatı yıkan Türk subaylarından çok şey öğrendik. Şimdi şaşıyoruz, o Türk subaylarının çocukları, küçük kardeşleri nasıl oluyor da yabancıların kumandası altında emperyalizmi, saltanatları korumak için jandarmalık etmeye razı oluyor? Hareket Ordusu, Kuvay-i Milliye gelenekleri nasıl olur da unutulur? Unutulmak şöyle dursun, reddedilir, ayaklar altında çiğnenir. Türk subayları buna nasıl göz yumar?

O sıralarda Mısır'a bir seyahat yapmış olan Nâzım, "Mısırlı yüzbaşıya şöyle karşılık verdim," diyor:

> Yüzbaşım, Türk subayları babalarının, ağabeylerinin kendilerine bıraktığı emanete hıyanet etmeyeceklerini, etmediklerini, günün birinde elbette bütün dünyaya ispat edecekler. Türk milleti ile, Türk halkı ile el ele vererek Sultan Hamit zulmünü yıkan genç subaylarımız vardı. Memleketi Amerika'ya peşkeş çekmek isteyen mandacılara karşı; Sultan'nın Kuvay-i İnzibatiyesi'ne, Aznavur haydutlarına karşı, milletle el ele vererek dövüşen subayların başında Mustafa Kemal vardı.

Nâzım, Türkiye'de Menderes hükümetine karşı eylemlerin geliştiği ve eylemcilerin baskı gördüğü o günlerde, bütün gücü ile Türk halkına sesleniyor, Adnan Menderes rejimini yerden yere vuruyordu. O günlerde radyoda Türkiye'den gelen gazeteleri okuduktan sonra yazdığı şiirlerinden bazıları şunlardı:

GAZETE FOTOĞRAFLARI ÜSTÜNE

3
Adnan Bey

Türküler söylendikçe Türk diliyle
Seni seviyorum gülüm, dendikçe Türk diliyle
Türk diliyle gülünüp
Türk diliyle ağıtlar yakıldıkça, Adnan Bey,
ben anılacağım,
anılacak Türk diliyle size sövüşüm.
Tarlalarımıza girmiş değil sizin gibisi yaban domuzunun.
Şehrimiz görmüş değil yangının sizden kanlısını.
Bir adınız var, Adnan Bey, adımıza benzeyen.
Dilimiz kuruyor dilimizi konuştuğunuz için.
Bitten, açlıktan, sıtmadan betersiniz.

Yüz Türkiye olsa
elinizden de gelse
yüzünü de zincire vurur
yüz kere satarsınız.
Milletimin en talihsiz gecesi
ana rahmine düştüğünüz gecedir.

1959

6
Korku

Korkuyor Adnan Menderes
ölülerden korkuyor.
Kore dağlarından geliyor kimi
apaçık gözleri dumanlı
kaytan bıyıkları kanlı
yaşları yirmi.

Korkuyor Adnan Menderes
ölülerden korkuyor
hele çocuk ölülerinden.
Karınları davul gibi, boyunları çöpten ince,
kırıyorlar Adnan Beyin mutfak camlarını
her gece mezarlarından çıkınca...

Korkuyor Adnan Menderes
hiçbir korkuya benzemez
halkını satanın korkusu.

1959

Olaylar Gelişiyor

1960 yılı nisan ve mayıs aylarında olaylar hızla gelişti. 3 Mayıs'ta Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, hü-

kümeti uyarmak için Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e bir mektup göndererek Adnan Menderes'in istifa etmesi gerektiğini bildirdi. 21 Mayıs'ta Ankara Harp Okulu öğrencileri sessiz bir yürüyüş yaptı. 22 Mayıs'ta haberleşmeye sansür koyan Ankara Hükümeti 5 kişinin bir araya gelerek sokağa çıkmasını yasakladı. Oysa Ankara ve İstanbul'da 5 değil 5 binler sokağa çıkıp, "Menderes istifa!" diye bağırıyorlardı. 28 Nisan'da Beyazıt Meydanı'ndaki gösterilerde Turan Emeksiz adlı bir öğrenci polis kurşunu ile öldürüldü. Bizim Radyo, Nâzım'ın, "Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü" şiirini yayınladı:

Bir ölü yatıyor
on dokuz yaşında bir delikanlı
gündüzleri güneşte
geceleri yıldızların altında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

Bir ölü yatıyor
ders kitabı bir elinde
bir elinde başlamadan biten bir rüyası
bin dokuz yüz altmış yılı Nisanında
İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda

Bir ölü yatıyor
vurdular
kurşun yarası
kızıl karanfil gibi açmış alnında
İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda

Bir ölü yatacak
toprağa şıp şıp damlayacak kanı
silâhlı milletim hürriyet türküleriyle gelip
zaptedene kadar
büyük meydanı.

Mayıs 1960

Olaylar geliştikçe Marat hop oturup hop kalkıyor, "Milli Birlik", "Milli Kurtuluş Cephesi," gibi sloganlar atıldıkça eylemlerde Bizim Radyo'nun etkisi olduğunu düşünüyor ve seviniyordu. Bununla kalsa iyi. Yazılarında, eylemlerde TKP'nin (Türkiye Komünist Partisi) rolü olduğunu belirtmeye başladı. Gazetelerden eylemleri örgütleyen öğrenci örgütlerinin, bunların başkanlarının isimlerini alıyor; bunların TKP'ye bağlı olduklarını ima eden yazılar yazıyordu. Yaptığı işin çok tehlikeli olduğunu, bir provokasyon niteliğini taşıdığını ona kabul ettirmek mümkün olmuyordu. TCK'nin 141. Maddesi'nin komünist propagandası yapmayı bir suç saydığını ve cezasının çok ağır olduğunu pek iyi biliyordu. Ancak annem, babam ve ben, "Bunu yapamazsınız, oradaki insanları tehlikeye sokuyorsunuz, bu bir provokasyondur," dediğimiz vakit kıyametler kopuyor ortalık birbirine giriyordu. Marat bunu niçin yapıyordu?

Daha önce de belirttiğim gibi asıl adı İsmail* olan bu adam TKP'nin Moskova Temsilcisi idi. Bu mevkiye Türkiye'de yapılan herhangi bir seçimle gelmiş değildi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne bağlıydı. Bu parti de TKP'nin Türkiye'de hiçbir faaliyeti olmadığını söylüyor, ondan Türkiye ile ilişki kurmasını, Türkiye'nin zor koşullarına bakmayarak orada faaliyet yapan bir örgüt kurmasını istiyordu. Türkiye'de öğrenci eylemlerinin gelişmesi ile Marat'ın eline büyük bir fırsat geçmişti. Moskova'daki efendilerine TKP'nin Türkiye'de faaliyet yaptığını gösteriyordu.

Bizim Radyo'yu bu hedef için kullanıyordu. Türkiye'de bazı kimseleri tehlikeye soktuğunu düşünecek durumda değildi. Bu durumda Bizim Radyo ekibinin ikiye bölündüğünü söylemek doğru olur. Biz Serteller Marat'ın bu tip yazılarını önlemekte

---

* Türkiye'de Laz İsmail olarak tanınan bu kişi, yazdığı bir kitaba Bilen imzasını atarak, bu ismi kendi kendine almıştı. Gerçek soyadı bilinmiyordu. Moskova'da Marat olarak dolaşıyordu. (yazarın notu)

güçlük çekiyorduk. Çünkü radyo ekibinde onun yandaşları vardı: Bunlardan bir tanesi Aram Büyükpehlivanyan idi, ötekisi de Fahri Erdinç.

Aram Fransızca biliyordu. Bunun Fransız haber kaynaklarını izlemesine faydası olmuş ve Aram iyi bir haberci olmuştu. Fahri Erdinç de eşi bulunmaz bir spikerdi ve o güzel Türkçesi ile bütün yazıların üstünden dikkatle geçer, noktasından virgülüne kadar her şeyi yerli yerine koyardı.

Ne var ki her ikisi de çıkarlarını Marat'ı desteklemekte buluyorlardı. Güçlüden yana olmak her vakit iyiydi. Türkiye'de eylem yapan gençleri tehlikeye sokmak pahasına da olsa. Marat, Leipzig'de bulunmadığı sırada bile onun sözcülüğünü yapıyorlardı. Marat ile didişmek kolay değildi. Bar bar bağırır, suçlamalar yapar, yerle göğü yerinden oynatırdı. Bu sert kavgaların sonunda babam istifa etti. Ancak, annem ve ben, Türkiye'de olayların inanılmaz bir hızla geliştiği sırada radyoyu bırakmanın doğru olamayacağını düşünüyorduk. Nâzım'ı, bu sekter grup karşısında yalnız bırakmak da olmazdı. Biz bir süre bütün gücümüzle Türkiye'de demokrasi ve bağımsızlık uğruna yapılan savaşı desteklemeyi sürdürdük. Nâzım gibi bir desteğimiz olduğunu düşünüyor, bundan güç alıyorduk. O geldiği vakit her şey düzeliyordu. Tılsımlı bir kişiliği vardı. Kimse ona karşı çıkamıyordu.

Hükümet Darbesi Yaklaşıyor

Biz Marat ile bu biçim uğraşırken, bir yandan da habercilik işi büyük bir önem kazanmış ve zorlaşmıştı. Türk yayın organları sansürden ötürü bütün olayları veremedikleri için bu görev bize düşüyordu. Ben haberci olarak gecenin geç saatlerine kadar radyoların başından ayrılmıyordum. Sabahın erken saatlerinde gene haber dinleme faaliyeti başlıyordu. Yabancı basın ve gazeteler olayları bir hayli veriyorlardı. Özellikle o sıralarda İstanbul'da yapılan bir NATO toplantısına giden yabancı gazeteciler

çok iyi bir kaynak olmuşlardı. Ben haberleri en ziyade Londra Radyosu'ndan, Batı ve Doğu Alman radyolarından, Budapeşte Radyosu'ndan alıyordum. Yabancı gazetelerden aldığımız haberler de bunlara ekleniyordu.

26 Nisan ve onu izleyen günlerde İstanbul ve Ankara üniversitelerinde patlak veren öğrenci hareketleri, artık bir isyan niteliğini almaya başlamıştı. İktidarın tepkisi çok sertti. İstanbul'da üniversiteye giren polis ve bunların başında öğrenciler arasına girmiş olan gizli polis, İstanbul Üniversitesi rektörünü yerlerde sürüklediler, yaraladılar. Ateş de açıldı, ölen oldu, yaralananlar da vardı. Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ateş altına alındı. İstanbul ve Ankara'da galeyan son haddine vardı. Sıkıyönetim geçerli olmamaya başlamıştı, basına yasak üstüne yasak konuyor, yasakların ne olduğunu açıklamak dahi yasaklanıyordu.

İstanbul'da, Ankara'da Kızılay Meydanı'nda sokaklar tanklarla donatılmıştı ama bunlara ne kimse ateş emri veriyordu ne de bu emirlere uyulup uyulmayacağı belli idi. İstanbul'da sokağa çıkma yasağı vardı. NATO toplantısına gelen yabancı delegelerle, yabancı gazeteciler, toplantı yerine Hilton Oteli'nden, ortalıkta in cin görülmeyen sokaklardan geçirilerek götürülüyorlardı.

Öte yandan İ. İnönü ısrarla hükümeti istifaya çağırıyordu. Meclis'te yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Arkadaşlar! Şartlar tamam olduğu zaman milletler için, ihtilal meşru bir haktır. Eğer bu yolda devam ederseniz, artık sizi ben de kurtaramam..."

27 Mayıs'ta Darbe

29 Nisan'da polis, gösteri yapan Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerine ateş açtı. İstanbul ve Ankara üniversiteleri 1 ay kapatıldı. 30 Nisan 1960'ta Ankara'da Nedim Özpolat bir tank altında kalarak öldü. 5 Mayıs'ta gene Kızılay Meyda-

nı'nda 555K* kodu ile muazzam bir gösteri yapıldı. Artık iş çığırından çıkmıştı. Hükümet, orduyu yardıma çağırmak zorunda kaldı. Ancak Genelkurmay, İstanbul'da köprü başını, önemli geçit yerlerini tutan askerlere sıkı bir emir vermişti: "Öğrencilerin kılına dokunmayacaksınız!" Sokaktaki askerler, dayanışma dürumunda olduklarını her halleri ile belli ediyorlardı. Öğrencileri askeri kamyonlara doldurup, Harbiye Kışlası'na götürdüler. Orada subaylar onları ağırladı ve ertesi sabah, arka kapıdan koyuverildiler. "Ordu Gençlik El Ele" sloganı bu olaydan çıkmıştır.

27 Mayıs sabahı radyolardan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu öğrendik. Radyoevi ve bazı önemli binalar tanklarla çevrilmişti. Devlet radyosunda genç subaylar konuşuyordu. Yurdu idare etmek üzere subaylardan oluşan bir Milli Birlik Komitesi kurulmuştu. Komitenin başına Org. Cemal Gürsel getirilmişti. Adnan Menderes'in ve kabinesi üyelerinin tutuklanması bunu izledi. 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel başkanlığında bir "Milli Birlik Hükümeti" kuruldu. Bunlar ihtilali yapmış olan subaylardı. Radyolar Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Numan Esin, Ahmet Yıldız, Alparslan Türkeş gibi binbaşı ve albay rütbesinde subayların isimlerini veriyordu. Ancak biz bunlardan hemen hiçbirini tanımıyorduk.

Bizim Radyo, Olayı Nasıl Karşıladı?

Doğrusunu söylemek gerekirse şaşkınlık içindeydik. Bu subaylar kimdi? Hedefleri neydi? Arkalarında kimler, hangi güçler vardı? Bu hareket orduda İnönü yanlılarından mı geliyordu? CHP bu olayların arkasında mıydı? Amerika ve CIA'nın bunda bir rolü var mıydı? Yoksa Amerikalılar Menderes'in o sıralarda Sovyetler Birliği'ne gitmesinden kuşkulanarak onu devirmeye

---

Beşinci Ayın Beşinci Günü Saat Beşte Kızılay'da.

mi kalkmışlardı? Sabah toplantısında bütün bu sorular soruluyor ve tartışılıyordu.

Marat ise Moskova'dan telefon ediyor, "Darbecilere vurun!.. Vurun!.." diyordu.

Babam soruyordu:

"Neyi vuralım?"

Sonunda durumun güzel bir incelemesini yapmaya, bu konuda bir rapor hazırlamaya karar verdik. Durumu iyice anlayana kadar da, yorum yapmayacak haberleri olduğu gibi verecektik. İlk defa olmak üzere Bizim Radyo tarafsız yayın yapacaktı. Ve ilk defa olmak üzere Aram da Marat'a rağmen bu görüşe katılacaktı. Durumun çok ağır olduğu belli idi. Durumu iyice anlamadan birtakım yorumlara, saldırılara geçmek zararlı ve hatta tehlikeli olabilirdi. Raporu hazırlamak işi bana verildi.

Rapor

Benim kaynağım Türkiye'den gelen gazetelerdi. En çok Yaşar Kemal'in Milli Birlik Komitesi üyeleri ile yaptığı röportajlardan faydalanmıştım. Bu subaylar Atatürkçü, antiemperyalist subaylardı. Bazıları İskandinav ülkelerinden etkilenmiş, bu ülkelerin sosyal sorunlarını açıklayan, *Beyaz Zambaklar Ülkesi* adlı kitabı okumuş, sosyal devlete, sosyal demokrasiye yönelmişlerdi. Türkiye'de yaşam düzeyinin yükselmesi için Kemalist ilkelerin günümüze uygulanmasını, sosyal hakların tanınmasını istiyorlardı. Ayrıca onlarca Doğu ve Güneydoğu illerinde bir toprak reformu ile ağalık sisteminin kaldırılması, topraksız köylüye toprak dağıtılması şarttı. Bu reformlar gerçekleşmeden Türkiye, Atatürk'ün öngördüğü çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamayacaktı.

Ayrıca subaylar CHP'ye yapılan baskıdan, Menderes hükümetinin demokratik hak ve özgürlükleri çiğnemesinden çok rahatsız olmuşlardı. Menderes hükümeti hem özgürlükleri çiğnemiş hem de Atatürk ilkelerine sırt çevirmişti. İrticaya verdiği ta-

vizlerle Anayasa'nın laiklik ilkesini çiğnemişti. Daha vahimi antiemperyalist bir devrim yapmış olan ülkenin ordusu Amerikan generallerinin komutasında Kore'ye gönderilmişti. Orada, Kunuri Meydan Muharebesi'nde Amerikan generalleri, Türk birliğini öne sürerek harcamış ve burada 700 erimiz telef olmuştu. Ordu bu olayı hazmedemiyordu. Cumhuriyetin kuruluşundan beri Atatürkçü eğitim görmüş Türk subayı mağrurdu. Bir yabancı devletin, özellikle emperyalist bir devletin komutasına giremezdi. Hele onun uğrunda erlerimizin kurban edilmesi kabul edilemezdi. Bu nedenlerle orduda şöyle bir slogan dolaşmaya başlamıştı: "Bize Bir Ordu!"

Olayın bir de ekonomik yönü vardı. Menderes hükümeti Atatürk döneminin devletçi, korumacı ekonomi politikalarını bırakmış, halktan kopmuş, "her köşede bir milyoner" yetiştirmeye yönelmişti. Liberal ekonomi politikaları ile gümrük duvarlarını kaldırmış, yabancı sermayeyi teşvik için yasalar çıkarmış, "Marshall Yardımı", "Truman Doktrini" gibi sözde yardımlar karşılığı ekonomiyi Amerikan büyük sermayesine teslim etmişti. Bu politikalar sonucu enflasyon hızla yükselmiş, halkın geçim seviyesi inanılmaz şekilde düşmüştü. Yolsuzluklar ise diz boyuydu. Zaten CHP de, DP hükümetine karşı yaptığı muhalefette halkın bu geçim sıkıntısına, yolsuzluklara, Atatürk ilkelerinden ayrılmasına dayanıyordu.

Ordudaki genç subaylar halk çocuklarıydı. Geçim sıkıntısını onlar da halk ile paylaşıyorlardı. Orduda maaşlar yüksek değildi. Akşamları sivil kıyafet giyip şoförlük yapan subaylar vardı. İşte bu genç subayların öğrencilerden gelen direniş eylemini desteklemelerinin ve Atatürk ilkelerini çiğneyen Menderes hükümetini devirmelerinin arkasında yatan nedenler bunlardı.

Benim rapor, radyo ekibi tarafından iyi karşılandı. Artık rotamızı çizmek kolaylaşmıştı. Subaylara belirli bir sempati duyuluyordu. Komitelerinin adını "Milli Birlik" koymuş olmaları da dikkati çekiyordu. Acaba bizden etkilenmiş olabilirler miydi?

Marat dahi yelkenleri indirmişti. Artık, "Vurun!" demiyordu, hatta raporu Moskova'ya götürdü, çünkü orda da Türkiye'de ne olduğu doğru dürüst anlaşılmamıştı. Bütün bunlara bakmayarak Marat gene bir yerden bir kanca takımanın yolunu buldu. Cemal Gürsel'in Dadaş olduğunu öğrendi. Yazılarında ona "Dadaş Ağa" diye çatmaktan kendini alamadı. Zaten biz de, yayınlarımızda "doğruya doğru, yanlışa yanlış" politikasını gütmeye karar vermiştik. Olaylar izlenecek, devrimin olumlu yönleri belirtilecek, hatalar, eksikler ise eleştirilecekti. Bu politikaya örnek olabilecek birkaç yazıya göz atalım:

26.08.1960 tarihinde yayımlanan bir imzasız yazının başlığı, "Türk Subayının Faciası, Dalından Kopup Çürüyen Elma" başlığını taşıyor. Bu yazıda Türk subaylarının daha Meşrutiyet döneminde devrimci rol oynadıkları belirtildikten sonra şöyle deniyor:

> Meşrutiyet kahramanı Enver'ler, Niyazi'ler orta halli ailelerin çocukları değil miydi? M. Kemal fakir bir memur ailesindendi... Bugün MBK'deki genç subayların çoğu da halk çocuklarıdır. Fakir ve orta tabakaların çocukları, halkın evlatları olan Türk subayları bir yandan halkın dertlerini, acılarını kendi ailelerinin günlük yaşayışlarında duyarlar. Bundan dolayı halkın rahata, hürriyete kavuşmasını isterler. Bundan dolayı devrimlere önayak olurlar. Ama öte yandan bu subayların bazıları halkımızın büyük çoğunluğunu fakir köylüyü ordu saflarında, emir kulu olarak görürler...

Yazıda halkın içinden gelen subayların ruhundaki ikilikten söz ediliyor. Türk halkının düşmanları, sömürücüleri lehine dönen subaylar olabileceği belirtiliyor ve Enver Paşa bir örnek olarak gösteriliyor. Yazı şöyle devam ediyor:

> Bu satırları yazarken 27 Mayıs subaylarını, hele onların gençlerini düşünüyorum... 27 Mayıs'ı yapanlar Mehmetçiği sırf emir alan bir üniforma halinde görürlerse, fakir ve orta halli

halk çocukları olduklarını unuturlarsa, orduyu yabancı bir devletin boyunduruğundan kurtaramazlarsa eriyecekler... Çürümemek için, halkın celladı, milli bağımsızlığın satıcısı olmamak için tek çare var: Şehirde, köyde yaşayan vatanı vatan, orduyu ordu yapan halka güvenmek, inanmak!..*

İkinci bir yazı 01.09.1960 tarihini taşıyor ve gene imzasızdır. Ancak kanımca Sabiha Sertel'in kaleminden çıkmıştır. Yazı şöyle başlıyor:

Anayasa Komisyonu İkinci Başkanı Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı'ya göre: İkinci cumhuriyet demokratik ve sosyal cumhuriyet olacaktır. Profesörün sosyal terimi ile ne demek istediğini yine kendi sözlerine göre şöyle anlıyoruz: Erkek ile kadının çalışma haklarında eşitlik sağlanacak, asgari ücret tayin edilecek, devlet her yurttaşa iş bulmak zorunda olacak... Anayasa'ya gireceği söylenen bu maddelerden: Kadın ile erkeğin çalışma haklarındaki eşitlik ile devletin her yurttaşa iş bulma zorunda olması prensipleri gerçekten de ileri, hayırlı, memleketimiz için çok faydalı prensiplerdir. Dileğimiz, bu maddelerin Anayasa'ya gayetle açık olarak yazılması bu prensiplere aykırı... kanun maddelerinin Türk yasalarından çıkarılmasıdır...

Grev hakkına gelince yazar, "Grev hakkı etrafında bir sürü laflar edildi. Gıda maddeleri işçileri ile milli savunma sanayinde çalışanlara bu hakkın tanınmayacağı... söylendi. Bu söylentiler doğruysa, şehirli yurttaşlarımızın büyük çoğunluğuna en önemli demokratik haklarından biri tanınmıyor, demektir." Yazar, asgari ücretin devletçe tayini görüşünü eleştiriyor. Devletin işverenin etkisi altında kalabileceğini belirtiyor ve, "Asgari ücretin tayininde sendikalar son sözü söylemezse, asgari ücret, 'açlıktan ölmemek ücreti' haline gelebilir," diyor.

Toprak reformu konusunda ise yazarın görüşü şudur:

---

* Bu yazıyı kimin yazdığını bilmiyoruz. (yazarın notu)

Anayasa azami toprak mülkiyetini tespit etmelidir. Türkiye'de bir yurttaşın, ailesi, efradı da içinde, en çok kaç dönüm toprağa sahip olabileceği Anayasa'da belirtilmelidir. Demokratik ve profesörün tabirince "sosyal" bir ikinci "Türkiye Cumhuriyeti" büyük çiftliklerden ve büyük köy ağalarından yakasını sıyıramazsa demokratlığı ve sosyalliği yalnız kâğıt üstünde kalır.

"Halkımız Bunu Çoktandır Bekliyordu." 13.09.1960 tarihini taşıyan bu yazı gene imzasızdır. Yazar şöyle diyor:

MBK sözcülerinden Kadri Kaplan halkımızın ilgisini çeken, halkımızı umuda düşüren, sevindiren bir demeç verdi. Bu demece göre; milli bağımsızlıkları uğrunda, emperyalizme karşı savaşan milletlerin kutsal davasına hükümet saygı gösterecek... Mesela, Cezayir meselesinde, hükümet, Adnan Menderes hükümetinin güttüğü politikadan farklı bir politika güdecek... Dışişleri Bakanı bu yeni tutumu BM Genel Kurulu toplantısında açıklayacak... Doğrusunu isterseniz, Adnan Menderes ve ondan önceki Halk Partisi hükümetlerinin güttükleri dış politika ile halkımızın bu konudaki istekleri arasında her zaman derin uçurumlar vardı. Halkımız güdülen dış politikanın milli bağımsızlığımızı her gün biraz daha kökünden baltaladığını biliyordu. Hele, emperyalizme karşı milli kurtuluş hareketinin bayrağını ilk açan bir milletin, Kuvay-i Milliye Türkiyesi'nin yurt ve millet haini politikacıların elinde emperyalizmin kör bir aleti haline getirilmesi korkunçtu. Yakın ve Orta Doğu halklarının giriştikleri Mili Kurtuluş savaşlarına karşı ordumuzun, Amerika'nın komutasında bir baskı aracı, bir jandarma kuvveti olarak kullanılması her namuslu yurttaşı çileden çıkarıyordu. Bu yurttaşlarımız arasında elbetteki yurtsever subaylarımız da vardı.

Bugün MBK (Milli Birlik Komitesi) üyeleri içinde işte bu subayların ve halkın, bu candan isteğini temsil edenler elbette halkı sevindiriyor... Bundan dolayı halk efkârı Milli Birlik Komitesi üyesi Kadri Kaplan'ın demecini büyük bir ilgiyle karşıladı. Böyle bir demeci çoktan bekliyordu...

Türk Silahlı Kuvvetleri, Türk milli bağımsızlığını, Türk dış politikasının tarafsızlığını savunduğu gün biz, Asya'sından Afrika'sından, Latin Amerika'sına kadar, yenilmez bir cephe kurup savaşan dünya Kuvay-i Milliye'sinin şerefli önderlerinden biri oluruz...

"Doğu Batı" başlıklı 14.09.1960 tarihli yazı gene Sabiha Sertel'in kaleminden çıkmış gibi gözüküyor. Yazı şöyle başlıyor:

"Biz Batı'dan yanayız, biz Batılı bir devlet olmalıyız, bizi Batılı olmak kurtarır. Batıcılık bayrağı Atatürkçülük bayrağıdır," gibi düşünceler hele şu son günlerde sık sık ileri sürülüyor. Bu düşünceleri savunanların birçoğu, "Doğu ile bağlarımızı koparmalıyız, bize Doğu'dan hayır yoktur, Doğuculuk felaketimiz olmuştur," diyorlar...

Doğu, Batı; Doğuculuk, Batıcılık terimleri böyle genel olarak kullanıldığı zaman zihinleri karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Doğu'dan, Doğuculuktan kastedilen ne? Memlekette derebeylerinin köy ağalarının hocaların, hacıların, cahilliğin, hastalıkların, çarşafın, kara sapanın, sanayide gericiliğin, yarı sömürge şartları içinde emperyalizme köleliğin filan egemenliği mi? Öyleyse elbette Doğu ile Doğuculukla bağlarımızı koparmalıyız. Peki, Batıcılık, Batı'dan kastedilen ne? Köylüye bir an önce toprak dağıtıp, az topraklı yahut hiç topraksız köylüye toprak vermek ve onu o toprağı işleyecek araçların sahibi yapıp, burjuva demokratik devrimini hızla geliştirmek mi? İşçi sınıfına siyasi parti kurmak, miting, toplantı, gösteri ve grevler yapmak hakkını tanımak mı? Milli sanayinin gelişmesini sağlamak için iç ve dış politikada gerekli tedbirleri almak mı? Hastaneler açmak, milli eğitim davasını bir an önce çözmek, şeriatın, kara kuvvetin ruhlarda at oynatmasına engel olmak mı? Batı hümanizminin ve gerçek sosyalizmin gelişmesini sağlamak mı?

Batıcılıktan kastedilen bunlarsa, elbette ki bizi Batılı olmak, Batıcılık kurtarır. Batıcılık ve Doğuculuk terimleri ile anlatılmak istenen bunlar değil de, "Biz Batı'danız, Doğu'ya düşmanız,"

deyince, Amerikan emperyalistleri başta olmak üzere Batı emperyalizmi ile birlik olup, sosyalist dünyaya karşı cephe almayı anlıyorsak bu yurt hainliği ile birdir. Çünkü böyle bir Batıcılık, köy ağalarının, bankerlerin, büyük simsarların, hocaların, hacıların menfaatlerini güden CHP'nin ve DP'nin Batıcılığıdır. Çünkü biz böyle bir Batıcılık politikası yüzünden altından kalkamayacağımız askeri masrafları yüklenip, aç kaldık, kalıyoruz, işsiz kaldık, kalıyoruz; hastanesiz, okulsuz kaldık, kalıyoruz. Milli sanayiimiz, böyle bir Batıcılık politikası güdüldüğü için gelişemedi. Burjuva demokratik devriminin en önemli temellerinden olan toprak reformu bunun için şimdiye kadar yapılmadı... Milli bağımsızlığımızı böyle bir Batıcılık politikası yüzünden her gün parça parça yitirdik ve aklımızı başımıza almazsak, yitirmeye devam edeceğiz.

Yazıda böyle bir Batıcılık yüzünden NATO'da, SENTO'da Amerikan peyki olup sosyalist dünyaya düşmanlık ettiğimiz belirtiliyor ve böyle bir Batıcılığın halkımızın, köylü ve işçi esnaf, zanaatkâr, küçük burjuvazi ve aydınların aleyhine olduğu ileri sürülüyor. (Sabiha Sertel'in *Tan* gazetesinde aşağı yukarı bunun aynı olan bir yazısını çok iyi hatırlıyorum.)

Bundan sonraki yazı toprak reformu konusunu ele alıyor ve başlığında yurtsever aydınlarımıza önemli görevler düştüğü söyleniyor. Yazara göre "Kasım'lar, Küfrevi'ler, Kasım Gülek'ler, A. Menderes'ler gibi büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konmalı ve özellikle Güney ve Güneydoğu'da ağalık sistemi yıkılmalı"dır. Yazar, hazırlanan toprak reformu tasarısında bu köy ağalarının yine ağır bastığını söylüyor. "Komisyon kişisel mülkiyete dokunmamak esasını kabul etmiş... Demek ki köy ağalarının kişisel mülkiyetine, toprağına dokunulmayacak, yani onların kalesi, gücü olduğu gibi kalacak," diyor ve şöyle devam ediyor:

Aydınlarımız, gerçek bir toprak reformunun en kısa zamanda yapılmasını; böylelikle de demokrasinin gelişmesini engelle-

yen en güç setlerden birinin yıkılmasını sağlamak için ellerinden geleni yapmalıdır. Bu konuda yayınlarını aralıksız devam ettirmeli, Milli Komite'ye bu konuda sürekli mektup yazmalı, gerçek bir toprak reformunun nasıl yapılması gerektiğini anlatmalıdırlar.

Darbeden Sonraki Gelişmeler

Darbeden sonra birtakım karasızlıklar, belirsizlikler yaşandı. Çünkü yeni baştan bir düzen kurmak bahis konusuydu, genç subaylar deneyimsiz oldukları gibi, aralarında tam bir görüş birliği de yoktu. Hazırladıkları Anayasa Tasarısı hedeflerinin bir göstergesi idi. Giriş bölümünde, "hukuk dışı tutum ve davranışları ile meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara toplumun direnme hakkını kullanması" gerektiği ifade ediliyordu. Tasarıda, insan hak ve özgürlükleri, milli dayanışma, sosyal adaletin, kişinin ve toplumun huzur ve refahını teminat altına alacak demokratik bir hukuk devletinin temel dayanağı olacağı açıklanıyordu.

27 Mayısçıların değişik yayınlarda açıklanan hedefleri şöyle ifade edilebilirdi:

1. Kemalist devletçiliği yeni koşullara göre uygulamak, yani devletin egemen olduğu bir karma ekonomi sistemi kurmak, özel teşebbüsü muhafaza etmek, ancak yasadışı ve aşırı kazançları önlemek.
2. Planlı ve dengeli devletçilik sistemi kurmak. Merkezi bir planla, bütün kaynakları milli ekonominin ve özellikle sanayinin gelişmesini sağlayacak şekilde seferber etmek.
3. Yasalar, sosyal reformlar, özellikle vergi reformu ile "sosyal adaleti" sağlamak. Orta tabakaları ve kısmen de işçiyi, köylüyü korumak.
4. Topraksız köylüyü topraklandıracak radikal bir toprak reformu yapmak.

5. Çıkarları milli çıkarlarla bağdaşmayan büyük burjuvazinin gücünü kırmak. Onların, memleketi sosyal ekonomik yıkıma götüren siyasetlerine yeni bir yön vermek.
6. Demokratik hak ve özgürlükleri sağlamak.
7 Dış siyasette M. Kemal'in "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" şiarını kabul etmek. Komşularla dostluk ve iyi ilişkiler kurmak. Aynı zamanda askeri taahhütlere sadık kalmak.

Darbeden hemen sonraki gelişmeler şöyle idi: 22 Haziran'da geçici Anayasa açıklandı. Anayasa'nın giriş bölümünde en kısa zamanda yeni bir Anayasa ve seçim yasası hazırlanacağı, ardından seçimlere gidileceği belirtiliyordu. Geçici Anayasa'ya göre yeni Meclis kurulana kadar TBMM'nin tüm yetkileri Milli Birlik Komitesi'nde (MBK) toplanacak, yürütme yetkisi ise devlet başkanı tarafından atanan ve MBK'nin onayladığı Bakanlar Kurulu'na verilecekti. Bu Anayasa'ya göre eski cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, bakanlar ve bunların suçlarına katılmış olanlar, "Yüksek Adalet Divanı" adıyla kurulan olağanüstü mahkemede yargılanacaklardı.

Daha ilk günden MBK'de bazı değişiklikler yapılmaya başlanmıştı. 25 Ağustos'ta, Komite'nin 10 bakanı görevden alındı. 3 Eylül'de Bakanlar Kurulu'na 6 yeni bakan atandı. 18 Eylül'de MBK üyesi Alparslan Türkeş, bazı konularda İnönü ile farklı görüşleri olduğunu söyledi. 22 Eylül'de Alparslan Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan alındı. Türkeş MBK'nin sağ kolunu oluşturuyordu, ırkçı, şoven milliyetçi idi, MBK'de çoğunluğu oluşturan sosyal demokrat eğilimli subaylarla görüşbirliği olmadığı halde, Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirilmişti. Biz bu durumu biraz da hayretle seyrediyor, Komite'nin içinde neler geçtiğini pek bilmiyorduk. Ancak Atatürkçülükte ve tam bağımsızlık hedefinde birleştiklerini düşünüyorduk. 13 Kasım 1960'ta MBK'den çıkarılan 14 subay yurtdışında görevlendirildi. 14'ler olarak adlandırılan bu subayların çoğu radikal, reformcu subay-

lardı. Yurtdışına gönderilip, içerideki uygulamalardan uzaklaştırılmalarını hiç de iyi görmüyorduk.

1 Eylül 1960'ta mahkeme kararı ile DP'nin mallarına el konuldu, 29 Eylül'de gene mahkeme kararı ile bu parti kapatıldı. 14 Ekim'de Yassıada Yargılamaları başladı. Bu mahkemede Menderes, Bayar, Zorlu, Koraltan gibi vatan hainlerinin, vatanı satmak, ihanet gibi suçlardan suçlanmadıklarını görmemek bizi şaşırtmıştı. "Bebek Davası", "Köpek Davası" gibi önemsiz görülen sorunlar ortaya atılmış, mahkeme gülünç hale getirilmişti. Ancak sonunda çoğunun idama mahkûm edilmesine hiç şaşmamıştık. Çünkü onlar Atatürk devrimlerini rayından çıkarmış, memleketi emperyalizme teslim etmişlerdi.

MBK'nin can sıkıcı uygulamalarından biri de 147 üniversite öğretim üyesinin görevden alınmasıydı. 27 Ekim'de, MBK'nin aldığı bu karardan sonra 28 Ekim'de bir grup üniversite profesörü İstanbul Üniversitesi Rektörü Onar ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Merter istifa ettiler. Onları 29 Ekim'de AÜ Rektörü Yetkin, 31 Ekim'de de ODTÜ Rektörü Fevzioğlu izledi. İleride 28 Aralık'ta 147'lerin görevlerine dönmelerine olanak tanıyan yasa kabul edilecekti.

Öte yandan 30 Aralık'ta IMF'den 50 milyon dolar, Avrupa İşbirliği Teşkilatı'ndan da 38 milyon dolar kredi alınmasını da hiç doğru bulmuyorduk. Yurdun dışa bağımlılığını sürdürecek bu anlaşmalar, Atatürk'ün dışarıdan borç almama, kendi gücüne dayanarak kalkınma ilkelerine de uymuyordu. Bütün bunlara bakmayarak MBK'nin oldukça ilerici bir Anayasa çıkardığı inkâr edilemez... Bu Anayasa'yı MBK'nin isteği üzerine Şükrü Naili Kubalı, Mümtaz Sosyal, Tarık Zafer Tunaya gibi çok değerli ve ileri görüşlü profesörlerin hazırladığını da unutmamak gerekir.

1961 Anayasası Neler Getirdi?

Anayasa genel ruhu bakımından devletçidir ve özel teşebbüsün faaliyetlerini sınırlamak hedefini gütmüştür. 130. Madde'ye göre, "Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır."

Böylece Anayasa bazı kısıntılarla da olsa devlete kamulaştırma hakkını tanımış ve özel mülkiyeti kısmen sınırlamıştır. Devletin özel teşebbüse, kamu yararının özel çıkarlara üstünlüğünü kabul etmiştir.

Sosyal Devlet

"Sosyal Devlet" kavramı 1961 Anayasası'nın getirdiği bir yeniliktir. Anayasa devlete birçok sosyal görevler yüklemiştir.

Demokratik Hak ve Özgürlükler

Anayasa'nın 42. Maddesi'ne göre, "Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, ekonomik ve mali tedbirlerle çalışanları korur, çalışmayı destekler, işsizliği önleyici tedbirler alır." Diğer maddeleriyle yasa işçilere, "grev", "toplu sözleşme", "hür sendika kurma", "ücretli tatil" haklarını tanımıştır.* Anayasa TC tarihinde ilk defa olmak üzere yasanın işçiye grev hakkını tanıması yolunu açtı.

Demokratik Hukuk Devleti

Yasanın bu konudaki maddeleri çok zengindir. Keyfi idareyi, kişi haklarına tecavüzü, terörü ve baskıyı önlemek için yasaya değişik maddeler konulmuştur. Hukuk devletinden anlaşılan şey adliyeyi, polisi, idari makamları yasaya göre harekete mecbur etmektir.

1936 İş Kanunu, grevi yasaklamıştı. (yazarın notu)

Düşünce ve Basın Özgürlüğü

Anayasa, "Basın hürdür, sansür edilemez, gazetelerinin kapatılması ancak hakim kararı ile yapılır," demektedir (Madde 22). Ayrıca Anayasa gazete ve dergi çıkarmak için önceden izin alma kaydını kaydırmakla geçen dönemlere kıyasla daha geniş bir özgürlük tanımış, keyfi olarak gazete kapatılmasını yazıların sansür edilmesini ve gazetecilerin, aydınların görüş ve kanaatlerinden ötürü yargılanmasını önlemiştir.

Siyasi Parti Kurma

Anayasa'nın en önemli bölümlerinden biri de siyasi partilerin kurulması ve çalışması ile ilgili olan bölümüdür. Anayasa, vatandaşlara müsaade almadan siyasi parti kurmak hakkını tanımaktadır (Madde 56). Sadece kurulacak partinin program ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milliyeti ile bölünmezliği temel ilkesine uygun olmak zorundadır.

Böylece Anayasa gerici, hilafetçi, saltanatçı, demokrasi ilkelerini kabul etmeyen partilerin kurulmasına engel olmaktadır. Ama ileri görüşlü, devletçi, sosyal hakları koruyan siyasal partilerin kurulamasına hiçbir engel yoktur. Nitekim, ilerici ilkeleri olan TİP Anayasa'ya dayanarak kurulmuş ve uzun süre yaşamıştır.

Anayasa Kemalizmin devletçilik, müspet anlamda milliyetçilik, barış, laiklik ilkelerini korumaya gayret etmiştir.

Uygulanan Reformlar

Bu dönemde uygulanan reformları şöyle sıralayabiliriz:

1. Vergi reformu,
2. İşçi haklarıyla ilgili reformlar,

3. Toprak reformu ve özel mülkiyetin sınırlandırılması ile ilgili çalışmalar.

Bu durumda Bizim Radyo'nun temkinli davranması, doğruya doğru, yanlışa yanlış demesi doğru bir tutumdu. Ancak ben belki de biraz fazla heyecana kapılmıştım. Atatürk'ün devrimci yolundan çıkan, memleketi emperyalizme peşkeş çeken bir iktidarı devirdikleri için 27 Mayısçı subayları birer kahraman gibi görüyordum. Bizim Radyo'nun haberleri yorumlu haberlerdi. Yorumlarımda mümkün olduğu kadar onları övüyordum. Alt tarafı bu genç Atatürkçü subaylar bu işi yapmak için kelleyi koltuğa almışlardı. Bundan sonraki gelişmeler de benim çok haksız olmadığımı gösterecekti.

Ben de Bir Darbe Yedim

Burada ayrıntılarına girmeyeceğim. Değişik nedenlerden Memo ile beraberliğimiz bir çıkmaza girmişti ve sonunda benim pek de istemediğim bir ayrılmayla sonuçlandı.

Nâzım o sırada Leipzig'de idi. Bizim eve gelip, beni ağlar bulunca şöyle dedi:

"Canım efendim, zaten ne diye evlenirsiniz? Evlenmek neye lazım. Hayatta ciddiye almaman gereken bir iş varsa o da bu olmalı." Babam bunu duyunca, "İşte Nâzım'ın vereceği teselli," dedi. Nâzım ayrıca bana çok önemli bir öneride bulundu:

"Şimdi sen yaratıcı bir iş yapmalısın!" Kendisinin yaptığı da buydu. Yaşamında durmadan darbeler yemiş ve durmadan yaratarak bu darbeleri yenmişti.

O sırada Nâzım, sarışın Rus kadını Vera'ya körkütük âşıktı ve sonunda işi ciddiye alıp Vera ile evlenmek zorunda kalacaktı. Leipzig'de akşamları oteline çekilince, odasında yatağa uzanıp Vera'ya aşk şiirleri döktürüyordu:

Laypzig'de bir yağmur yağıyor incecikten,
yağıyoruz vitrinler, ağaçlar, insanlar,
bir de otomobillerin hızı,
bir de geçmiş zamanlar,
bir de saman sarısı,
bir de ben
yağıyoruz yağan yağmurla beraber incecikten.

18 Eylül 1960

Uyandım bu sabah da
ve yürüdü üstüme doğru karmakarışık:
duvar, battaniye, cam ve plastik ve tahta
ve tavana vuran kararmış gümüşten ışık.

Ve yürüdü üstüme bir tıramvay bileti
ve düşümün bu yana düşüp sönen yarısı
ve otel odası denen düşman memleketi,
bir şiirden üç satır ve bir saman sarısı.

Yürüdü üstüme doğru ak alnıyla zaman
ve anılar yağmurlu ve boşluğun yatakta
ve haber ikimizden ve ayrılığımızdan.
Uyandım bu sabah da.

Yüreğimin çalışı senin sayende.
En yalnız akşamlarım bile duvarında gülen bir Anadolu kilimi
senin sayende.
Şehrime ulaşmadan bitirirken yolumu
bir gül bahçesinde dinlendim senin sayende
Senin sayende, içeri sokmuyorum
en yumuşak urbalarını giyip
büyük rahatlığa çağıran türküleriyle kapımı çalan ölümü.

Leipzig 1961

Leipzig, tam Nâzım'ın şiirlerinde tasvir ettiği gibi deniz seviyesinden düşük bir düzlükte bol yağmurlu bir şehirdi. Hem mesken hem de radyoevi olarak kullandığımız köşk, şehrin dışında bir orman kenarında idi. Rutubet hepimizi çok rahatsız ediyordu. Özellikle bacaklarında romatizmal bir rahatsızlığı olan babam artık dayanamıyordu. Nihayet şehrin merkezine yakın bir yerde bir apartman dairesine çıkmamız kararlaştı. İkinci katta, bol güneş alan bu daire, yazın halkın güneşlenmek için geldiği bir çayıra bakıyordu, hayvanat bahçesi de yakınımızda idi. Geceleri uykumdan aslan gürlemeleri ile uyandığım veya rüyamda kaplanlar gördüğüm olurdu. Dairemiz küçük fakat sevimli idi. Annem ile babamın yatak odası oturma odasından şık bir perde ile ayrılıyordu. Arka tarafa bakan benim odam, hem yatak odası hem de çalışma odasıydı. Masamın üzerindeki radyo, teyp ve daktilo makinesi benim çalışma araçlarımdı. Nâzım benim odamı beğenmişti.

Ayrıca kentin merkezine yaklaşmamız kültür faaliyetlerinden faydalanmamızı da kolaylaştırmıştı. Aslında Leipzig oldukça sıkıcı ve ölü bir şehirdi. Çoğu sefer iş saatlerinden sonra yorgunluk gidermek için köşkün bahçesinde badminton oynuyor veya şehre inip kahvelerde gevezelik edip vakit geçiriyorduk. Bütün bunlar radyo ekibinin içinde oluyordu. Dışarı ile ilişki yoktu. Bu açıdan Leipzig bizim için bir hapishane gibiydi. En güzel anlar Nâzım'ın geldiği aylardı. O da ancak yılda birkaç ay geliyordu. Öte yandan Leipzig'de güzel bir kültür yaşamı vardı. Johan Sebastian Bach'ın kilisesi oradaydı. Bu kilisenin 16. yüzyıldan kalma orgundan harika konserler dinliyorduk. Doğu Almanya'nın ünlü Gewand House Orkestrası ve onun şefi Konviztni Leipzig'de idiler. Yılbaşında Beethoven'ın *9. Senfonisi*'ni çalışlarını hiç unutmuyorum. Almanya'da sahne tekniği çok ilerde idi. Bunu Brecht getirmişti. Leipzig'de Brecht'in piyesleri bu yeni tek-

nikle ve çok usta oyuncular tarafından sahneye konuyor ve bunları seyretmeye doyum olmuyordu. Bunları az çok anlayacak kadar Almancam olmasına dua ediyor ve hatta annem ile babama çeviriler yapıyordum.

Leipzig'de hayat, annem ile babam için benimkinden de daha ağırdı. Yaşları ilerlemiş, birtakım sağlık sorunları başlamıştı. O rutubetli iklim her ikisinin de sağlığına dokunuyordu. O yılın başlarında her ikisinin de ayrı ayrı hastanelerde yattığı, işten çıktıktan sonra bir hastaneden ötekine koştuğumu acı acı hatırlıyorum. Annem filibit olmuştu, uzun bir süre yatması gerekmişti. Babamın ise hazım cihazında bir bozukluk vardı ve su dahi içemez olmuştu. Uzun muayenelerden geçtikten, tehlikeli anlar yaşadıktan sonra oldukça zor bir ameliyat geçirmişti. Doktorlar beni çağırıp, "Ameliyattan başka çaremiz yok, sürekli olarak serum ile gıda vermemiz olası değil ancak ameliyat her vakit ameliyattır. Üstelik yaşı da var," demişlerdi. Ben, bu sorumluluğu üzerime almak ve ameliyatı kabul etmek zorunda kalmıştım. Çünkü babam şiddetli sancılar çekiyor, ağzından gıda alamıyordu. Bir deri bir kemik kalmıştı. O biçim yaşaması olası değildi. Şansına, çok usta doktorların eline düştü ve ameliyattan sonra kendisini çabucak toparladı. Ancak bu çok uzun bir süre sonra lösemiye tutulmasına engel değildi. Bu da tehlikeli bir hastalıktı. Yattığı hastaneye onu ziyarete Nâzım ile beraber gittiğimizi hatırlıyorum.

Olaylar ve Biz

1961 yılının ilk yarısında ekibimiz zayıftı. Babam zaten istifa etmişti, annem hastalanmıştı, Nâzım ise seyahatlerde idi. Uzun bir süre Havana'da, Paris'te ve Varşova'da kalacaktı. Ayrıca saman sarısı Vera onu Moskova'ya çekiyor, uzun süre orada kalmak istiyordu.

Öte yandan Türkiye'de olaylar gelişiyordu. Siyasi partilerin kurulması serbest bırakılmış, 13 Şubat tarihine kadar 14 parti

kurulmuştu. Bunlardan en önemlisi Türkiye İşçi Partisi (TİP) idi. Sosyalist, Kemalist bir programı olan bu parti o tarihe kadar hızla gelişen sendikalar tarafından kurulmuş, başına Mehmet Ali Aybar'ın geçmesi ile işçi sınıfı tarafından çok tutulan bir parti haline gelmişti. Bizim Radyo'nun bu partiye karşı takınacağı tavır çok önemli idi. Aynı zamanda yılın sonuna doğru *Yön* dergisi kurulmuş, Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı bu dergi sol, Kemalist, sosyalist eylemlerin fikir önderliğini yapmaya başlamıştı. 31 Aralık 1961'de Türk-İş Sendikası'nın İstanbul Saraçhane'de düzenlediği mitinge 100 bin işçinin katılması işçi sınıfında önemli gelişmelerin diğer bir işareti idi. Durumun bir değerlendirmesini yapmak gerekiyordu. Ancak Bizim Radyo'da böyle bir değerlendirme yapacak bir ekip yoktu. Ben kendi kendime birtakım mülahazalar yapıyor, zaman zaman bunları sabah toplantılarında dile getiriyordum. Ancak sanki benim sözlerim bir kulaktan giriyor, bir kulaktan çıkıyor gibiydi. Benim görüşüm özetle şöyle idi:

27 Mayıs eylemi, birçok noksanına, hatasına, çelişkisine rağmen, Türkiye'nin tarihi gelişimi bakımından önemli bir olaydı. Bu eylemin toplumun yapısında köklü değişikliklere yol açmadığına bakarak, hiçbir yenilik getirmediğini iddia edenler olmuştu. Bu eylemi bir devrim olarak nitelendirenler de vardı. Aslında, 27 Mayıs eylemi burjuvazinin bir iç savaşı idi. Eylem ordudan, üniversite çevrelerinden, büyük burjuvazi gelişirken ezilmeye başlayan orta tabakalara bağlı aydınlar arasından gelmişti. Temel ekonomik neden sosyal çelişkilerin artmış olması, bir yandan orta tabakalar fakirleşirken öte yandan bir avuç kent ve köy burjuvazisi ile toprak ağalarının muazzam servetler yapmış olmaları idi. İdareci sınıfların güttüğü siyaset iflas etmiş, ekonomik güçlükler memleketi tam bir çıkmaza sokmuş, yığınlar arasında hoşnutsuzluk yaygın bir hal almıştı. İdareciler ise toplumun temel sorunlarına bir çare bulamaz duruma gelmişlerdi. Yani hemen de bir devrimin koşulları oluşmuştu.

Bu koşullarda idareci sınıflara karşı ayaklanan yurtsever aydınlar, subaylar burjuvazinin milli çıkar hedefi ile hareket eden kolunu oluşturuyorlardı. Sübjektif hedefleri Kemalistlerinki gibi ekonomik ve siyasal bunalımı önleyici tedbirleri almak, Türkiye'yi günün uygarlık seviyesine ulaştıracak bir kalkınmayı sağlamaktı. Bu işi aynı zamanda sosyal adalet içinde yapmak istiyorlardı. Kabul etmek gerekir ki, 27 Mayıs hareketinin gerçek bir sosyal devrim gerçekleştirmesi, bir toprak reformu yapması olası değildi. Bunun bir nedeni askeri idarenin böyle bir hamle için hazırlıksız olması ve idareci sınıfların direnişi idi. Daha ileriye gidip diyebiliriz ki, 27 Mayıs eyleminin yer aldığı koşullarda ne toprak reformunun ne de toplumu altyapısında köklü bir değişikliğin yer almasına imkân vardı. 27 Mayısçıların yaptığı iş, demokratik bir Anayasa ile sosyal reformların, gelişmenin yollarını açmaktı.

27 Mayıs hareketinin devrimci yönü "demokratik hak ve özgürlüklerin Anayasa'nın garantisi altına alınması," işçi sınıfına geniş haklar tanınması, kitlelerin ezilen sınıfların bu hakları koruma bilincine uyanması, geniş, halkçı bir koalisyonun iktidara gelebilmesi için olumlu koşulların yaratılması idi.

Planlı Ekonomi

27 Mayıs eyleminin diğer önemli bir yönü de planlı ekonomiye geçilmesi idi. "Devlet Planlama Teşkilatı" bu dönemde kurulan önemli bir örgüttü. Eylül 1960'ta kurulan bu örgütle ekonomi planlı, güdümlü bir konuma gelmiş, Menderes döneminin liberal, anarşik ekonomi politikalarına bir son verilmişti. Askerler kendi dönemlerindeki yöntemlerin "Atatürkçü" güdümlü bir ekonomiye dönüşmesini güvence altına almak için, darbeden hemen sonra bu örgütü kurmuşlardı. DPT ilk zamanları çok etkin olmuş, 5 yıllık ve yıllık planlar hazırlayarak hükümetin ekonomi politikasına az çok bir disiplin ve tutarlılık getirmişti. Bu planlarla hem ekonomik durumun gerçekçi bir değer-

lendirmesini yapmak mümkün olmuştur hem de hükümete hangi alanlara yatırım yapılması, nerelerde ekonomiye gidilmesi, dış ticarette harcamalarda dengeleri sağlamak için ne gibi politikalar güdülmesi gereği üzerinde yol gösterici olmuştur.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Bizim Radyo

Bu partinin kuruluşu Bizim Radyo için önemli bir olaydı. Bu parti 27 Mayıs'tan sonra hızla gelişen sendikalar tarafından kurulmuştu. Programı sosyalist olmakla beraber, Türkiye Komünist Partisi (TKP) çizgisinin dışında, ondan bağımsız bir hareketti. Bu onun önemli bir özelliğiydi. TİP on iki işçi sendikası tarafından kurulmuş olduğunu sık sık tekrarlıyor ve eski TKP'lileri üye olarak kabul etmiyordu. Böylece TKP'den ayrı ve uzak olduğunu belirtiyordu. TİP bu kimliğiyle gerçekten yasal bir parti olmuştu. Ayrıca "Ne Moskova ne Washington" gibi bir sloganı vardı.

Bu durumda Bizim Radyo'nun TİP'e karşı tutumu ne olabilirdi? Bu soruyu cevaplandırmak için aşağıdaki soruları yanıtlamak gerekiyordu:

Bizim Radyo bir parti radyosu muydu? Hedefi Sovyet propagandası yapmak mıydı? Marat'a ve yandaşlarına sorarsanız evet. Böyle bakarsanız Türk halkı ve özellikle işçileri arasında hızla yayılan TİP bir rakipti. Nâzım Hikmet ve özellikle Sertel-ler açısından bakıldığında ise radyo yayınlarının temel hedefi Türk kamuoyunu aydınlatmak, uyarmaktı. Bir partinin veya devletin propagandasını yapmak onun amaçları önünde bir engeldi. TİP'i destelemek gerekliydi ancak fazla desteklemenin TİP için sakıncalı olacağı da düşünülebilinirdi.

Bilal Şen Gelince Dengeler Değişti

Bir sabah toplantımıza orta yaşlı, esmer bir adam katıldı. Bu, Bulgaristan'dan gelen Bilal Şen idi. Bilal, üniversitede Marksiz-

min teorisini öğrenmişti. Bize katkısı bu yönde oldu. Diyalektik materyalizmi anlattı: "Hiçbir şey yekpare, simsiyah olmaz. Orada muhakkak bir beyaz nokta vardır. Hiçbir şey pespembe olmaz, orada bir karanlık nokta da vardır. Bir toplumun içerisinde çelişkiler vardır ve daima çelişkiler olur." Bütün bunlarla bize, tek yönlü görüşün yanlış olduğunu, daima karşı görüşlere de yer vermek gerektiğini anlatıyordu. Bu o dönemde Huruşçof'un açtığı sekterliğe karşı savaşın bize yansımasıydı. Böylece Bilal, biz Sertellerin Marat ve yandaşlarına karşı açtığımız sekterliğe karşı savaşını desteklemiş oluyordu. Yani iç kavgada bizim lehimize bir güç kazanımı olmuştu. Ne var ki Bilal her vakit görüşlerinde fazla ısrar etmedi. Sekterliğe karşı olanlarımız ancak Nâzım Hikmet'in desteğiyle ayakta durabiliyordu. O da her vakit Leipzig'de değildi.

Münevver Geldi

Radyo evinde henüz yemekten kalkmıştık, telefon çaldı. Telefonu ben açtım. Karşımda Nâzım'ı buldum:

"Münevver geldi. Şimdi o Atina'da ama ben onu Moskova'ya getirtemem," diyordu.* Telefonda bana, "Ben onu Moskova'ya getirtemem, siz ona Bizim Radyo'da iş bulabilir misiniz?" diyordu.

Ben sordum:

"Münevver nasıl bir insandır?"

Nâzım yanıtladı:

"Münevver çok kültürlü, çok zeki, çok yetenekli bir insandır. Ayrıca çok iyi Fransızca bilir. Orada çok işinize yarar."

Ben de Nâzım'a bu durumda bir sorun olmayacağını, arkadaşlarla konuşup yanıtı ona bildireceğimi söyledim. Münevver'in Bizim Radyo'ya kabulünde hiçbir zorluk olmadı. Ekipte

---

* Bu ara Nâzım çok sevdiği Vera ile resmi nikâh ile evlenmişti. Münevver'in çok uzun süren, bu beklenmedik gelişi Nâzım'ı şaşırtmıştı. (yazarın notu).

hiç kimse Nâzım'ın bu teklifine karşı çıkmadı. Aksine fikir iyi karşılandı. Teknik sorunlar da kolayca çözüldü. Ve ben Nâzım'a hemen ertesi gün, Münevver'in Leipzig'e gelip Bizim Radyo'da çalışabileceği haberini verdim.

Ancak Münevver Leipzig'e gelmedi. Çünkü Nâzım'ın eşi Vera buna karşıydı. Nâzım sık sık Leipzig'e geliyordu, Münevver ile Memet bu kentte bulundukları takdirde şairin onlara ısınması, eski aşkın canlanması tehlikesi vardı. Bu düşüncelerle Vera, Münevver'in Leipzig'e gelmesine şiddetle karşı çıkmış ve Nâzım onun Varşova'ya gitmesini sağlamıştı.

Aslında Varşova Münevver için Bizim Radyo'dan daha iyiydi. Nâzım'ın orada önemli dostları vardı. Münevver'i Türk Dili ve Edebiyatı üzerine uzman olarak Varşova Üniversitesi Türkoloji Bölümü'ne yerleştirdi. Böylece Münevver iyi bir işe sahip olmuş ve oradaki Türkologlarla iyi ilişkiler kurmuştu. Bizim Radyo'ya gelmiş olsaydı, kendisini nasıl bir cümbüşün içinde bulacağını bilmiyor ve Nâzım'a onu Varşova'ya gönderdiği için kızıyordu.

Bu olaydan sonra ben Münevver'i ilk defa, Budapeşte'de Uluslararası Kadın Kongresi'nde gördüm. İkimizi bir odaya koymuşlardı. Münevver iyice sarsılmıştı:

"Ne demek efendim, Nâzım bunu nasıl yapar? Bana sormadan benim yaşamımı, işimi nasıl düzenler," diyor ve isyan ediyordu.

Kuşkusuz Türkiye'den iki çocukla (Memet ve ilk kocasından doğmuş olan kızı Renan ile) Türkiye'den gizli olarak çıkmak, Nâzım'ı bulmak için bir yığın maceralardan geçmek ve sonra da Varşova'ya gönderilmek yenir yutulur gibi bir şey değildi. Münevver, "Ben Bizim Radyo'yu tercih ederdim," diyor ve Varşova'ya yerleşmenin zorluklarından, maaşının düşüklüğünden söz ediyordu. Geceleri uyku uyumuyor, elinde bir sigara odada beş aşağı, beş yukarı dolaşıyor ve, "Nâzım bunu bana nasıl yapar?" diyordu. Münevver'in bana orada anlattığı hikâye şuydu:

Münevver ve Memet Türkiye'de, Nâzım'ın annesinin Kadıköy'deki evinde göz hapsinde yaşamışlardı. Münevver'in yaşa-

mı, Nâzım'ın kaçtığı 1951 yılından kendi çıkışına kadar (1961) baştan başa çile ile doluydu. Kendisi kolejde Fransızca hocalığı yaparken, Nâzım Hikmet'in eşi olduğu için işinden atılmış, yün örerek hayatını kazanmaya çalışmış, zaman zaman da Nâzım'dan para gelmişti. Memet, yedi yaşında polis eşliğinde okula gidiyor, okulda çocuklar, "Memet'in babası komünisttir," deyip çocuğu aşağılıyorlardı. Münevver ise buna meydan vermiyor, sürekli olarak Memet'e babasının büyük bir şair olduğunu, dünyaca tanındığını, insanlık için iyi bir yaşam istediğini, iyi bir insan olduğunu anlatıyordu. Memet baba sevgisi içinde, adeta bir dâhi şair olan babasına taparak büyütülmüştü. Yola çıkarken Münevver ona, "Babana gidiyoruz!" demişti.

Bir sabah, evi gözleyen polisleri atlatarak, bir İtalyan kadını olan G. Lussu ve onun arkadaşı İtalyan kontunun getirdiği yatla Ege'ye açılmayı becermişlerdi. Hedefleri Arnavutluk'tu. Oradan Moskova'ya, Nâzım'a telefon edip kendilerini aldırtacaklardı. Münevver, Nâzım'ın resmen evli olduğunu bilmiyordu. Yatları bir Ege adası yakınlarında karaya oturunca, Arnavutluk'a gitme planı da suya düştü. Yata hücum eden dalgalarla boğuşup, büyük zorluklarla kıyıya çıkabildiler. Oradan Atina'ya ulaşmaları da ayrı bir macera idi.

Bütün bunlardan sonra Moskova'ya telefon edip Nâzım'ı buldular. Ancak Nâzım, "Moskova'ya gelemezsiniz, Varşova'ya gideceksiniz," deyince nasıl bir darbe yediklerini tasavvur edersiniz. Münevver uykusuz, perişan bütün bunları bana anlattıkça içimden Nâzım'a küfrediyordum. Ancak onun da çok zor ve çaresiz bir durumda kaldığı açıktı.

Eylül Ayında Leipzig'de

Nâzım, Havana ve Paris seyahatlerini yaptıktan sonra ağustos ayında Moskova'ya dönmüştü. Ağustos ayı tatil ayıydı. Herkes tatile gidiyordu. Radyoda beraber çalışmamız için Nâzım'ın

bir an önce gelmesi gerekiyordu. Ancak o bir türlü gelmiyordu, çünkü sevgilisi saman sarısından ayrılamıyordu. Nihayet ona bir haber uçurdum:

Neler yapmadık bu vatan için?
Kimimiz gece gündüz çalıştık
Kimimiz sarışın sevdik.

Üç gün sonra Nâzım Leipzig'de idi. Annem ile babam henüz tatile gitmemişlerdi. Babam bacaklarındaki romatizmal hastalıktan ötürü çok rahatsızdı ve bir gün bana, "Ben artık çok yaşayamayacağım," dedi. Zaten radyodan istifa ettikten sonra yaşamı çok sıkıntılı bir hal almıştı. Yaşı ilerledikçe rahatsızlıkları da artıyordu.

Babamın sözlerini derhal Nâzım'a naklettim. O, "Ben biliyorum onun güneşe ve iyota ihtiyacı var. Bütün bunlar Bakû'de var. Azerbaycan Cumhurbaşkanı benim dostumdur. Ben bu işi çözerim. Babanı Bakû'ye göndeririz, orası ona iyi gelir," dedi.

Babam bu habere çok sevindi. Nâzım da sözünü tuttu ve gerçekten babam, 1962 yılı başlarında Bakû'ye gitti ve orada çok iyi bir tedavi gördü.

Annem ile babam tatile gittikten sonra biz Nâzım ile baş başa kalmıştık. Bu sefer Nâzım gerçek bir bunalım içindeydi. Vera ile evlenmesi zaten zor olmuştu. Bu uğurda kendisine uzun yıllardan beri bakan doktoru Galina'yı bırakmak zorunda kalmıştı. Bunun üzüntüsü Vera ile beraber olmanın zevkine katılıyor, Nâzım kendini karışık duygular altında ezilir buluyordu. Bir de Münevver ile Memet gelince işler iyice sarpa sarmıştı. Bana, "Sen bilmezsin, ben Münevver'e bunu yapamam," diyordu.

Aramızda tuhaf konuşmalar geçiyordu:

"Nâzım Ağabey, hayatta âşık olmak diye bir şey var, siz de Münevver'e âşık oldunuz."

"Hayır öyle bir şey yok, ben Münevver'e âşık olmadım."

"Çocuk sevgisi insani bir şey."

"Hayır, hayvani bir şey."

Münevver Varşova'ya gittikten sonra Nâzim iki defa onları görmeye gitmiş, ilk gidişinde onlarla aynı otelde ayrı ayrı odalarda üç gece kalmıştı. İkinci gidişinde ise ayrı bir otelde iki gece kalıp dönmüştü. Çünkü Vera bu görüşmelere karşı idi. Sık sık telefon edip Nâzım'ı Moskova'ya çağırıyordu. Nâzım bana dert yanıyordu:

"İki çocuk otel odasında kavga edince, ben sinir oluyorum, ben öyle şeylere dayanamam. Münevver zayıflamış, yatla gelirken güneşte yanmış. Kapkara, kupkuru bir şey olmuş. O artık benim sevdiğim Münevver değil."

Nâzım tam bir bunalım içindeydi. Özel hayatındaki bu sarsıntı artık son darbe idi. Zaten siyasal yaşamında ağır bir darbe yemişti. Partisinden bir tokat yemiş, kovulmuştu. Moskova'da da Marat yoldaş onu uluslararası parti eylemlerinden uzak tutuyor, her fırsatta Nâzım'ın zayıf taraflarını yakalayarak onu jurnal ediyordu. Şairin özel hayatındaki bu cümbüş onun eline büyük bir fırsat vermişti.

Aslında Nâzım çok duygusal ve hiç kimseyi incitmek istemeyen bir insandı. Oysa şimdi hem Galina'yı hem de Münevver'i incitiyor, bunu yaparken de kahroluyordu. Siyasal ve özel hayatındaki bu dram onu karamsarlığa sürüklemişti. Sovyetler Birliği'nde sosyalizm uygulamasının başarısızlığı da onun için yıkıcı olmuştu. Bu dönemde yazdığı şiirlerde o günkü karamsarlığını görüyoruz:

Geliyor sıram
ansızın atlayacağım boşluğa
ne çürüyen etimden haberim olacak
ne gözlerimin çukurunda dolaşan böceklerden

durup dinlenmeden ölümü düşünüyorum
sıram yakın demek.

10 Eylül 1961, Leipzig

Leipzig dönüşü Berlin'de 11 Eylül'de yazdığı otobiyografisinde şu satırları okuyoruz:

yıkılan putların altında da ezilmedim
951 de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün
52 de çatlak bir yürekle dört ay sırt üstü bekledim ölümü

sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım
şu kadarcık haset etmedim Şarlo'ya bile
aldattım kadınlarımı
konuşmadım arkasından dostlarımın

içtim ama akşamcı olmadım
hep alnımın teriyle çıkardım ekmek paramı ne mutlu bana

bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da
insanca yaşadım
diyebilirim
ve daha ne kadar yaşarım
başımdan neler geçer daha
kim bilir.

3 Eylül 1961, Leipzig

Bir Parti Var mıydı, Yok muydu?

Leipzig'deki evimizin girişindeki yemek odasında yemek yiyoruz, annem, babam ve ben. Yıl 1962, aylardan Nisan... Kapı çalındı, açtık. Bir de ne görelim, gelen Vartan İhmalyan'dı. Bu çok büyük bir sürprizdi. Vartan'ı 1950'li yıllarda Paris'te tanımıştık. Sonra Çin'e, Varşova'ya ve Moskova'ya gittiğini Moskova Radyosu'nda çalıştığını da biliyorduk. Prag'da, başka Avrupa kentlerinde onunla beraber olduğumuz da olmuştu. Ama gecenin bu saatinde Leipzig'de ne arıyordu? Vartan:

"Ne bu kadar şaşıyorsunuz, toplantı için geldim."

"Ne toplantısı?" diye sorduk.

Vartan yanıtladı:

"A!.. Sizin haberiniz yok mu? Dış Büro toplantısı var. Yalnız ben değil Nâzım, Abidin Dino, Budapeşte Radyosu'ndan Gün, Yakup Demir (Zeki Baştımar) de burada. Sizi bulmakta zorluk çektim. Bir türlü adresinizi vermek istemediler."

Hayretler içinde kalmıştık. Tabii onu oturttuk, tatlı bir sohbete başladık. Ancak durum çok acayipti. Oldukça önemli bir toplantı tertip edilmiş ve bize haber verilmemişti. Ben küplere biniyordum. Görüldüğüne göre bu bir parti toplantısı idi. Ancak benim için önemli olan parti değil, radyo idi. Madem ki Budapeşte ve Moskova Radyolarından gelenler vardı ve orada Nâzım, Dino gibi önemli kişiler bulunacaktı, Bizim Radyo'nun bütün sorunlarını ortaya dökmek ve kararlar alınmasını sağlamak gerekliydi. Oysa biz habersiz yakalanmıştık. Bu konuda bir rapor hazırlamamıza imkân verilmemişti. Bunu Marat ve yandaşları iyi tertip etmişlerdi. Leipzig'e bu kadar kişinin gelmesi, otellere yerleştirilmesi Aram'ın önceden haberi olmadan gerçekleşemezdi. Sanki bir komplo karşısındaydık.

Yakup Demir de ayrı bir olaydı. O da galiba Münevver'den biraz sonra kaçıp gelmiş. İlk evvela Moskova'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kongresi'ne katılmış oradan da Leipzig'e gelmişti. Daha gelmeden Marat onun geleceğini bize haber vermiş ve bana şöyle demişti:

"O hıyarın biridir. Ben onu iyi tanıyorum. O hiçbir şey yapamaz."

Daha bu sözlerden ben bir iskemle kavgası olacağını anlamıştım. Yakup Demir Türkiye'den geliyordu. Orada Parti Sekreteri idi. Moskova'da iyi karşılanmıştı, Marat için bir tehlike idi. Tertip ettikleri toplantıya Nâzım ile Dino'nun da gelmesi ilginçti. Marat'ı devirmeyi, Zeki Baştımar'ın başkanlığında yeni bir düzen kurmayı mı düşünüyorlardı?

Bu toplantı Parti Dış Bürosu'nun dış ülkelerdeki aktifleri ile yapacağı bir toplantıydı. Aktifler radyolarda çalışanlardı. Bu nedenle bu toplantı benim için parti toplantısından çok bir radyo toplantısıydı. Oysa idareciler için çok önemli bir parti toplantısıydı. Parti benim için hiçbir zaman önemli olmamıştı. Önemli olan şey memleket için yapılacak işti. Eğer parti bu işi yapabilecekse önemi vardı. Oysa partinin iç çelişkileri, idarecilerin kişisel hırsları olumlu eylemler yapılmasını engelliyordu. Böyle durumlarda parti hiç olmasa da olur, diye düşünüyordum. Gerçekte Türkiye Komünist Partisi (TKP) bir çıkmaz içindeydi. Sürekli gizli çalışmak, gizli polisin içlerine sızmasına neden olmuştu. Parti üyeleri birbirlerine güvenemez hale gelmişlerdi. Partinin başına birtakım çapsız insanlar geçmiş, soğan başı olmak derdinden Nâzım'ı dahi partiden atmaya kadar gitmişlerdi. Tenkit yoktu, iman vardı. Bu partinin içinde birkaç tip komünist vardı:

1. Yürekten bu davaya inanmış, her çeşit fedakârlığa hazır bilinçli komünistler. Ne yazık ki, bunların çoğu tepedeki hırslı önderler tarafından kullanılıyorlardı. Çoğu genç olan bu üyeler bedava çalıştırılıyor, hapse düşüp işkence görüyor sonra, "Eleştirdi, grupçuluk yaptı," bahanesi ile partiden atılıyordu. Nâzım da 1937'de sekterliği eleştirdiği için, grupçuluk yaptı diye partiden atılmıştı.
2. Benim "mümin" dediğim komünistler vardı. Paris'te rastladığım bir grup genç bunlardandı. Bunlara göre, fazla düşünmek, okumak, anlamak, tartışmak gerekmiyordu. Sormayacak, inanacak, verilen görevi gözü kapalı yapacaktın. Bunlar sosyalizmi bir din haline getirmişlerdi. Sovyetler Birliği'nde bu tiplere çok rastladım. Marat da bunlardan biriydi. Ancak onu bir üçüncü kategoriye koymak daha doğru olacak:
3. Arivistler; SSCB'de bu tabir çok kullanılıyordu. Çünkü orada partili olmak birtakım çıkarları sağlamanın yoluydu; iş

bulmak, ev bulmak, araba almak, güzel bir tatil yerine gitmek, dış ülkelere seyahat müsaadesi almak vb. Bir de, parti yüksek kademelerine yaranıp, bir sekreterlik, bir grup başkanlığı elde ettiniz mi işiniz kekâdı. Bütün bunları elde edebilmek için yukarıya yaranmak gerekiyordu. Kuşkusuz Marat Parti Dış Büro Sekreterliği'ne böyle bir yolla gelmişti.

4. Bir de jurnalci "komünistler" vardı. SSCB'de, Stalin döneminde yüksek mevkilere gelmenin bir yolu da, birtakım insanların "casus" olduklarını söyleyip onların Sibirya'ya sürülmelerini sağlamaktı. Örneğin Stalin döneminde pek çok "komünist" çevresindeki insanları jurnal ederek, partiye sadakatini ispatlamış ve üst kademeye yükselmişti. TKP'de Marat'ın dışında, 1920'li yıllarda TKP'yi kurmuş olan komünistlerin hepsi Sibirya'ya sürülmüşlerdi. Sürülmemiş olan Marat'ın üstünde soru işaretleri vardı.

Çoğu sefer bu jurnalciler imanlı gözüken komünistlerdi. Arkadaşlarını ele verip tutuklanmalarına neden olabiliyorlardı. Paris'te tanıdığım bu tip komünistlerden biri Türkiye'de büyük bir tevkifata neden olmuştu.

Bütün bu nedenlerle parti, benim için gerçekten önemli değildi. Ama Nâzım için durum başkaydı. O bütün yaşamını davasına hasretmişti. Partisinin ön saflarında yer almak onun hakkıydı. Oysa önce Türkiye'deki parti yobazları onu bu hakkından mahrum etmişlerdi. Sonra da Moskova'da Marat onun uluslararası parti kongrelerine katılmasını engellemişti. Bu engellemenin Marat'tan geldiğini anlayınca, deliye dönmüştü Nâzım. Çünkü Laz İsmail çok eski bir yoldaştı, beraber hapiste yatmışlardı. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* başlıklı anılarının kahramanlarından biriydi.

Leipzig'de yaptığımız konuşmalarda parti konusundaki dertlerini bize açardı. Birkaç defa bana, "Düşünebiliyor musun beni partiden attılar bu sekterler," demişti.

Bir gün babam Nâzım'ın bu konuda hiddetlendiğini görünce ona, "Yahu Nâzım, sen partiden daha önemlisin, niye partiye bu kadar önem veriyorsun?" deyince Nâzım şu yanıtı vermişti:

"Sen bilmezsin üstadım, o kardinallerin arasında olmak önemlidir."

Kuşkusuz Nâzım için temel sorun kardinallerin arasında olmak değildi. O, partinin üst kademelerinde olduğu takdirde daha faydalı, daha verimli olabileceğini düşünüyordu. Somut olarak Bizim Radyo'da Marat egemenliğini kırmak için bu önemliydi. Belki de Yakup Demir'in (Zeki Baştımar) de katıldığı bu Dış Büro toplantısı bunu sağlayacaktı. Büyük bir ihtimalle, Nâzım, Abidin Dino'yu da bunun için Leipzig'e getirmişti.

Ben ise kendimi bir çıkmazda hissediyor, fena halde sinirleniyordum. Toplantı her ne kadar "parti" toplantısı idiyse de bunun bir bölümü radyo faaliyetlerine ayrılacaktı. Budapeşte ve Moskova Radyolarından temsilciler gelmişti. Bize haber verilmediği için, biz bir rapor hazırlamamıştık. Biz nasıl temsil edilecektik? Radyo yayınları sürüyordu. Onları hazırlamak zorundaydık. Diğer arkadaşlar gibi benim için de bir yandan çalışmak, bir yandan toplantı için konuşma hazırlamak ve oraya gitmek sorunu vardı. Eleştirilerimizi, önerilerimizi ne vakit hazırlayacak, ne vakit sunacaktık? Oysa Marat ve yandaşları olayı bizden o kadar gizlemişlerdi ki Abidin Dino'yu Aram'la Fahri karşılamış ama ona bizim adresimizi dahi vermemişlerdi.

Ben ilk evvela o günün haberlerini hazırladım ve sekretere teslim ettim. Çok iyi hatırlayamıyorum ama herhalde ilk günü toplantıya katılamadım. Üstüne üstlük bir yandan da toplantıda neler söyleyeceğimi düşünüyordum.

İkinci gün toplantıya gittiğim vakit bir gün önceki konuşmalardan haberim yoktu. Benim derdim, Bizim Radyo idi. Dogmatizmin orada önlenmesini istiyordum.

Annem Sabiha Sertel de, ben de konuşmalarımıza, "Bu toplantı bize haber verilmedi. Görüşlerimizi, eleştirilerimizi, öneri-

lerimizi içeren bir rapor hazırlamamıza imkân verilmedi," sözleriyle başladık. Nâzım, bunu duyunca yerinden fırladı:

"Marat yoldaş cevap ver!.."

Marat sıkıla sıkıla, sahte bir tebessümle, "Ne yapalım banyoyla beraber bebeği de atmışız," dedi.

Oysa Nâzım eleştirisini sürdürüyordu:

"Budapeşte grubunun böyle bir toplantıdan haberi var. Moskova'nın da haberi var. Burada Bizim Radyo sorumlularından da böyle bir rapor beklerdik. Marat yoldaşın raporu Bizim Radyo'nun raporu değildir. Dış faaliyet hakkında rapordur. Bizim Radyo için ayrı bir rapor lazımdı. Sorum, bu yoldaşlara niçin zamanında bildirilmedi?"

Bundan sonra Nâzım, Bizim Radyo'nun rolü hakkındaki görüşlerini açıkladı. Radyonun kolektif bir teşkilatçı rolü olduğunu söyledi.

Marat, uğradığı eleştirilerden sonra savunmaya geçip şöyle dedi:

"Hatadan kaçınmak lazım. Bizim Radyo'da çalışanları adamdan saymamak diye bir şey hatırımızdan geçmedi. Mesele rapor hazırlamakta değil. Demek bir hata oldu. Haber vermemek meselesi falan mevcut değil."

Daha kötüsü Marat, raporunda, Bizim Radyo'yu bir parti faaliyeti olarak gösteriyor ve hedeflerini de kendi görüşüne göre açıklıyordu. Ona göre radyo çalışmalarının amacı şunlardı:

1. Büyük yıkıma uğrayan komünist partisinin kalkınmasına, kendisini toparlamasına yardım etmek.
2. Memleketteki siyasi gelişmeleri bir yöne doğru yöneltmek.

Burada çok önemli bir sorun vardı. Marat'ın bu sözleriyle, Bizim Radyo'da daha ilk günlerde başlayan çelişkinin temel nedeni açıkça ortaya çıkıyordu. Radyonun ilk kurucuları Nâzım Hikmet ve Sertellerdi. Hedef, Türkiye'de söylenmeyen sözleri

söylemek; Nâzım Hikmet'in, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in kalemi ile kamuoyunu Menderes hükümetinin tuttuğu yanlış yola karşı uyarmak, Amerikan emperyalizmine bağlanmanın tehlikelerini anlatmak, sosyal haksızlıkları eleştirmekti. Bu radyonun parti radyosu olması söz konusu değildi. Öyle olsaydı en başta Zekeriya Sertel bu işe girişmezdi. Bizim 1957'de Prag'da yapılan konuşmada anladığımız şey, radyoyu Nâzım'ın kuracağı idi. Parti, ancak bir sponsor durumunda olacak ve partiyi Nâzım temsil edecekti. Radyoda ceberrut bir parti egemenliği öngörülmemişti.

Marat'ın raporunda ikinci çelişkili nokta, partinin, parti organlarının durumuydu. Marat 1934'te bir sekreterlik politik bürosu kurmuştu. Bir merkez komitesi yoktu. "Bugün de aralarında grupçuluk yüzünden merkez komitesi kurulamadı," diyordu. Bu durumda soruyorduk:

"Bu toplantıyı TKP Dış Bürosu örgütledi diyorlardı. Bu büroyu kim seçti? Ne vakit seçildi? Böyle bir toplantı çağırmaya yetkisi var mı?"

Annem, Vartan, ben bu konuda sorular yağdırdık. Yanıt şuydu: Yurtdışında iki merkez komitesi üyesi vardı. Onların dış büroyu seçme yetkileri vardı. Marat, "Dış büro seçilmez, oluşur," diyordu.

Kendi kendime, "Bir parti var mıydı, yok muydu?" sorusunu sormakta ne kadar haklı olduğumu düşünüyordum. Ben konuşmamda radyonun teorik ve pratik çizgileri üzerinde durdum: Askeri darbeden ne beklenebilirdi? Türk toplumunun iç çelişkileri nelerdi? "Bu tip soruları yanıtlayıp, yayınları ona göre yapmak, yazılarda vaktinden önce devrimcilik yapmamak gerektiğini," söyledim. Ayrıca radyo toplantılarında eleştirilerin kötü karşılandığını, önlendiğini belirttim. Bu sözlerime Marat'tan ve Aram'dan tepkiler geldi. Hâşâ böyle bir şey yoktu. Herkes rahat konuşuyordu. Ancak tahmin edersiniz ki bunca yıldan sonra bu tartışmaları bütünüyle anımsamak olası değil.

Fahri Erdinç, "Genelde ilerici akımları tutuyoruz. Sosyalizm uğruna mı savaşıyoruz gibi bir soruyu sormak yersizdir," diyordu. Marat ise, "Sosyalist cephe için savaşılmalı, Sovyetler Birliği ve TKP'nin işçiler ile ilişkileri belirtilmelidir," diyordu. En ilginç fikirler Nâzım'dan geldi. Nâzım şöyle diyordu:

"Bizim bugün davamız içinde her unsur olan halk hükümetlerinin kurulmasıdır. Sosyalizmi kurmak değil, sosyalizme giden yolu açmak istiyoruz.

"Merhaleden (aşamadan) bahsederken bir seyir meselesini unutuyoruz. Siyasi şuura doğru akma seyri devam ediyor. Ve bizim bunu hızlandırmak için çok daha ağır basmamız lazım. Bu pratik çalışmamız bakımından mühim.

"Marksizm işçi hareketinin içinden doğmadı, dışından geldi. Sınıf savaşı bütün merhalelerinde siyasi kavgadır daima. Ama siyasi şuur o değildir.

"Bütün mesele kemiyet (nicelik) meselesi değil, keyfiyet (nitelik) meselesidir. Mesele, yeni meydana gelecek şeyin keyfiyeti değiştirecek etkisi var mı? Etki meselesi ile ölçmezsek olmaz."

Nâzım İçin Görüşlerini Radyoda Yayınlamak Önemliydi

Nâzım konferansta yakınmıştı: "Benim şimdiye kadar parti içinde veya dışında faaliyet yapma olanağım yoktu. Dış ülkelerde, dış partilerle ilişkilerde ancak İsmail Bilen yoldaşın verdiği yetkiler çerçevesi içinde hareket edebiliyordum. Bütün faaliyetim şiirlerim, yazılarım ve Bizim Radyo'ya katkılarımdan ibaretti." Nâzım her vakit olduğu gibi Bizim Radyo'ya katkılarını sürdürdü. 1962 yazında Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak en çok işçi ağırlıklı yazılar yazdı. Okuyalım:

"İşçilerimiz Arasında Komünist Düşmanlığı" (31.07 1962):

Komünist partisi bizde kanun dışıdır. Türk komünistini kırk yıldan beri kovalarız. Yakalayıp işkence ederiz. Hapislere atarız. Ceza Kanunu'nun 142. Maddesi: "Bir sınıfın öteki sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak, yahut memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmek veya devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır," der.

Bu kadar lafa lüzum kalmaksızın da, herkesçe bilinen şeyleri bir kere daha tekrarladıktan sonra, asıl konuyu ele alacağım. İşçilerimiz gösteri yapıyorlar. Taşıdıkları dövizler arasında, bazen şöyle bir tabela da göze çarpıyor: "Biz komünist değiliz!" yahut daha da az rastlansa da "Kahrolsun Komünistler!"... Gösteriye katılan işçiler komünist olmayabilir, hatta aralarında bir tek komünist de bulunmayabilir ama ücretlerin yükseltilmesi için, grev hakkı için ve Amerikan şirketlerine karşı, lokavta karşı yapılan gösteriler de "Biz komünist değiliz!", "Kahrolsun komünistler" filan gibi dövizler taşımanın, nutuklar vermenin faydası ne? Amerikalılara, patronlara dayanan hükümet, Türk komünistlerini, Türk işçi sınıfının hâkimiyetini kurmak istiyorlar, diye yıllardır kovalıyor, hapse atıyor.

Nâzım, "'Yaşasın Türk Komünistleri!' gibi dövizlere lüzum yok," dedikten sonra yazısını şöyle bitiriyor:

İşçilerimizi komünist sözünden bile korkar bir hale getirmek patronun, hükümetin, polisin istediği şeydir. Onlar da maksatlarına varmak için ellerinden geleni yapıyor. İşçi sınıfını diledikleri gibi sömürmek, işçi hareketimizin boynuna tasmayı geçirip dilediği yöne çekmek için hükümetin, polisin, patronun, yalnız bizde değil bütün kapitalist memleketlerde, kurduğu tuzaklardan biri de komünist düşmanlığıdır. Günden güne güçlenen işçi hareketimizin bu tuzağa düşüp düşmemesi yalnız işçi sınıfımızın değil, emekçi köylüsü, esnafı, aydınıyla bütün halk sınıflarımızın kaderi üstünde etkili olacaktır.

Nâzım, bu dönemde "Sorular-Karşılıklar" başlıklı bir dizi de başlatmıştı. Bu dizinin ilk yazısı şu başlığı taşıyor: "Türkiye İşçi Sınıfı Politikayla Uğraşmalı mı?" (15.08. 1962):

> Bir fikra yazarı, bir gazetede, geçenlerde, şöyle konuştu köşesinde: "İşçiyi politikanın karanlık dehlizlerine itmek Türk işçisine asla fayda getirmez." Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?
>
> Politikanın karanlık dehlizlerinden kasıt, böyle karanlık dehlizler kurup, buralarda, halkın sırtından har vurup harman savurmak işinde aslan payını almak için sömürücü sınıf partilerinin dalaşması ise, elbette ki, Türk işçisine bu politikaya alet olmak düşmez. Mesela, Halk Partisi'yle Adalet Partisi'nin aralarındaki soyguncu iktidar kavgasına Türk işçisi niye katılsın? Yok, fikra yazarı, işçi sınıfı umumiyetle politikaya karışmamalıdır, demek istemişse, ki o yazının okuduğum tümünden o mana çıkıyor, başından büyük halt ediyor. Türkiye işçi sınıfı politikaya boylu boyunca katılacaktır ve katılıyor da. "İşçiler politikaya katılmamalı," demek, işçiler, sömürücü sınıfların iktidarına karşı eli kolu bağlı kalsınlar, sömürülmelerine karşı koymasınlar, demektir. İşçi sınıfının da, tıpkı öteki sınıflar gibi kendi menfaatlerini güden ve savunan bir politikası vardır. İşçi sınıfı politikaya katılmasın demek kendi politikasını yürütmesin, kendini soyanların politikasına boyun eğsin, demektir. Politika deyince akla ne gelir? İçerde ve dışarıda memleket işlerinin tümüyle ilgili tutulan yollar gelir. Mesela, toprak beylerinin, ağaların toprak reformunu istememeleri onların politikasıdır. Buna karşılık, emekçi köylülerin, işçi sınıfının, ilerici aydınların toprak reformunu istemeleri ve bu uğurda savaşmaları bunların politikasıdır.

Yazar, iş yasalarının kuşa benzetilmesine karşı sendikaların savaşmasını işçi sınıfının politikası, bu yasaları çıkarmanın ise patronların politikası olduğunu anlattıktan sonra şöyle diyor:

> Demokratik hakları, kendi işlerine gelecek derecede tanımak, bugün memleketimizdeki hâkim (egemen) sınıfların poli-

tikasıdır. Tersine, demokratik hakların genişletilmesi için savaşmak, işçi sınıfı başta olmak üzere, emekçi köylülerin, esnafın, ilerici aydınların politikasıdır. Büyük Millet Meclisi'ne işçilerin girmesini önlemek, yahut işçilerdenmiş gibi görünüp, sömürücülerin düdüğünü çalacakları meclise sokmaya çabalamak bir çeşit politikadır.

Yazar, bu politikanın işçi sınıfının çıkarlarıyla bir ilgisi olmadığını açıkladıktan sonra dış politika sorununa geçiyor:

Yabancı emperyalist sermayeyle birlik olup, ortaklık edip topraklarımızı NATO'nun, Amerikalıların atom rampası haline getirmek yolu ve tutumu bir politikadır ve sömürücü sınıflarımızın politikasıdır. Türk ordusunu emperyalizmin emrine vermek de onların dış politikasıdır. Hiçbir askeri pakta bağlanmamak, tarafsız, barışçı bir dış politika güdülmesini istemek ve bu uğurda savaşmak işçi sınıfının ve bu sınıfla birlikte yürüyen emekçi köylülerin, esnafın, ilerici aydınların, hatta emperyalist sermaye ile işbirliği yapmayan milli burjuvazinin politikasıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yalnız Türk yurdunun savunulması için hazırlamak, emperyalizmin, Amerikalıların açacağı bir atom harbinde harcamamak, Amerikalıların emriyle, bir zamanlar olduğu gibi, Korelere filan yollamamak Türk işçi sınıfının ve müttefiklerinin dış politikasıdır. Bu konuda daha yüzlerce örnek verilebilir. İşçilerimiz sendikaları içinde iktisadi haklarını korumak için savaşırlarken bile politika yaparlar bilfiil (fiilen).

Nâzım Hikmet burada Türkiye İşçi Partisi sorununa geçiyor. Sendikaların sürdürdükleri savaşı daha bilinçli bir şekilde yürütmeleri için TİP'i desteklemeleri gerektiğini söylüyor ve şöyle diyor:

Ama Türkiye İşçi Partisi şimdiye kadarki davranışlarıyla Türk işçi sınıfının politikasını savunduğunu göstermektedir. Sözün kısası Türk işçi sınıfı, bütün öteki sınıflar gibi politikanın dışında

değildir, içindedir. Dehlizde değil, aydınlık ve kendi sınıf politikası içinde, yalnız kendinin değil, bütün Türk halkının istekleri, hasretleri, hakları için politika savaşı yapmıştır ve yapacaktır.

"Sorular-Karşılıklar" dizisinin ikinci yazısı tarım işçileri üzerinedir. Başlık, "Tarım İşçilerinin İş Kanunu Kapsamına Girmeleri ve İşçi-Köylü İşbirliği" üstüne:

> Hükümetin elinden gelse, İş Kanunu kapsamı içine işçileri de sokmayacak. Hükümet dediğiniz öyle bütün milletin, bütün sınıfların üstünde, zenginine fakirine aynı muameleyi yapan bir kurum değil ki! Bizde hükümet dediğimiz, devlet dediğimiz şey: Büyük ithalatçı ve ihracatçılarımızın, emperyalist yabancı sermayeyle işbirliği yapan yerli para babalarının, büyük çiftlik sahiplerinin, büyük toprak işletmecilerinin, köy ağalarının hükümeti. Yalnız şu koalisyon hükümeti değil, ondan öncekiler de, çıkardıkları kanunlarla, ekonomide politikada tuttukları yolla; işçiyi, emekçi köylüyü, esnafı, zanaatkârı, yabancı emperyalist sermaye ile ortaklık etmeyen yerli tüccarı, sanayiciyi bir kere olsun korumuş mudur? Korumuşsa bir tek örnek verin! Birtakım kanunları çıkarmışsa, o da yarım yamalak çıkarmışsa çalışanların lehine, mesela iş kanunu çıkarmak istiyorsa, çıkaramamazlık edemiyor da ondan.

Yazı şöyle devam ediyor:

> Şehir işçilerinin baskısı altında sendika haklarını, yarım yamalak da olsa tanıyan hükümet, mesela kuşa çevirmeye çalıştığı grev kanununu hâlâ çıkaramadı. Şehir işçileri, tarım işçilerine göre çok daha şuurlu (bilinçli), çok daha derli topludur. Tarım işçileri, ne de olsa dağınıktırlar ve sanayi işçilerinin sınıf şuuruna ulaşmaktan henüz uzaktırlar. Hükümetin üstüne gereği gibi baskı yapmıyorlar henüz. Bundan dolayı da, büyük toprak sahiplerinin, büyük toprak işletmecilerinin ve köy ağalarının da hükümeti olan hükümet, tarım işçilerinin, ortaçağlardaki gibi

sömürülmesine aldırış etmiyor. Tersine, sıkılıp utanmadan, "Tarım işçilerini de İş Kanunu içine sokarsak, tarım ürünlerinin maliyet fiyatı artar," filan gibi laflar ediyor. Bununla demek istediği şu: Tarım işçileri de teşkilatlanırsa, grev filan yaparlarsa, kanun da buna izin verirse, büyük toprak beylerinin, köy ağalarının, hali nice olur? Tarım işçilerini, istedikleri gibi nasıl sömürüp milyonlar kazanırlar?

İkinci soru tarım işçilerinin iş kanunu kapsamına girmesi konusu üzerinedir. Soran, işçi sendikalarının "tarım işçilerini" bu yasanın kapsamına girmesini istemeleri doğru mudur, sorusunu soruyor. Yanıt özetle şöyledir:

Emekçi köylülüğün en ezilenleri tarım işçileridir. Tarım işçileri çoğunlukla işçi sınıfının bir parçasıdır. Bunları teşkilatlandırmak (örgütlemek), bunları iş kanunu kapsamı içine sokmak, sömürücülere karşı tarım işçileriyle birlikte savaşmak, emekçi köylülükle işçi sınıfımızın arasındaki işbirliğini, kardeşliği gerçekleştirecek en sağlam köprülerden biridir. Tarım işçilerinin haklarını savunan sanayi işçileri kendi haklarını savunuyor demektir.

"Sorular-Karşılıklar" dizisinin üçüncü yazısı Türk-İş Konfederasyonu Genel Sekreteri Seyfi Demirsoy üzerine. (23. 08. 1962). Soru şöyle:

Türk-İş Konfederasyonu yayımladığı bir genelgede şunları söylüyor: "Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, adı ne olursa olsun bütün siyasi partiler karşısında tam bir tarafsızlık prensibi içinde çalışma kararındadır. Bilhassa (özellikle) bundan böyle, teşkilatımız mensuplarının şahısları adına yapacakları siyasi faaliyetlerde daha hassas davranarak bu faaliyetlerini sendikacılık çalışmalarından ayırmalarını ve sendikalarımızın hiçbir suretle siyasete vasıta (araç) kılınmamasını ehemmiyetle rica ederiz." Türk-İş Konfederasyonu'nun bu genelgesine ne diyorsunuz?

Yanıt:

> Bu kararı veren kim? Hangi kongrede böyle bir karar alınmış? Bu karar, konfederasyon üyeleri işçilerin kararı mıdır? Yoksa Seyfi Demirsoy başta olmak üzere birkaç idarecinin aldığı karar mıdır? Demek ki Türk-İş Konfederasyonu, yani işçi sınıfının bir teşkilatı, Halk Partisi, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi filan gibi, patronların, sömürücülerin partilerine karşı olduğu gibi; Türkiye İşçi Partisi'ne de karşı yani doğrudan doğruya işçi sınıfının partisine karşı da, tarafsızlık, hem de tam bir tarafsızlık prensibini güdecek? Yani Türk işçisi için ha patronlar, sömürücüler ve onların politikacıları, ha işçi sınıfının menfaatlerini güdenler, hep bir! Öyle mi? Yani patronla, sömürücüyle; o patrona, o sömürücülere karşı işçi sınıfının hakları uğrunda dövüşenler arasında fark yok mu?.. Bu genelge, birtakım sendikacıların, sendikacılığı kendilerine alet edenlerin, hele Seyfi Demirsoy'un yüzündeki maskeyi düşürmüştür.

İkinci soru şöyledir:

> Seyfi Demirsoy'un 1957 seçimlerindeki Halk Partisi listesinden adaylığını koyduğunu biliyor musunuz?

Nâzım Hikmet yanıtında,

> Bilmez olur muyum? Bunu bilmeyen var mı? Seyfi Demirsoy İstanbul Halk Partisi listesinde mebus adaylığını koyduğu zaman Türk İş Konfederasyonu'nun içindeydi, sendikacıydı... Halk Partisi gibi, işçi sınıfının hiçbir hakkını tanımamış olan bir partinin milletvekili olmaya kalkışmakla, partiler karşısındaki tarafsızlık prensibini bozmamış mıydı?

dedikten sonra yazısını şöyle bitiriyor:

Tarafsızlık prensibini bozan şey, Türkiye İşçi Partisi'ni desteklemek. Seyfi Demirsoy, Türk-İş Konfederasyonu'nun işçi partilerini desteklemesini istemiyor. Bu emri kimden aldı? Geçenlerde Batı Berlin'de Dünya Hür Sendikaları Birliği'nin toplantısına katıldıydı. Bu birlik, bilindiği gibi Amerikan ve İngiliz sarı sendikalarının ve liderlerinin kulluğundadır. Seyfi Demirsoy emri Amerikalılardan mı aldı? Türkiye işçi sınıfı bir kalkınma hamlesi yapıyor. Bu hamleden, yabancı emperyalist sermayesi başta olmak üzere Batı Alman emperyalist sermayesi filan da ürküyor. Bazı sendikacılar, bu arada Seyfi Demirsoy ikide bir, "Biz sermaye düşmanı değiliz. Sınıf kavgası taraftarı değiliz," filan demekle bu efendilerini yatıştırmak istiyorlar. Türkiye işçi sınıfının hamlesi kösteklenmek isteniyor. İçimizde düşman var. Türk işçisi gözünü aç!..

"Sorular-Karşılıklar": Toplanacak Olan Zonguldak Maden-İş Sendikası Kongresi Üzerine Bu yazıda soru şöyledir:

Önümüzdeki hafta Zonguldak Maden-İş Sendikası'nın kongresi toplanacak. Bu kongre etrafında konuşmak ister misiniz?

Yanıt:

Elbette ve sevinçle.... Bu kongreyi şimdiden kendi adıma ve izin verirseniz Bizim Radyo adına selamlarım.

Nâzım Hikmet kongrenin önünde duran sorunların neler olduğunu anlatmak için gazetelerden bazı aktarmalar yapıyor:

Zonguldak'ta ölümle karşı karşıya, ölmeyecek kadar ekmek parası kazanan kırk bin maden işçisi çalışıyor... Bunlardan on bini devamlı, otuz bini münavebelidir (değişimlidir)... Sekiz saatlik çalışmaya giren yeraltı işçisi bir ekmek ve taş haline gelmiş

bir parçacık helva yer. Bu, onun sekiz saatlik çalışması sırasında aldığı kaloridir... Zaten ekserisinde (çoğunda) ciğer diye bir şey yoktur. Verem, maden işçisi arasında salgın bir hastalıktır. İşçilere idare, ayakkabı ve şayak kumaştan elbiseyi bile artık vermemektedir. Yeraltında çalışma şartları berbattır. Güvenlik tertipleri alınmamıştır.

Nâzım Hikmet bu aktarmayı şöyle yorumluyor:

Bu satırlar bile bize kongrenin önünde duran ana meselelerin neler olduğunu gösteriyor: İş ücretlerinin çoğaltılması, çalışma ve emniyet (güvenlik) tedbirlerinin alınması için kongrede kararlara varılıp bu uğurda amansız savaşmak. Bu isteklerin bir an önce gerçekleşmesi kongrenin önünde duran ilk meselelerden biridir.

Yazar, bu isteklerin yanında sağlık tesisleri, insanın dayanabileceği çalışma koşulları, haysiyetli ve normal bir insanın yaşayabileceği mesken, gıda gibi işçi isteklerini de ele aldıktan sonra ikinci soruya geçiyor:

Peki size göre bu kongre böyle kararlar alacak mı?

Yanıt şöyledir:

Yalnız belli başlılarını saydığım isteklerin gerçekleşmesi için kongre karar almazsa ona bir sendika kongresi adı verilemez.

Nâzım Hikmet sendika delegelerini işçilerin seçmediğini, sendika başkanlarının işçilerle ilgilenmediğini, bazı işçilerin kongreden haberdar dahi edilmediğini belirttikten sonra yazısına şöyle devam ediyor:

Gazetelerin yazdığına göre... kongreden önce yapılan Ereğli mitingine Zonguldak işçileri de büyük bir kitle halinde katılmak istediler. Fakat Zonguldaklı sendika liderleri açık bir şekilde mitingden yana değildiler. İşte şimdi bütün bu olaylardan sonra sorunuza karşılık vereyim:

Önümüzdeki hafta Zonguldak'ta toplanacak Maden-İş Sendikası kongresine yine yalnız puvantörlerle, kontrolörler filan gelecekse, bu kongreden hiçbir gerçek sonuç beklenemez. Kongreye, maden işçileri, hele yeraltında çalışanlar, en demokratik şartlar içinde kendi delegelerini yine kendileri gibi işçiler arasından seçip göndermelidir. Sendika üyelerinin ezici çoğunluğunu puvantörler, kontrolörler gibi üst düzey elemanlar filan değil, madeni bizzat (doğrudan doğruya) çıkaranlar oluşturuyor. Kongre her şeyden önce onların kongresi olursa, hem dertler ortaya gereği gibi konmuş olur hem de alınan kararların gerçekleşmesi için geniş işçi yığınları gerektiği zaman seferber edilebilir. Sözüm, sendika liderlerinin başı üstünden aşarak gerçek maden işçilerinin kulağına erişirse, kongreye kendi arkadaşlarını, kendileri gibi çalışanları, kendi benzerlerini seçip göndermek için ellerinden geleni yapsınlar.

Bundan sonra Nâzım Hikmet, yılın belirli günleri ocakta, belirli günleri de tarlada çalışan maden işçilerinin sorunlarından, bu noktada işçi köylü çıkarlarının birleştiğinden söz ediyor ve şöyle diyor:

Bundan dolayı kongrede işçi köylü kardeşliğinden de söz edilmeli... Sendika önderlerinin gözyaşlarına bakmadan, işçi köylü haklarının hesabı onlardan istenmeli.

Yazı şöyle bitiyor:

Zonguldak maden işçilerinin yarınları için, yakın bir gelecekte hiç değilse biraz insanca çalışabilmek ve yaşayabilmek imkânlarının gerçekleşebilmesi için şarttır.

Nâzım Hikmet'in 1963 yılındaki ilk yazısı Bizim Radyo'nun 5. yıldönümü üzerinedir. Yazısı şöyledir:

BİZİM RADYO milletimizin, halkımızın dilidir: Hakkın, hakikatin dili. Bu dil ateş bir kılıçtır, iç ve dış düşmanlarımızın başına indi ve inecektir... BİZİM RADYO, halkımızın, milletimizin kulağıdır. Hak ve hakikatin kulağı... BİZİM RADYO'nun kulağı işitti, işitiyor ve işitecektir ilk önce... BİZİM RADYO milletimizin, halkımızın gören gözüdür: Hakkın, hakikatin gözü. İç ve dış düşmanlarımızın en karanlık gecelerde kurduğu tuzakları ilk önce o gördü, görüyor ve görecektir.

BİZİM RADYO beş yıldır ay yıldızlı bir al sancak gibi dalgalanıyor, dalgalanacak; hak ve hakikat, hürriyet, sosyal adalet, demokrasi, kayıtsız şartsız milli bağımsızlık savaşımızın başında.

Menderes'in en korktuğu, en nefret ettiği ses BİZİM RADYO'nun sesiydi, faşistlerin en korktuğu, en nefret ettiği ses BİZİM RADYO'nun sesidir. Milletimizin, halkımızın kanını, canını, alın terini sömürenlerin, emperyalist sermaye uşağı para babalarının, toprak beylerinin, çiftlik ağalarının ilk ağızda boğmak istedikleri ses BİZİM RADYO'nun sesidir. Başta Amerikan emperyalistleri olmak üzere, bütün emperyalistlerin, bütün harp kundakçılarının ilk ağızda susturmaya yeltendikleri ses, BİZİM RADYO'nun sesi.

BİZİM RADYO bizi; demokrasi, sosyal adalet ve milli bağımsızlık için savaşa, milli birliğe çağırdı, çağırıyor ve çağıracaktır. Toprak reformu için... güçlü sesi kim yükseltti? BİZİM RADYO... İşçi sınıfının bütün haklarının kayıtsız şartsız savunulması için en gür sesle kim haykırdı? BİZİM RADYO... Esnafın, küçük tüccarın, memurun, aydının, milli sanayicinin haklarını kim büyük sesiyle savundu? Hayat pahalılığına, işsizliğe, ilaçsızlığa, açlığa karşı kim ilk önce yükseltti sesini? BİZİM RADYO... Türk halkının vicdanı, hasretlerinin aynası, savaşlarının bayrağı olan BİZİM RADYO; bir atom savaşında, Amerikan emperyalizminin kara gözleri için memleketin yanıp kül olmaması uğrunda da omuzlarına düşen görevi, kutsal ödevi yap-

tı ve yapacaktır. BİZİM RADYO'nun sesi bundan beş yıl önce, bütün yurtseverleri, demokrasi, sosyal adalet, tam milli bağımsızlık ve dünya barışı için milli birliğe çağırdı. Bugün yine aynı savaşa çağırıyor. BİZİM RADYO beş yıllık çalışmasının hesabını milletimizin önünde açık alınla veriyor. Bu hesap halkımızın beş yıllık savaşlarının da muhasebesidir.

BİZİM RADYO'nun 5. yıldönümü hepimize kutlu olsun.

Nâzım'ın Şiirleri

Radyoevinin geniş çalışma salonunda oturmuş Türkiye'den gelen gazeteleri okuyoruz. Annem birdenbire bağırdı.

"Bak Nâzım burada ne yazıyor! 'Nâzım Hikmet Vatan Hainidir.'"

Nâzım, gazeteyi aldı, dikkatle okudu, salonda bir aşağı bir yukarı dolaştı ve sonra şu şiiri yazdı:

VATAN HAİNİ

"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."
Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun üstüne, kapkara haykıran puntolarla,
bir Ankara gazetesinde, fotoğrafı yanında Amiral Vilyamson'un 66 santimetre karede gülüyor, ağzı kulaklarında,
Amerikan amirali.
Amerika, bütçemize 120 milyon lira hibe etti, 120 milyon lira.
"Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."

Evet, vatan hainiyim, siz vatanperverseniz, siz yurtseverseniz,
ben yurt hainiyim, ben vatan hainiyim.
Vatan çiftliklerinizse,
kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse vatan,

vatan, şose boylarında gebermekse açlıktan,
vatan, soğukta it gibi titremek ve sıtmadan kıvranmaksa yazın,
fabrikalarınızda al kanımızı içmekse vatan,
vatan tırnaklarıysa ağalarınızın,
vatan, mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,
ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,
vatan, Amerikan üsleri, Amerikan bombası,
Amerikan donanması topuysa,
vatan, kurtulmamaksa kokmuş karanlığınızdan,
ben vatan hainiyim.
Yazın üç sütun üstüne kapkara haykıran puntolarla:
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.

28 Temmuz 1962

Bu dönemde Bizim Radyo'da, Nâzım'ın yukarıdaki şiirin yanında pek çok şiiri yayınlanıyordu. Yazıları gibi şiirlerinin çoğu da memlekette işsizlik, açlık ve işçi sınıfının sorunları üzerineydi. Okuyalım:

AÇLIK ORDUSU YÜRÜYOR

Açlık ordusu yürüyor
yürüyor ekmeğe doymak için
ete doymak için
kitaba doymak için
hürriyete doymak için.

Açlık ordusu yürüyor
yürüyor ekmeksizleri ekmeğe doyurmak için
hürriyetsizleri hürriyete doyurmak için açlık ordusu yürüyor
yürüyor ayakları kan içinde.

9 Ağustos 1962

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFINA SELÂM

Türkiye işçi sınıfına selâm!
Selâm yaratana!
Tohumların tohumuna, serpilip gelişene selâm!
Bütün yemişler dallarınızdadır.
Beklenen günler, güzel günlerimiz ellerinizdedir,
haklı günler, büyük günler,
gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerine aç yatılmayan,
ekmek, gül ve hürriyet günleri.

Türkiye işçi sınıfına selâm!
Meydanlarda hasretimizi haykıranlara,
toprağa, kitaba, işe hasretimizi,
hasretimizi, ay yıldızı esir bayrağımıza.

Düşmanı yenecek işçi sınıfımıza selâm!
Paranın padişahlığını,
karanlığını yobazın
ve yabancının roketini yenecek işçi sınıfına selâm!

Türkiye işçi sınıfına selâm!
Selam yaratana!

12 Ağustos 1962

GAYYA KUYUSU

Seydi Fakıllı köyünde kadınlar art arda dizilmiş su çekerler
art arda bağlanmışlar bir tek ipe
su çekerler gayya kuyusundan,
su çekerler taş devri kadınları
otuz metre altından yerin.
Güneş yağar
toprak ölü
su uyur otuz metre derinde karanlık ve çamurlu.

Kımıl böcekleri tahılı yedi
kahvenin önünde banka memurları
toprak ölü
su uyur otuz metre derinde karanlık ve çamurlu
yıllık taksit 15 lira verilemedi.
Seydi Fakıllı köyünde kadınlar su çeker gayya kuyusundan
Uyan Anadolu'm uyan ölüm uykusundan.

30 Ağustos 1962

Nâzım'ın Sorunları

Nâzım Leipzig'e her gelişinde iş saatlerinden sonra bizdeydi. Annemle babamı kendisine çok yakın bildiği için bütün dertlerini hiç sakınmadan açıyordu. Örneğin şöyle konuşuyordu:

"Ne güzel dünya! Parayı masanın üstüne koyuyorum, Vera alıyor, çalışan kadın alıyor. Hesap kitap yok. Ohh!.. Ne güzel."

Sonra şöyle devam ediyordu:

"Ne güzel rahattım Galya'yla.* O ilacımı, perhizimi, sigaramı, içkimi her şeyimi kontrol altına almıştı. Ne rahattım! Şimdi öyle mi? Karın genç olunca** yaşlı, hasta bir ihtiyar durumunda olamazsın. Şimdi artık sigara da içiyorum, içki de. Genç kadın eğlenmek ister. Evinde eğlence tertip edeceksin. Karın genç erkeklerle dans edecek; sen, yüreği hasta ihtiyar oturup seyredeceksin. Karınla beraber plaja gideceksin. Sen güneşte duramazsın, arkada üstü kapalı bir yerde oturacaksın. O genç erkeklerle denize girecek."

Sonra şunu eklemeyi de ihmal etmiyordu:

"Bazı öyle anlar oluyor ki her şeye değer."

Durum açıktı. Nâzım Vera'yı çılgıncasına seviyordu, bu sevgi ona çok mutlu anlar yaşattığı gibi çok büyük acılar da veri-

---

* Vera'dan önce beraber yaşadığı ve kendisine çok iyi bakan doktoru Galina'dan söz ediyordu. (yazarın notu)

** Vera ondan 30 yaş küçüktü. (yazarın notu)

yordu. Nâzım kıskanç bir adamdı. Her ne kadar genç karısına özgürlük tanımış idiyse de bu özgürlük onu için için yiyordu. Bu acısını aşağıdaki şiirinde çok iyi anlatmıştır.

YAMYAMLAR

Masam, kâatlarım, yazı makinam,
üstüm başım kan içinde,
kan içinde kaldırımları geçtiğim şehirleri,
duvarlarda ellerimin izleri kan içinde,
yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber.
Mektup yaz, telgraf çek, telefon et,
geliyorum, geliyorum, geliyorum de,
ölüm, uslandır beni.

25 Ekim 1960

Nâzım yalnız özel hayatında değil, siyasal hayatında da bir bunalım içersindeydi. Bir yandan Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kötü uygulanmasından yediği darbe, bir yandan da Marat yoldaşın jurnalleri ve fikir dünyasındaki baskılar onu için için kemiriyordu. Bütün bu nedenlerle Nâzım kendisini kıskıvrak çevrilmiş buluyor, değişik şiirlerinde bir nevi ölümü beklediğini yazıyordu. Örneğin bir şiirinde, "Bütün kapılar kapandı" temasını işliyordu:

bütün kapılar kapalı inik bütün perdeler
nerdeler nerdeler nerdeler
gidilmeyen gelinmeyen bir yerdeler
dilsizler fısıldıyor sağırlara uzaktan çok uzaktan
bakışın gözleri yok koşunun ayakları
yoruldum yakalanmazı kovalamaktan
bir cıgara içeyim.

31 Mayıs 1962

Diğer bir ufak şiirinde şöyle diyor:

Yoruldun ağırlığını taşımaktan
ellerimden yoruldun
gözlerimden gölgemden
sözlerim yangınlardı
kuyulardı sözlerim
bir gün gelecek ansızın gelecek bir gün
ayak izlerimin ağırlığını duyacaksın içinde
uzaklaşan ayak izlerimin
ve hepsinden dayanılmazı bu ağırlık olacak.

31 Mayıs 1962

Nâzım 1963'te Doğu Berlin'den Vera'ya yazdığı bir mektupta da şöyle diyordu:

BERLİN MEKTUBU

2

Dört gün sonra Moskova'dayım.
Bu ayrılık da, hele şükür, bitiyor, dönüyorum.
Bu ayrılık da yağmurlu bir yol gibi arkada kalacak.
Yeni ayrılıklar gelecek,
yeni kuyulara ineceğim,
bir yerlere gidip döneceğim.
Koşacağım soluk soluğa yeni dönüşlere.
Sonra ne Berlin, ne Tanganika,
hiçbir yere değil, gideceğim hiçbir yere.
Ne vapur, ne tren, ne uçakla dönmek elimde olamayacak.
Benden mektup da telgıraf da gelmeyecek.
Sana telefon da edemiyeceğim.

Nâzım'ın ölümünden kısa bir süre önce, kendi cenaze törenini de yazdığını biliyoruz. Bu şiirden sadece bir dörtlük almak yeter:

CENAZE MERASİMİM

Bakacak arkamdan mutfak penceremiz.
Balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla.
Ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilemediğiniz kadar.
Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize...

Nisan 1963

Nâzım'ın acılarla mutluluğu birleştirdiği ruh halini anlamak için bir de şu şiire bakalım:

VERA'YA

Gelsene dedi bana
Kalsana dedi bana
Gülsene dedi bana
Ölsene dedi bana

Geldim
Kaldım
Güldüm
Öldüm

1963

Nâzım'ın Beni Paylaması

Nâzım, babamın Bakû'ye gitmesi için artık her şeyi ayarlamıştı. O gitmeden kısa bir süre önce o, ben ve Nâzım, Leipzig'de bir kahveye gittik. Oturur oturmaz Nâzım gözlerini bana dikti ve hiddetle, "Sen benim aleyhimde konuşuyorsun. Düşmanlarım bunu kullanıyor, benim aleyhimde raporlar veriyorlar," dedi.

Olay şuydu: Ben Münevver'le konuştuktan sonra, Nâzım'ın onu o biçimde bırakmasından çok rahatsız olmuştum. Nâzım'ın

çok iyi yürekli olduğunu, Münevver'i bilerek ve isteyerek o kötü duruma düşürmediğini biliyordum. Ancak zaman zaman hiddetlenip, "Canım böyle de olur mu, Münevver gibi bir insan böyle bırakılır mı?" diye Nâzım'ı eleştiriyordum. Kim bilir kim bu sözlerimi Marat'a iletmiş, o da, "En yakın dostları Nâzım'ı eleştiriyor," diye bunu onun aleyhine kullanmıştı.

"Nâzım Ağabey," dedim, "ben bir kadınım. Bir kadının, paçavra gibi fırlatılıp atılmasının ne demek olduğunu biliyorum. Bunun acısını çektim. Bu nedenle Münevver'in acılarını kolayca anladım. Sizler bir kadınla evlenene kadar şekerle bal oluyorsunuz, ama sırası gelince o kadını paçavra gibi fırlatıp atıyorsunuz. Bu benim yürek acım olduğu için bir yerlerde bir şeyler söylemiş olabilirim. Ama kesinlikle bunda bir kötü niyet düşünmeyin."

Nâzım gözlerini gözlerimin içine dikmiş, samimi olup olmadığımı anlamaya çalışıyordu. Türkiye'de yetiştirmiş olduğu genç şair N.V.'den, eski dostu Laz İsmail'den ve daha pek çok kimselerden ihanet görmüştü. Şimdi acaba ben de mi ihanet ediyordum? Sonunda böyle bir şeyin olası olmadığını anladı.

Elveda Bizim Radyo

Leipzig'den ilk ayrılan babam Zekeriya Sertel oldu. O, daha 1962 sonlarında Moskova yoluyla Bakû'ye gitti. Nâzım o sıralarda önce Tanganika'ya sonra Paris'e ve diğer Avrupa şehirlerine gittiği için Moskova'da değildi. Babamı orada Nâzım'ın yakın dostu, Azerbaycanlı Ekber Babayef karşıladı ve Bakû'ye götürdü. Bakû'de de Azeri yazarları, şairleri ve Nâzım'ın pek çok dostuyla tanıştırdı.

Babam Bakû'den çok memnundu. Orada çok iyi bir tedavi görüyordu ve Azeri aydınları arasında çok iyi dostlar edinmişti. Israrla annemle beni Bakû'ye çağırıyordu. Sonunda Azerbaycan Bilimler Akademisi'ne bağlı Türkoloji Enstitüsü'nde, bana araştırmacı olarak bir iş bulduğunu yazınca buna dayanama-

dım. Bilimsel araştırma benim uzun zamandan beri istediğim bir şeydi. Ayrıca Nâzım bulunmadığı vakit Marat ve yandaşları tarafından sabote edilen Bizim Radyo'dan ayrılmak için daha iyi bir fırsat olamazdı. Bu fırsatı kaçıramazdım. Üstüne üstlük babam orada hasta ve yalnızdı. Bana ihtiyacı vardı. Zaten ben gidince annemin de oraya gitmesi kaçınılmaz olacaktı. Sonunda ben, annemi Leipzig'de bırakarak 1963 Nisanı'nda Bakû'ye hareket ettim. Annem dişlerini tedavi ettiriyordu, tedaviler bittikten sonra o da gelecekti. Böylece Sertel ailesi Bizim Radyo'ya veda ediyordu.

Bakû'ye Moskova Yoluyla Gidiyordum

Nâzım artık Moskova'ya dönmüştü. Tren istasyonunda beni o karşıladı ve evine götürdü. Vera'yla Nâzım o akşam bir yere davetliydiler. Giderken, beni de otelime bırakacaklardı. Ne yazık ki o akşam da Nâzım'ın mutsuzluğunu görecektim.

Beni şehirdeki evine götürdü. Salona girer girmez sordu: "Burada bir değişiklik görüyor musun?" Evin eşyaları yenilenmişti. "Ben burada yokken," diyordu Nâzım, "Vera, bütün eşyaları kendi evine göndermiş. Bu gördüğün bütün eşyalar yeni. Bunun için bütün paramı, ama bütün paramı harcamış. Şimdi beş parasızım."

Ben geceyi Moskova'da geçirip ertesi gün trenle Bakû'ye gidecektim. Ne var ki yanımda bir tek ruble dahi yoktu. O zaman Doğu Avrupa ülkelerinde bir ülkenin parası öteki ülkede geçmezdi. Leipzig'den Moskova'ya elimde rublelerle gelmiş olmam olası değildi. Oysa ertesi günkü, iki günlük tren seyahatim için cebimde beş-on kuruş param bulunması gerekirdi. Nâzım'dan kendisine Leipzig'de vermiş olduğum 50 doları istedim. Bu 50 ruble ediyordu. Nâzım içeri gitti ve ancak yarım saat sonra döndü. Elli rubleyi masanın üstüne atıp, "Bu hayat yaşamaya değmez," dedi.

Bin kere pişman oldum o parayı istediğime. Tanganika dönüşü, bütün parasını Vera'ya teslim etmiş ve ondan elli ruble koparmak için yarım saat uğraşmıştı.

Nâzım bana, "Yıldız, bu akşam biz Vera'yla bir yere davetliyiz. Oraya giderken seni oteline bırakacağız," demişti. Böylece, Vera'nın giyinmesini beklerken biz Nâzım'la sohbete daldık. Ben ona bol bol Münevver ile Memet'i, Memet'in yaramazlıklarını anlattım. O da bana bir sır verdi: Münevver ile Memet Varşova'daydılar. Kışın Varşova çok soğuktu. Memet'in paltoya ihtiyacı olduğunu Nâzım'a ben haber vermiştim. Nâzım bana şöyle dedi:

"Memet'in paltosunu gönderdim. Vera'nın haberi yok."

Bundan sonra beni otelime götürmekten de vazgeçtiler. Nâzım, "Biz seni götüremeyeceğiz, sen ayrı gideceksin," dedi. Bu bir biçim kovulmaktı ve Vera'dan geliyordu. Benim uzun süre Münevver ve Memet'ten söz etmemden rahatsız olmuştu Vera. Nâzım'a hiç kızmadım, onun çaresiz olduğunu düşünüp üzüldüm. Onlardan üzülerek ayrıldım. Bu, Nâzım'ı son görüşümdü ve durum gerçekten çok üzücüydü.

IV. Bölüm
NÂZIM'IN ÖLÜMÜ VE SONRASI

Nâzım'ın Ölümü

Bir gün, Bakû'deki evimizin oturma odasında, babamla oturuyorduk, telefon çaldı. Telefonu babam açtı. "Kızım Münevver,* ne diyorsun? Çok kötü haber veriyorsun!" diyordu babam. Kötü haber Nâzım'ın ölümüydü. Telefonu ben aldım. "Ben derhal Moskova'ya gidiyorum," dedi Münevver.

"Ben de geliyorum."

Babam çok sarsılmıştı ama sağlık durumu Moskova'ya gitmesine müsait değildi. Annem, henüz Leipzig'den gelmemişti. Sertel ailesini ben temsil edecektim.

---

* Münevver, bir ara Moskova'da Nâzım'ın evinde kalmış bir Azeri heykeltıraştı.

Nâzım'ın Cenaze Töreni

Münevver'le ikimiz, hemen Moskova'ya uçtuk ve doğru Nâzım'ın apartmanına gittik. Yolda giderken, hep Nâzım'la son görüşmemizi düşünüyordum: Yeni alınan möbleler, 50 rubleyi masanın üstüne atması, "Bu hayat yaşamaya değmez," demesi, Memet'in paltosunu Vera'dan gizli göndermesi. Vera, bir canavar gibi gözüküyordu gözüme. Oysa, onun evine gidiyordum. "Ben ona gitmiyorum, Nâzım'a gidiyorum," dedim kendi kendime.

Kapıyı Vera açtı. Ben ona selam vermeden içeri girdim: İçeride Babayef, mütercim Moza, sevgilisi bir Polonyalı genç, Vera'nın bir generalin kızı olan arkadaşı vardı. Babayef perişandı. Generalin kızı, gelen telgrafları toparlıyor, telefonlara cevap veriyordu. Olayı şöyle anlattılar: Vera ile ayrı odalarda yatıyorlardı. Nâzım, her sabah olduğu gibi, erken kalkmış ve posta kutusundan gazeteyi almaya gitmiş, kapıyı açar açmaz orada yıkılmıştı. Vera uyuduğu için hiçbir şey duymamış, ancak birkaç saat sonra işin farkına varmıştı. Teşhis anjin puatrindi. Aklıma Galya geldi. Nâzım Vera'yla evleneceği sırada, "Nâzım'ın yanında muhakkak bir doktor bulunmalı, gerektiği vakit iğnesini yapmalı," demişti. Dört bir taraftan telgraflar yağıyor, telefon durmadan çalıyordu. Bütün dünya ağlıyordu Nâzım'ın ölümüne.

Naaşı, Sovyet Yazarlar Birliği'nin Moskova'daki büyük merkez binasına kaldırmışlardı. Ertesi sabah Münevver'le oraya gittik. Binanın girişindeki büyük holün ortasında bir tabut duruyordu. Yaklaştım, içinde Nâzım yatıyordu, üstü açıktı. Sanki tatlı bir uykuda gibiydi. Bir genç kız geldi, bir buket çiçek koydu tabutun üstüne. Nâzım, sanki bıyık altından gülüyordu. Birden kendimi toparladım: Bu Nâzım'dı! Benim bebekken tanıdığım, bir ömür boyu kaybedip bulduğum, çocukluk aşkım, dâhi şairim ve nihayet bir dost, bir insan gibi sevdiğim Nâzım! Gözlerime yaşların hücum ettiğini hissettim. Karşıma baktım. Babayef bana bakıyordu. O da ağlıyordu. Göz göze geldik. Anlaşmıştık, Nâ-

zım sevgisinde beraberdik. Bağıra bağıra ağlamamak için kaçtım oradan. Sakin bir köşede içimi döktüm.

İçeri salona geçtiğim vakit orada büyük bir kalabalık buldum. Kim yoktu ki! Viyana'dan tanıdığım büyük yazarlar, bilginler, şairler, gazeteciler, Nâzım'ın yakın dostları, onu şair olarak seven Moskovalılar, Sovyet yazarları, dünyanın dört bir ucundan gelmiş aydınlar. Paris'ten tanıdığım bir yazar geldi yanıma, "Yıldız," dedi, "öğleden sonra Münevver'le Memet geliyorlar." Buradan bir grup gidecek onları karşılamaya, hepsi Rus. Münevver'i tanıyan, ona yakınlık gösterebilecek kimse yok içlerinde. "Kim örgütlüyor bu işi?" diye sordum. Bu sorum üzerine, yazar bana Anna Stepanovna Tveritinova'yı tanıttı. Tveritinova meşhur bir Türkolog, tarihçiydi. Sonra benim Moskova'da en büyük dostum olacaktı. Kendisine durumu anlattım. Anna anlayışlı bir kadındı. Münevver'le Memet'i karşılamaya beraber gitmeye karar verdik. Münevver, törenin birinci gününe yetişemiyordu. O sabah, şeref nöbeti vardı.

Dünyanın dört bir tarafından gelmiş şairler, yazarlar, dostlar ellerine birer meşale alıp Nâzım'ın naaşı etrafında dönüyor, sonra meşaleyi bir başkasına teslim ediyorlardı. Bu saygı duruşu aynı zamanda güzel bir vedalaşmaydı. Bu duruşu ben büyük bir gururla yaptım. Elimde meşale Nâzım'ın etrafında dönerken, annemi, babamı, Nâzım'ın Türkiyeli dostlarını düşünüyordum. Sanki onlar adına, bütün Türkiye halkı adına veda ediyordum Nâzım'a. Nâzım uluslararası bir şair muamelesi görüyordu orada. Ben de bundan büyük bir gurur duyuyordum. Ancak yalnızdı. Çok sevdiği yurdundan, Türkiye'den kimse yoktu. O boşluğu belki birazcık doldurabilmiştim.

Bundan sona yanıma Galya geldi: "Yıldız, bugün Münevver geliyor. Beni muhakkak onunla tanıştırmalısın. Nâzım'ın vasiyeti benim elimde. O vasiyeti ben yazdırdım Nâzım'a. Mirasını Münevver'e, Memet'e ve TKP'ye bırakıyor. Bu vasiyeti ben Münevver'e kendi elimle vermeliyim," diyordu Galya. Tabii ki

bu işi yapacaktım. Öğleden sonra Anna'yla ikimiz, Varşova'dan gelen Münevver'le Memet'i karşıladık.

Ertesi sabah hepimiz mezarlıktaydık. Nâzım'ı Novo Deviçi Mezarlığı'na gömüyorduk. Bu mezarlık, büyük adamlara ayrılmıştı. Mezar taşlarının üstünde Puşkin, Çaykovski gibi isimler görünüyordu. Büyük ve seçme bir kalabalık toplanmıştı mezarın başına. Şairi toprağa vermeden, Sovyet Yazarlar Birliği'nin başkanından başlayarak, birçok önemli şahsiyet, onun dünya edebiyatına katkıları, insanlığın geleceği için verdiği savaştan söz ettiler. Kendine layık bir törenle, uluslararası bir ozan gibi gömülüyordu Nâzım. Konuşmalar bittikten sonra, Vera kendini cesedin üzerine attı. Bağıra bağıra ağlıyor; sanki Nâzım'ın gömülmesini önlemeye çalışıyordu. Ceset, mezara indirilirken, sanki o da beraber inecekmiş gibi, yerden yere atıyordu kendini. Galya mezarın başına dikilmişti. İçten, samimi gözyaşları döküyordu. Münevver'le Memet, asker gibi dimdik duruyorlardı. Münevver'in yüzü taş gibiydi, hiçbir ifade okumak mümkün değildi. Memet, ağlamak istiyor, fakat kendini tutuyordu. Hayatımın en acı günlerinden birini yaşıyordum. Nâzım'a, hepimiz bir biçimde veda ederek, ayrıldık mezarlıktan.

Törenden sonra, Münevver, Memet, Galya, Anna ile hep beraber Münevver'in oteline gitmemiz kararlaştırılmıştı. Orada, Galya, Münevver'e Nâzım'ın vasiyetini verecekti. Tam otomobile gireceğimiz sırada önümüze bir adam çıktı. Otomobilin kapısını tutuyor, içeri girmemize müsaade etmiyor ve durmadan konuşuyordu:

"Nâzım'ın kır evi müze haline getirilmeli, ya Galya ya da Münevver bu evin müdiresi olmalı. Nâzım'ın oturduğu sokağa 'Nâzım Hikmet' sokağı adı verilmeli..." vs. vs.

Hepimiz şaşırmıştık. Bu adamı kimse tanımıyordu. Nihayet öğrendik: Bu adam Şükrü'ydü. Stalin döneminde Sibirya'ya gönderilen Türk komünistlerindendi. Önerileri ilginçti ama sırası değildi. Kendisinden özür diledik.

Münevver'in otelinde Galya, Nâzım'ın vasiyetini Münevver'e teslim etti ve Nâzım'ın, ondan ayrılmadan önceki durumu, sağlığı vs. hakkında ilginç şeyler anlattı. Münevver küçük bir baygınlık geçirdi. Bu acı gün de böyle bitti.

Serteller Ölümünden Sonra da Nâzım'ı Bırakmadılar

Bu sırada annem Sabiha Sertel Leipzig'de, babam ise Bakû'deydi. Onlar Nâzım'ı son yolculuğuna gönderemediler ama şairle ilgilerini sürdürdüler. Sabiha Sertel 1963 yılında yazdığı, "Nâzım Hikmet İle İlgili Bazı Anılar" başlıklı yazısında şöyle diyor:

> Nâzım Hikmet için yazdığım bu yazı, onun edebi şahsiyetini veya politik faaliyetini belirtmek için yazılmış değildir. Sadece, 1928'den aramızdan ayrıldığı güne kadar beraber çalıştığımız günlere ait bazı hatıralardır.
>
> Nâzım'ın hayatı, eserleri, kavgası üstüne bir eser yazmak isteyenlere yardımcı olabilir. Nâzım'ın 1928'de Moskova'dan döndükten sonraki hayatını yakından bildiğim için, herkesçe bilinmeyen noktaları belki aydınlatabilirim.

Sabiha Sertel Nâzım Hikmet'in *Resimli Ay* dergisine gelişini ve orada beraber çalışmalarını anlattıktan sonra yazısına şöyle devam ediyor:

> Nâzım bir taraftan şiirler yayımlıyor, bir taraftan da sosyalizm davasına adam kazanmaya çalışıyordu. Nâzım'ın yeni bir teknikle yazdığı şiirler, İstanbul'un kültür merkezi olan "Babıâli"de bir bomba gibi patladı. Burjuva ediplerinin gözleri kamaştı. Nâzım'ın şiir sanatında eski kalıpları kırıp atmasına isyan ettiler. Kendi mecmularında Nâzım'a karşı hücuma geçtiler. Fakat Nâzım'ın tesiri altında yeni bir nesil türemeye başlamıştı. Genç şairler Nâzım'ın tekniği ile şiir yazar oldular. Onun gibi

şiire sosyalist muhteva sokmaya başladılar. Bu şairlerin şiirleri *Resimli Ay*'da yayımlanıyordu. Yeni şairler Nâzım'ın etrafını bir halka gibi çevirmişlerdi. Bundan sonra *Resimli Ay* bütün ilerici yazarların, müelliflerin toplandığı bir mecmua oldu.

Sabahattin Ali, Sadri Etem,* Mahmut Yesari, Peyami Sefa gibi o zamanın tanınmış edipleri *Resimli Ay*'ın etrafında toplanmışlardı.

Sadri Ertem, Nâzım'ın fikir ve edebiyat hayatında yaptığı inkılabı *Resimli Ay*'ın Haziran 1930 tarihli sayısında, "Hem Materyalist, Hem Şair Olmak Kabil midir?" başlıklı yazısında şöyle anlatıyordu:

> Yeni bir ses var, Nâzım Hikmet'in sesi. Şairlerin dilinde aynı sesi veren, ahenkleri birbirine benzeyen manzum kadavralar arasında Nâzım'ın sesi, bir tunç gibi, demire inen bin beygir kuvvetinde bir balyoz gibi gümbürdüyor.
>
> Nâzım şairdir. Ve yepyeni bir mektebin başıdır. Bu mektep hem dış, hem iç bakımdan yenidir. Nâzım'ın "835 Satır"ı olsun, "Jokond ile Sİ-YA-U"su olsun veya "Varan Üç"ü olsun, bütün yazılarında göze çarpan bir şey var: Nâzım'ın yeniliği. Nâzım'ın şiirlerini okuyan bunu derhal fark eder. Nâzım'ın mısraları nefes alır. Onun harfleri değil, noktaları bile, üzerlerine basıldığı zaman ses veren birer elektrik düğmesidir. Mısraların bu hale gelmiş olması, onun ne kadar kalıplardan kurtulduğunu gösterir.
>
> Nâzım sanatını ve yaşayışını bir felsefe sistemine sıkı sıkıya bağlamış bir adamdır. Bu felsefe materyalizmdir. Şiir onun elinde bir inkılap vasıtasıdır. Nâzım nasıl "Berkley"de felsefesinin ana hatlarını çizmiş, "Bahri Hazer"de diyalektik materyalizmin eşsiz numunesini vermişse, her şiirinde de bize olduğu gibi görünmüştür.
>
> "Yoksa bazılarının ters anladığı gibi değil..."

---

* 1938'de Ertem soyadını almıştı. (yazarın notu)

Bu satırlar, o zaman ilerici edipler arasında Nâzım'a verilen değerin bir ifadesidir. Fakat burjuva edip ve şairler sanat hayatında doğan bu yeni sesten hoşlanmadılar. Açıktan açığa ona karşı hücuma geçtiler.

Sabiha Sertel'in Nâzım Hikmet ile İlgili Anıları

Nâzım'ın Hicivleri

Nâzım bu hücumlara hiciv mahiyetinde yazdığı şiirlerle cevap verdi. Hücum edenler Yakup Kadri, Ahmet Haşim gibi tanınmış edipler ve şairler, Hamdullah Suphi gibi de şair bozmaları idi. Nâzım, Yakup Kadri'ye "Mukaddes Apis Başlı Adam," Ahmet Haşim'e "İki Serseri Var" başlıklı şiirleriyle cevap verdi. Ahmet Haşim, "Sanat, sanat içindir," diyen, kendisi için şiir yazan bir şairdi. Halk ve cemiyetle hiçbir ilgisi yoktu. Hatta o zamanlar şiiri bırakarak, bir Fransız şirketinin idare meclisinde üye olmuştu. Nâzım'ın ona verdiği cevap *Resimli Ay*'ın Eylül 1930 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

Bütün bu hücumlara rağmen, yeni teknik ve yeni muhteva ile yazan şairler çoğalıyor, Nâzım'ın tesir ve nüfuzu artıyordu. Hatta, küçük kızım Yıldız her akşam onun şiirlerini dinleye dinleye, onların ahengini kapmış, hastalığında "Yatakta bir hasta var" başlığı altında bir şiir yazmıştı. Şiiri okur okumaz Nâzım'ın gözleri doldu. "Bu şiiri *Resimli Ay*'da basalım," dedi. Ve şiirin altına sevincini belirten birkaç satır yazdı. O, "Yıldız'ın başarısında yeni şiirin muazzam zaferini" görüyordu. "Yeni şiir tekniği hayata o kadar yakın ve canlı, okuma lisanına o kadar bağlıdır ki yaşının küçüklüğüne rağmen, zeki ve istidatlı Yıldız, onu çabucak kavrayabilmiş ve güzel bir şiir numunesi vermiştir," diyordu.

Nâzım, burjuva şair ve ediplerine karşı açtığı savaşa "Putları Yıkıyoruz" kampanyasıyla devam etti.

Nâzım bu kampanyada Namık Kemal, Abdülhak Hamit gibi en büyük şair ve edipleri ele alıyor, bunların şiirlerindeki eksikliği gösteriyor, muhteva yoksulluğunu belirtiyordu. Bunların sadece gül ve bülbülden, kadın ve havadan bahseden şiirlerini tenkit ediyordu. Bu kampanya yalnız gericiler arasında değil, bazı ilericiler arasında dahi hoş karşılanmamıştı.

Abdülhak Hamit kendisine yapılan hücumdan sonra, bir akşam Nâzım'ı yemeğe davet etti. Davetname geldiği zaman mecmuanın yazı işleri odasında oturuyorduk. Nâzım evvela düşündü, sonra, "Atatürk'ün davetini reddettim ama, bir şairin davetini reddedemem," dedi. Atatürk o zamanlarda Nâzım'ı dinlemek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndaki sofrasına davet etmiş ve Nâzım, "Ben denizkızı Eftelya* değilim," deyip bu daveti reddetmişti.

Ertesi gün Nâzım'a intibalarını sorduk.

"Burjuva ama büyük şair," dedi. "Beni karısı Lüsyen Hanım'la kapıdan karşıladılar. Abdülhak Hamit uzun boyu, bacaklarına kadar sarkan siyah redinkotuyla adeta bir İngiliz lorduna benziyordu. Hele tek gözündeki monokl, ha düştü, ha düşecek diye ödüm kopuyordu. Beni mükellef bir salona aldılar. Lüks avizeler, XIX. Louis stili bir salon takımı. Kendimi bir sarayda sandım. Bir sofra, bir sofra... Londra'dan getirtilmiş Skoç viskileri ve çeşit çeşit içkiler. Masanın bir ucundan öbür ucuna kadar kuş sütüne varıncaya kadar her şey var. Salonda bir yabancı misafir daha vardı. Dört kişi sofraya oturduk. Ben mahcup bir çocuk gibiydim. Abdülhak Hamit bir sanat bahsi açtı. Sanat tarihini, çeşitli edebiyat mekteplerini, şiirde, edebiyatta ve tiyatroda meydana gelen değişmeler öyle bir anlattı ki, karşısında cehlimi duydum. Fakat ben de ona, onun bilmedikleri, realist sanattaki

---

* Denizkızı Eftelya, sarayda konserler veren güzel bir sanatçıydı. (yazarın notu)

yeni gelişmeleri anlattım. Büyük bir ilgiyle dinledi. Sonra dedi ki: 'Putları kırmakta haklısınız, biz de edebiyat hayatına atıldığımız zaman, aynı şeyi yaptık. Divan edebiyatını yıkıp, Tanzimat edebiyatını getirdik. Türk edebiyatında yeni hamleler yaptık. O vakit biz onları yıktık, şimdi de siz bizi yıkacaksınız.' Abdülhak Hamit'in bu geniş görüşüne hayran oldum. Oysa ben çetin çarpışmalar yapacağız sanmıştım."

Sonra Nâzım bir ok gibi yerinden fırladı, elleriyle sarı saçlarını karıştırdı:

"Bunların hepsi iyi, hoş ama gözünü gözlerimden ayırmayan genç karısı Lüsyen, masanın altında ayağıma bastı," dedi ve gülüştük.

Sesini Kaybeden Şehir

Nâzım'ın başlıca hedefi, Türk şiir ve edebiyatında inkılap yapmak değildi. Onun için en önemli mesele işçi sınıfının inkılapçı şuurunu uyandırmak, onu savaşa çekmekti. O zaman memlekette işçi sınıfı henüz teşkilatlanmış değildi. Sendika kurma hürriyeti, grev yapma hakkı tanınmamıştı. Komünist partisi legal faaliyet gösteremiyordu. Nâzım, şiirleriyle bazen açık, bazen kapalı, işçilere savaş azmini aşılamaya çalışıyordu. Mecmuaya işçilerden mektup geldiği zaman sevgilisinden mektup almış bir âşık gibi sevinir, mektupların cevaplarını kendisi yazardı.

Sıcak bir yaz günüydü. Nâzım merdivenleri koşa koşa çıkarak, soluk soluğa odaya girdi:

"Haberiniz var mı, şoförler grev yaptı," dedi. "Onlara Sirkeci'de rastladım, yanıma koştular, 'Nâzım, belediye vergileri arttırdı, biz de işi bıraktık,' dediler."

O zaman İstanbul'da otobüs servisler yoktu. Bütün vasıtalar durmuştu. Yalnız tramvaylar işliyordu. Nâzım hemen setresini çıkardı, masanın başına geçti, "Sesini Kaybeden Şehir" başlıklı şiirini yazdı. Şiirden bir parça:

Adedi devir
sıfır.
Şehir
sustu.
Kenetlendi nokta nokta şehrinin
asfalt-beton çenesi:
bin dokuz yüz nokta nokta senesi
nokta nokta
ayında..
Cadde boş.
Bir uçtan bir uca koş.
Cadde boş
bomboş
cebim gibi...
Kesildi akmıyor su...
Ne bir motor uğultusu
ne dönen bir tekerlek var.

Tren Yolculuğu

Nâzım, gençleri ve yazarları davasına kazanmak için onlarla saatlerce münakaşalar yapardı. Bir ara Peyami Safa'yı kazanmak sevdasına düştü. Peyami kuvvetli bir yazardı. Fakat hırçın, aksi, kokain çeken serseri bir gençti. Ona rağmen Nâzım onunla meşguldü. Bir gün uzun bir münakaşadan sonra, Peyami dedi ki:

"Sizlerle bir trene bindik. Beraber seyahat ediyoruz. Ben demokrasi durağına kadar sizlerle beraberim, ondan sonrası için allahaısmarladık."

Fakat Peyami, demokrasi durağına varmadan trenden indi. Hitler'in arabasına bindi. Türkiye'de faşizmin, bilhassa İkinci Dünya Savaşı sırasında Hitler'in en büyük avukatı oldu. Nâzım hakkında en çirkin yazıları yazan, onu ve beni polise jurnal eden Peyami'dir. Nâzım, Peyami hakkında da, "Yetimi Safa" başlıklı bir hiciv yazmıştır.

Köylü-Aydın İttifakı

Bir gün, büroda çalışıyorduk. İçeriye uzun boylu zayıf bir genç girdi. Elindeki yazıyı masanın üstüne bırakarak, "Size bir yazı getirdim," dedi.

"Ben Emin Türk, Muallim Mektebi'ni bitirmiş bir köylü çocuğuyum. Köyümden geliyorum. Mecmuaya 'Köyümde Neler Gördüm?' başlıklı bir yazı getirdim."

Nâzım daha yazıyı okumadan, "Aman evladım, sen bize her vakit yaz," dedi.

Nâzım için köylü aydınları kazanmak, muhitindeki aydınları kazanmaktan çok daha önemliydi. Yazıyı mecmuada yayımladık. Aynı sayıda benim de bir Amerikan mecmuasından tercüme edip ilavelerle geliştirdiğim bir yazım çıktı. "Savulun, Geliyorum" başlığını taşıyordu. Bu yazılardan dolayı savcı, Emin Türk'le benim aleyhimde ağır ceza mahkemesinde dava açtı.

Beni Atatürk'e ve Türk milletine hakaretle, Emin Türk'ü de sınıflar arasına nifak sokmakla suçlandırıyordu.

Benim için istenen ceza 20 yıl hapis, Emin Türk için ise 3 yıl hapis idi.

Avukat, benim yazımın ilmi mahiyette bir yazı olduğunu ispat için üniversite profesörleriyle yazarlardan şahitler dinlenmesini, Emin Türk'ün yazdıklarının da gerçeğe uygun olduğunu ispat için köyünden şahitler getirilmesini istedi. Mahkeme bu isteği kabul etti. İkinci celsede Emin Türk'ün köyünden getirdiği köylüler ile benim için üniversiteden gelen aydın şahitler mahkemede yan yana şehadet sandalyesine oturdular. Savcı, isteğinde ısrar etti. Karar başka güne bırakıldı. Mahkemeden çıkıp büroya geldik. Tabii müteessirdik. Nâzım, hemen merdiven ağzına koştu, aşağıdaki kahveciye seslendi:

"Mehmet, bize çok şekerli sekiz kahve."

Nâzım herkese Mehmet derdi. Arkadaşlar sordular:

"Neden çok şekerli?"

Nâzım gülerek cevap verdi:

"Siz mahkemenin gidişine bakmayın, biz bugün büyük bir zafer kazandık. Mahkemede köylü-aydın ittifakını kurduk. Yarın da köylü-işçi birliğini kuracağız."

Nâzım'ın Şiirlerinin Plağa Alınması

Nâzım'ın "Bahri Hazer" ve "Salkımsöğüt" şiirleri, Sahibinin Sesi Kolombiya müessesesi tarafından plağa alınmıştı.

Bir gün Erenköy'de bir kır kahvesinde oturuyorduk. Masalarda tek tük yapı işçileri vardı. Civardaki bir yapıda çalışıyorlardı. Kahveci, Nâzım'ın plaklarını gramofona koydu. Az sonra, masaların hepsi doldu. Nâzım'ın gözlerinde ateşler yanıyordu. "Yirmi beyanname dağıtsam bu kadar işçiye okutamazdım," dedi.

Arkadaşlardan biri sordu:

"Bu plaklar için kaç para aldın?"

"Kaç para aldığım değil, plakları yapan müesseseye kaç para vermekliğim lazım, onu bana sor. Param olsa, bu plakları üstüne para vererek çoğaltır ve yayardım," dedi.

Nâzım'ın plağa alınan şiirleri kahvehanelerde, lokantalarda, evlerde çalınıyordu. Hükümet telaşa düştü. Kahvehanelerdeki plakları toplattı. Genel yerlerde bunların çalınmasını yasak etti.

İmzasız Adam

Nâzım, fazla dikkat çekmemek için *Resimli Ay*'daki şiirlerinin bazılarını bu adla yayımlamıştı. Birçok yazılarının altında da hiç imzası yoktu. Süleyman adıyla yazılmış yazıları vardır. "İmzasız Adam" imzasıyla yayımlanan şiirlerinden birini aşağıda veriyorum.

İHTİLÂLİ KEBİR

Dördü de önümdeydi.
Kan içindeydiler.

Severim kanı:
anamın rahminde olduğu
ve giyotin sepetine dolduğu
için...

Dördü de önümdeydi.
Kan içindeydiler.
Yetiştim onlara,
omzuma değdiler:
"Kahrol Danton.
Ölmelisin Robespiyerim..
Yaşasın Marat!
Ben Baböfle beraberim"
dedim
ve geçtim onları..

Robespiyer, Danton
Baböf, Marat..
Ne başlangıç, ne son,
doğan, ölen, be anaçkom
doğan, ölen, doğan hayat...

Nâzım'ın "İmzasız Adam" diye yazdığı şiirlerden biri de "Arife"dir. Bir gün galiba Beyazıt Meydanı'nda gençlerle bir konuşma yapmış. Bu sebepten tevkif edilmeyi bekliyormuş. O gün matbaaya gelince, masa başına oturup şu şiiri yazmıştı:

Bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim kodese...

Moskova'ya Gidiş

Nâzım eski arkadaşı Vâlâ Nureddin ile Moskova'ya ilk gidişlerinin hikâyesini bize anlatmıştı:

"Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya gitmiştik. Bir müddet orada kaldıktan sonra, Moskova'ya gitmeye karar verdik. Büyük Oktobr İnkılabı üzerimizde öyle bir etki yapmıştı ki, İnkılabı yakından görmek, orada okuyup yetişmek istiyorduk. Bu amaca varmak için her güçlüğü göze almıştık. Ankara'ya gelirken Hâkim Ziya adında bir arkadaş daha edinmiştik. O da bizimle beraber Moskova'ya gidecekti. Fakat paramız yoktu. Ziya bize para bulmayı vaat etti. Aksiliğe bakın ki, o günlerde Ziya'yı askere aldılar, biz parasız yola çıkmak zorunda kaldık. Elimizdeki para tren biletine bile yetmiyordu. Yarı yola kadar bilet aldık. Ondan sonraki yolu yürüyerek gittik. Yollarda pabuçlarımızın tabanı patladı. Uzun bir müddet yalınayak yürüdük. Yanımızda satılabilecek bir benim saatim, bir de halis İngiliz derisi bavulun bize hayli para getireceğini sanıyorduk. Fakat alıcılar bize beş liradan fazla vermediler. Çünkü bavul deri değil, mukavvaymış meğer.

"Çaresiz aldık parayı. Akşam yemeği yiyecek paramız yoktu. Ertesi gün İstanbul'dan tanıdığımız Şevket Süreyya'ya rastladık. O bizden önce gelmiş, bir okulda öğretmenlik ediyormuş. Bir müddet Batum'da kaldık. Sonra Moskova'ya gittik."

Nâzım Moskova'da ilk günlerini "19 Yaşım" şiirinde belirtir. Fakat en önemlisi Nâzım'ın Anadolu'ya dönüşü, Anadolu'ya ait kıymetli şiirler yazmasına yardım etmiştir. Mesela, "Anadolu" ismini taşıyan şiiri, "Türk Köylüsü" şiirleri bunlar arasındadır.

"Anadolu" şiiri şöyle başlar:

Kafamızda güneş
ateş
bir sarık.

Arık toprak
çıplak ayaklarımıza çarık
İhtiyar katırından
daha ölü bir köylü
yanımızda,
yanımızda değil
yanan
kanımızda.

Nâzım bu şiiri şöyle bitirir:

Artık
Hepinizin kafasına
şu
daaaaaank
Desin:
Köylünün toprağa hasreti var,
toprağın hasreti
makinalar!

Kafatası

Nâzım, o devirdeki çalışmalarıyla yalnız şiire yeni bir şekil ve edebiyata yeni bir muhteva getirmekle kalmadı. Yazdığı piyeslerle de sahneye yeni bir ruh getirdi. İlk yazdığı *Kafatası* piyesi ilk defa İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynandı. Tiyatronun müdür ve rejisörü Ertuğrul Muhsin, Moskova'dan dostuydu.

Nâzım'ın piyesi sahneye konduğu akşam, tiyatro kapılarına kadar doluydu. İstanbul'un birçok tanınmış şair, edip ve aydın-

ları orada toplanmıştı. Nâzım o akşam gayet şık giyinmişti. Galiba kendisini sahneye çıkaracaklarını tahmin etmişti. Eser büyük bir başarı kazandı. Oyun bittikten sonra, onu sahneye çağırdılar. Herkes ayakta alkışlıyordu.

Bundan sonra Nâzım'ın bir-iki piyesi daha oynandı. Nâzım tiyatro artistleri arasına da girmişti. Genç ressamlar tablolarında hayatı aksettirmeye başlamışlardı. Bu tablolarda köylü ve işçilerin, halkın sefaleti görünüyordu. Bunda Nâzım'ın payı çoktu.

Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet

Sabahattin Ali Almanya'dan yeni gelmişti. *Resimli Ay*'da küçük hikâyeleri çıkıyordu. Nâzım Sabahattin'in hikâyelerini romantik buluyor, ona realist hikâyeler yazmayı tavsiye ediyordu. Ekser akşamlar bizim Kadıköy'deki evde toplanırdık. Sanat münakaşaları yapılır, rejim meseleleri, Türkiye'nin sosyalizme geçiş imkânları tartışmak konusu oluyordu. Sabahattin Ali soldu, fakat komünizme daha gelmemişti. Nâzım onu yalnız realist sanata değil, savaşta beraber olmaya da davet ediyordu. Bu tartışmalar çok defa gece yarılarına kadar sürerdi. Sabahattin'i roman yazmaya teşvik eden de Nâzım Hikmet olmuştu. Sabahattin'in ilk romanı *Kuyucaklı Yusuf* Resimli Ay Matbaası'nda basılmıştı. Nâzım makinelerin başında ilk sayıyı almak için bekliyordu. İlk kopyayı alıp da yukarı geldiği zaman Sabahattin'den fazla o seviniyordu. Gözlerinde, "işte bu romancıyı ben yarattım," diyen bir ifade vardı.

Aradan 14 yıl geçti. Hapishaneden çıkışında Nâzım'la görüştüğümüz gün, Sabahattin'in öldürülmesinden söz açıldı. Nâzım boynunu bükerek, "Bir kurban daha verdik, ne yapalım, zafere kanlar içinde varacağız," dedi.

Babasının Ölümü

Nâzım'ın babası eski bir hariciye memuruydu. Birinci Cihan Harbi'nden sonra memurluktan ayrılmış, Kadıköy'de bir sinemanın müdürü olmuştu. Nâzım babasını çok severdi, Hikmet Bey'in bir köpeği vardı. Nâzım ona, Mussolini adını takmıştı. Mussolini bir gün babasını ısırdı. Yapılan muayenede köpeğin kuduz olduğu anlaşıldı. Babasına kuduz aşısı yaptılar. Fakat daha önce tetanos aşısı yapılmış olduğu için bu ikinci aşı, Hikmet Bey'in ölümüne sebep oldu.

O gün, Hikmet Bey'in evine gittik. Cenazeyi içerde bir odaya yatırmışlardı. Nâzım, üvey annesi ve kardeşleriyle başka bir odada oturuyordu. Çok mahzun ve üzüntülüydü. Bir ara, ölüyü bekleyen kadın heyecanla koşarak geldi:

"Nâzım Bey, babanızın yüzü terliyor, galiba ölmemiş," dedi. Nâzım hemen heyecanla yerinden fırladı. Fakat odadakilerden biri kolundan çekti:

"Şiir yazmasını bilirsin de, ölüm teri nedir bilmezsin galiba," dedi.

Nâzım canlanan ümidi ölmüş bir çocuk gibi yerine oturdu, bir ara gözlerini kapadı ve sonra bize dönerek, "Mussolini'nin köpekleri milyonlarca kardeşlerimizi öldürüyor. Onun adını taşıyan köpek de babama kıydı," dedi.

Son yazdığı romanın (*Romantika*) kahramanını da bir kuduz köpek ısırmıştır. Mümkündür ki, Nâzım babasının kuduz köpek tarafından ısırılmasından mülhem olmuştur.

Nâzım'ın Çocuk Tarafları

Bir yere otomobille gidilecekse, adeta çocuk gibi sevinirdi. Aylığını daha ayın başında bitirirdi. Bir gün sordum:

"Nâzım paranı neden çabuk bitiriyorsun?"

"Birkaç gün yedim, içtim, bir çift kundura aldım, kalanını da taksiye verdim."

Maaşını aldığı zaman ilk işi otomobile binmekti. Son defa hapishaneden çıktığı zaman kendisini Bursa'dan deniz kenarına kadar otomobille getirmişlerdi. Senelerden sonra, güzel bir otomobile binmek onu pek sevindirmişti. Bunu durup durup anlatırdı.

Büroda masalarımız karşı karşıyaydı. Baktım, Nâzım yazı yazmıyor. Bir kâğıda bir şeyler çiziyordu:

"Ne o, Nâzım? Resim mi yapıyorsun?"

"Hayır, kız kardeşim Samiye'nin elbisesine model çiziyorum. Ben mahallenin bütün kadınlarına elbise modelleri çizerim."

Baktım, gerçekten masanın üstü kadın elbise modelleriyle doluydu.

Nâzım Hikmet Baloda

Nâzım, eşim Zekeriya ve ben, *Resimli Ay*'ın gelecek sayısı üzerine fikir yürütüyorduk. Odaya genç bir çocuk girdi. Elime birkaç zarf sıkıştırdı. Matbuat cemiyetinin balosu için dört davetiye göndermişlerdi. Nâzım atıldı:

"Ben ömrümde baloya gitmedim. Gidelim şu baloya," dedi.

"Smokinin var mı?"

"Kel başa şimşir tarak," der gibi güldü.

"Neme lazım smokin, ben böylece gidiveririm," dedi.

"Olmaz," dedim, "siyah elbise ararlar, içeri böyle bırakmazlar."

Zekeriya söze karıştı:

"Gidebiliriz," dedi. "Baloyu idare eden Hakkı Tarık benim dostumdur. Ona derdimizi herhalde anlatırız."

Gece, beraberce yola çıktık. Nâzım'ı yalnız bırakmamış olmak için bizler de günlük kıyafetlerimizle gittik. Vâlâ Nureddin ile Peyami Safa da bize katıldılar. Balonun verildiği Taksim Gazinosu'na geldik. Kapıda bekleyenler bizi o kıyafetle görünce

içeri bırakmadılar. Hakkı Tarık'a haber gönderdik. Hakkı Tarık bizi görünce şaşırdı.

"Yahu," diyordu, "maksadınız ne, baloyu altüst etmek mi?"

"Yapma, Tarık Bey," dedik, "niyetimiz kötü değil, elbiselerimiz yok da onun için böyle geldik."

Fakat Hakkı Tarık itiraz ediyordu. "İçeride vekiller, yabancı elçiler var. Nâzım bayrak gibi bir adam. Nasıl sokarım ben sizi içeri?"

Kapıdaki tartışmalar etrafımıza adam topluyordu. Hakkı Tarık işi uzatmanın mahzurlu olduğunu anladı. Bize, salonun kenarında birkaç sandalye koydurttu. Bizler bayram çocukları gibi sandalyelere sıralandık. Etrafı seyre daldık. Fakat Nâzım hareketsiz durabilir miydi? Bir ara ayağa kalktı. Dans eden gençlerden biri Nâzım'ı görünce, dans ettiği kadını bıraktı, koşarak Nâzım'ın yanına geldi. Arkasından birçok genç daha etrafımızı sardılar. Nâzım'ı yakalayıp salonun ortasına götürdüler. Bütün gözler bize çevrildi. Peyami sarhoştu, önüne gelen kadını kaldırıp dans etmeye çalışıyordu.

Hakkı Tarık Bey salonda bir aşağı bir yukarı geziyor, sinirli sinirli ellerini ovuşturuyor, ikide bir, "Bu belayı nerden getirdin başıma," der gibi Zekeriya'ya bakıyordu.

Balodan çıktık. Nâzım kahkahayı bastı.

"Burjuva balosunun canına okuduk," dedi.

Nâzım'ın İnkılapçı Şiirleri

Nâzım'ın *Resimli Ay* devrinde yazdığı inkılapçı şiirlerin her biri birer komünist beyannamesi idi. Bu şiirler gençler ve aydınlar arasına yayılıyor, gençliğe savaş azmi aşılıyordu. Bunların birçoğunu gençler ve işçiler ezbere biliyordu. Bunlar arasında "Yürüyen Adam" (1929), "Gayemin Yolcularına" (1923), "Güneşi İçenlerin Türküsü", "Kerem Gibi" şiirleri yeni neslin üzerinde çok derin izler bırakmıştı. Bunlardan biri:

YÜRÜYEN ADAM

Alnı yukarda
kırmızı boyun atkısı rüzgârda
yürüyor.
Yürüyor adım adım
yürüyor ağır ağır
yürüyor..
Rüzgar deniz gibi köpürüyor
esiyor deniz rüzgar gibi.
Akıyor iki yandan ışıklar
düşen yıldızlar gibi.
Sesler geliyor derinden
kalbin uzak sahillerinden:

Yürüyor o, yürüyor.
Açık geniş adımlarla arşınlıyor yolları.
Ağır iki balyoz gibi sallanıyor kolları.
Kıllı göğsü bir kalkan gibi kabarık..

İşitmiyor artık
hep aynı tahta masanın başında akşamlıyan
hasta topal dostların
kalbe karanfil ruhu gibi damlıyan
sözlerini.
Çıplak
iki bıçak
gibi çekmiş yüzünde gözlerini
yürüyor düşmana doğru.
YÜRÜYOR ADIM ADIM
YÜRÜYOR AĞIR AĞIR
YÜRÜYOR.....

Nâzım "Kerem Gibi" şiirini yazmış, fakat mecmuaya vermeye cesaret edememişti. *Resimli Ay*'ın 1930 Haziran sayısı hazırlanıyordu. O gün Nâzım, sabah erkenden işin başında dura-

rak, sayfaları bağlamıştı. Mecmua gece makineye verilecekti. Akşamüzeri işten çıkacağımız sırada başmürettip geldi, bir sayfanın eksik olduğunu söyledi.

Bu saatten sonra oturup yazı yazmak hoş bir şey değildi. Canımın sıkıldığını gören Nâzım, hemen yerinden fırladı: "Bende bir sayfalık bir şiir var, ama," dedi, "biraz tehlikeli."

Şiiri okumasını istedim.

"Kerem Gibi"yi öyle heyecanla ve o kadar kitleyi savaşa çağıran bir önder tonuyla okudu ki tesir altında kalmamak mümkün değildi. Şiiri alıp başmürettibe verdim. Şiir, olduğu gibi, "İmzasız Adam" imzası altında *Resimli Ay*'da çıktı.

KEREM GİBİ

Hava kurşun gibi ağır!
Bağır
  bağır
    bağır
      bağırıyorum.

Koşun
  kurşun
    erit-
      -meğe
        çağırıyorum...

O diyor ki bana:
— Sen kendi sesinle kül olursun ey!
Kerem
  gibi
    yana
      yana...

Şiirin neşrinden, korktuğumuz başımıza gelmedi. *Resimli Ay*'a bir tehlike olmadı. Fakat Emniyet Müdürlüğü'nde, *Resimli Ay*'ın dosyası kabarıyordu. Nâzım, yalnız *Resimli Ay*'daki yazı ve şiirleriyle değil, çeşitli yollardan gençler, işçiler ve aydınlar üzerinde yaptığı geniş tesirle de polisin dikkatini çekmişti. Nâzım'ın getirdiği yeni sesten, gençliğe aşıladığı savaş azminden burjuva idareciler hoşlanmıyorlardı. Nâzım'ın, günden güne artan nüfuzu onları korkutmaya başlamıştı.

Mecmuanın kapanmasıyla, Nâzım'la olan iş hayatımız da sona erdi. *Resimli Ay* devresi böylece kapandı. Fakat Nâzım'la dostluğumuz ve kavga arkadaşlığımız ölümüne kadar devam etti.

Nâzım Hikmet Hapishanede

Resimli Ay mecmuası kapandıktan sonra, Nâzım Hikmet "İpek Film Stüdyosu"nda bir iş buldu. Burada da davasına hizmet etmeye çalışıyordu. Avrupa'dan ve Sovyetler Birliği'nden sol filmler getirtilmesini sağlıyordu. Sovyetler Birliği'nde filme alınan Mustafa adlı film ilk defa bu şirketin sinemalarında gösterildi. Büyük rağbet gördü. Bundan cesaret alan şirket, müşteri kazanmak maksadıyla, Nâzım'ın teklif ettiği filmleri seve seve getirtiyordu. Böylece Nâzım burada da propaganda yapmak imkânını buluyordu.

Fakat 1932'de iki arkadaşıyla birlikte hazırladıkları bir komünist beyannamesi yüzünden tevkif edildi. Beyannameyi daktiloda yazan arkadaşı suçüstü yakalanmış, yapılan işkence sonunda beyannameyi Nâzım'la beraber hazırladıklarını söylemişti. Nâzım'ı mahkûm edip Bursa Hapishanesi'ne gönderdiler. Burada iki yıl yattı.

Hapisten çıktıktan sonra, yine sinemadaki işine devam etti. Fakat bu defa, şirket onu kontrol altına almıştı. İstediği gibi çalışamıyordu.

Hatırladığıma göre, bir bahriyelinin provokasyonu yüzünden 1938'de tekrar tevkif edildi. Bu defa 28 sene hapse mahkûm olurdu. Onu ilk önce Çankırı Hapishanesi'ne gönderdiler. Orada romancı Kemal Tahir ve diğer bazı komünist arkadaşlarıyla bir müddet beraber kaldı. Sonra onu Bursa Hapishanesi'ne aktardılar.

Resimli Ay devri Nâzım'ın en heyecanlı, en ateşli gençlik devresiydi. Nâzım, hapishanede olgunlaştı. Burada cemiyetin çeşitli sınıf ve tabakalarından insanlarla, özellikle köylü ve işçilerle yakından tanışmak imkânını buldu.

Bunların hayatlarını ve ıstıraplarını kendi ağızlarından dinledi. Hapishanede yazdığı şiirler hayatın içinden alınmış, sınıf kavgasının konkre örnekleridir. Bilhassa "Memleketimden İnsan Manzaraları", "Kırk Haramiler", "Kurtuluş Savaşı Destanı" Nâzım'ın şiirdeki dehasını gösteren eserlerdir. Bu destan Homer'in *İlyadası*'nı çok geride bırakan bir eserdir. O zamana kadar Türkiye'de emperyalistlere karşı yapılan kurtuluş savaşı burjuva yazar ve tarihçileri tarafından incelenmemişti. Hâlâ incelenmemiştir. Nâzım bu eserinde milli kurtuluş savaşını tam bir Marksist görüşle işlemiştir. Bunun dışında Nâzım'ın hapishanede yazıp gizlice dışarı çıkardığı şiirleri de elden ele dolaşırdı. Kitapları yasak edilmişti. Burjuvazi, Nâzım'ı hapse atmakla ondan kurtulduğunu sanıyordu. Fakat aldanıyordu. Nâzım hâlâ bütün kuvvetiyle gençlik arasında yaşıyordu.

Bursa Hapishanesi'nde Nâzım Hikmet'i Ziyaret

1940'ta tedavi için Bursa kaplıcalarına gitmiştim. Hapishanede kendisini ziyarete gittim. Hapishane müdürünün odasında buluştuk. Hapishanenin hani nerdeyse müdürü Nâzım Hikmet olmuştu. Hapishanedeki atölyeleri yoluna koymuş, mahkûmlara iş olanağı yaratmıştı. Ayrıca kendisinin de mahkûmlarla ortak dokuma tezgâhları vardı. Burada kumaş dokuyor, ailesinin geçimini sağlamaya uğraşıyordu.

Mahkûmlar Nâzım'ı baba gibi severlerdi. Nâzım her vakitki neşesini kaybetmemiş, geleceğe olan ümit ve imanı hiç sarsılmamıştı.

Aradan bir zaman geçti. İkinci defa kendisini hapishanede ziyaret ettiğim zaman Nâzım'ı sinirli ve endişeli buldum.

"Beni az daha öldürüyorlardı," dedi. Ve anlattı. Hapishaneye bir subay getirmişler, faşist bir subay. Bu adam hapishanede bir-iki katili parayla satın alır. Nâzım'ı öldürmek için bir suikast hazırlarlar. Fakat Nâzım'ı seven, hatta geceleri Nâzım'ın kapısı önünde nöbet bekleyen mahkûmlar suikastı sezmişler. Subayı ve adamlarını göz hapsine almışlar. Fakat bir akşam mahkûmlar koğuşlarına çekildikten sonra, Nâzım bahçede yalnız dolaşmaya çıkmış. Birden karanlıklar içinden katiller ellerinde bıçaklarla Nâzım'a saldırmaya kalkmışlar. Fakat onları göz hapsinde bulunduran mahkûmlardan birkaçı derhal katillerin üzerlerine atılmışlar, uzun bir kavgadan sonra katillerin bıçaklarını ellerinden almışlar.

Nâzım bu hikâyeyi anlattıktan sonar, "Domuzlar," dedi, "ömrümden 28 seneyi çaldılar, yetmedi. Şimdi canımı almak istiyorlar."

Bu suikastın da bir polis tertibi olduğundan şüphe yoktu. Subayı bu maksatla hapishaneye sokan polisti. Hapishane müdürü, Nâzım'ı çok sevdiği için, subayı yakalayıp revire attırmış ve sonunda başka bir hapishaneye göndermiş. Fakat subay ne mahkemeye sevk edildi ne de ayrı bir ceza gördü.

1942'de kendisini tekrar hapishane ziyaretine gitmiştim. İkinci Cihan Harbi bütün şiddetiyle devam ediyordu. Sovyetler daha harbe girmemişti. O gün uzun boylu, emperyalistlerin harp maksatları üzerinde konuştuk. Bir-iki gün sonra radyoda Hitler'in Sovyetler'e saldırdığı haberini dinledim. Derhal hapishaneye telefon açtım, Nâzım'a haber verdim.

"Eceli gelen köpek, cami duvarına işer," dedi.

Gene bir gün, hapishanede harbin doğuracağı neticeler üzerine konuşuyorduk. O, Sovyetler'in faşistleri süratle yeneceğine inanıyordu.

"Harp yakında biter," diyordu. "Napolyon da Moskova'ya kadar dayanmıştı. Fakat ateş ve alevler içinde döndü. Hitler'in de akıbeti bu olacaktır... Yalnız yandığım şu ki emperyalistler de bu harpten galip çıkacaklar. Sosyalist inkılabı geciktirmek için imkân kazanacaklar. Fakat onlar da zayıflayacaklar.

"Büyük kapitalist memleketler proletaryası bu zaaftan faydalanıp inkılabı yaparlarsa ne ala, yapamazlarsa bu iş çok uzun sürecek."

Bundan sonra Nâzım'ı hapisten çıktığı güne kadar görmedim.

Nâzım'ın on dört sene süren hapishane hayatı, memleket içinde ve dışında büyük şaire sevgi ve saygı duyan dostlarının bir endişesi haline gelmişti. Bu zulme son vermek için içte ve dışta dünya ölçüsünde bir kampanya açılmıştı. Nâzım açlık grevine başlayınca, hükümet bu baskıdan da etkilenerek şairin İstanbul'a getirilmesine, fakat göz hapsinde tutulmasına karar vermişti. Nâzım'ı önce Üsküdar Hapishanesi'ne naklettiler. Nâzım burada açlık grevini sürdürdü. Hükümet bu sebeple onu Cerrahpaşa Hastanesi'ne kaldırttı. Nâzım artık tamamıyla hürriyetine kavuşmak istiyordu. Grev uzadıkça, Nâzım'ın durumu da kötüleşiyordu. Hükümet, bütün protestolara ve gösterilere rağmen, Nâzım'ı serbest bırakmaya yanaşmıyordu. Nihayet doktorlar Nâzım'ın ancak birkaç gün yaşayabileceğini bildirdiler. Fakat Nâzım grevi bırakmak istemiyordu. Zaten Anjin-dö-puatrini de vardı.

Nâzım'ı kurtarmak lazımdı. Nâzım'ı seven dostları bizim evde toplandılar.

Nâzım'a grevden vazgeçmesini teklife karar verdik. Nâzım'ın çok sevdiği dostları, eşim Zekeriya ve ressam Abidin Dino bu kararı kendisine bildirme görevini üzerlerine aldılar. Nâzım bir müddet mukavemet etti. Fakat dostlarının ısrarı karşı-

sında grevi bozmaya razı oldu. Zaten o sırada seçimler olduğu için ortada Nâzım'ı serbest bırakmak sorumluluğunu üzerine alacak bir hükümet de yoktu. Sorumlu hükümet iktidara geldikten kısa bir süre sonra af ilan etti ve Nâzım serbest kaldı.

Nâzım hapishaneden çıktıktan sonra kendisini ilk defa misafir olduğu bir dostunun evinde ziyaret ettim. Zayıflamış, rengi solmuştu. Fakat neşesini ve canlılığını kaybetmemişti. Bir ara *Resimli Ay*'daki çalışmalarımızdan söz açıldı. Gözleri parladı, "Ah o günler, o günler, hayatımın en mesut günleridir," diye ah çekti.

İşsizlik endişesi içindeydi. Hayatını yeniden nasıl kuracağını bilemiyordu. O zamanlar bizler de işsizdik. Nâzım, memlekette hüküm süren şartlar içinde çalışamayacağını tahmin ediyordu.

"Biz artık bu memlekette çalışamayız. Beni de bir kolayına getirip Sabahattin Ali gibi öldürecekler," dedi.

Dış Memleketlerde Gördüğüm Nâzım Hikmet

1951'de Nâzım'la Berlin Gençlik Festivali'nde buluştuk. Beni trenden karşılamaya gelmişti. Nâzım bambaşka bir adam olmuştu. Mesuttu, neşeliydi. Hayata yeni doğmuş gibiydi. Şiirlerinde ıstırabını anlattığı Afrikalı, Asyalı gençlerin omuzlarında geziyordu. Çin, Japon, Fransız, İtalyan, çeşitli milletler gençlerinin davetlerine koşuyordu. "Sözüm Size Fransızlar" şiirini yazıyor, gençlerin defterlerine imza atıyordu. Milletlerarası gençlik festivalinde 14 senelik zindan hayatının acılarını unutmaya çalışıyordu.

"Şu gençliğe bak," diyordu. "Rengi, dini, ırkı, düşüncesi ayrı ayrı insanlar. Harbe karşı barış savaşında nasıl birleşiyorlar. Barış için böyle bir buluşma hangi kapitalist memlekette görülmüştür. Bu da sosyalizmin bir zaferidir."

Nâzım kendisini barış savaşına vermişti. Moskova'daki hayatını anlattı. Demokratik Alman Cumhuriyeti başkanı Vilhelm

Pick'in muhaceret döneminde oturduğu apartmanı ona vermişlerdi. Bundan pek memnundu. Yalnız bir şikâyeti vardı. İşlerine bakmak üzere yanına verilen kadın, her sabah banyoyu hazırlıyor, onu yıkanmaya davet ediyordu. Hayretle elini kaldırarak:

"Canım her gün de banyo yapılır mı, ben ördek miyim?" diyordu.

1960'ta, Nâzım'ı ilk defa kötümser gördüm. Bir gün lokantada birlikte yemek yiyorduk. Çok üzgündü.

"Ölmek istiyorum," dedi. "En çok sevdiğim dostlarımdan ve yoldaşlarımdan hıyanet gördüm. Ya ben insanları anlamıyorum, ya onlar beni anlamak istemiyorlar. Hayatta çok dostum var. Fakat en büyük düşmanım... dır," dedi.

Abidin Dino, onun İstanbul'dan tanıdığı çok eski bir dostuydu. Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları* eserine resimler yapıyordu. Nâzım, bu resimleri görünce heyecanlanmıştı.

"Göreceksin," diyordu, "bu Dino bir gün milletlerarası bir ressam olacak."

Nâzım 1958'de Dino'nun *Yürüyüş* adlı tablosu için şunları yazmıştı:

> Bu adamlar, Dino,
> ellerinde ışık parçaları,
> bu karanlıkta, Dino
> bu adamlar nereye gider?
> Sen de, ben de, Dino,
> onların arasındayız,
> biz de, biz de, Dino,
> gördük açık maviyi.

1963 başlarında buluştuğum zaman Nâzım çok dalgın görünüyordu. İlk romanını yazıyordu. Her gün gelir, yazdığı kısımları bize okurdu. Bu roman, Nâzım'ın hayatında bazı parçaları anlatır. Savaşa nasıl bir romantik heyecanla başladığını gösterir. Nâzım, artık o devirdeki düşünüşleri sekterce bulmaya başlamış-

ti. Dogmatizmin ve sekterliğin baş düşmanı olmuştu. "Mesela," diyordu, "biz *Resimli Ay* mecmuasında, neden 'Putları Kırıyoruz' kampanyasıyla halkın sevdiği şairlere hücum ettik? Mehmet Akif softaymış, varsın olsun. Adam halk şiirleri yazmış. Mesela Namık Kemal'e ne diye çattık? Adam Abdülhamit istibdadına karşı savaşmış, hapiste yatmış, menfalarda sürünmüş. Halk onu vatan şairi diye tanıyor ve öyle seviyor. Biz ise ona, burjuva şairi diye çattık. Küçük burjuva, dedik. Hatta kurtuluş savaşına katılanlara çattık. Kendimizi halktan uzaklaştırdık.

"Sonra, mesela benim 'Berkley' şiiri nedir? Diyalektik materyalizm, Marksist felsefe şiirle anlatılır mı?"

Nâzım'ın Türkiye'de bir sosyalist inkılabını gerçekleştirmek hakkındaki düşünceleri de değişmişti. Artık eskisi gibi hedefe varmak için her yolun mübah olduğunu söylemiyordu. Sadece gizli matbaa kurup, beyanname dağıtmakla inkılaba gidilemeyeceğini anlamıştı. Şimdi, inkılap için objektif ve sübjektif şartların olgunlaşmasından bahsediyordu. Sosyalizme giden yolun demokrasiden geçtiğini söylüyor, bugün yapılacak işin Türkiye'de demokratik inkılabın gerçekleşmesi ve Komünist Partisi'ne legal çalışma imkânlarının sağlanması olduğunu söylüyordu.

Kendisine memlekette işçi hareketlerinin, sosyalizm akımlarının geliştiğini, sendikaların ve İşçi Partisi'nin kurulduğunu anlattığımız zaman gözlerinin içi güler, "Galiba denize atılan maya tutacak," derdi.

Onu son defa ölümünden iki ay evvel görmüştüm. Neşeli ve mesut görünüyordu. Türkiye'de gelişen hareketler ona ümit veriyordu.

3 Haziran 1963'te ölüm haberini aldığım zaman inanmak istemedim. Daha iki ay önce, o kadar zinde, o kadar canlı Nâzım bir an içinde nasıl yok oluvermişti?

Benim tanıdığım Nâzım, kalıpların içine sığmayan bir adamdı. Nâzım yalnız şiirde kalıpları kırmakla kalmadı, sekter düşüncenin, dogmatizmin kalıplarını da kırdı. Bugün Türki-

ye'de yetişen ilerici neslin çoğu, Yaşar Kemal'ler, Aziz Nesin'ler, Orhan Veli'ler, Kemal Tahir'ler, Mahmut Makal'lar onun ektiği tohumların mahsulleridir. O bütün ömrünce yazdı. Yarattı, yarattı, sanat dünyasına şaheserler bıraktı. Bugünkü ve yarınki nesillerin sosyalizmin davası için yaptıkları ve yapacakları savaşa ışık tutan, heyecan ve azim veren bir hazine bıraktı. Şirin'ine kavuşmak, suyu bulmak için Ferhat gibi, elinde kazma, dağları deldi, çıplak ayakla koştuğu sosyalist vatanında hayata gözlerini yumdu.[30]

Ekim 1963, Bakû

Zekeriya Sertel İki Kitap Yazdı

Zekeriya Sertel, ölümünden sonra Nâzım hakkında iki kitap yazdı. Bunlardan ilki, *Mavi Gözlü Dev* başlığını taşıyan kitaptır. İsmini, Nâzım'ın ilk sevgilisi Nüset Hanım için yazdığı şiirden almıştır. Ama Nâzım kendisi, gerçekten mavi gözlü bir devdi. Kanımca bu kitap, "Şair Nâzım Hikmet" hakkında yazılmış kitapların en iyilerinden biridir, belki de en iyisi. Çünkü şair Nâzım'ı bütün yönleri, bütün aşamalarıyla ele alıp değerlendiriyor. Ayrıca, Z. Sertel, Nâzım'ın yaşamını çok iyi bildiği için hangi şiirin, hangi koşullarda ne için yazıldığını çok iyi anlatıyor. Nâzım'ın şiir ve sanat anlayışını, şiirlerini hangi düşünce ve amaçlarla yazdığı hakkında da okuyucuyu çok iyi aydınlatıyor. Nâzım'ın şiire getirdiği yeniliği, kullandığı stili de bu kitapta çok iyi anlıyoruz.

İlk baskısı Ant Yayınları tarafından 1969, 4. baskısı Dünya Yayınları tarafından 2005'te yapılan bu kitabın önsözünde, Sertel şöyle diyor:

---

30 Yıldız Sertel (Sabiha ve Zekeriya Sertel ile birlikte), *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli*, Adam Yayınları, İstanbul, 1993.

Bence Nâzım Hikmet'in hayatı en iyi şiirlerinden izlenebilir. Çünkü Nâzım, hayatındaki bütün olayları şiirlerinde yansıtır. Şahsi veya siyasi hiçbir olay yoktur ki onu Nâzım'ın şiirlerinde bulmayalım. Bu sebeple ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar bütün yazdıklarını niçin, ne vakit, hangi etkiler altında yazdığını bulabiliriz. Şiirlerini okuyarak, Nâzım'ın hayatını açık bir kitap gibi okuyabiliriz.

Nâzım yalnız şekle önem veren bir sanatçı değildi. Onca öz, şekil kadar ve belki de zaman zaman ondan da daha önemliydi. Nâzım şiirlerini, şiir yazmış olmak için değil, bir şeyler söylemek için yazardı. Şekil o sözü daha iyi söyleyebilmek, daha kuvvetli bir hale getirmek için kullanılan bir araçtı. Bu bakımdan Nâzım'ın şiirlerinde neyi ve niçin söylediğini bilmenin önemi vardır. Bu izi bulabilirsek, Nâzım'ın niçin ne vakit ve hangi etkiler altında yazdığını görür ve hem o şiiri, hem Nâzım'ı daha iyi anlamış oluruz.

İşte benim bu kitapta yapmaya çalıştığım şey budur. Çocukluğundan ölümüne kadar yazdığı şiirlerin belli başlılarını alıp, bunları Nâzım'ın ne vakit, niçin ve hangi etkiler altında yazdığını anlatmak, böylece şiirleriyle Nâzım'ın fikir ve duygu âlemini belirtmek istiyorum.

Zekeriya Sertel, bunların yanında, Nâzım'ın şiire getirdiği yeniliği, değişik dönemlerde, kullandığı değişik şekilleri, uyguladığı değişik stilleri ve konuları da anlatarak gerçekten yakın dostu Nâzım'ın anlaşılmasına büyük bir hizmette bulunuyor.

Kitabın içindeki ana başlıklar şunlardır:

1. Dindar Nâzım Hikmet
2. Âşık Nâzım Hikmet
3. Milliyetçi Şair Nâzım Hikmet
4. Devrimci Nâzım
5. Kavgacı Nâzım Hikmet
6. Hapishane Hayatı
7 Nâzım'ın Yurttan Ayrılışı

Zekeriya Sertel ikinci kitabında gerek zaman, gerekse konu bakımından değişik bir alandadır. *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* başlığını taşıyan bu kitabı, 1970'li yıllarda, Paris'te benim yanımda yazdı. Bir gün bana, "Yahu! Nâzım dünya çapında bir şair, 20. yüzyılın en büyük şairi. Onun şiirdeki dehası, davası, edebiyata katkıları ve hatta özel yaşamı bol bol yazılıyor. Ama bir de insan Nâzım var. İnsan Nâzım'ı da yazmak lazım. Bunu benden iyi kim yapabilir?" dedi.

Bu fikir benim çok aklıma yattı. Çünkü Nâzım, ikide bir de, "Beni hep kahraman bir şair olarak tanıtıyorlar. Oysa ben bir insanım ve insan olmaktan utanmıyorum," derdi. Otobiyografisinde, bazı insan zaaflarını da gizlememiş, "Kadınlarımı aldattım, yalan da söyledim," demişti. Çünkü o insan olmaktan korkmuyordu. Her insan gibi onun da zaafları vardı. Ama babam Nâzım'ın bu tip bazı zaaflarını ortaya koyunca kızılca kıyamet koptu: "Zekeriya Sertel Nâzım'ı küçültüyor," denerek nerdeyse aforoz edilecekti. Neler yazmıştı babam bu kitabında? Şöyle baştan aşağı bir göz atalım:

I. BÖLÜM'de Nâzım'ın ne için yurttan kaçmak zorunda kaldığı anlatılıyor. Kalp hastası olduğu halde, kendisine çürük raporu verilmemiş, 48 yaşında askere gitmek olayıyla karşı karşıyaydı. Polis peşindeydi. Sabahattin Ali öldürülmüştü. Sıranın kendisine geldiğini düşünüyordu. Z. Sertel Nâzım'ın kaçış hazırlıklarını biliyordu. Nâzım, "Sevgili memleketimi bırakıp kaçacağım", "Bu gece son gecem," gibi laflar ediyordu.

II. BÖLÜM kaçışının hikâyesidir. Daha trenle Moskova'ya giderken, şiirlerinin Rusçaya çevirisinde hatalar ve ilaveler yapıldığını görür ve isyan eder. Moskova'da ilk hayal kırıklıkları başlar. Onca, kaldığı evdeki kırmızı kadife perdeler çok zevksizdir. Evi temizleyen kadın onu her gün banyoya sokmak isteyince isyan eder: "Ne demek efendim, ben ördek miyim?" Babam bu olayı yazdığı için sert eleştirilere uğradı: "Z. Sertel, Nâzım'ın pis

olduğunu söylüyor, onu küçültüyor," dediler. Oysa, Nâzım bu sözleri benim ve annemin yanında defalarca söylemiş ve bizi kahkahalarla güldürmüştür. İşin aslı Nâzım'ın yürek hastalığından ötürü sıcak suya alerji duyması idi. Bir hastanede bu yüzden kötü bir tehlike atlatmıştı.

Zekeriya Sertel, Nâzım'ın daveti üzerine Moskova'ya gittiğinde, onu şehirdeki apartman dairesinde buldu. ÇİN seyahatinden yeni dönmüş, hastanede tedavi gördükten sonda eve yeni gelmişti. Yanında doktoru Galina vardı. Nâzım zayıflamıştı, yüzü solgundu. Aklı hâlâ memleketindeydi. "Ben şiirlerimi halkım için yazıyorum," diyordu. Bir-iki şiir okudu. Bunlardan bir tanesinde,

> Yoldaşlar, nasip olmazsa görmek o günü
> Ölürsem kurtuluştan önce yani,
> Alıp götürün
> Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni

diyordu. Sertel, bir Orta Asya gezisi yaptıktan sonra, Nâzım'ı bu sefer kır evinde bulur. Ev Memet'in, Münevver'in resimleriyle donatılmıştır. Nâzım gene son şiirlerini okur: "Benim Oğlan Fotoğraflarda Büyüyor", "Memet'e Son Mektubumdur." Sertel bundan sonrasını şöyle anlatıyor:

> "Nâzım," dedim, "şiirinde yeni bir aşama hissediyorum."
> "Nedir o?"
> "İnsan sevgisi. Sen önceleri insanları ikiye bölerdin, komünist olmayanlara düşman der ve onlara insan gözüyle bakmazdın. Şimdi oğluna mutlak insan sevgisi telkin ediyorsun. Bu bence, sende olgunluğun işareti. Eskiden de şiirlerinde insan sevgisi yok değildi. Sen her vakit güzeli, doğruyu ve insanı sevdin ama hiçbir zaman bu sevgiyi bu kadar açık ifade etmiş değildin."
> Güldü.

"Haklısın," dedi. "Yaşla, görgüyle insan olgunlaşıyor. İnsanları sevmesini öğreniyor ve hangi sınıfa bağlı olursa olsun, bütün insanlara aynı gözle bakmaya başlıyor. İnsanları bölen sınıf inancıdır. Ama insana insandır, insanı sevmek gerekir "[31]

Bundan sonra büyük dram başlar. Nâzım sansür edilir, Sertel, "Gizli Polis ve Eski Bir Dost" başlığı altında, İsmail Bilen'in (Marat) Nâzım'ı kontrole memur edildiğini ve Nâzım'ın bundan ötürü çok büyük acı çektiğini anlatır. Sertel'in işte, asıl büyük suçu budur: Hem komünizmin vatanı SSCB'yi eleştirmiş, hem polis rejimine çatmış, hem de Marat'ı afişe etmiştir. Moskova Radyosu Sertel ve kitabı aleyhinde yayına başlayınca, Türkiye'de de kötü eleştiriler artar. Unutmayalım ki dönem, soğuk savaş dönemidir. Türkiye'de solun bir kısmı, emperyalizme karşı durduğu için SSCB'yi desteklemekte, bir kısmı da dünya sosyalizminin desteği olduğu düşüncesindedir. Onlarca, bu ülkeyi yermek, sosyalizme darbe indirmek anlamına gelir...

Bundan sonraki bahislerin çoğu Sovyetler Birliği'nde veya Dünya Barış Konseyi ile Viyana'da, değişik Avrupa şehirlerinde geçer. Bu seyahatlerin hemen de hepsinde Zekeriya Sertel Nâzım'ın yanındadır. Her şeyi görgü şahidi olarak anlatmaktadır bu kitapta. Bu dönemde Nâzım, memleket, Münevver ve Memet hasreti ile doludur. Sıla şiirleri birbiriñi izler. Bir de tabii dünyanın en güzel barış şiirleri. Nâzım Hikmet'in Batı Avrupa ülkelerinde sosyal demokrasiyi tanıması bu dönemde yer alır. Bu ülkelerde onu yöneten Zekeriya Sertel'dir. Piyesleri, Moskova'da, Varşova'da, Prag'da, Budapeşte'de başarıyla oynanır. Bu piyeslerden çok iyi para kazanır, ama onun gözünde paranın önemi yoktur. Ancak, bununla kendisine güzel bir yaşam düzeyi sağlamıştır. Bu da onun hakkıdır. Kendisi babamla şöyle konuşur:

---

31 Zekeriya Sertel, ***Nâzım Hikmet'in Son Yılları***, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 59.

"Burada rahatım ama içimi iki üzüntü kemiriyor: Birincisi halkımdan uzak olduğumu duymaya başlamamdır." Bir sanatçı, hele bir şair için bunun ne demek olduğunu şöyle anlatır: "Sanatçının kökü halktadır. Halktan uzak sanatçı, kökü kopmuş ağaca benzer. Ve kökünden su almayan ağaç gibi, yavaş yavaş solmaya ve kurumaya başlar. İşte ben bu tehlike ile karşı karşıya olduğumu duyuyorum. Yıllardır memleketime dönemedim. Bu gidişle dönemeyeceğim. Bu beni halkımdan uzaklaştırıyor. Memleket gazetelerini bile arada bir, rastlantıyla görebiliyorum."*

Şair'in yüreğini kemiren ikinci sorun ise şuydu: "Yabancıların, hele Amerikalıların memleketimi istila ettiklerini görüp üzülüyorum." Bunları söyledikten sonra, "Gerileyen Türkiye Yahut Adnan Menderes'e Öğütler" şiirini okur.

Kitapta, Münevver ile mektuplaşmaya, Nâzım'ın Münevver'e yazdığı mektupların önemine ve Nâzım'ın Münevver'i kaçırtma teşebbüsüne geniş yer veriliyor.

Ancak, sıra Türkiye Komünist Partisi'ne ve SB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'ne gelince, Zekeriya Sertel gene büyük suçlar işliyor. Nâzım bu kongreye katılmasını Marat'ın engellediği öğrenince küplere biner. Bu da yetmiyormuş gibi, Marat ona iftiralar atar. Bir Amerikan gazetecisine, Sovyetler Birliği hakkında kötü bilgiler verdiğini iddia eder. Nâzım deli olur. Çünkü o ülkede bu çok büyük bir suçtur, çok ağır cezalara da yol açabilir. Nitekim, bir gün şoförü Nâzım'a işine son vereceğini, çünkü kendisini öldürme emri aldığını söyler. Bütün bunların yanında, şairin yapıtlarına konan sansür vardır. Parti görüşüne uygun yazı veya şiir yazmak zorunluluğu Nâzım'ı boğar. *Ivan İvanoviç Var Mıydı, Yok Muydu?* başlıklı piyesi yasaklanır.

---

* Sovyetler Birliği'nde yabancı gazeteler açıkta satılmazdı. Nâzım onları, Moskova Radyosu'nun Türkçe bölümüne gidip, orada okumak zorundaydı. (yazarın notu)

Öte yandan şair Batı dünyasına, Roma'ya Paris'e gittiği vakit başka bir dünya, cıvıl cıvıl bir hayat bulur. Oysa Moskova sönüktür. Orada, tek görüş yüzünden sanat gelişememekte, boğulmaktadır. Yefteşenko, Pasternak, Şastakoviç gibi sanatçıların cezalandırılmasına isyan eder Nâzım.

Z. Sertel'in bu kitabında şöyle bir başlık görüyoruz: "Ne büyük eşeklik etmişiz de buraya gelmişiz." Nâzım, Leipzig'de sohbet ettiğimiz bir gün, bana da, "İmkânım olsaydı Batı'ya giderdim, ama bunu yapamam," demişti.

"Niye yapamazsın?" diye sormamıştım, çünkü bence yanıt açıktı. Çünkü artık o yaşını almış ve düzenini kurmuştu. Vera ile beraber yeni bir macera zor olurdu. Ama asıl neden bu değildi. Nâzım dünya çapında bir komünist şairdi. Onun Batı'ya kaçması uluslararası bir olay olacak, düşmanın eline kötü bir propaganda silahı verecekti. Diğer bir deyimle davasının kurbanıydı Nâzım. Çizgisini çizmişti, onun dışına çıkıp komünizm düşmanlarının ağzına yem veremezdi.

Nâzım Sarsıldı ve Lenin'e Tutundu

Zekeriya Sertel, Nâzım'ın her şeye rağmen davasına bağlığını şöyle anlatıyor:

> Bütün bu olaylar Nâzım'ı elbette sarsmış ama inancını yıkmamıştı. Denize düşmüş gibi tutunacak bir şey arıyordu. Onu Lenin'de buldu. Ona göre Lenin hayal ettiği komünizmin tek temsilcisiydi. O olsaydı, o yaşayabilmiş olsaydı 20. Kongre'de açıklanan katliamlar olmaz, sosyalizm bu kadar yolundan çıkmazdı. Oysa Lenin sosyalizmin kurucusu olduğu gibi yürütücüsü de olabilmeliydi, ama ömrü yetmedi. Yalnız ölmeden önce, işin başına Stalin'in getirilmemesini istemişti. Onun için Nâzım bütün kuvvetiyle Lenin'e sarılmıştı. Sosyalizmi gene o kurtarabilirdi. 20. Kongre'yi dahi Lenin'i selamlayarak karşılamıştı:
>
> "Yirminci kongreye geldi Lenin..."

Kitabın 23. bölümünde, Zekeriya Sertel, Nâzım'ın son yıllarında, hayatında ve sanatında iz bırakan üç önemli olaydan söz ediyor:

1. Yeniden sevdaya tutulması ve evlenmesi.
2. Sovyetler Birliği'nden bıkıp, kaçmak istemesi.
3. Ölüm korkusunun yeniden başlaması.

Kitabın son bölümleri daha çok Vera'ya olan aşkı, Münevver'in gelmesiyle yaşadığı zor günler üzerinedir. Sertel, daha başlangıçtan Vera'yla evlenmesine karşıdır: "Nâzım, bu kadın seni öldürür," demiştir. Nâzım'ın önünde bir de, kendisine 8 yıl bakmış olan Galina ile uzun yıllar Türkiye'de bekledikten sonra kaçıp gelen Münevver sorunları vardır. Bunları ne yapacaktır? Ben Nâzım'ın o sıralardaki bunalımını Leipzig'de onunla beraber yaşamıştım. Babam kitabında önce Vera ile evlenme kararını sonra da önüne çıkan sorunları anlatıyor. Birbiri arkasından şu başlıkları görüyoruz kitapta:

"Kimse Bu Evlilikten Hoşlanmamıştı", "Vera Kapıyı Çekip Gidiyordu", "Vera Roma ve Paris'ten En Şık Elbiseleri Aldı", "Kıskançlık Nâzım'ın İçini Yiyordu", "Nâzım İçkiye Sigaraya Başladı", "Bardağı Taşıran Damla"

Bu son başlık altında, Nâzım Afrika seyahatinde bulunduğu sırada, Vera'ya harçlık olarak bıraktığı 10.000 doların yok oluşunu anlatıyor. Vera salonun eşyasını kocasının evine göndermiş, yerine yenisini almıştı. Ama gene de 5.000 ruble artmış olması gerekirdi. Vera beş parasının kalmadığını söylüyor, yeniden harçlık istiyordu. Yukarıdaki bahiste anlattığım gibi, Nâzım bu konuda bana da dert yanmış, bütün parasının harcandığını, beş parasız kaldığını söylemişti. Babam, Nâzım'ın bana borcu olan 50 rubleyi ödeyemediği için, "Bu hayat yaşamaya değmez," dediğini de anlatıyor bu bölümde. Onca bu bardağı taşıran son damlaydı.

Kitapta, Münevver'in kaçışına, o geldikten sonra Nâzım'ın içine düştüğü çıkmaza da yer veriliyor. Nâzım, bir yandan Münevver'i ve özellikle oğlu Memet'i bırakmak zorunda kalmanın acısını çekerken; bir yandan da, Marat'ın bu olayı kendi aleyhine kullanmasına sinirlenmektedir. Sonunda, bütün bu sıkıntılara yüreği dayanmamıştır.

Kitabın son bölümünde şu satırları okuyoruz:

> Birbirine karışmış olaylar içinde, Nâzım'a son günler zehir olmuştu. Bir an evvel ölmek istiyordu. Ama daha da yapılacak işleri vardı. Ne hayata doymuştu ne de sevdaya. Onun için bir yandan da ölümün gecikmesini istiyordu:
>
> Giderayak işlerim var bitirilecek,
> Giderayak.
>
> diyordu bir şiirinde.

Nâzım'ın ölümünün Zekeriya Sertel'e nasıl bir acı verdiğini de kitabın son satırlarında görüyoruz:

> Kendisi yerine ölüm haberi geldi.
>
> Nâzım'ın ölümünü, bana Bakû'de haber verdiler. Oysa, ben onu Bakû'de bekliyordum. Söz vermişti, o hafta beni görmeye gelecekti. Kötü talih, kendisi yerine ölüm haberini getirdiler bana. Dünyalar yıkıldı başıma. Dostumu, arkadaşımı, dünyamı yitirmiştim onun ölümüyle.
>
> Sosyalist memleketlerde o benim tek dostum, tek arkadaşımdı. Bir araya geldiğimizde, mutluluğumuz etrafı kıskandıracak kadar aşırıydı. Yalnız ben değil, Türkiye ve bütün dünya en büyük şairini kaybetmişti. Onun bıraktığı boşluğu doldurmak kolay olmayacaktı. Onun ölümüne kadar süren en büyük üzüntüsü, şiirlerinin Türkiye'de, kendi güzel diliyle yayımlandığını görememiş olmasıydı. Daha bir-iki yıl yaşayabilseydi, onu da görecek ve gözü açık gitmeyecekti. Büyük insanların talihi budur. Hep ölümlerinden sonra anlaşılıp sevilirler.

Evet, Serteller, Nâzım Hikmet'i hiç bırakmadılar.

Onu en azından kitaplarında yaşattılar; sanatını, ideolojisini, yaşamını Türk halkına anlatmaya çalıştılar. Ben de bu kitabı yazarken, Nâzım'la beraber geçirdiğim günleri tekrar yaşadım, onun, ölümüne tekrar ağladım.

Ya Nâzım? O bizi bıraktı mı?

Hayır! Nâzım memleketini ve halkını hiçbir zaman bırakmadı.

Onun, şiirleri ve diğer yapıtlarıyla sonsuza kadar bizimle beraber olacağı kuşkusuz.

Bugün verdiğimiz Cumhuriyet kavgasında da o bizimle beraber. Çağlayan'da, Tandoğan'da, İzmir'de, Bursa'da yurdun her köşesinde onun şarkılarını söylüyoruz. Onunla beraber, "Güzel günler göreceğiz çocuklar," diyoruz. Kuvayı Milliye Şehitlerini yardıma çağırıyor; onlara,

> Siz toprak altında derin uyurken
> Düşmanı çağırdılar,
> Satıldık, uyanın

diyoruz.

SEN ÇOK YAŞA NÂZIM!..

SONSÖZ

Bu kitapta hedefime ulaşıp ulaşamadığımın kararını okuyucu verecek.

Nâzım'ın ideolojisini, geçirdiği evrimi, sekterlikle savaşını, sosyalizm ve devrim anlayışını, hayal kırıklığını, yaşam koşullarının ve siyasal gelişmelerin onu nasıl etkilediğini anlatmaya çalıştım.

Unutmamak gerekir ki, Nâzım, olağanüstü bir kişi olduğu gibi, yaşamı da olağanüstü idi. Toplam 18 yılın üstünde hapis, yaşamının son yıllarında dayanılmaz bir sıla ve bütün kalbiyle bağlandığı davasında hayal kırıklığı, onu değerlendirirken göz önünde tutmamız gereken temel sorunlardır. O, rüzgârda bir yaprak gibi dönmedi. Ancak düşünen bir komünist olarak eleş-

tirdi, anlamaya çalıştı, bazen de isyan etti: "Ben namuslu bir komünistim. Kendi halkıma, Sovyet halkına yalan söyleyemem," derdi. Kendi kendine de yalan söylemedi. Öte yandan komünizme, davasına inancını bir din haline de getirmedi. Ancak bu davanın, bu inancın değişik aşamaları vardı:

- 1920'li-1930'lu yıllarda, hızını Moskova'da yaşadığı devrimden almış, teoriyi Marx'tan, Engels'ten, Lenin'den öğrenmiş heyecanlı bir komünistti. İşçi sınıfının davasını ön plana alıyor, burjuva aydınları düşman gibi görüyordu. Davasını aşkıyla birleştiren, karşı görüşlere saygı göstermeyen romantik, sekter bir komünistti.
- Hapishane yıllarında memleket ve insan davası ön plana çıktı. "Kurtuluş Savaşı Destanı"nda Mustafa Kemal'in yaptığı antiemperyalist savaşı, Mehmetçik'i verdi. "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda da Anadolu insanını yazdı.
- Yurtdışına çıktıktan sonra her şey değişti. Önce sıla ön plana çıktı: "Münevver, Memleket, Memet," diye şiirler yazdı. Bunu "barış" şiirleri izledi. İkinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan ölmüş, Hiroşima'ya atom bombası atılmıştı. "Bulutlar adam öldürmesin," dedi. Sovyetler Birliği'nde uğradığı ilk hayal kırıklığına Stalin'in cinayetleri eklendi. "Bunlar faşizme gitmişler," dedi. Bu sefer sekterliğe, devlet bürokrasisine cephe aldı. Davasının yeniden bir değerlendirmesini yaptı. Sosyalizmi Küba'da, Fransız, İtalyan komünist partilerinde aradı. İnancını kaybetmedi, Lenin'e bağlılığı sürdü. Ancak, artık düşünen, eleştiren bir komünistti. Özellikle Bizim Radyo kurulduktan sonra, namlusunu Bayar-Menderes idaresine, Amerikan emperyalizmine çevirdi. Türkiye'nin sömürgeleştirilmesini, kurulan baskı rejimini bütün gücüyle yerdi. İşçi sınıfının davasını elden hiç bırakmadı.

- Son yıllarında artık, davasıyla aşkını birleştiren bir romantik komünist olmaktan çok uzaktı. Vera'ya olan aşkı diğer aşklarından farklı aşırı bir tutkuydu. Hayal kırıklıklarına, yediği darbelere, hayatın yaşanmaz hale gelmesine karşı bir sığınaktı sanki.

Resimli Ay'da Serteller ile beraber çalıştığı yıllar Nâzım Hikmet'in en mutlu yıllarıydı. Yurtdışında Sertellerle tekrar buluşması tam anlamda bir tesadüf değildi. *Tan* gazetesinin gösterilerde hunharca yıkılması, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in evlerinde göz hapsine alınmaları, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi, Nâzım'ın tehdit altında bulunması; Sertellerin de Nâzım'ın da yurttan çıkmalarını kaçınılmaz hale getirmişti. Ben bunu, "Türkiye'de düşünen insanı istemiyorlar; bizi de Nâzım'ı da, Sabahattin Ali ve daha birçoklarını istemediler; ya hapsettiler, ya öldürdüler ya da gönüllü sürgüne yöneltildiler," diye yorumluyorum. Bütün bunların sonunda, Sertellerle Nâzım Hikmet'in yurtdışında tekrar beraber olmaları ve hatta Türk kamuoyunu aydınlatmak için eyleme geçmeleri çok doğal. Hele Türkiye'de basının susturulmuş olduğu düşünülürse.

Bizim Radyo'ya gelince, bu olay Nâzım'ın eseridir diyebiliriz. Onun kafasından çıktı, onun gayretleriyle gerçekleşti. Sertellerin kuruculukta ve yayınlardaki rollerini küçümsemek yanlış olur. Ancak onlar parti yoluyla sekter görüşlerin yayınlara sızacağını ve hatta egemen olmaya çalışacağını düşünmemişlerdi. "Bunu evvelden düşünmeliydiler," diyebilirsiniz. Ne var ki Serteller Marat yoldaşı hiç tanımıyorlardı. Onlar Nâzım ile bir anlaşmaya girmişlerdi.

Sertellerin Nâzım Hikmet ile beraberliği onun ölümünden sonra da sürdü. Artık ne *Resimli Ay* dergisi var, ne *Tan* gazetesi, ne Bizim Radyo. Ancak Nâzım hâlâ yaşıyor. Şiirleriyle, memleketi, Memet'i, emperyalizmi anlatan şiirleriyle, Cumhuriyet

mitinglerinde okunan devrimci şarkılarıyla o hâlâ bizimle beraber. Kitapta bu olayı ve Nâzım'ı bütün yönleriyle anlatmaya çalıştım.

Nâzım Hikmet hakkında yazı yazmanın, onun insan yönlerini belirtmenin çok sorunlu bir iş olduğunu biliyorum. Hele bu yazı Türkiye'de yazılırsa, orada eleştiriye tahammülü olmayan aydınlar bulunduğundan, birtakım saldırıları da göze almak gerekir. Sosyalizmi veya komünizmi bir din haline getirmiş olanlar bu yazılara çok kızabilirler. Ancak Nâzım Hikmet'in bu tip bir komünist olmadığını belirtmekte fayda olduğunu düşündüm.

ALBÜM

Yedi Yaşında
YILDIZ DA
Bizim Gibi
YAZIYOR

Yedi Yaşındaki Yıldız

Yıldız yedi yaşındadır. Fırıl fırıl dönen gözleri ve çok şeyler düşünürmüşe benziyen geniş, beni beyaz bir alnı vardır.

Yıldız geçenlerde hastalandı. Büyük annesi onu yorgunlara sardı. Odadan bir adım bile dışarı çıkarmak istemiyor. Halbuki dışarda güneşli, ılık bir hava var. Yıldız dışarı çıkmak, kırda, sokak aralarında koşmak ister. İster amma ninesi bırakmıyor işte.. Yalnız ninesi mi, evde kim varsa: Aşçı kadından tutun da on üç yaşındaki ablası Sevime kadar, herkes yıldızın başında..

Yıldız üzülüyor, dışarı çıkmak, durup dinlenmeden koşmak istiyor. Yıldız kızıyor,küçük kafasının içinde alabildiğine uçan bir bisikletin hayali var.. Yıldız düşünüyor ve kendisini ziyarete gelen şair NAİL: V. ye:

— Ne olur ben söyliyeyim siz yazınız, diyor..

Nail. V. ruyuor;

— Ne yazayım Yıldız?

— Şiir yazacaksınız.

— Kimin şirini?

— Benim şirimi.

— Vay.. Sen şiir mi yazıyorsun?

— Evet..

Nail: V. gülüp yor. Yıldızın şiir yazması çok tuhaf bir şey olacak..

Yıldız yedi yaşındadır.

— Haydi söyle bakalım.. Yazıyorum.

Ve yıldız Nail: V. ye imlâ ettiriyor:

HASTALIK

Yalnızlık,
bir hasta var
Ela hasta,
istiyor ki
bir bisikletle hiniş
uzaklaşmak.
Eğer:
bir bisikletle hiniş
uzaklaşırsa:
arkasından bıçaklar
çok.
Yedi kişi:
— Koçma!
Hastasın..
Uzaklaşma!
Hastasın...
Aldıran kim?
Ben,
kaçıyorum;
yıldırımlar
gibi.
YILDIRIM

Yedi yaşındaki Yıldızın şiiri bitti. Nail V. hayrettedir. Nasıl hayret etmesin ki; bu şiir kendisine, yeni şiir tekniğinin bütün incelikleri nazarı itibara alınarak imlâ ettirilmiştir. Yıldız, satır başına, satır ortasına ve satır kuyruğuna ne zaman geçilmesi lâzım geldiğini, ihtar ederek imlâ ettirmiştir.

Hiç şüphesiz ki yedi yaşındaki Yıldız çok istidatlı, çok zeki bir kız çocuğudur. Fakat Yıldızın bu büyük zaferinde Yeni ŞİİR in de muazzam bir zaferi yatıyor. Yeni şiir tekniği o kadar hayata yakındır ki, o kadar canlı konuşma lisanından alınmıştır ki; yedi yaşındaki zeki ve çok istidatlı Yıldız onu çabucak kavrayivermiş ve mükemmel bir şiir nümunesi vermiştir..

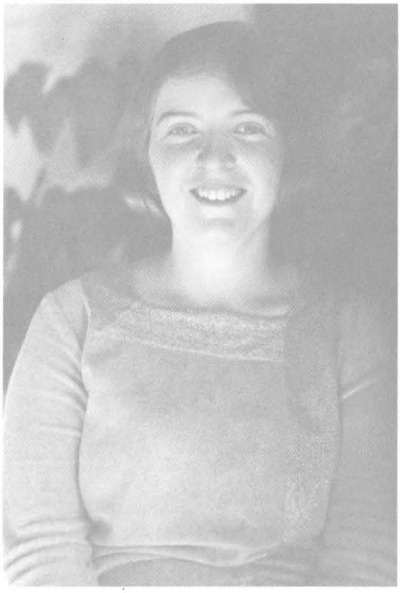
Bu neyi gösterir?. Bir şeyden evvel yeni şiir tekniğinin suni uydurma bir teknik olmadığını.. Elbise gibi değil, deri gibi bugünün lisan cevherine sarılmış bulunduğunu isbat eder..

Biz, yeni bir şiir tekniğile yazı yazanlar: Yıldızın nesli bizimledir. Ve onlar bizim başladığımız işi sonuna kadar götürecekler.

Resimli Ay, Teşrinievvel 1930, sayı: 8.

Nâzım Hikmet'in kız kardeşi Samiye, Piraye, Nâzım Hikmet,
Nail V. Çakırhan.

Sare Teyze.

Nâzım Hikmet'in teyzesi Sare ve kızı Ayşe (Baştımar).

Nâzım Hikmet'in sağında ressam Jak İhmalyan, Zekeriya Sertel'in solunda ayakta Anjel (Bizim Radyo sekreteri), Varşova 1950.

Bize Münevver olarak tanıtılan Azeri heykeltraş Serkiye, Alexandre (Dışişleri Bakanlığı'nın mütercimi), Nâzım Hikmet ve doktoru Galina, Nâzım Hikmet'in Moskova dışındaki köşkünde, 1954.

Nâzım Hikmet Budapeşte Radyosu Türkçe Yayınları ekibiyle
Budapeşte 1955.

Sabiha ve Zekeriya Sertel, yerli Türklerle, Bulgaristan 1955.

Türkolog Zdenka Vesela, Yıldız Sertel, Abuzer Özdemir.

Çek dostlar Sertel çiftiyle.

Bizim Radyo binası, Nâzım Leipzig'e her gelişinde bu binada çalıştı.

Yıldız Sertel, bekçi köpeği Asta'yla.

Abuzer Özdemir (Memo), Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, 1959.

Bizim Radyo köşkünün verandasında Yıldız Sertel, Fahri Erdinç, Doktor Hayri Açıkgöz, 1960.

Nâzım Hikmet ile Serteller, Leipzig, 1959.

Sabiha Sertel, Bizim Radyo köşkünün verandasında, 1960.

Sabiha ve Zekeriya Sertel, Bizim Radyo köşkünün verandasında, 1960.

Fahri Erdinç, Abuzer Özdemir, Leipzig, 1961.

Yıldız Sertel, Nâzım Hikmet'in cenaze töreni için gittiği Moskova'da.

Yıldız Sertel, Münevver ve Memet ile, Paris, 1969.

"Dünyanın dört bir tarafından gelmiş şairler, yazarlar, dostlar ellerine birer meşale alıp Nâzım'ın naaşı etrafında dönüyor, sonra meşaleyi bir başkasına teslim ediyorlardı. Bu saygı duruşu aynı zamanda güzel bir vedalaşmaydı. Bu duruşu ben büyük bir gururla yaptım. Elimde meşale Nâzım'ın etrafında dönerken, annemi, babamı, Nâzım'ın Türkiyeli dostlarını düşünüyordum. Sanki onlar adına, bütün Türkiye halkı adına veda ediyordum Nâzım'a."

Türkçe'nin tartışmasız en büyük şairi Nâzım Hikmet'in Serteller ile olan dostluğu tüm dünyada eşi az bulunan entelektüel dayanışmalardan biridir. Çocukluğundan başlayarak bu dostluğun en yakın tanıklarından biri olan Yıldız Sertel'in bu kitabı, yakın geçmişimize olduğu kadar Nâzım'ın edebiyatına da ışık tutan bir çalışma.

Büyük bir ustanın yaşamına yakın bir dostun gözlerinden tanık olacaksınız.

₺ 14.00₺

SKB 09612B4 YAN
KİTAP

EVEREST

ISBN: 978-975-289-557-7
9 789752 895577
www.everestyayinlari.com